МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали

XIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції

(Київ, 30 листопада 2022 року)

Присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка

Київ

2022

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 30 листопада 2022 року)

Присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка

Київ
2022

УДК 343.2/.7
А437

Редакційна колегія:

Чернєй В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шакун В. І., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віцепрезидент Академії наук вищої освіти України, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор;

Вознюк А. А., завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Шармар О. М., доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Матюшенко О. І., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління;

Федоренко О. А., науковий співробітник наукової лабораторії ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ;

Корольчук В. В., т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 23 листопада 2022 року (протокол № 3)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні проблеми кримінального права [Текст] : матеріали XII Всеукр. наук.-
А437 теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.] / упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 309 с.

УДК 343.2/.7

© Національна академія внутрішніх справ, 2022

ЗМІСТ

Секція 1
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ВОЄННІ НОВЕЛИ

Акімов М. О.
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА
У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 7546 ВІД 11 ЛИПНЯ 2022 РОКУ)..... 13

Балобанова Д. О.
ЗАХИСТ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ..... 15

Базелюк В. В.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСЯГАНЬ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО МИНУЛЕ НАШОЇ КРАЇНИ..... 18

Бондаренко М. С.
КОНТЕКСТУАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ
В СКЛАДІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ..... 20

Ботнаренко І. А.
ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ
ПОНЯТТЯ..... 24

Вартилецька І. А.
ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ,
НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ
(СТАТТЯ 43-1 КК УКРАЇНИ) В СИСТЕМІ ОБСТАВИН,
ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ
ДІЯННЯ..... 27

Василенко Ю. В.
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ УПОВНОВАЖЕНИМ
ОРГАНОМ РІШЕННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ЗАСУДЖЕНОГО
ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО..... 30

Вознюк А. А.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ
У ЗВ'ЯЗКУ З АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ..... 32

Данилевський А. О.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА ВИКРАДЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ
В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ..... 38

Денисенко М. М.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 40

Єлаєв Ю. Л.
ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ 43

Жук І. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ШАХРАЙСТВА,
ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 46

Задоя К. П.
СПРАВА ШИШИМАРІНА: ЯКІ ВИКЛИКИ СТОЯТЬ
ПЕРЕД УКРАЇНСЬКОЮ СУДОВОЮ ПРАКТИКОЮ
В СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ? 48

Іващенко В. О.
МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ 53

Каменський Д. В.
РЕЖИМ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ПРОТИ
ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 56

Корольчук В. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ
ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ 59

Кришевич О. В.
ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО
ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ
ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ
АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ 61

Кубальський В. Н.
ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОБ'ЄКТ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ 64

Кузнецов В. В.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ 67

Кулакова Н. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНІ 71

Луценко Ю. В., Тарасюк А. В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 216
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ВОЄНІЗОВАНИМ
АБО ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ 73

Мазепа С. О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПРОПАГАНДІ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 75

Максименко О. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ 77

Мовчан Р. О.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОВЕЛА ПРО ОБРАЗУ ЧЕСТІ
І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗА
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ
НЕДОЛІКІВ 78

Матюшенко О. І.
ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ
АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
В САНКЦІЯХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ,
ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 82

Осуховський Р. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ УЧАСТІ ОСІБ
У ЗЛОЧИННИХ ФОРМУВАННЯХ, ЯКІ ДІЮТЬ
ПІД КОНТРОЛЕМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ 85

Охман О. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ
ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ,
БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ 88

Пономаренко Ю. А.
ПОЛОЖЕННЯ ПРОЄКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ, ЩО СТАЛИ ВІДПОВІДЯМИ НА ВИКЛИКИ
ВОЄННОГО СТАНУ 91

Рощина І. О.
ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КВАРТИРНИМИ КРАДІЖКАМИ,
ВЧИНЕНИМИ БЕЗРОБІТНИМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ 95

Симоненко Н. О.
НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ,
БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ:
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА 98

Смаглюк О. В., Поштаренко І. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 101

Чабанюк В. Д.
УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 104

Шаблистий В. В.
РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 107

Юріков О. О.
ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 437 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 110

Секція 2
КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Дудоров О. О.
ОПТИМІЗАЦІЯ КАРАНОСТІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ (НА ПРИКЛАДІ Ч. 1 СТ. 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ) 113

Кравчук О. О.
ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ВОЄННОГО ЧАСУ В СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ 118

Пастух І. Д.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 121

Письменський Є. О.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПІДРОБЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОКУМЕНТІВ (НА ПРИКЛАДІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДОХОДИ ТА МАЙНОВИЙ СТАН ОСІБ) 124

Савченко А. В.
ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 127

Хавронюк М. І.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ В КОНТЕКСТІ ДЕОЛІГАРХІЗАЦІЇ 131

Шакун В. І.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ 134

Шведова Г. Л.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 142

Юрчишин І. Б.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ 143

Секція 3
ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИН КК УКРАЇНИ

Базалійський Р. Т.
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА 148

Горох О. П., Коломієць С. С.
СИСТЕМА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ..... 151

Джужа О. М.
КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ 152

Кісілюк Е. М.
СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ.
МИХАЙЛЕНКО ПЕТРО ПЕТРОВИЧ (1914–2008)..... 155

Красницька А. В.
ПРАВОТВОРЧІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 159

Кривицький Ю. В.
РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДОКТРИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ 162

Крижна В. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ 165

Ландіна А. В.
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗГІДНО ІЗ ЗАРУБІЖНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ..... 168

Мостепанюк Л. О., Джаман А. І.
ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 170

Новик В. А.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ 172

Осадчий В. І.
ЗМІСТ ОКРЕМИХ ПОЗИЦІЙ В ПРОЄКТІ
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 175

Сав'юк О. В., Габуда А. С.
ПЕРСПЕКТИВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАНТАЖ
ЯК ОКРЕМИЙ СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ 178

Ступник Я. В., Щербакова Г. В.
ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ 180

Ткаченко І. М.
ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ:
ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ 183

Усатий Г. О.
НЕДОПУСТИМІСТЬ ПОДВІЙНОГО ІНКРИМІНУВАННЯ
ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ 187

Шармар О. М.
ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ
СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ
КОДЕКСІ УКРАЇНИ 190

Секція 4
ДОПОВІДІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бабенко В. В.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ
ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ,
ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ 194

Богомаз Д. Р.
ВОЄННИЙ СТАН: ЧИ ЗАЗНАЛИ ЗМІН НАСЛІДКИ
НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 197

Будік І. М.
ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ УЧАСНИКАМ ЗЛОЧИННИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН,
ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ 199

Бущак Я. Р.
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА
В РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ 202

Вітвіцька Н. В.
ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОФІЦЕРІВ ГРОМАДИ
В РАЗІ НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ,
ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ
ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 205

Гезет І. С.
ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗҐВАЛТУВАНЬ,
ВЧИНЕНИХ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 208

Герус Т. С.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОСОБНИЦТВА
ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ 212

Горошинський О. О.
ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ»
ВІД «ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ» 215

Груздь О. І., Север'янова І. Ф.
СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ ПРОПАГАНДИ КУЛЬТУ
НАСИЛЬСТВА ТА ЖОРСТОКОСТІ..... 217

Груздь О. І., Чуйко А. І.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАРОДЕРСТВО
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 219

Грушко А. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ
ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ..... 221

Джаман А. І.
ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 223

Задорожний О. П.
БОРОТЬБА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНОЮ КРИМІНАЛЬНОЮ
ЗЛОЧИННІСТЮ З ОГЛЯДУ НА СПІВРОБІТНИЦТВО
З ЄВРОПОЛОМ 225

Зайцев Д. О.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ПРАВА ОСОБИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА
ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ..... 228

Карпенко К. О.
ПРИМУСОВІ ШЛЮБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 230

Козак І. Б.
ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 233

Кривонос Д. В.
СПІРНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ 236

Круглюк Г. В., Павловська А. А.
БЕЗПЕКА ВИРОБНИЦТВА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ 239

Куцеля С. М.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ХОЛОДНОЮ ЗБРОЄЮ 242

Ленда О. В.
ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК НЕСЕННЯ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ У РОЗДІЛІ XIX ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 244

Лігун А. І.
ОБ'ЄКТ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ 245

Малахова В. В.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ 247

Мартишко М. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА 249

Маруненко І. Ю.
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД УМИСНИХ ВБИВСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ 252

Мусатенко В. С.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗУМОВЛЕНІ ЗАГРОЗАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ 254

Никифоренко Н. А.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПЕРЕДБАЧЕНИМ СТАТТЯМИ 366-2, 366-3, 368-5 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 256

Овсій Д. Ю.
КВАЛІФІКАЦІЯ ВІДМЕЖУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ВІД ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ 259

Околіт О. В.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УЧАСТЬ У НІЙ ЧИ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 261

Паламарчук О. В.
КВАЛІФІКАЦІЯ РОЗБОЇВ, ПОЄДНАНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ 264

Письменська О. В.
РОЗПУСНІ ДІЇ В СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ..... 266

Савченко Т. Ф.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ЗАСОБІВ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 269

Срібна А. Ю.
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ, ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 271

Ткаченко П. І.
КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ЯК ОСНОВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ 274

Удовиченко О. В.
АНАЛІЗ САНКЦІЇ СТАТТІ 390-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 278

Улянченко Ю. О.
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ 280

Хоменко А. О.
ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ..... 282

Чумакова Т. К.
СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА 285

Янковська О. Ю.
ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ СМЕРТНОЇ КАРИ 287

Ярошенко Ю. В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ 289

Трач С. С.
ЖИТЛО ЯК ОБ'ЄКТ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……292

Шевченко А. В.
ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ…….294

Шубіна С. А.
ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА……..298

Сівак О. В.
ЩОДО ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ…….301

Козачина А. М.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ І ВОЛЬОВІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ……304

Булгакова О. Д.
ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОУРШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 400-1 КК УКРАЇНИ ВІД ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОСТУПКІВ……..306

Возна Т. О.
ОСОСБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЖУРНАЛІСТА ВІД УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗА НАСЛІДКАМИ……..308

Секція 1
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ВОЄННІ НОВЕЛИ

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 7546 ВІД 11 ЛИПНЯ 2022 РОКУ)

Протягом восьми місяців збройної агресії проти нашої держави прийняті та набули чинності тринадцять законів про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу (далі – КК) України [1]. Відповідно до них КК України доповнено вісьмома новими статтями, а ще до двадцяти внесені зміни. Природно, що частина цих змін та доповнень сприймається науковцями і практиками вкрай неоднозначно. Проте набагато більше занепокоєння викликають намагання деяких суб'єктів права на законодавчу ініціативу (із посиланням на «нагальну потребу», «суспільний запит» чи інші подібні міркування) нашвидкуруч, без проведення ґрунтовної експертизи законопроєктів (чи не беручи до уваги негативні висновки відповідних досліджень), реалізувати власні прагнення у кримінально-правовій політиці, які важко назвати інакше як популістськими.

Зокрема, законопроєкт реєстр. № 7546 від 11 липня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо порушень законодавства у сфері цивільного захисту, вчинених в умовах воєнного стану» (далі – законопроєкт 7546), передбачає, як стверджують його розробники, встановлення кримінальної відповідальності за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю людей або призвело до загибелі людей.

Навіть не вдаючись до полеміки стосовно соціально-правової обумовленості встановлення такої кримінально-правової заборони, слід зауважити, що законопроєкт 7546 пропонує здійснити криміналізацію у вельми дискусійний спосіб, а крім цього, містить істотні недоліки. Перш за все норму про відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, пропонується віднести до кола кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Але, як добре відомо, переважна більшість останніх сформульована законодавцем як діяння з формальним або усіченим складом, які (з огляду на небезпеку, що вони несуть) вважаються закінченими з моменту їх вчинення (або з початку вчинення). Натомість за статтею 270-2 КК України

(у редакції законопроєкту 7546) діяння буде закінченим лише з моменту настання наслідків у формі заподіяння шкоди здоров'ю або життю людей.

На додачу до цього суб'єкт права на законодавчу ініціативу формулює дане кримінально каране діяння як «порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері цивільного захисту, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю людей». Іншими словами, одразу постулюється, що суб'єкт цього кримінального правопорушення – виключно спеціальний. За таких умов, а також ураховуючи конструкцію складу діяння, що пропонується криміналізувати, більш прийнятним уявляється внесення відповідних змін до однієї з чинних норм КК України, а саме до статті 367 «Службова недбалість». Суб'єкт даного кримінального правопорушення (позаяк стаття розташована в розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Особливої частини КК України) – також спеціальний. Більше того, порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту є різновидом невиконання або неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них (запропонована диспозиція також бланкетна; можливе вчинення даного діяння шляхом дії, так і шляхом бездіяльності). Відтак достатньо лише доповнити частину другу даної статті новою кваліфікуючою обставиною службової недбалості («діяння, передбачене частиною першою… вчинене в умовах воєнного стану») чи передбачити у цій статті особливо кваліфікуючу обставину аналогічного змісту.

Далі, при буквальному тлумаченні змісту частин першої та другої статті 270-2 КК України (у редакції законопроєкту 7546) доходимо висновку, що ці діяння вважатимуться закінченими лише після настання наслідків у формі (відповідно) заподіяння шкоди здоров'ю людей та спричинення загибелі людей або інших тяжких наслідків. Залишається незрозумілим, як (при вжитій у формулюванні даної норми множині) кваліфікувати порушення вимог законодавства у сфері цивільного захисту службовою особою підприємства, установи, організації або громадянином – суб'єктом підприємницької діяльності в умовах воєнного стану, що спричинило шкоду здоров'ю однієї людини або загибель однієї людини. Слідчо-судова практика у справах про інші кримінальні правопорушення (наприклад, проти довкілля, безпеки виробництва тощо) не може слугувати прикладом у даній ситуації, оскільки застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонене (частина четверта статті 3 КК України). Тому розробникам законопроєкту 7546 варто було б формулювати дану норму в однині (або окремо передбачити кваліфікуючу обставину – спричинення шкоди здоров'ю та (або) життю декількох людей)

Так само незрозуміло, чому – за логікою суб'єкта права на законодавчу ініціативу – певні тяжкі наслідки (явно матеріального характеру) визнаються кваліфікуючою ознакою діяння, тобто вважаються чимось більш суспільно шкідливим, ніж заподіяння шкоди здоров'ю людей (хоча саме людина, її життя

та здоров'я відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України є найвищою соціальною цінністю).

Нарешті, беззаперечним фактом є те, що доповнення КК України новою статтею обумовлює необхідність внесення змін і до статті 216 «Підслідність» Кримінального процесуального кодексу України для визначення певного органу, до компетенції якого буде віднесено здійснення досудового розслідування відповідних кримінальних проваджень. Між тим у законопроєкті 7546 відповідні пропозиції відсутні, що (в разі його прийняття у запропонованій редакції) унеможливить правозастосування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо порушень законодавства у сфері цивільного захисту, вчинених в умовах воєнного стану : законопроєкт реєстр. № 7546 від 11 липня 2022 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39988.

Балобанова Дар'я Олександрівна,
професор кафедри кримінального права і кримінології Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Кримінальний кодекс Чеської Республіки (надалі – КК ЧР) був прийнятий 08 січня 2009 р. та набрав чинності з 09 лютого 2009 р. Так само, як й чинний Кримінальний кодекс України 2001 р. (надалі – КК України), він складається з Загальної та Особливої частин (Obečna čast a Zvlaštni čast), а також містить Перехідні та заключні положення.

Кримінальні правопорушення (дослівний переклад «čin» – акт, вчинок), які посягають на безпеку держави, знаходяться в Главі IX «Кримінальні правопорушення проти Чеської Республіки, іноземної держави та міжнародної організації» («Trestné činy proti České Republice, cizímu státu a mezinárodní organizaci»). Ця Глава складається з трьох частин:

Частина 1 – Кримінальні правопорушення проти основ ЧР, іноземної держави та міжнародної організації;

Частина 2 – Кримінальні правопорушення проти безпеки ЧР, іноземної держави та міжнародної організації;

Частина 3 – Кримінальні правопорушення проти оборони держави.

Кожна частина містить окремі параграфи (статті), положення яких відображають конкретні склади кримінальних правопорушень, але також є параграфи, в яких містяться положення загального характеру.

В Частині 1 **«Кримінальні правопорушення проти основ ЧР, іноземної держави та міжнародної організації»** передбачені наступні склади кримінальних правопорушень:

§ 309 «Зрада батьківщини», яка полягає в тому, що громадянин ЧР у зв'язках з іноземною владою чи іноземним агентом вчиняє підривну діяльність проти республіки (§ 310), терористичний акт (§ 311), терор (§ 312) або диверсію (§ 314);

§ 310 «Підрив республіки» – це участь особи у насильницьких діях проти ЧР чи її влади з наміром підірвати конституційний устрій, територіальну цілісність чи обороноздатність ЧР чи знищити її незалежність;

§ 311 «Терористичний акт» – відповідні дії (надається їх перелік), які вчиняються з наміром завдати шкоди конституційному устрою чи обороноздатності ЧР, порушити або зруйнувати основну політичну, економічну чи соціальну структуру ЧР чи міжнародної організації, серйозно залякати населення чи незаконно примусити уряд або іншій державний орган або міжнародну організацію до дії чи бездіяльності;

§ 312 «Терор» – ним визнається умисне вбивство іншої особи з наміром завдати шкоди конституційному устрою ЧР. Відповідальність за терор та терористичний акт розповсюджується й на випадки, коли вони спрямовані проти іноземних держав;

§ 312a «Участь у терористичній групі». Передбачається не притягнення до відповідальності особи, яка повідомила про терористичну групу прокурору або поліцейському органу за умови, що небезпеку, яка виникла для інтересів, захищених законом, можна було попередити. Також передбачена т.зв. «безкарність агента», тобто офіцера поліції, який виконує завдання в якості агента та бере участь у діяльності терористичної групи;

§ 312d «Фінансування тероризму»;

§ 312e «Підтримка та сприяння тероризму»;

§ 312f «Погроза вчинення терористичного злочину»;

§ 314 «Саботаж» – це дії особи з наміром завдати шкоди конституційному устрою чи обороноздатності ЧР або завдати шкоди міжнародній організації, що полягають у зловживанні своєю роботою, професією, посадою чи своїми функціями або вчинення інших дій з метою зірвати або перешкодити виконанню важливого завдання міжнародної організації, державного органу, збройних сил чи сил безпеки, економічної організації чи іншої установи, або такі, що спричинили збій або іншу серйозну шкоду в діяльності такого органу чи організації чи установи;

§ 315 «Зловживання представництвом держави та міжнародних організацій» – дії особи, яка має намір завдати шкоди конституційному устрою, територіальній цілісності чи обороноздатності ЧР або знищити її незалежність чи завдати шкоди міжнародній організації, якщо вона уповноважена представляти ЧР чи міжнародну організацію, до складу якої входить ЧР, бути членом або вести переговори з іноземною державою чи іншим чином захищати інтереси ЧР чи міжнародної організації, членом якої є ЧР, коли має справу з особою, яка представляє інтереси іноземної держави, та яка зловживає своїми

повноваженнями, щоб діяти на від імені ЧР або зазначеної міжнародної організації.

Частина 2 **«Кримінальні правопорушення проти безпеки ЧР, іноземної держави та міжнародної організації»** містить наступні склади кримінальних правопорушень:

§ 316 «Шпигунство» полягає у перехопленні інформації, неправомірне використання якої може серйозно загрожувати або завдати шкоди конституційному устрою, суверенітету, територіальній цілісності, обороні та безпеці ЧР чи іншої держави, або обороні та безпеці міжнародної організації, захист інтересів якої в вищезазначених областях забезпечує ЧР, збиранні даних, що містять секретну інформацію з метою зради, або умисному розкритті такої секретної інформації іноземній державі;

§ 317 «Загрози секретній інформації» передбачає відповідальність за збирання секретної інформації з метою розкрити її неуповноваженій особі, або умисне розголошення такої секретної інформації неуповноваженій особі (проступок);

§ 318 «Компрометація секретної інформації через недбалість» полягає в необережному розголошенні секретної інформації в іншому правовому акті під грифом «Цілком таємно» або «Таємно» (проступок).

Частина 3 **«Кримінальні правопорушення проти оборони держави»** містить наступні склади кримінальних правопорушень:

§ 319 «Співпраця з ворогом», яка полягає у наданні переваги ворогу або підтримці його будь-яким способом в стані загрози для держави або в стані війни;

§ 320 «Військова зрада», відповідальності за яку підлягає громадянин ЧР, який служить у збройних силах противника під час стану загрози державі або під час воєнного стану;

§ 321 «Служба в іноземних збройних силах» є кримінально караною якщо громадянин ЧР, порушуючи інше положення закону, служить в армії чи збройних силах іншої держави (проступок);

§ 321a «Участь у недержавному збройному угрупованні, спрямованому на дії в умовах збройного конфлікту» полягає в участі в діяльності недержавного збройного формування, спрямованої на дії у збройному конфлікті, що відбувається на території іншої держави, за умови участі у бойових діях такої групи, або наданні інформації чи навчання інших осіб щодо виробництва або використання вибухових речовин, зброї, небезпечних речовин або матеріалів подібного характеру або інших подібних методів чи технік, або отриманні інформації або набутті навичок, пов’язаних із виробництвом або використанням вибухових речовин, зброї, небезпечних речовин або матеріалів подібного характеру або інших подібних методів чи технік, або виїзді до іншої держави або до ЧР (проступок);

§ 322 «Порушення особистого та матеріального обов’язку щодо захисту держави» полягає у невиконанні, навіть через недбалість, особистого або матеріального зобов’язання щодо захисту держави, умисному ухиленні від виконання такого обов’язку, або перешкоджанні чи ускладненні виконання такого зобов’язання іншою особою, навіть через недбалість (проступок).

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки:

– в Главі IX КК ЧР «Кримінальні правопорушення проти Чеської Республіки, іноземної держави та міжнародної організації» зібрані кримінальні правопорушення, які в КК України розташовані в різних розділах Особливої частини КК: I «Злочини проти основ національної безпеки України», IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», XIV «Кримінальні правопорушення в сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»;

– переважна більшість з них є злочинами, хоча наявні також 5 складів кримінальних проступків.

Базелюк Вікторія Володимирівна,
молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України; асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОСЯГАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО МИНУЛЕ НАШОЇ КРАЇНИ

Культурна спадщина є унікальним речовим результатом людської діяльності, що має важливе наукове, історичне, художнє або інше культурне значення для всього людства. Культурна спадщина є носієм історичної інформації про минуле нашої держави.

Стаття 298 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає кримінальну відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини. Проте знищення, руйнування чи пошкодження об'єктів культурної спадщини внаслідок військових дій не підлягають кваліфікації за зазначеною нормою.

Розпочата росією 24 лютого 2022 року війна проти України викликала чимало проблем, в тому числі стосовно захисту культурних цінностей на території нашої держави.

Стаття 438 КК України встановлює відповідальність за порушення законів та звичаїв війни. Диспозиція даної норми має бланкетний характер і відсилає для з'ясування її змісту до міжнародних нормативних актів, зокрема до норм міжнародного гуманітарного права, які містяться у «праві Женеви» та «праві Гааги». Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року встановлює заборону знищення, привласнення чи будь-яких актів вандалізму стосовно культурних цінностей під час збройного

конфлікту [1]. Тому такі дії слід розцінювати як порушення законів та звичаїв війни і кваліфікувати за ст. 438 КК України.

Однак Верховною Радою України ще 20 травня 2021 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» № 1461-IX. Цим Законом пропонується включити до КК України ст. 438^5, яка б передбачала відповідальність за воєнні злочини проти рухомих та нерухомих цінностей, будівель та центрів, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Зокрема у ч. 1 даної норми передбачена відповідальність за умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом не міжнародного характеру *нападу, заволодіння чи акту вандалізму* щодо рухомої чи нерухомої цінності, будівлі або центру, які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права, всупереч нормам міжнародного гуманітарного права. За такі дії може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком від шести до п'ятнадцяти років.

Частина 2 запропонованої ст. 438^5 КК встановлює відповідальність за умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом неміжнародного характеру щодо рухомої чи нерухомої цінності, будівлі або центру,які перебувають під посиленим захистом згідно з міжнародним гуманітарним правом, всупереч нормам міжнародного гуманітарного права *нападу або використання такої рухомої чи нерухомої цінності, будівлі, центру або прилеглих до них місць для підтримки бойових дій*. Такі дії передбачається карати позбавленням волі строком від семи до п'ятнадцяти років.

При цьому відповідно до примітки зазначеної норми під рухомими і нерухомими цінностями, будівлями та центрами, які перебувають під захистом згідно з міжнародним гуманітарним правом, слід розуміти всі рухомі і нерухомі цінності, будівлі, і центри, передбачені ст. 1 Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 року, що перебувають під загальним, спеціальним чи посиленим захистом за міжнародним гуманітарним правом. Перелік рухомих і нерухомих цінностей, будівель і центрів, які перебувають під спеціальним захистом, міститься у Міжнародному реєстрі культурних цінностей, що перебувають під спеціальним захистом. У свою чергу під рухомими та нерухомими цінностями, будівлями і центрами, що перебувають під посиленим захистом міжнародного гуманітарного права, слід розуміти рухомі і нерухомі цінності, будівлі і центри, включені до Міжнародного списку культурних цінностей, яким надається посилений захист.

Водночас зазначеним Законом запроваджується принцип універсальної юрисдикції щодо злочинів проти людяності, геноциду, агресії і воєнних злочинів. Тобто дія законодавства про кримінальну відповідальність не пов'язується з громадянством, постійним місцем проживання підозрюваного або потерпілого чи шкодою національним інтересам держави, а також місцем вчинення злочину. Також передбачається, що до таких злочинів не будуть застосовуватися строки позовної давності [2].

Проте вищезазначений Закон до цього часу так і не був підписаний Президентом України. Але доки Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» не буде підписаний Президентом і до КК не буде включена спеціальна норма, яка б встановлювала відповідальність за воєнні злочини проти культурних цінностей, такі дії слід розцінювати як порушення законів та звичаїв війни і кваліфікувати за ст. 438 КК України.

Список використаних джерел

1. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту: Конвенція від 14 травня 1954 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text.

2. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права № 1461-IX, прийнятий Верховною Радою України 20 травня 2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804.

Бондаренко Марина Сергіївна,
суддя Дарницького районного суду
м. Києва, кандидат юридичних наук

КОНТЕКСТУАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ В СКЛАДІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Питання у притягненні винних у вчиненні воєнних злочинів до кримінальної відповідальності на десятому місяці від початку повномасштабної агресії лишається актуальним, водночас дискусійними є й питання кримінально-правової кваліфікації дій при застосуванні положень ст. 438 КК.

Так, станом на 15 листопада 2022 року за період повномасштабного вторгнення рф Офісом Генерального прокурора задокументовано 65 770 злочинів, з них левова частина припадає на злочини агресії та воєнні злочини, що складає 46 888 проваджень. Водночас з цієї кількості у 46 888 проваджень, 45 289 зареєстровано за ст. 438 КК як порушення законів та звичаїв війни. При цьому за такої кількості злочинів, що розслідуються і надалі будуть направлені до суду з обвинувальними актами, надважливим є вироблення єдиних підходів щодо елементів складу цього злочину, за який встановлена кримінальна відповідальність у національному кримінальному законі, у згаданій ст. 438, та враховуючи, що вказаний злочин є видом міжнародного злочину з відмінним розумінням у міжнародному кримінальному праві (далі – МКП) щодо ознак цього злочину.

Для того, щоб особа була визнана у вчиненні міжнародного (а не звичайного) злочину, необхідно встановити певні елементи таких діянь. У цьому зв'язку слід розрізняти: *1) матеріальний/об'єктивний* і *ментальний/суб'єктивний елементи* конкретного злочину; *2) контекстуальні елементи* – це матеріальні чи ментальні елементи, які мають обов'язково бути встановлені для кваліфікації діяння як міжнародного (а не ординарного) злочину, та *спеціальні елементи* – притаманні конкретним видам злочинів [7].

При цьому є очевидним, що названі матеріальний (об'єктивний) та ментальний (суб'єктивний) елементи відповідають визначенню складу злочину у доктрині кримінального права та у разі наявної їх сукупності конкретне суспільно небезпечне діяння можна визначити як злочинне. За допомогою контекстуального елементу міжнародний злочин відрізняють від ординарного та за допомогою цього ж елементу міжнародні злочини розрізняють між собою.

У МКП є особливе ставлення до воєнних злочинів з точки зору доведення винуватості особи, яке завжди пов'язане із встановленням контекстуального аспекту, тому за відсутності такого контекстуального елементу не кожне зґвалтування, вбивство чи інший злочин має бути кваліфіковано за ст. 438 КК. У такій ситуації не виключається притягнення особи до відповідальності за загальнокримінальними злочинами [1].

Отже, для притягнення винного до кримінальної відповідальності за вчинення воєнного злочину національний суд має виходити за межі того розуміння складу злочину й тих складових елементів, що панує у вітчизняній доктрині й є загальнозастосовуваною до звичайних кримінальних правопорушень.

Пропонується законодавчо закріпити визначення поняття «склад злочину» у проєкті нового КК із елементами складу: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона (ст.ст. 2.1.1–2.1.4) [8].

При цьому слід зауважити, що суб'єктивна сторона воєнного злочину характеризується двома ознаками, такими як навмисність і свідомість, що у вітчизняній доктрині кримінального права відповідає визначенню прямого умислу. Необережна вина у вчиненні воєнних злочинів за МКП – явище юридично неможливе, оскільки суб'єктивна сторона («свідоме» і «навмисне» заподіяння шкоди) виключає необережність і у вигляді недбалості, і у вигляді легковажності [4, с. 114].

Контекстуальний елемент воєнного злочину передбачає 1) наявність збройного конфлікту (далі – ЗК) міжнародного чи не міжнародного характеру; 2) усвідомлення його існування суб'єктом злочину; 3) зв'язок діяння та ЗК, який можливо доводити через виконання чи сприяння виконанню цілей певного збройного формування, спрямованість проти захищених об'єктів, осіб, які не приймають участь в конфлікті тощо. Як пояснюється у рішенні по справі № IT-96-23 та IT-96-23 / 1-A від 12.06.2002 Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року, «конфлікт повинен, як мінімум, зіграти істотну роль у здатності обвинуваченого вчиняти злочин, у прийнятті рішення про його вчинення, у способі, яким воно було вчинено, або меті, для якої злочин було вчинено» [9, с. 155].

Ймовірно це знайшло відображення у п. 10 ст. 11.4.1 «Роз'яснення термінів» розділу 11.4 «*Воєнні злочини*» проєкту нового КК, яким пропонується визначення поняття злочину, вчиненого у зв'язку зі ЗК, – як злочину, вчиненого за обставин, коли існування ЗК значним чином впливало на здатність особи вчинити інкриміноване їй діяння, на її рішення вчинити це діяння, на спосіб, у який діяння було вчинене, або на мету, з якою воно було вчинено [8].

Водночас відповідно до ч. 1 ст. 8 «Воєнні злочини» РС МКС вбачається, що Суд має юрисдикцію стосовно *воєнних злочинів*, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

Виділяють шість форм виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 438 КК. Іноді виокремлюють сім форм, розмежовуючи жорстоке поводження з військовополоненими та жорстоке поводження з цивільним населенням [1]. Однак, за такої конструкції ст. 438 КК, зокрема й дуже узагальненого «інші порушення законів та звичаїв війни», кількість складів воєнних злочинів, за вчинення яких можна застосувати положення цієї статті, численна.

У згаданій ст. 8 «Воєнні злочини» РС МКС наведено загалом 50 умисних діянь, що можна умовно розділити за трьома групами як: 1) грубі порушення чотирьох Женевських конвенцій від 12.08.1949 (далі – ЖК 1949 р.); 2) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у міжнародних ЗК та ЗК неміжнародного характеру; 3) грубі порушення спільної статті 3 чотирьох ЖК 1949 р. Відповідно до ст. 9 РС МКС Елементи злочинів допомагають Суду у тлумаченні й застосуванні, у тому числі й цієї статті 8 РС МКС.

Щодо цього документа «Елементи злочинів», то стаття 8-ма якого містить 74 склади воєнних злочинів, для кожного з якого передбачені елементи, що налічують по-різному – від 3 до 7. До прикладу воєнний злочин, вказаний у ст. 8(2)(a)(iv) Елементів (воєнний злочин у вигляді знищення або привласнення майна) містить 7 обов'язкових елементів: 1. виконавець знищив або привласнив відповідне майно; 2. знищення або привласнення не були виправдані військовою необхідністю; 3. знищення або привласнення були широкомасштабними та здійснювались довільно; 4. таке майно знаходилось під захистом однієї або декількох ЖК 1949 р.; 5. виконавець усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про цей захищений статус; 6. діяння мало місце у контексті міжнародного ЗК та було пов'язано з ним; 7. виконавець усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про наявність ЗК [3].

Водночас для доведення вчинення воєнного злочину, передбаченого ст. 8(2)(b)(viii) Елементів, достатньо встановити 3 елемента: 1. виконавець a) перемістив, прямо чи опосередковано, частину свого власного населення на територію, яка ним окупована; або b) депортував або перемістив населення окупованої території або окремі його частини у межах або за межі цієї території; 2. діяння мало місце у контексті міжнародного ЗК та було пов'язано з ним; 3. виконавець усвідомлював фактичні обставини, які свідчили про наявність ЗК [3].

Наведені положення щодо контекстуального елемента пов'язані й з предметом доказування по воєнним злочинам, через що є абсолютно слушною позиція Гловюк І.В. та Тетерятник Г.К. щодо його двоелементності: 1) перший елемент є загальним і включає у себе обставини, передбачені ст. 91 КПК, проміжні та допоміжні факти, залежно від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження; 2) другий елемент є контекстуальним (спеціальним), який зумовлює специфіку складу злочину по усіх його складових (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Ці

елементи мають прямий та зворотній взаємозв’язок, зважаючи на залежність ідентифікації контекстуальних елементів від загальних обставин вчиненого діяння та специфіку оцінки об’єктивної сторони в умовах ЗК [2, с. 396].

У цій доповіді міститься посилання на РС МКС та Елементи злочинів замість положень ЖК 1949 р., що лишається дискусійним, водночас як і можливість обґрунтовувати вирок національного суду посиланням на міжнародні нормативно-правові акти, що не є частиною національного законодавства через не проведення їх ратифікації. Однак зважаючи на бланкетність диспозиції ст. 438 КК уникнути цього також є навряд можливим.

Підсумовуючи, хотілось би зауважити, що саме синергія національного й міжнародного права у вироках судів України – це шлях розвитку права й вдосконалення механізму притягнення воєнних злочинців до відповідальності на різних рівнях.

Список використаних джерел

1. Анісімов Г. М. Під час кваліфікації дій особи як порушення законів та звичаїв війни важливим є встановлення контекстуального аспекту. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1291164/.

2. Гловюк І.В. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування sui generis / Гловюк І.В., Тетерятник Г.К. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 394–398.

3. Елементи злочинів (Elements of Crimes International Criminal Court). URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Elements-of-Crimes.pdf.

4. Пилипенко В.П. Склад воєнного злочину за міжнародним кримінальним правом. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. / редкол.: В.В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 110–116.

5. Репецький В.М., В.М. Лисик. Поняття та ознаки воєнних злочинів. Альманах міжнародного права. 2009. Вип. 1. С. 120–125.

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 (офіційний переклад). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Сенаторова О.В. Заґратувати воєнного злочинця. URL: https://helsinki.org.ua/articles.

8. Текст проєкут нового Кримінального кодексу України (контрольний текст станом на 29.09.2022). URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code.

9. Червякова О.В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Forum Prava*, 2020. 61(2). С. 150–162.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

У кримінальному законодавстві термін «жорстоке поводження» вживається в складі деяких кримінальних правопорушень: жорстоке поводження з тваринами (ст. 299 КК України); злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ч. 2 ст. 431 КК України);порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України). Крім того, жорстоке поводження визначено способом вчинення протиправного діяння у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 120 КК України (доведення до самогубства) [1]. Отже, чинне кримінальне законодавство послуговується указаним поняттям для фіксації злочинної поведінки особи (відповідно, є елементом об'єктивної сторони протиправного діяння), яка проявляється по відношенню до: а) людини; б)тварини.

Кримінальне законодавство, на жаль, не містить законодавчої регламентації змісту діянь, які охоплюються жорстоким поводженням, що є передумовою для неоднозначного його трактування. Це, наголошує Л.І. Скреля (і з цим важко не погодитись), спричинено термінологічними недоліками, недосконалою побудовою правових норм, оскільки використання у КК України відповідного поняття не має самостійного змістового навантаження [2, с. 5]. Тому необхідність розуміння та застосування цієї дефініції під час кваліфікації відповідних діянь видається актуальною та необхідною.

Термін «жорстоке поводження», наряду з «особливою жорстокістю», додає Л.І. Скреля, є текстуальним викладом поняття жорсткості з конкретною вказівкою у відповідних диспозиціях статей або ж відображенням за допомогою термінів «мордування», «катування», «мучення», «особливе мучення», «знущання», «глумлення», які є її проявами [2, с. 31].

Стаття 28 Конституції України встановлює, «що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [3]. Зважаючи на те, що жорстоке поводження порушує фундаментальні та невід'ємні права людини, гарантовані як Конституцією України, так і міжнародним законодавством, а також входить до складів найбільш тяжких правопорушень, передбачених кримінальним законодавством України, у цьому дослідженні здійснимо спробу проаналізувати зміст поняття «жорстоке поводження» як кримінально-правової категорії.

У п. 2 ч. 28 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи про злочини проти життя та здоров'я особи» жорстоке поводження визначено як безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних

ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо) [4, с. 255]. Жорстоке поводження, зазначає О.Б. Капустін, не може зводитися до дій, які принижують честь та гідність особи, проте його складником, крім тілесних ушкоджень, не можуть бути й дії, які полягають в одиничному фізичному впливі на потерпілого [5].

Як умисне, безжальне діяння(дія або бездіяльність), що є проявом садизму злочинця, яке спрямоване проти іншої істоти (людини або тварини) і характеризується такими методами впливу на організм, унаслідок яких заподіюються фізичні (людині чи тварині) та (або)моральні страждання (людині) трактує жорстоке поводження Л.І. Скреля [2, с. 9].

В науково-практичному коментарі до КК України під жорстоким поводженням (в контексті ст. 438 КК України) визначено будь-який протиправний акт або бездіяльність щодо військовополоненого чи цивільної особи, що супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності (зокрема, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, катування, біологічні експерименти, вилучення органів і тканин людини, зґвалтування, примушування до вступу в статевий зв'язок (до проституції), вимушена вагітність, вимушена стерилізація та інші види сексуального насильства, обернення в рабство, примушування до служби у збройних силах противника, захоплення і тримання особи як заручника, позбавлення права на неупереджене судочинство, депортація, заява про те, що пощади не буде, умисне вчинення дій, які наражають цивільне населення на голод [6, с. 924].

Деякі норми чинного КК України, наголошує О.Б. Капустін, не включають до поняття жорстокого поводження не тільки насильство, яке полягає в заподіянні тілесних ушкоджень,а й будь-яке насильство взагалі [5]. Наприклад,відповідно до ч. 2 ст. 431 КК України, кримінально-караними визнаються насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого. Досить неоднозначними до зазначеної статті є й науково-практичні коментарі. В одних випадках на наявність розділового сполучника між насильством і жорстоким поводженням взагалі увага не звертається і ці поняття розглядаються як синоніми [5, с. 1041].

Досить показовими у висвітленні форм жорстокого поводження можна вважати задокументовану Моніторинговою місією ООН з прав людини (далі – ММПЛУ) в Україні практику застосування катувань і жорстокого поводження в місцях інтернування в російській федерації та на окупованій нею території України. Так, проведене протягом 1 серпня – 31 жовтня 2022 року інтерв'ю 120 інтерв'ю з колишніми українськими військовополоненими (104 чоловіками та 16 жінками), звільненими під час обміну, засвідчило, що до останніх застосовувались жорстокі побиття, удари електричним струмом, сексуальне насильство, вимушене перебування в незручних позах та інші форми катувань. Побиття призвели до смерті принаймні однієї особи. ММПЛУ задокументувала також факт страти в позасудовому порядку групою осіб, які, як здалося, були воєнними найманцями, особи, яка втратила здатність брати участь у бойових діях (horsde combat). Вони також відмовили в медичній допомозі

військовополоненому, якого тримали в себе під вартою, в результаті чого той помер. Більшість українських військовополонених скаржилися на погане харчування та брак або низьку якість води, що в багатьох випадках призвело до погіршення їхнього здоров'я та сильної втрати ваги. Декілька жінок-військовополонених, яких було інтерновано у слідчих ізоляторах Донецька,Курська і Таганрогу, повідомили, що їх піддавали побиттям, примусовому оголенню (що в деяких випадках супроводжувалося оглядом порожнин тіла), погрозам насильством та іншим видам принизливого поводження що може становити сексуальне насильство. Зокрема, жінок примушували бігати оголеними в приміщеннях установ у присутності охоронців-чоловіків. Ті, кого інтернували у виправній колонії під Оленівкою, повідомили, що як такому фізичному насильству їх не піддавали, але скаржилися на психологічні страждання і вкрай неналежні та принизливі умови тримання під вартою. Усупереч міжнародному гуманітарному праву всіх опитаних колишніх українських військовополонених тримали в ізоляції [7].

Резюмуючи вищевикладене, підсумуємо, що кримінально-правовий зміст жорстокого поводження щодо особи може включати в себе широке коло діянь, а саме:умисне нелюдське ставлення, що принижує гідність особи і включає будь-які форми тілесних покарань чи ушкоджень: колективні покарання, взяття заручників, акти тероризму, фізичні знущання, наругу над людською гідністю, нелюдське та образливе поводження, ґвалтування, примушування до проституції, непристойні зазіхання в будь-якій формі, рабство та работоргівлю в усіх формах, пограбування та погрози здійснення будь-яких з перерахованих дій тощо.

Таким чином, зважаючи на реалії сьогодення, актуальність указаного питання не викликає сумнівів, а тому потребує подальшого наукового аналізу з відповідним впровадженням в законодавство України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Скреля Л.І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття: дис. ... канд. юрид. наук :12.00.08. Львів, 2014. 219 с.

3. Конституція України від 28 черв. 1996 р. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та адміністративних провадженнях: офіційний текст / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. Київ : ПАЛИВОДА. В., 2016. 860 с.

5. Капустін О.Б. Жорстоке поводження або поводження, яке принижує честь і гідність особи, як приводи, що викликають сильне душевне хвилювання. Право, 2020 р., № 1 (67). Том 2. URL:. http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_2/13.pdf.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернєя. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

7. Огляд ситуації у сфері прав людини в Україні. 1 серпня–31 жовтня 2022.р. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-12-02/HRMMU_Update_2022-12-02_UA.pdf.

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКУ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ (СТАТТЯ 43-1 КК УКРАЇНИ) В СИСТЕМІ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ

Чинним законодавством України передбачено обставини, за яких вчинене особою діяння не являється кримінальним правопорушенням, так як вчинене з метою захисту правоохоронюваних інтересів особи та суспільства.

Як проголошує «Стратегія національної безпеки України», затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, – «Україна прагне миру. Мир – запорука розвитку України. Встановлення миру, відновлення суверенітету і територіальної цілісності України у межах її міжнародно визнаного державного кордону – найвищий пріоритет держави».

Положення Конституції України закріплюють право кожної людини захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27), визначають, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу (ст. 17). Названі конституційні положення являються основою для реалізації права особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Правова регламентація даного права передбачена в системі обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, і реалізована в статті 43-1 КК України.

Згідно з ч. 1 ст. 43-1 КК як захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України визнається діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, за відсутності ознак катування чи застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Такі діяння, за наявності обставин, передбачених законом, не є кримінальним правопорушенням, а особа, яка їх вчинила, не підлягає кримінальній відповідальності.

Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є природним і невідчужуваним, а також правомірним правом громадянина України.

Кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння

шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України (ч. 2 ст. 43-1 КК).

Правовою основою захисту Вітчизни є Конституція України, Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991р. № 1932-XII (Редакція станом на 03.08.2022 р.), інші законодавчі акти України та відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кримінально-правові норми закріплюють підстави для реалізації права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, встановлюють межі правомірності та умови реалізації такого права.

Право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України виникає у випадку вчинення суспільно небезпечного посягання, яким є збройна агресія, здійснена по відношенню до України, тобто застосування іншою державою (Російською Федерацією) або групою держав збройної сили проти України. Збройна агресія проти України з боку Російської Федерації проявляється у вчинені наступних дій. Це:

1) вторгнення збройних сил РФ на територію України, а також окупація та анексія частини території України;

2) блокада портів, узбережжя та повітряного простору, порушення комунікацій України збройними силами РФ;

3) напад збройних сил РФ на військові сухопутні, морські чи повітряні сили, а також на цивільні морські флоти України;

4) засилання РФ озброєних груп регулярних або нерегулярних сил, що вчиняють акти застосування збройної сили проти України, які мають настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище діям. Мова йде про невизнані в самій РФ збройні формування, так звані «група Вагнера», «формування Пригожина», які приймають безпосередню участь у боях проти Збройних Сил України та ряд інших суспільно-небезпечних діянь.

Ознакам збройної агресії відповідають і дії Республіки Білорусь, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження Російської Федерації, використовувалася для вчинення названих дій, зокрема, для здійснення вторгнення збройних сил РФ на територію України.

Збройна агресія з боку РФ, що відбувається сьогодні на протязі майже дев'яти місяців, створює реальну дійсну небезпеку для незалежності та територіальної цілісності України. І така небезпека є правомірною підставою реалізації права на захист для будь-якої особи.

Обов'язковою правовою підставою виникнення права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, крім наявності факту збройної агресії з боку РФ, є вчинення діяння в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту.

Як визначено Законом України «Про оборону України», воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та

забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. У зв'язку зі збройною агресією РФ Указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» військовий стан запроваджено з 5:30 24 лютого 2022 року на всій території України.

Законом України «Про національну безпеки України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. зазначено, що збройний конфлікт (який даним Законом розглядається як вид воєнного конфлікту) - збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт).

В той же час, Українська Гельсінська спілка з прав людини, здійснюючи аналіз Закону України «Про національну безпеку України» (АНАЛІТИКА, 23.07.2018), вказує на дискусійні аспекти, які містять норми розглядуваного закону. Зокрема, зазначається, що замість використання загальноприйнятої класифікації збройних конфліктів (міжнародний збройний конфлікт та збройний конфлікт неміжнародного характеру), у законі відображено інший підхід. Так, видами воєнного конфлікту виступають війна та збройний конфлікт. Натомість збройний конфлікт розглядається як міжнародний збройний конфлікт, або ж внутрішній збройний конфлікт. З огляду на це в подальшому можуть виникнути проблеми в частині ефективної імплементації положень закону, оскільки зазначені терміни відіграють в цьому ключову роль.

Дійсно, з зауваженням Української Гельсінської спілки варто погодитись. Зокрема, і в аспекті визначення обставин, які виключають протиправність діяння, коли мова йде про реалізацію права особи на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Так, виникає питання, як необхідно проводити відмежування міжнародного збройного конфлікту, який має місце на сьогодні за фактом збройної агресії Російської Федерації щодо України, і збройним конфліктом неміжнародного характеру, назва якого в Законі «Про національну безпеку України» звучить як внутрішній збройний конфлікт. Вимагає дослідження питання, яким чином збройна агресія РФ транспортується на внутрішній збройний конфлікт. І чи можна говорити про виникнення права на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України в умовах внутрішнього збройного конфлікту.

Дослідження цих питань дозволить всебічно та аргументовано визначати підстави і умови застосування кримінально-правових норм щодо обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння.

Василенко Юлія Василівна,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права, кандидат юридичних наук, доцент

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЙНЯТТЯМ УПОВНОВАЖЕНИМ ОРГАНОМ РІШЕННЯ ПРО ПЕРЕДАЧУ ЗАСУДЖЕНОГО ДЛЯ ОБМІНУ ЯК ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНОГО

Згідно з Законом «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28 липня 2022 року № 2472-IX [1], Кримінальний кодекс України було доповнено (далі - КК України) ст.84-1, що вводить новий вид звільнення від відбування покарання, а саме – звільнення відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого [2].

Дана законодавча новела була зумовлена необхідністю забезпечення оперативного вирішення питань щодо процедури обміну обвинувачених, засуджених як військовополонених та удосконалення кримінального та кримінального процесуального законодавства в даній сфері.

Правовий статус військовополонених закріплено в Женевській конвенції щодо поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, ратифікованої Указом ПВР УРСР від 03.07.1954 року.

Визначаючи правила поводження з військовополоненими, зазначена вище Женевська конвенція, водночас, не передбачає врегулювання процедури обміну військовополоненими. Не було дане питання регламентовано і у вітчизняному законодавстві. Певні зрушення в даній сфері відбулися у квітні 2022 року, з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора» [4]. Окрім того, Положення від 11 березня 2022 р. № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» було доповнено нормою про те, що рішення про затвердження списку для здійснення передання військовополонених ворогів та звільнення захисників України, які перебувають у полоні держави-агресора, приймається відповідно до прийнятого Порядку здійснення передання військовополонених [5]. Однак, як слушно зауважують деякі дослідники, дані нормативно-правові акти не вирішили питання пов'язані з легалізацією обміну військовополоненими [6, с. 186].

Врешті, в липні 2022 року ця проблема частково була вирішена шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України, відповідно до яких було передбачено можливість закриття кримінального провадження, якщо відповідним уповноваженим органом ухвалено рішення про передачу підозрюваного, обвинуваченого для обміну як військовополоненого, а також можливість

звільнення від відбування покарання для обміну засудженого як військовополоненого.

Зокрема, ст. 84-1 КК передбачено, що звільняється від відбування покарання засуджений, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про його передачу для обміну як військовополоненого та яким надано письмову згоду на проведення такого обміну.

Аналіз змісту кримінально-правової норми дозволяє зробити висновок, що розглядуваний вид звільнення від відбування покарання належить до імперативних, тобто за наявності вказаної у ст. 84-1 КК підстави суд зобов'язаний звільнити засудженого від подальшого відбування призначеного раніше покарання.

Правова підстава звільнення від відбування покарання за ст.84-2 КК складається з двох обов'язкових елементів:

1) наявність прийнятого уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого;

2) наявність письмової згоди засудженого на обмін його як військовополоненого.

Уповноваженим органом, що має право на прийняття рішення щодо обміну осіб як військовополонених на даний час є Головне управління розвідки Міністерства оборони України.

Відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) [5], питання щодо звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого вирішується судом за клопотанням прокурора. Таке клопотання розглядається судом у день його надходження до суду суддею одноособово згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–380 КПК. Судове засідання щодо розгляду клопотання про звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого проводиться за участі прокурора.

Якщо обмін такого засудженого не відбувся, суд за клопотанням прокурора приймає рішення про направлення засудженого, звільненого від відбування покарання у зв'язку з його передачею для обміну як військовополоненого, для подальшого відбування призначеного раніше покарання.

У разі вчинення особою, яку було звільнено судом від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про її передачу для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся, протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими статтями 71 і 72 КК України.

Список використаних джерел

1. Закон «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28 липня 2022 року № 2472-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2833.

3. Женевській конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

4. Про затвердження Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора від 12 квітня 2022 р. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/441-2022-%D0%BF#Text.

5. Положення «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими» від 11 березня 2022 р. № 257. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-%D0%BF#Text.

6. Кузнецов В.В., Сийплокі М.В. Перспективи кримінально-правового забезпечення обміну військовополонених. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2022. С. 185–188.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

Вознюк Андрій Андрійович,
завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ У ЗВ'ЯЗКУ З АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Російська агресія проти України розпочалася зі збройного вторгнення в Автономну Республіку Крим 20 лютого 2014 р.[1] У подальшому – з квітня 2014 р. – війна на сході України. Майже через 8 років – 24 лютого 2022 р. – широкомасштабне вторгнення російської федерації (далі – рф) в Україну під назвою «специальная военная операция».

Цей міжнародний збройний конфлікт[2] увесь час супроводжувався і супроводжується вчиненням низки злочинів проти українського народу. В умовах війни особливу стурбованість викликають воєнні злочини. Станом на 18

[1] Тоді були зафіксовані перші випадки порушення збройними силами рф всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням рф порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин [1].

На думку Р. О. Мовчана війна розпочалася тоді, коли рф анексувала АРК та вдерлася на Донбас [2, с. 10].

[2] Міжнародний кримінальний суд виходить з того, що події, пов'язані з АРК та Севастополем, найпізніше з 26 лютого 2014 р., є міжнародним збройним конфліктом між Україною та рф (п. 158 Звіту МКС від 14 листопада 2016 р.) [3].

Окружний суд Гааги вважає, що з середини травня 2014 р. на території України відбувався міжнародний збройний конфлікт між Україною та ДНР, у якому ДНР контролювалася рф [4].

листопада 2022 р. зареєстровано понад 47734 злочинів агресії та воєнних злочинів, серед яких:

46107 – порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України);

73 – планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437 КК України);

40 – пропаганда війни (ст. 436 КК України);

1514 – інші кримінально карані делікти [5].

Насправді таких злочинів вчиняється значно більше, оскільки багато потерпілих, на жаль, загинуло, значна частина людей не звертається в правоохоронні органи з відповідними повідомленнями про вчинене. Є проблеми і з кримінально-правовою оцінкою дій представників держави-агресора, що впливає на кількість зареєстрованих кримінально караних діянь. Таким чином, проблематика порушення законів і звичаїв війни, як найбільш поширеного воєнного злочину на сьогодні, беззаперечна.

Воєнні злочини входять до групи кримінально караних деліктів, які узагальнено можна назвати ***злочинами, вчиненими у зв'язку з агресією проти України***[1]**.** Під час притягнення до кримінальної відповідальності за їх вчинення виникають проблемні питання, на яких слід акцентувати увагу.

1. Проблеми звільнення від відбування покарання за ст. 84-1 КК

Як відомо, з метою унормування та пришвидшення процедури обміну військовополонених та інших громадян Верховною Радою України 28 липня 2022 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених», який передбачає механізм передачі підозрюваного, обвинуваченого, засудженого для обміну як військовополоненого, проведення такого обміну та звільнення в подальшому засудженого від відбування покарання. Важливим складником цього механізму є ст. 84-1 КК України – «Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого». На підставі зазначеної норми можна звільнити від відбування покарання будь-яку особу (громадянина України, іноземця, особу без громадянства чи з декількома громадянствами), яка вчинила будь-який злочин (крадіжку, умисне вбивство, зґвалтування, воєнний злочин тощо). Для звільнення необхідні лише прийняття уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого та письмова згода особи на проведення такого обміну.

Важливо акцентувати, що процесуальний порядок передбачає можливість обміну особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, як до її засудження та звільнення від відбування покарання, так і після.

---

[1] Під ними слід розуміти: 1) воєнні злочини з боку представників держави-агресора; 2) кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, вчинені в інтересах держави-агресора; 3) загальнокримінальні злочини і проступки, вчинені представниками держави-агресора; 4) кримінальні правопорушення, вчинені збройними силами держави-агресора у зв'язку з бойовими діями, що не порушують норми міжнародного гуманітарного права та за які вони не підлягають кримінальній відповідальності.

Внаслідок застосування цієї норми особі призначається покарання, однак вона звільняється від його відбування, тобто фактично залишається непокараною, а держава втрачає можливість притягнення її до кримінальної відповідальності за вчинене та застосування відповідного покарання в майбутньому (якщо не буде доведено вчинення нею нового злочину)[1].

Таким чином, цей вид звільнення від відбування покарання перешкоджає, фактично унеможливлює притягнення до справедливої міри покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у зв'язку з агресією проти України. Він породжує безкарність воєнних злочинців, які після обміну залишаються небезпечними для оточуючих. У майбутньому такі особи зможуть безперешкодно подорожувати іноземними країнами і не виключаються ситуації випадкових зустрічей цих суб'єктів з жертвами вчинених ними злочинів.

У даному випадку не йдеться про заперечення обміну зазначених осіб на наших громадян, а лише про те, в якій формі в подальшому здійснювати кримінальне переслідування та оформляти остаточне рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру, щоб, з одного боку, провести обмін, а з іншого – забезпечити належним чином невідворотність кримінального покарання, насамперед, воєнних злочинців.

Після обміну має бути механізм, що надаватиме можливість їх притягнення до кримінальної відповідальності в майбутньому, а також не дозволить їм виїжджати за межі території рф та країн, які підтримують державу-агресора. В якості шляхів удосконалення цього механізму слід розглянути можливість, доцільність та обґрунтованість застосовування інших кримінально-правових чи кримінальних процесуальних інструментів як-от: відстрочка виконання вироку, зміна запобіжного заходу з подальшим обміном та оголошенням в розшук, створення спеціального виду звільнення від відбування покарання з випробуванням тощо.

2. Положення про імунітет комбатанта

У правозастосувачів виникають труднощі під час тлумачення положень про імунітет (привілей) комбатанта. Міжнародні договори не містять дефініцію терміну «імунітет комбатанта», а тому незрозуміло, які його межі, тобто на які злочини та яких суб'єктів він поширюється.

Що таке імунітет комбатанта?

Правоохоронні органи України, обґрунтовуючи закриття кримінальних проваджень у зв'язку з наявністю імунітету комбатанта, доводять той факт, що на підставі положень ЖК ІІІ [9] та ДП І [10] певні особи є комбатантами, тобто законними учасниками міжнародного збройного конфлікту. Тому їх дії в частині безпосередньої участі у бойових діях під час міжнародного збройного конфлікту, за відсутності доказів вчинення ними інших кримінальних правопорушень, не потребують кваліфікації за низкою статей КК України (наприклад, ст. 110, 332-2, 437). З огляду на імунітет комбатанта вони не

[1] Більш детально про цей вид звільнення від відбування покарання, його законодавчі недоліки та пропозиції щодо вдосконалення йдеться в низці наукових публікацій [6; 7; 8].

можуть нести індивідуальну кримінальну відповідальність за факт участі у збройному конфлікті.

Як правило, в контексті імунітету комбатанта згадують про ч. 2 ст. 43 ДП I, де зазначено, що особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у ст. 33 ЖК III), є комбатантами, тобто вони ***мають право брати безпосередню участь у воєнних діях*** [10]. Як бачимо, у цьому положенні зазначається лише про право брати безпосередню участь у воєнних діях, яке тлумачать як можливість вчинення окремих кримінально протиправних діянь, передбачених КК, кримінальна відповідальність за які виключається.

У ДП 1 йдеться також про ***обов'язок дотримання комбатантами норм міжнародного гуманітарного права.*** Наприклад, у ч. 1 ст. 43 зазначено, що «збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів». У ч. 2 ст. 44 наголошено, що «всі комбатанти зобов'язані додержуватися норм міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів». З цього обов'язку випливає, що на воєнні злочини, які є прямим порушенням норм міжнародного гуманітарного права, не поширюється зазначений імунітет. Однак незрозуміло чи втрачає особа імунітет комбатанта щодо інших кримінальних правопорушень у разі порушення норм міжнародного гуманітарного права.

На підставі чого імунітет комбатанта застосовується в кримінальному законодавстві України?

У КК України відсутні норми, що безпосередньо визначають імунітет комбатанта та передбачають підстави його застосування в законі про кримінальну відповідальність України. Про це свідчать відповідні положення законодавства.

По-перше, імунітет комбатанта передбачає виключення кримінальної відповідальності, що є кримінально-правовим наслідком, а відтак він повинен визначатися КК України. Це випливає з положень ч. 3 ст. 3 КК України: «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом».

По-друге, положення про імунітет комбатанта закріплені в міжнародних договорах. Натомість законодавство України про кримінальну відповідальність становить КК України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3 КК України). Водночас чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України). Тобто міжнародний договір, який закріплює норми міжнародного права, є складовою частиною національного законодавства України та підґрунтям КК України, однак не складовою законодавства України про кримінальну відповідальність. Викладене не дає відповіді на питання про те, чи є підстави застосовувати положення

міжнародних договорів для визначення кримінальної протиправності діяння, а також його караності та інших кримінально-правових наслідків[1].

По-третє, закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 5 ст. 3 КК України). У зв’язку з цим виникає запитання: а якщо не відповідають, то як бути? Щодо невідповідності конституційним нормам – існує механізм їх визнання неконституційними, після чого вони не застосовуються. Водночас подібного механізму для норм міжнародних договорів немає.

Таким чином, у КК України відсутні згадки про імунітет комбатанта, а також підстави для застосування відповідних положень міжнародних договорів.

У підтвердження сказаного слід звернути увагу на той факт, що в КПК України наявні підстави для безпосереднього застосовування положень міжнародних договорів. Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України кодексу кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України.

Важливо звернутися до досвіду зарубіжних держав. Наприклад, відповідно до ст. 8d КК Нідерландів, застосування статей 2-8c, які визначають сферу дії кримінального закону (юрисдикцію), обмежена винятками, визначеними в міжнародному праві [11]. Саме на цю статтю посилався Окружний суд Гааги, вирішуючи питання про можливість застосування положень імунітету комбатанта у справі MH17.

Під час розв’язання цієї проблеми правозастосовні органи, очевидно, повинні посилатися на примат міжнародних договорів, згоду на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, над законами України. Відповідно до ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [12].

Цю позицію слід врахувати правозастосовним органам під час прийняття рішення про закриття кримінального провадження у зв’язку з імунітетом комбатанта. Крім того, слід зробити висновок, що нині в практиці правозастосовних органів положення ч. 3 ст. 3 КК України тлумачать таким чином: кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються КК України, а також міжнародними договорами, згоду на обов’язковість яких надана Верховною Радою України.

---

[1] Виключення становлять положень КК України, в яких існує безпосередня вказівка на необхідність застосування положень міжнародних договорів. Наприклад, для тлумачення положень ст. 438 КК України необхідно застосовувати норми міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України. На це вказує диспозиція частини першої цієї статті.

Справедливість положень про імунітет комбатанта для держави-агресора та України.

Наскільки справедливо закривати провадження і не притягувати до кримінальної відповідальності тих, хто вбиває наших військових на полі бою? Імунітет комбатанта надає йому можливість вести легальні воєнні дії, за які не можна притягнути до кримінальної відповідальності ні з боку держави-агресора, ні з боку держави, яка зазнала нападу. Однак у нас різні ситуації: українські комбатанти на своїй території і захищають своїх громадян від представників держави-агресора. Тут має місце своєрідна колективна оборона України від рф, за якої збройні сили жодної із сторін не несуть відповідальності за бойові дії в межах норм міжнародного гуманітарного права. За таких обставин імунітет комбатанта фактично легалізує діяльність збройних сил держави-агресора під час нападу на іншу державу. Тому постає питання про необхідність пошуку шляхів удосконалення окремих положень міжнародного гуманітарного права[1].

Список використаних джерел

1. Про Заяву Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» : Постанова ВРУ від 21 квітня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-19#Text

2. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

3. Звіт Міжнародного кримінального суду від 14 листопада 2016 р. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf

4. Uitspraakdocument strafzaak MH17. Dit is de uitgesproken tekst van 17 november 2022. URL: https://www.courtmh17.com/nieuws/2022/ uitspraakdocument-strafzaak-mh17.html.

5. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. 18 листопада 2022 р. *Офіс Генерального прокурора*. URL: https://gp.gov.ua/ua

6. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

7. Гловюк І. В., Тетерятник Г. К. Питання унормування належної правової процедури кримінального процесуального забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 478–483.

8. Кузнецов В. В., Сийплокі М. В. Перспективи кримінально-правового забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 185–188.

[1] Така потреба обумовлюється не лише широкомасштабною агресією рф проти України, адже представники держави-агресора ведуть гібридну війну проти України понад 8 років, а якщо враховувати гібридні військові операції проти інших країн (зокрема Азербайджану, Грузії, Молдови) то воюють вони не одне десятиліття.

9. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

10. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/995_199#Text.

11. Wetboek van Strafrecht. 21.11.2022. URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2022-10-01

12. Про міжнародні договори України : закон України № 1906-IV від 29 червня 2004 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#n7

Данилевський Андрій Олександрович,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКРАДЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах широкомасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації та запровадження в Україні воєнного стану особливого значення набуває кримінально-правовий захист права власності. Мільйони громадян України з початком активних бойових дій втратили все або більшу частину свого майна, змушені були змінити місце проживання, шукати притулку в інших областях та за кордоном. Перебуваючи в такому положенню вони залишаються критично вразливими у разі посягань на їхнє майно. Саме тому законодавець вжив відповідних змін до кримінального законодавства і доповнив деякі кримінальні правопорушення проти власності такою кваліфікуючою ознакою як вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Разом з тим, окремі категорії майна не отримали в цей період належного кримінально-правового захисту або такий захист є неоднорідним. Перш за все це стосується вогнепальної зброї.

Метою цієї роботи є дослідження особливості кримінальної відповідальності за викрадення вогнепальної зброї в період військового стану.

Перш за все необхідно зазначити, що на сьогоднішній день кримінальна відповідальність за викрадення вогнепальної зброї передбачена у різних статтях Особливої частини КК України. Так, викрадення гладкоствольної мисливської зброї кваліфікується за відповідними статтями Розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності», в той час як викрадення усіх інших категорій вогнепальної зброї – за статтею 262 КК України (якщо не брати до уваги викрадення зброї, вчинене спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем, відповідальність за таке діяння передбачена у статті 410 КК України). Така диференціація на думку дослідників обумовлена спадковістю радянського кримінального законодавства а також тим, що на початку 20 століття гладкоствольна мисливська зброя знаходилася у вільному обігу [1]. Проте у

сучасних реаліях і гладкоствольна мисливська, і мисливська нарізна вогнепальна зброя вимагають практично однакового відповідного дозволу на придбання, носіння та зберігання такої зброї і відноситься до категорії майна, обіг якого обмежений. У своїх публікаціях ми неодноразово звертали увагу на штучність і недоцільність поділу відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброєю (гладкоствольною та нарізною) відповідальністю у різних статтях та навіть галузях законодавства [2]. Така диференціація може призводити до неоднакового застосування у схожих ситуаціях кримінального законодавства, і як наслідок – до призначення несправедливого покарання. Розглянемо це на прикладі викрадення вогнепальної зброї у період військового стану.

Як уже зазначалося, Законом України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» статті 185–187, 189, 191 КК України були доповнені кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану». У той же час, інші спеціальні норми, які передбачають відповідальність за незаконне заволодіння окремими категоріями майна (в тому числі стаття 262 КК України), такої кваліфікуючої ознаки не отримали.

Враховуючи викладене, у сучасних умовах виникає парадоксальна ситуація: якщо, наприклад, особа таємно викрала гладкоствольну мисливську рушницю, то за частиною 4 статті 185 КК України їй загрожує від 5 до 8 років позбавлення волі, а якщо такі ж дії вона вчиняє по відношенню до нарізного мисливського карабіну, посягання на який за логікою законодавця повинно тягти за собою більш суворе покарання, – лише від 3 до 7 років позбавлення волі. Ще більший розрив буде, якщо заволодіння зброєю було здійснено відкрито: від 7 до 10 років позбавлення волі в першому випадку і все ті ж від 3 до 7 років позбавлення волі – у другому.

На наш погляд, таке положення не відповідає принципу справедливості у кримінальному праві. Вочевидь, закріплюючи у статті 262 КК України кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, законодавець прагнув підкреслити підвищену суспільну небезпеку такого діяння порівняно із загальними нормами, які передбачають відповідальність за посягання на власність. У літературі зазначається, що основним безпосереднім об’єктом цього кримінального правопорушення є безпека невизначеного кола осіб від несанкціонованого доступу до зброї [3, с. 78]. Крім того, незаконне заволодіння вогнепальною зброєю створює «сприятливі умови» для вчинення більш тяжких злочинів, оскільки сама зброя несе потенційну загрозу життю і здоров’ю людей, незалежно від наявності або відсутності наміру застосовувати її за призначенням [4, с. 4]. І навпаки, позбавлення людини можливості реалізувати своє право власності по відношенню до зброї, не тільки порушує її право власності, але і порушує її право на захист за допомогою такої зброї. Особливої гостроти це питання набуває у період воєнного стану, коли питання володіння зброєю може бути не просто реалізацією свого конституційного права власності, а стає питанням виживання, можливістю дати збройну відсіч ворогові або правопорушникам.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне відмовитися від штучної диференціації відповідальності за незаконне заволодіння різними категоріями

вогнепальної зброї (гладкоствольної та нарізної) та узгодити санкції статей 185–187, 189, 191 та 262 КК України задля встановлення справедливого покарання за незаконне заволодіння вогнепальною зброєю.

Список використаних джерел

1. Комісаров М. Л., Пономарьова Т. І. До питання щодо «особливого» статусу гладкоствольної мисливської зброї, передбаченого ст. 263 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 30–32.

2. Данилевський А. О. Виконання Україною міжнародно-правових зобов'язань у сфері криміналізації незаконного поводження з вогнепальною зброєю в контексті реформування кримінального законодавства. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 3. С. 108–114.

3. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України) : дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2019. 272 с.

4. Щербаковський М. Г., Андрєєв Д. В. Розслідування незаконного обігу зброї : монографія. Харків, 2021. 192 с.

Денисенко Микола Миколайович,
докторант відділу аспірантури
і докторантури Національної академії
Служби безпеки України, кандидат
юридичних наук

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективна робота державного органу неможлива без забезпечення актуальною достовірною інформацією. Як будь-який цінний ресурс, інформація потребує захисту, у тому числі – кримінально-правового. В умовах воєнного стану значно зростає ймовірність настання тяжких та особливо тяжких наслідків від вчинених кримінальних правопорушень в інформаційній сфері, а також зростає активність іноземних держав, іноземних організацій щодо отримання військово-значущої інформації. Ці чинники обумовили необхідність змін у кримінальному законі. Зокрема, після початку збройної агресії проти України Верховною Радою було прийнято ряд змін до Кримінального кодексу України (далі – ККУ), що передбачають:

1) Розділ І Особливої частини згідно із Законом № 2108-IX від 03.03.2022 доповнено статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка передбачає три склади злочину, основним або додатковим об'єктом яких є інформаційна безпека. Зокрема, це ч. 1 вказаної статті, яка криміналізує публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України та публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора; ч. 3, що встановлює покарання за здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти з метою сприяння збройної агресії проти України та ч. 6, яка, серед іншого, встановлює відповідальність за здійснення

інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією. Також, примітка 3 до вказаної статті визначає, що під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

2) Розділ І Особливої частини доповнено статтею 114-2 згідно із Законом № 2160-IX від 24.03.2022 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2178-IX від 01.04.2022, яка криміналізує несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 1), а також поширення інформації про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, за можливості їх ідентифікації на місцевості, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України або іншими уповноваженими державними органами, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2).

3) Законом № 2149-IX від 24.03.2022 змінено редакцію ст. 361 ККУ, що передбачає відповідальність за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж, зокрема, посилено покарання за вказані дії, вчинені в умовах воєнного стану; крім того змінено редакцію ч. 1 ст. 361-1 ККУ, що передбачає відповідальність за створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут.

Таким чином, у найкоротший строк після запровадження воєнного стану законодавцем було змінено нормативну базу, що регламентує особливості кримінально-правового захисту інформації.

В цілому вказані зміни до ККУ можна визначити як своєчасні та необхідні, водночас, певні формулювання, використані законодавцем, мають неоднозначне тлумачення та можуть ускладнити правозастосування. Так, вдосконалення потребує диспозиція ч. 1 ст. 111-1, яка на сьогодні сформульована так: «Публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України».

По-перше, необхідно чітко визначити, який суб’єкт є державою-агресором. Найбільш доцільно це зробити окремою приміткою до вказаної статті. По-друге, не можна вважати вдалим поєднання у цій нормі таких формулювань, як «публічне заперечення» та «встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України». Скоріш за все, законодавець мав на увазі публічні заклики до встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України.

Тому вважаємо більш вдалим наступне формулювання диспозиції вказаної частини: *«Публічне заперечення громадянином України збройної агресії проти України, якщо факт такої агресії офіційно встановлений державними органами України, публічні заклики громадянином України до окупації частини території України, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях України, або публічна підтримка громадянином України рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора»*.

Також, було б доцільно доповнити ст. 111-1 приміткою, яка б визначала державу-агресора, у такій редакції: «*У частинах першій-сьомій цієї статті під державою-агресором слід розуміти іноземну державу або міждержавне об'єднання, агресія яких проти України встановлена Указом Президента України про введення воєнного стану»*.

Якщо норми статті 111-1 ККУ криміналізують діяння, пов'язані з розповсюдженням недостовірної інформації або з використанням інформації як засобу ворожої пропаганди, норми статті 114-2 стосуються розкриття (поширення) інформації, яке може становити небезпеку для державних інтересів, перш за все, у військовій сфері.

Потреба у вказаній новелі виникла тому, що склад злочину, передбачений ст. 114 ККУ «Шпигунство» містить такий обов'язковий елемент складу, як предмет – відомості, що у встановленому порядку віднесені до державної таємниці. Однак, в умовах збройного конфлікту у розпорядження будь-якої особи може потрапити інформація, що формально не віднесена до державної таємниці, але поширення чи передача якої ворогу може становити значну небезпеку, наприклад, інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів, про переміщення, рух або розташування Збройних Сил України чи інших військових формувань, яку особа може безпосередньо спостерігати. Таким чином, норма ст. 114-2 усуває суттєву прогалину у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Водночас, конструювання законодавцем вказаної статті як злочину із формальним складом, на нашу думку є невиправданим. Навряд чи має сенс витрачати сили та засоби слідчих та судових органів на притягнення до відповідальності осіб, які розповсюджують завідомо неправдиву, вигадану інформацію про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну. Водночас, оскільки така інформація, зрозуміло, не розміщувалася (не поширювалася) у відкритому доступі державними органами України, такі дії підпадають під кримінальне покарання за вказаною статтею.

Більш доцільним, на нашу думку, було б використання для цього злочину матеріального складу, тобто притягнення до відповідальності тільки тих осіб, які поширенням певної інформації створили реальну небезпеку для інтересів держави.

Список використаних джерел

1. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 137. 2018. С. 33–47.

2. Ліпкан В. А. Консолідація інформаційного законодавства України: [Монографія] / В. А. Ліпкан, М. І. Дімчогло / за заг. ред. В. А. Ліпкана. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2014. 416 с

3. Кушнір І. П. Кримінально-правове забезпечення охорони інформаційних відносин у прикордонній сфері. Питання боротьби зі злочинністю. Випуск № 36. 2018. С. 82–93.

4. Панченко О. А. Інформаційна складова національної безпеки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Державне управління. 2019. Випуск 3. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/296.

5. Писаренко Г. М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 36 (2). С. 55–58.

Єлаєв Юрій Леонідович,
викладач кафедри організації досудового розслідування факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

ОБСТАВИНИ, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кримінальний Кодекс України (далі за текстом – КК України [1]), в царині загальної частини кримінального законодавства України передбачає, зокрема, такі правові інститути, як обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння (Розділ VIII Загальної частини КК України [1]), звільнення від кримінальної відповідальності (Розділ IX Загальної частини КК України [1]). Разом з цим, майже недослідженою сферою наукових пошуків є сфера **обставин, що виключають кримінальну відповідальність**.

У зв'язку з цим, зазначаю, що приписи частини 2 статті 37 КК України [1] передбачають юридичну формулу «**виключає кримінальну відповідальність**». Так, вищевказана кримінально-правова норма встановлює правило згідно якого: Уявна оборона виключає кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення. Тобто, вищеназвана юридична формула є невід'ємною частиною даної кримінально-правової норми (частини 2 статті 37 КК України [1]), а саме є частиною диспозиції вищеназваної норми КК України [1].

Внаслідок чого, в даному науковому дослідженні звернемо увагу, передусім, на формально-юридичну ознаку – на законодавчу визначеність дефініцій (котрі текстово (літерально) або змістовно (по суті) закріплюють термін «виключення кримінальної відповідальності»), які є елементами вищеназваного кримінально-правового інституту та які встановлені іншими нормами КК України (окрім, приписів частини 2 статті 37 КК України [1], котрі

текстово (літерально) закріплюють термін «виключення кримінальної відповідальності»). При цьому, інші норми КК України [1] змістовно (по суті) закріплюють термін «виключення кримінальної відповідальності».

Зокрема, в ряді норм КК України [1], встановлено юридичну формулу:**«не підлягає кримінальній відповідальності»**. Так, норми частини 4 сатті 36 КК України [1], які регулюють інститут необхідної оборони, передбачають, що Особа **не підлягає кримінальній відповідальності**, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту.

Також, слід відмітити, що норми частини 3 статті 39 КК України [1], яка регламентує інститут крайньої необхідності передбачає, що: особа **не підлягає кримінальній відповідальності** за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці.

Крім того, необхідно зазначити, що норми частини 2 статті 40 КК України [1], котрі визначають кримінально-правове значення фізичного примусу та психічного примусу, встановлюють відсилочну диспозицію згідно якої: Питання про кримінальну відповідальність особи вирішується відповідно до положень статті 39 КК України [1].

Окрім цього, необхідно зазначити, що норми частини 5 статті 36 КК України [1] встановлюють схожу, подібну юридичну формулу, а саме: «**не має наслідком кримінальну відповідальність»**, згідно якої: Не є перевищенням меж необхідної оборони і **не має наслідком кримінальну відповідальність** застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає.

Вбачається, що вищеназвані юридичні формули можна вважати такими, що за своїм змістом (по суті) є однорідними з дефініцією **«виключення кримінальної відповідальності»**. Одночасно з цим, однорідні (але не тотожні) юридичні формули в даній юрисдикційній царині встановлені іншими кримінально-правовими нормами, а саме:

1. Юридична формула – **Не підлягає кримінальній відповідальності особа**, передбачена положеннями частини 3 статті 41 КК України [1], котра встановлює кримінально-правовий інститут Виконання наказу або розпорядження; згідно якої: Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилася виконувати явно кримінально протиправний наказ або розпорядження.

2. Юридична формула – **Особа не підлягає кримінальній відповідальності**, визначена приписами частини 3 статті 43^{-1} КК України [1], котра встановлює кримінально-правовий інститут Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; згідно якої: Особа не підлягає кримінальній відповідальності за застосування зброї (озброєння), бойових припасів або вибухових речовин проти осіб, які

здійснюють збройну агресію проти України, та за пошкодження чи знищення у зв'язку з цим майна.

Слід звернути увагу на той факт, що у вищеназваних випадках законодавець використовує іншу текстово-юридичну конструкцію, аніж у випадках коли визначаються юридичні формули в сфері **обставин, що виключають кримінальну відповідальність**. Так, в цьому випадку, відносно **обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння** застосовується юридична формула (текстово-юридична конструкція): **Не є кримінальним правопорушенням**, яка встановлена приписами: а) частини 1 статті 39 КК України [1], котра регулює царину крайньої необхідності в кримінальному праві; б) частини 1 статті 40 КК України [1], котра регулює царину фізичного примусу та психічного примусу в кримінальному праві.

При цьому, обставини, що виключають кримінальну відповідальність характерні не тільки для царини пільгових інститутів кримінального права, а й для деяких інших інститутів кримінального права, передусім, для інститутів загальної частини кримінального права.

Так, у межах інституту кримінальної відповідальності співучасників наявне правоположення згідно якого: Співучасники не підлягають кримінальній відповідальності за діяння, вчинене виконавцем, якщо воно не охоплювалося їхнім умислом (частина 5 статті 29 КК України [1]).

Необхідно зазначити, що в межах кримінально-правового інституту добровільної відмови співучасників (стаття 31 КК України [1]), також наявні ряд обставин, які виключають кримінальну відповідальність, котрі викладені у тексті КК України [1] шляхом застосування юридичної формули: **«не підлягає кримінальній відповідальності»**, а саме:

1. У разі добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення виконавець (співвиконавець) не підлягає кримінальній відповідальності за наявності умов, передбачених статтею 17 КК України (речення 1 частини 1 статті 31 КК України [1]).

В свою чергу, приписи статті 17 КК України [1] прямо та безпосередньо регулюють кримінально-правовий інститут добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні. Одночасно з цим, згідно положень частини 2 статті 13 КК України [1] незакінченим кримінальним правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення.

2. Не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомили відповідні органи державної влади про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється (речення 1 частини 2 статті 31 КК України [1]).

Все вищенаведене свідчить про необхідність подальших доктринальних досліджень наукової царини та нормативно-правової царини в сфері обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Зокрема, однією із теоретико-юридичних стратегій, в даному випадку, може бути формулювання загальних положень про обставини, що виключають кримінальну відповідальність. При цьому, вищеназвані загальні положення будуть синтезом результатів

фундаментального пізнання кожної з вищеназваних кримінально-правових обставин (із застосуванням, в тому числі, формально-логічного методу тлумачення юридичних норм).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234114/conv/sp:max50:nav7: font2#n3074.

Жук Ілона Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації суттєво вплинула на стан економіки в Україні, негативним чином позначившись на функціонуванні всіх її ланок, зокрема, банківської системи. У цьому зв'язку особливої актуальності набувають питання забезпечення безпеки банківської діяльності, у тому числі її захисту від кримінально протиправних посягань.

Проведене компанією «KPMG International»[1] дослідження з питань шахрайства у банківській сфері засвідчило збільшення кількості випадків шахрайства, розмірів спричинених ними збитків, а також розширення типології шахрайських дій [1]. Крім того військова агресія РФ створила підґрунтя для подальшої криміналізації банківської системи, зокрема, збільшення кількості шахрайства,про що, приміром, неодноразово повідомляв Національний банк України [2]. Найбільш розповсюдженими є випадки заволодіння грошовими коштами з використанням емітованих банками платіжних карток,як-от «фейковий збір коштів на допомогу», насамперед на підтримку Збройних сил України.

До прикладу, вироком Галицького районного суду м. Львова Особа_1 була засуджена за ч. 3 ст. 190 КК України за вчинення наступних дій. 12.04.2022 Особа_1,маючи умисел на заволодіння чужим майном шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки, використовуючи акант в соціальній мережі «Facebook», під виглядом збору коштів на лікування та реабілітацію як військовослужбовцю ЗСУ, заволодів грошовими коштами потерпілої особи в загальній сумі24915грн., котрі остання перерахувала на банківську картку, відкриту на ім'я Особи_1. Судом винному було призначено покарання у виді трьох років позбавлення волі[3].

Наведемо для порівняння інший приклад, у якому не йдеться про шахрайство (судом дії винного були правильно кваліфіковані як крадіжка). *Так,*

[1] Глобальне дослідження KPMG у банківській сфері було проведене у період листопад 2018 року – лютий 2019 року у 43 роздрібних банках, 13 з яких розташовані у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, 5 – в Америці і 25 – у Європі,на Середньому Сході та в Африці (EMA). 18 з цих банків мали дохід понад 10 млрд дол. США, а 31 банк мав понад 10 000 співробітників у різних країнах світу.

вироком Старокостянтинівського районного суду Хмельницької обл. Особа_2 була визнана винною за вчинення декількох епізодів крадіжки грошових коштів. Зокрема,05.05.2022Особа_2,перебуваючи в приміщенні будинку Особи_1, усвідомлюючи, що банківська картка є офіційним документом та містить обов'язкові реквізити, і за допомогою неї можливо вчинити крадіжку грошових коштів, викрала з серванту банківську картку, емітовану на ім'я Особи_1.В подальшомуОсоба_2 використала цю картку для незаконного заволодіння коштами потерпілого шляхом проведення транзакцій по зняттю готівки з банкомату, після чого повернула викрадений офіційний документ на місце. Подібні дії Особа_2 вчиняла декілька разів, заподіявши потерпілому матеріальної шкоди на загальну суму 22800 грн. Особа_2, серед іншого, була засуджена за крадіжку,вчинену повторно в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 185 КК) до покарання у виді п'яти років позбавлення волі [4].

Слід взяти до уваги, що суд кваліфікував дії винного за ч. 4 ст. 185 КК на підставі положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117, яким була встановлена більш сувора відповідальність за викрадення майна в умовах воєнного або надзвичайного стану. Санкцією ч. 4 передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. До моменту набрання чинності зазначеним законом такі дії кваліфікувалися за ч. 2 ст. 185 КК як крадіжка, вчинена повторно (найбільш суворий вид покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років). Однак ст. 190 КК «Шахрайство» ці зміни не торкнулися, і покарання за вчинення шахрайських дій в умовах воєнного стану наразі залишилось у визначених раніше межах.

Наведемо інший приклад банківського шахрайства. 28.04.2022 знайомі між собою Особа_1 та Особа_2 перебували біля магазину «Малинка». В цей час вони зустріли раніше незнайомого їм Особу_4, який передав їм свою банківську картку з метою купівлі ними продуктів харчування. В цей час у Особи_1 та Особа_2 виник умисел, направлений на заволодіння за допомогою зазначеної банківської картки грошовими коштами, що належать Особі_4. З цією метою вони попрохали Особу_4 назвати їм ПІН-код належної йому банківської картки. Особа_4 , будучи введеним в оману, добровільно назвав ПІН-код. Після цього Особа_2 та Особа_1 направились до банкомату та здійснили банківське перерахування грошових коштів у сумі 20000 грн. з картки потерпілого на картковий рахунок, що належить Особі_1, а також зняли грошові кошти в сумі 5000 грн. Подібні дії Особі_1 вчинила декілька разів, що було кваліфіковано судом як шахрайство, вчинене повторно за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 190 КК), таза що Особі_1 було призначене покарання у виді позбавлення волі строком на два роки [5].

Отже, як ми бачимо з прикладів судової практики, наразі (тобто в умовах воєнного стану) заволодіння грошовими коштами шляхом проведення транзакцій по зняттю готівки з банкомату за умови знання PIN-коду до банківської картки, кваліфікується як крадіжка і тягне покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років. Тобто, це діяння є тяжким злочином. Водночас подібне заволодіння грошовими коштами шляхом

проведення транзакцій по зняттю готівки з банкомату, однак з використанням обману (щоб отримати доступ до банківської картки, дізнатися її PIN-код тощо) кваліфікується як шахрайство – ст. 190 КК, ч. 1 якої передбачає найбільш суворим видом покарання обмеження волі на строк до трьох років, тобто, вважається кримінальним проступком. Неспіврозмірність цих покарань при схожості кримінально протиправних діянь є очевидною. Не викликає сумнівів необхідність правового врегулювання ситуації, що склалася. Одним із способів вирішення проблеми є доповнення ст. 190 КК тією ж особливо кваліфікуючою ознакою «вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану», хоча з приводу самих змін у КК щодо «посилення відповідальності за мародерство» та їх доцільності точиться чимало дискусій у правничих колах.

Список використаних джерел

1. Дослідження питань шахрайства у банківській сфері. KPMG, 2019. URL: https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/ua/pdf/2019/12/Global_Banking_Fraud_Survey.pdf.

2. Шахрайські схеми у період дії воєнного стану. Національний банк України. URL: https://promo.bank.gov.ua/fin-defense/#section-25.

3. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 19 вересня 2022 року у справі № 463/5714/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106402580.

4. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької обл. від 22 вересня 2022 року у справі № 683/1542/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106378936.

5. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської обл. від 22 вересня 2022 року у справі № 208/3618/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106387465.

Задоя Костянтин Петрович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

СПРАВА ШИШИМАРІНА: ЯКІ ВИКЛИКИ СТОЯТЬ ПЕРЕД УКРАЇНСЬКОЮ СУДОВОЮ ПРАКТИКОЮ В СПРАВАХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ?

Збройний конфлікт, який розпочався у 2014 році між Україною та Російською Федерацією, породив абсолютно нову для української судової практики категорію справ, а саме – справи про воєнні злочини. Воєнні злочини, що по своїй суті є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, караються за кримінальним правом України згідно зі статтею 438 КК («Порушення законів та звичаїв війни»). До початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, яке розпочалося 23 лютого 2022 року, українські суди вже постановили декілька обвинувальних вироків за вказаною статтею. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 23 травня 2022 року у справі № 760/5257/22 щодо військовослужбовця

Збройних Сил Російської Федерації В. Шишимаріна став новою віхою у застосуванні судами статті 438 КК, оскільки вперше обвинуваченого було засуджено за частиною другою цієї статті, яка криміналізує порушення законів та звичаїв війни, якщо вони були поєднані з умисним вбивством.

Справа Шишимаріна, крім того, що викликала великий суспільний резонанс в Україні та поза її межами, заслуговує на увагу і суто з правових причин. Вона добре демонструє ті проблеми, з якими стикаються та будуть стикатися українські суди при застосуванні положень статті 438 КК. Ці положення мають міжнародно-правову генезу, оскільки, як зазначалося вище, воєнні злочини є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права й прямо заборонені нормами міжнародного кримінального права, однак при цьому вони викладені у спосіб вкрай далекий від положень сучасного міжнародного кримінального права щодо воєнних злочинів, відображенням яких є стаття 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду від 1998 року (РС). Наприклад, (і) на відміну від статті 8 РС, стаття 438 КК не містить розгорнутого та вичерпного «каталогу» воєнних злочинів, «компенсуючи» це загальною бланкетною відсилкою до міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; (іі) стаття 438 КК викладена з використанням не властивої міжнародному праву термінології тощо. У наслідок цього складається парадоксальна ситуація, коли визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 438 КК, об'єктивно неможливе без належного врахування міжнародного права, але віддаленість положень згаданої статті від міжнародного права робить врахування останнього вкрай складним завданням, з яким українські суди справляються не надто добре. Справа Шишимаріна ілюструє щонайменше дві загальні проблеми, пов'язані із врахуванням міжнародного права при застосуванні статті 438 КК.

1. Проблема врахування міжнародного права при визначенні кола забороненої статтею 438 КК поведінки. Згідно з ч. 2 ст. 438 КК карається порушення законів та звичаїв війни, якщо вони були поєднані з умисним вбивством. Це, на перший погляд, очевидне формулювання насправді не є таким.

По-перше, буквально згідно із зазначеним формулюванням особа підлягає відповідальності за ч. 2 ст. 438 КК у випадку вчинення двох взаємопов'язаних діянь – порушення законів та звичаїв війни та умисного вбивства. Втім кримінальному праву України відомі випадки, коли вказівка на поєднаність певних діянь між собою у положенні Особливої частини КК розглядається судовою практикою як фікція. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 187 КК розбій є нападом з метою заволодіння чужим майном, поєднаним з фізичним насильством чи його погрозою. Однак усталене в судовій практиці тлумачення цього положення розглядає фізичне насильство та погроза його застосування радше як невіддільні складові нападу з метою заволодіння чужим майном, ніж як додаткові щодо нього дія. Тож, можливо, що й у ч. 2 ст. 438 КК слово «"поєднані» є не більше ніж умовністю.

На жаль, з вироку Солом'янського районного суду м. Києва неочевидно, як тлумачив згадане слово суд: як умовність чи як таке, що має реальне значення

для застосування ч. 2 ст. 438 КК. Згідно з фактичними обставинами справи В. Шишимарін застрелив з вогнепальної зброї громадянина України О. Шеліпова і, схоже, що саме ця поведінка В. Шишимаріна й розглядалася судом як така, що утворює кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 438 КК. У вироку, однак, також згадується й епізод із заволодінням В. Шишимаріним та ще декількома російськими військовослужбовцями автомобілем іншого громадянина України. На жаль, Солом'янський районний суд м. Києва не вказав, чи вважає він це заволодіння автомобілем порушенням законів та звичаїв війни (порушенням міжнародного гуманітарного права), та чи має це яке-небудь значення для відповідальності В. Шишимаріна за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 438 КК.

По-друге, формулювання ч. 2 ст. 438 КК є, на жаль, вкрай сумнівним не лише з перспективи національного кримінального права, але й з перспективи міжнародного гуманітарного та кримінального права. Наприклад, умисне вбивство як окремий вид серйозного порушення міжнародного гуманітарного права (вид воєнного злочину) згадується в статті 147 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 1949 року (ЖК IV) та статті 8(2)(a)(i) РС. Однак згідно з усталеним тлумаченням цих положень поняттям «умисне вбивство» позначаються випадки, коли цивільна особа знаходилася під владою протилежної сторони збройного конфлікту. Тобто йдеться про випадки, які умовно можна описати як *позасудові страти*. З іншого боку, згідно зі статтею 85(3)(a) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 1977 року (ДП I) серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права визнається перетворення окремої цивільної особи на об'єкт нападу, якщо це спричинило, зокрема, смерть такої особи. Отже, згідно з цим положенням серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права визнається *дистанційна атака* проти цивільної особи, що спричинило смерть цивільної особи. При цьому згідно зі статтею 8(2)(b)(i) Римського статуту, який виражає більш сучасні уявлення про серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, воєнним злочином визнається вже дистанційна атака проти цивільної особи як така, безвідносно до того, чи спричинила така атака смерть цивільного. Таким чином, при тлумаченні невідомого міжнародному праву формулювання ч. 2 ст. 438 КК Солом'янський районний суд м. Києва мав би визначитися із тим, які типи ситуацій взагалі охоплюються згаданим формулюванням:

1) лише ситуації позасудових страт цивільних осіб, які перебували під владою протилежної сторони збройного конфлікту, що найкраще відповідало б більш сучасним положенням РС, до якого при цьому стаття 438 КК прямо не відсилає, оскільки РС не ратифікований Україною;

2) лише ситуації дистанційних атак проти цивільних осіб, які завдали їм смерть, що найкраще відповідало б менш сучасним положенням ЖК III та ДП I, які, однак, ратифіковані Україною;

3) обидва типи ситуацій, що, на перший погляд, забезпечувало б максимальну відповідність і положенням РС, і положенням ЖК III та ДП I, хоча між першими та другими немає внутрішньої узгодженості.

Як випливає з посилань на акти міжнародного права у мотивувальній частині вироку, Солом'янський районний суд м. Києва розглядав ситуацію з позбавленням В. Шишимаріним життя О. Шеліпова як дистанційну атаку на цивільну особу, а не як позасудову страту, що саме по собі не викликає заперечень. Однак, на жаль, у вироку немає жодного пояснення стосовного того, чи охоплює ч. 2 ст. 438 КК такий тип ситуацій взагалі з огляду на міжнародне право.

2. Проблема врахування міжнародного права при застосуванні статті 438 КК в особливих ситуаціях, зокрема в ситуації фактичної помилки щодо ознак потерпілого. В мотивувальній частині вироку Солом'янського районного суду м. Києва зазначається, що В. Шишимарін стріляв у загиблого О. Шеліпова за вказівкою іншого російського військовослужбовця. У вироку прямо вказано, що цей інший військовослужбовець хибно вважав, що О. Шеліпов, який безпосередньо перед пострілом у нього розмовляв телефоном, повідомляє про місцеперебування групи російських військовослужбовців Збройним Силам України, хоча насправді потерпілий розмовляв зі своєю дружиною. Таким чином, об'єктивно потерпілий на момент загибелі був у розмінні міжнародного гуманітарного права "звичайною" цивільною особою, проти якої застосування збройної сили комбатантом є неприпустимим, а в хибному сприйнятті особи, яка віддавала В. Шишимаріну наказ, він був цивільною особою, яка бере участь у бойових діях. У доктрині МГП таких осіб часто називають незаконними (непривілйованими) комбатантами. Правовий статус таких осіб різниться від статусу «звичайних» цивільних осіб у двох аспектах: 1) держава, проти представників якої незаконний (непривілейований) комбатант застосував силу, має право переслідувати таку поведінку як «загально кримінальні» злочини згідно з власним кримінальним законодавством (наприклад, як «загально кримінальне» умисне вбивство чи умисні тілесні ушкодження); 2) проти незаконного (непривілейованого) комбатанта. що є найголовнішим з точки зору фактів справи Шишимаріна, припустиме застосування збройної сили комбатантом. Отже, стверджуючи, що військовослужбовець, який віддавав В. Шишимаріну наказ стріляти, хибно оцінював поведінку потерпілого О. Шеліпова, суд тим самим визнав, що у поведінці цього військовослужбовця була фактична помилка щодо ознак потерпілого, а саме щодо його правового статусу з точки зору міжнародного гуманітарного права. Логічно припустити, що така ж помилка була й у поведінці самого В. Шишимаріна. Однак у вироку суд жодного подібного висновку не зробив, наголошуючи на тому, що (і) загиблий не вчиняв дій, які б можна було трактувати як участь у бойових діях, а (іі) В. Шишимарін міг замість пострілу в потерпілого просто відібрати в нього телефон. Усе це наштовхує на думку, що Солом'янський районний суд м. Києва підходив до питання суб'єктивного ставлення В. Шишимаріна до правового статусу потерпілого з точки зору сталих тенденцій судової практики щодо фактичної помилки винного стосовно ознак потерпілого, які сформувалися в інших категоріях справ.

Наприклад, у справах про зґвалтування українська судова практика послідовно не вважає юридично значущою, тобто такою, що впливає на

кримінально-правову кваліфікацію, несумлінну помилку щодо неповнолітнього чи малолітнього віку потерпілого, допускаючи, що у випадках, коли винний не знав, але міг та повинен був знати про такий вік потерпілого, йому може бути інкримінована відповідна кваліфікуюча ознака (див., зокрема, абз. 2 п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи" від 30.05.2008 року № 5», постанову Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.10.2022 року у справі № 684/289/20).

Складається враження, що Солом'янський районний суд м. Києва механічно поширив такий підхід і на ч. 2 ст. 438 КК, що виглядає послідовно з точки зору українського кримінального права: якщо в одній категорії справ є усталена позиція щодо неврахування при кримінально-правовій кваліфікації невибачливої фактичної помилки щодо ознак потерпілого, виглядає логічним поширення такої позиції на категорію справ, де ще не склалося якого-небудь сталого підходу з огляду на відносно незначний обсяг практики. Проблема, однак, полягає в тому, що такий підхід є надто спрощеним з точки зору міжнародного права, з огляду на положення якого цей підхід можна як підтвердити, так і спростувати, через приховану суперечність між положеннями міжнародного гуманітарного та кримінального права.

Згідно зі статтею 50(1) ДП I у разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою. У справі Шишимаріна ця презумпція означала, що оскільки розмова телефоном не є однозначним свідченням участі особи в бойових діях, обвинувачений повинен був утриматися від пострілу в потерпілого. Однак, як не дивно, поведінка комбатанта, яка суперечить передбаченій статтею 50(1) ДП I презумпції, за умовчанням не становить серйозного порушення міжнародного гуманітарного права (воєнного злочину).

Згідно зі статтею 8(2)(b)(i) РС воєнним злочином визнається умисне спрямування нападів на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. При цьому згідно зі статтею 30(1) РС, якщо не передбачено інше, особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, лише в тому випадку, якщо за ознаками складу злочину він учинений *умисно* та *свідомо*, а стаття 30(3) Статуту передбачає, що «*усвідомлення»*" з-поміж іншого означає розуміння того, що обставина існує. Таким чином, відповідальність за воєнний злочин, передбачений статтею 8(2)(b)(i) РС настає лише тоді, коли напад на цивільну особу відбувався з усвідомленням винним того, що особа, проти якої спрямовано напад, є цивільною. Відповідно, відсутність такого усвідомлення не дозволяє інкримінувати згаданий воєнний злочин тому, хто вчинив напад на цивільну особу. Такий висновок підтверджує також стаття 32(1) РС, згідно з якою *помилка у факті* є виключає кримінальну відповідальність, лише якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону цього злочину. Тобто, це положення робить юридично значущою будь-яку фактичну помилку, як невибачливу, так і вибачливу, щодо обставин, які мають правове значення для справ про конкретний вид міжнародних злочинів. Оскільки неусвідомлення приналежності потерпілого до числа цивільних осіб свідчить про відсутність

необхідного з точки зору статті 8(2)(b)(i) РС суб'єктивного ставлення, це означає, що подібна фактична помилка захищає особу від кримінального переслідування. Розбіжність у "філософії", яке лежить в основі статті 50(1) ДП І та статті 8(2)(b)(i) РС, окремі автори дещо емоційно, але загалом вірно характеризують таким чином: перше з цих положень більше відповідає інтересам цивільних осіб, а друге – заохочує комбатантів «спочатку стріляти, а потім розбиратися».

Повертаючись до вироку Солом'янського районного суду м. Києва у справі Шишимаріна, відмічу, що з огляду на кримінально-правову кваліфікацію поведінки засудженого в резолютивній частині вироку та згадані вище фрагменти його мотивувальної частини суд застосував ч. 2 ст. 438 КК «в дусі» статті 50(1) ДП І, а не «в дусі» статті 8(2)(b)(i) РС. На жаль, у вироку немає навіть натяку на розбіжність між згаданими вище положеннями міжнародного права. Утверджений судом у цій справі підхід можна пояснити як сутнісними, так і формальними аргументами. Зокрема, тим, що неврахування невибачливої фактичної помилки комбатанта краще відповідає інтересам захисту цивільних осіб, або тим, що ДП І є міжнародним договором, до якого відсилає стаття 438 КК, оскільки згоду на його обов'язковість надано Верховною Радою України, а РС до числа таких договорів не належить. Проблема, однак, полягає в тому, що Солом'янський районний суд м. Києва не навів жодного із зазначених вище аргументів, а це своєю чергою створює враження, що суд взагалі не угледів глибинну суперечність між нормами міжнародного права, що була релевантною з точки зору обставин, з якими він зіштовхнувся, застосовуючи ч. 2 ст. 438 КК у конкретній справі. Відтак виявляється, що суд фактично застосовував кримінальний закон «наосліп».

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ЗАБОРОНИ КАТУВАННЯ

На практиці вчиняються кримінальні правопорушення, що можуть мати міжнародний характер. Ураховуючи їх специфіку, можливість вчинення на територіях різних держав,саме міжнародне співробітництво дозволить ефективно запобігати та протидіяти таким суспільно небезпечним діянням.

Важливо зауважити, що держави вже схвалили багато міжнародно-правових договорів. На даний час процес розробки і прийняття таких документів продовжується.

Ми проаналізуємо багатосторонні угоди з питань заборони катування. Адже суспільна небезпека зазначеного кримінального правопорушення велика.

Так, Загальною декларацією прав людини 1948 року встановлено, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання (ст. 5) [1]. У ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року зазначено, що нікого не може

бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поводженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідам [2]. Також практику застосування катувань заборонено й іншими міжнародно-правовими документами, наприклад, з питань протидії геноциду, апартеїду, рабству.

Крім того, створено спеціальну міжнародна-правову базу з метою захисту саме від катувань. Так, на 39-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй в грудні 1984 р. схвалено Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [3]. Вперше термін «катування» було визначено як будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

Згідно з прийнятим документом сторони повинні вживати всіх необхідних заходів для запобігання актів катування. Вони не повинні висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй може загрожувати застосування катувань.

Звернемо увагу на положення, передбачене ч. 2 ст. 2 Конвенції, що жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань.

Стаття 4 документа вказує, що всі акти катування мають розглядатися кожною державою-учасницею згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Це стосується також незакінченого суспільно небезпечного діяння та співучасті у катуванні. Покарання за такі злочини встановлюються з урахуванням їх тяжкого характеру.

Зауважимо, що Конвенція 1984 року зобов'язує держави запобігати не лише проявам катування, а й іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання, що не підпадають під визначення катування, згадане вище, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди (ст. 16).

Документ передбачає видачу осіб, які застосовують катування. У випадку відмови або неможливості видачі держава передає дану справу своїм компетентним органам для судового переслідування. Держава зобов'язана також забезпечити справедливе провадження на всіх стадіях розгляду справи. Крім того, вона повинна забезпечити право жертв на реабілітацію і компенсацію.

Для контролю за виконанням Конвенції створено Комітет проти катувань.

У подальшому було прийнято Європейську конвенцію про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 26 листопада 1987 року [4]. Згідно з документом створено Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – Комітет). Він наділений повноваженням, шляхом здійснення інспекцій, перевіряти поводження з позбавленими волі особами з метою захисту їх від катувань.

У свою чергу держави-учасниці Конвенції дозволяють інспектувати будь-яке місце, в якому утримуються особи, позбавлені волі. Також держави забезпечують Комітету доступ на свою територію і право подорожувати без обмежень, повну інформацію про місця позбавлення волі та доступ до них.

Крім розглянутих документів, Римським статутом Міжнародного кримінального суду катування віднесено, зокрема до «злочинів проти людяності» [5]. І означає воно умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого. Однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково (ст. 7).

Катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти, Римський статут відніс також до «воєнних злочинів» (ст. 8).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що катування заборонено низкою міжнародних документів. Крім того, створено спеціальну міжнародну правову базу з метою запобігання та протидії саме катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання. Розглянуте суспільно небезпечне діяння може бути кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи, так і стосуватись міжнародних злочинів (воєнних та проти людяності). Надзвичайно актуальними такі злочини є в Україні в умовах введення воєнного стану та необхідності відбиття російської агресії. Головне, щоб особи, які вчиняють такі діяння понесли кримінальну відповідальність. Проблематика притягнення до кримінальної відповідальності за катування може стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини:резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10груд. 1948 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 груд. 1984 р. *Верховна Рада України.* URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.

4. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню, від 26 лист. 1987 р. *Верховна Рада України.* URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text.

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. *Верховна Рада України.* URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Каменський Дмитро Васильович,
професор кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету, доктор юридичних наук,
професор

РЕЖИМ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ ПРОТИ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вимушений констатувати, що станом на сьогодні, попри безпрецедентний резонанс і постійне висвітлення у новинних ресурсах та у фаховій літературі, у вітчизняному науковому просторі бракує аналітичних матеріалів, присвячених економічним та правовим (у т.ч. кримінально-правовим) аспектам санкційного режиму, застосованого багатьма державами світу до Російської Федерації у відповідь на військове вторгнення в Україну.

Натомість західні науковці є більш активними в цьому напрямі. До слова фахівці Єльського інституту керівників (Yale Chief Executive Leadership Institute), спираючись на аналіз економічної активності протягом п'яти місяців «вторгнення», опублікували розгорнутий аналітичний звіт, у якому стверджується, що відтік понад 1000 глобальних компаній і міжнародні санкції мають серйозний негативний вплив на російську економіку. У дослідженні йдеться про те, що ці міжнародні відповіді на агресію суттєво знизили конкурентоспроможність російської економіки, одночасно посиливши внутрішні організаційні недоліки [1].

Заради справедливості варто зазначити про те, що Україна також застосовує санкції проти низки російських чиновників та олігархів. Зокрема Указом Президента України № 727/2022 р. від 19 жовтня 2022 р. було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 19 жовтня 2022 р. «Про застосування та внесення змін до персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». Наведеним рішенням РНБО було накладено персональні економічні санкції на 256 громадян РФ, серед яких чимало прізвищ відомих бізнесменів (олігархів). Показово, що РНБО своїм рішенням зокрема рекомендувала поінформувати компетентні органи Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки та інших держав про застосування санкцій і порушити перед ними питання про запровадження аналогічних обмежувальних заходів.

Наразі в Україні, на відміну від деяких європейських юрисдикцій та США (про це докладніше згодом), відсутні нормативні підстави для застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, які умисно порушують режим санкцій, накладених проти певної держави. Водночас питання про можливість запровадження такої відповідальності набуває дедалі більшої актуальності у світлі останніх подій.

Декілька слів про «європейський» вектор проблематики. Як відомо, ЄС послідовно ухвалив декілька пакетів санкцій у відповідь на військову агресію Росії проти України. Ухвалений 17 березня 2014 р. Регламент ЄС № 269/2014 став першим документом, присвяченим обмежувальним заходам як колективній

реакції на дії, які підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України. Станом на серпень 2022 р. Європейський Союз затвердив сім пакетів санкцій проти Росії [2]. Наразі США та держави-учасниці ЄС ведуть перемовини щодо подальшого посилення санкційного впливу на державу-агресора, зокрема в частині суттєвого обмеження доходів від експорту нафти та нафтопродуктів.

Метою застосування санкційних заходів є: послабити здатність керівництва РФ фінансувати війну; покласти значний економічний та політичний тягар на політичну еліту Росії, відповідальну за підготовку, фінансування та продовження вторгнення.

Варто зауважити, що значні економічні санкції, мабуть навіть більш суворі та масштабні за змістом, аніж європейські, застосовують Сполучені Штати. Про них та їхні правові наслідки варто зазначити окремо.

Із початку вторгнення Росії в Україну в наприкінці лютого 2022 р. Конгрес ухвалив Акт про позбавлення Росії статусу постійних нормальних торгових відносин, який забезпечує безумовне, недискримінаційне, найбільше сприяння торгівельному режиму з конкретною державою. Також кожний указ Президента США, спрямований на реагування на загрозу міжнародної надзвичайної ситуації (ситуація з військовою агресією проти України підпадає під поняття такої загрози), спирається на ретельно розроблені юридичні повноваження [3]. Ідеться, по-перше, про Акт про міжнародні надзвичайні економічні повноваження (International Emergency Economic Powers Act, далі – IEEPA), а по-друге, про Національний Акт про надзвичайні ситуації (National Emergencies Act або NEA), обидва ухвалені Конгресом США наприкінці 1970-х років [4]. Історично обидва акти були ухвалені з метою обмеження ширших повноважень, які були надані Президенту в межах Акту про торгівлю з ворогом (Tradingwith Enemy Act або TWEA).

Із метою недопущення протиправної, спрямованої на ухилення від санкцій, поведінки IEEPA передбачає механізм застосування кримінальних санкційдо тих осіб, які намагаються уникнути або маніпулювати санкціями, офіційно накладеними адміністрацією Президента. Так, зокрема, порушення будь-якої ліцензії, наказу, положення чи заборони, ухваленої відповідно до цієї глави, є незаконним для особи, яка порушує, намагається порушити, змовляється порушити або спричиняє порушення. При цьому відповідальність може бути як цивільно-, так і кримінально-правовою. Цивільне покарання може бути накладено на будь-яку особу, яка вчинила протиправну дію, описану в підрозділі (a), у розмірі, що не перевищує більшу з: (1) 250 тис. дол. США; або (2) суму, що вдвічі перевищує суму операції, яка є підставою порушення, за яке накладається стягнення.

Водночас особа, яка умисно вчиняє, намагається вчинити, або вступає в змову з метою вчинення, або допомагає чи підбурює до вчинення протиправних дій, описаних у підрозділі (a) у разі засудження буде оштрафована на суму не більше 1 млн дол. США, або, якщо правопорушення вчинено фізичною особою, вона може бути позбавлена волі на строк не більше 20 років або може бути застосовано обидва покарання.

Як актуальний приклад на юридичні наслідки ухилення від режиму економічних санкцій проти держави-агресора в американській правозастосовній практиці можна навести наступний кейс.

19 жовтня 2022 р. Міністерство юстиції США повідомило, що місцеві федеральні прокуратури Східного округу Нью-Йорка і штату Коннектикут висунули звинувачення одинадцяти фізичним і декільком юридичним особам в участі в схемах на ухилення від санкцій США та від режиму експортного контролю, застосовних до Росії, а також у деяких злочинах, пов'язаних із відмиванням грошей, банківським і телекомунікаційним шахрайством. За інформацією федеральних прокурорів, обвинувачені особи незаконно отримували військові технології та технології подвійного призначення від американських компаній і передавали їх Росії, відмивали десятки мільйонів доларів для російських організацій і олігархів, які перебувають під санкціями, а також незаконно використовували фінансову систему США для придбання венесуельської нафти. Схеми включали, серед іншого, підставні компанії, сфабриковані товаросупровідні документи, масові перекази готівки та платежі в криптовалюті. Міністерство юстиції оголосило, що звинувачення були висунуті в координації з оперативною групою Міністерства юстиції «KleptoCapture» – міжвідомчою групою, створеною в березні 2022 р. для забезпечення дотримання санкцій та експортного контролю, що США та їхні іноземні союзники запровадили проти Росії у відповідь на військове вторгнення в Україну. Правоохоронні органи Німеччини, Італії, Естонії та Латвії заарештували декількох обвинувачених на запит Сполучених Штатів [5].

Список використаних джерел

1. Sonnenfeld J., Tian S., Sokolowski F., Wyrebkowski M., Kasprowicz M. Business Retreats and Sanctions Are Crippling the Russian Economy. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4167193.

2. Войтюк Т. ЄС затвердив сьомий пакет санкцій проти Росії. URL: https://suspilne.media/262864-es-zatverdiv-somij-paket-sankcij-proti-rosii/.

3. Executive Order on Blocking Property with Respect to Specified Harmful Foreign Activities of the Government of the Russian Federation. April 15, 2021. URL: https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2021/04/15/executive-order-on-blocking-property-with-respect-to-specified-harmful-foreign-activities-of-the-government-of-the-russian-federation/.

4. 50 U.S. Code Chapter 35 – INTERNATIONAL EMERGENCY ECONOMIC POWERS. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/50/chapter-35.

5. DOJ Prosecutions Reflect Aggressive Stance Toward Russian Sanctions and Export Control Evasion. URL: https://www.paulweiss.com/practices/litigation/economic-sanctions-aml/publications/doj-prosecutions-reflect-aggressive-stance-toward-russian-sanctions-and-export-control-evasion?id=45159.

Корольчук Віктор Володимирович,
т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ ВЛАДОЮ АБО СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Однією зі складових організованої злочинності є корупція. Корумпованість державного апарату, а також різних гілок влади вкрай негативно впливає фактично на всі сторони суспільного життя, насамперед, на діяльність політичних інститутів країни, на правову і соціальну захищеність громадян, на рівень довіри населення до влади. Корупція є головною перешкодою для подолання організованої злочинності в країні. Як свідчать результати вивчення міжнародного досвіду, для багатьох країн світу типовими проявами корупції є підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за надання законних і незаконних благ і переваг, протекціонізм, тобто висунення працівників за принципами родинності, земляцтва, клановості, особистої відданості й дружніх стосунків з метою подальшого використання цих працівників з корисливою метою, зловживання владою та службовим становищем, розкрадання тощо. До протиправних дій корупційного характеру серед інших відноситься і ст. 364 КК України – зловживання владою або службовим становищем.

Статтею 364 Кримінального кодексу України встановлена кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем. Закріплення цієї статті у Кодексі є кримінально-правовою гарантією дотримання і захисту прав фізичних та юридичних осіб, забезпечення нормальної управлінської діяльності державного апарату та діяльності підприємств, установ, організацій різних форм власності.

У 2015 році органами внутрішніх справ було обліковано 2238 (+13,3 % порівняно з 2014 р.) кримінальних правопорушень з ознаками ст. 364 КК України. У 2016 році обліковано 2331 кримінальних правопорушень (+4,2 % порівняно з 2015 р.), кваліфікованих як зловживання владою або службовим становищем. Цікаво, що з них кваліфікований склад (ч. 2 ст. 364 КК України) був облікований у 981 випадках. Викликають інтерес також статистичні відомості стосовно тих кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, тому що, наприклад, у 2016 році їх було лише 93 [1]. Це свідчить про досить низький відсоток розкриття цих злочинів – менше 4 %.

Варто зазначити, що однією з причин такого низького показника розкриття цих злочинів можна вважати те, що вчинити аналізовані злочини можуть тільки окремі види спеціальних суб'єктів, а саме:

– особи, які наділені державною владою;

– особи, які виконують обов'язки як державні службовці;

– депутати Верховної Ради України;

– службовці органів державного управління;

– службовці державних установ;

– працівники господарюючих структур, у яких частка державної власності становить понад 50 %;

– керівники чи службовці державних підприємств [2, с. 74].

Крім того, слід зазначити, що у більшості випадків вчинення аналізованих злочинів при судовому розгляді виникають труднощі з доведенням умислу, а у кожному десятому випадку ці злочини під час розгляду в суді перекваліфіковуються на службову недбалість. Поряд із цим, 64 % цих діянь вчиняються з корисливих мотивів, тобто через прагнення отримати незаконну матеріальну вигоду, 7 % – з інших особистих інтересів, 22,6 % – в інтересах третіх осіб, а 6,4 % – з хибно зрозумілих інтересів служби [3, с. 12].

Загальною ознакою будь-якого зловживання владою або службовим становищем є спосіб вчинення злочину – використання наданих повноважень, свого становища, що утворює собою виконавчий зміст злочинів у сфері службової діяльності. Цей спосіб вчинення злочинів за своєю суттю полягає не в простому невиконанні покладеного обов'язку, а в застосуванні наданих повноважень проти покладеного обов'язку, всупереч інтересам служби та становить фактично зраду обов'язку. Під використанням влади чи службового становища обґрунтовано, на наш погляд, розуміється вчинення як дій, що безпосередньо входять до кола службових повноважень службової особи, зумовлені покладеними на неї обов'язками з виконання відповідних функцій, так і дій, зумовлених її службовим авторитетом, її зв'язками з іншими службовими особами, можливістю здійснити вплив, зумовлений її службовим становищем, на інших службових осіб. На сьогодні очевидним є те, що використання влади чи службових повноважень може вчинятися як у зв'язку з діяльністю в межах своїх повноважень, так і поза їх межами, в тому числі з явним виходом за ці межі службовою особою. Висловлене, на нашу думку, дає достатні підстави зазначити, що злочинні дії з використання службовою особою влади або службового становища можуть: перебувати в межах її компетенції; перебувати в межах не її, а компетенції інших органів або службових осіб; перебувати за межами компетенції будь-яких органів або службових осіб. При цьому обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності є встановлення того, що дії винної особи були зумовлені її службовим становищем та перебували у безпосередньому зв'язку з її службовими повноваженнями, або були зумовлені фактичними можливостями, що безпосередньо походять від службового становища винного, виконуваних функцій і наданих повноважень.

Підсумовуючи, зазначимо, що на сьогодні актуальним є вивчення основних закономірностей тенденцій зловживання владою або службовим становищем, аналіз сучасних детермінант їх вчинення, виявлення нових ознак особи злочинця, що їх вчиняє, а також розроблення на підставі цього якісно нової, а головне – більш ефективної системи заходів запобігання цим злочинам.

Список використаних джерел

1. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування // Офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html.

2. Кравчук С.Й. Економічна злочинність в Україні: навч. посібник / С.Й. Кравчук. К.: «Кондор», 2009. 282 с.

3. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В.Г. Хашев. Дніпропетровськ, 2007. 24 с.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ ПРЕДМЕТА НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Через війну в Україні мільйони громадян були змушені покинути свої домівки та шукати прихисток як за кордоном, так і у інших регіонах нашої країни, для підтримки людей, які переїхали з зон активних бойових дій, та забезпечення їх базових побутових потреб різні організації та самі українці надають різноманітну допомогу, серед з яких є гуманітарна. Крім того, КМУ постановою від 20.03.2022 № 329 спростив процедуру ввезення гуманітарної допомоги на територію України, запровадив декларативний принцип її розмитнення, оскільки такі зміни суттєво полегшують та оптимізують логістичні процедури, проте й створюють ризик того, що гуманітарну допомогу використовуватимуть незаконно. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період воєнного стану» спрощено процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою, перелік яких затверджений Кабінетом Міністрів України, без прийняття відповідних рішень про визнання їх гуманітарною допомогою. Постановою Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 р. № 224 затверджено перелік категорій товарів, що визнаються гуманітарною допомогою без здійснення процедури визнання таких товарів гуманітарною допомогою в кожному конкретному випадку, на період воєнного стану. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2022 № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в умовах воєнного стану» значно спрощено порядок ввезення на територію України гуманітарної допомоги, в тому числі тієї, яка використовується для оборони держави. Визначено групи товарів військового призначення та подвійного використання, ввезення яких у складі товарів гуманітарної допомоги може здійснюватись без отримання дозволу, за наявності гарантійного листа кінцевого користувача таких товарів. Необхідно наголосити, що постановою не скасовано, а мінімізовано застосування заходів державного експортного контролю за ввезенням таких товарів, оскільки однією з найважливіших функцій державного експортного контролю є контроль за кінцевим

використанням товарів. Відповідно до Постанови Держекспортконтроль забезпечує реалізацію завдання із контролю за кінцевим використання товарів шляхом отримання від визначених кінцевих користувачів деяких товарів, які ввозяться в Україну в якості гуманітарної допомоги підтверджень про отримання таких товарів. Тепер не потрібно отримувати довідки від ВЦА чи інших органів влади, аби завести гуманітарний вантаж. Запрацював сервіс із оформлення електронної декларації для ввезення гуманітарної допомоги через митний кордон України. 04 травня 2022 року запрацювала митна е-декларація для гуманітарних вантажів і тепер з будь-якої країни світу можна заповнити заздалегідь митну е-декларацію для гуманітарного вантажу, що пришвидшить проходження митниці та посприяє зменшенню черг у митних пунктах. На сьогодні спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги є: Комісія з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України; комісія з питань гуманітарної допомоги при Раді міністрів Автономної Республіки Крим; комісії з питань гуманітарної допомоги при обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях. Завданнями Комісії з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України, зокрема, є: визнання вантажів, коштів, у тому числі в іноземній валюті, виконаних робіт, наданих послуг гуманітарною допомогою; здійснення контролю за транспортуванням, отриманням, наданням, збереженням, охороною, складуванням, розподілом, цільовим використанням, веденням обліку гуманітарної допомоги. Підставою для здійснення гуманітарної допомоги в Україні є письмова згода отримувача гуманітарної допомоги на її одержання. *Донори* (іноземні, вітчизняні) – юридичні та фізичні особи в Україні або за її межами, які добровільно надають гуманітарну допомогу отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за її межами. *Отримувачі* гуманітарної допомоги – такі юридичні особи, яких зареєстровано в установленому Кабінетом Міністрів України порядку в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги. *Набувачі* гуманітарної допомоги – фізичні та юридичні особи, які її потребують і яким вона безпосередньо надається. *Отримувачами* такої допомоги є особи, які потребують її з огляду на свій соціальний статус, матеріальну незабезпеченість, важке фінансове становище або у зв’язку з виникненням надзвичайного стану, такого, як стихійне лихо, аварії, катастрофи. Отримувач гуманітарної допомоги має такі самі права на її використання, що і набувач гуманітарної допомоги.

У той же час враховуючи позитивні зміни в законодавстві виявляються численні випадки використання товарів гуманітарної допомоги не за призначенням та з метою отримання прибутку, що фактично і стало причиною запровадження кримінальної відповідальності за такі дії. Доповнено статтею 201^2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Предметом цього кримінального правопорушення є гуманітарна допомога, благодійні пожертви та безоплатна, які визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу» та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». І так, гуманітарна допомога (ст. 1 Закону «Про гуманітарну допомогу») – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або

натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. З положень Закону України «Про гуманітарну допомогу» вбачається, що *гуманітарна допомога* – цільова адресна безоплатна допомога, яка надається у грошовій або натуральній формі, у вигляді виконання робіт чи надання послуг. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». *Благодійна діяльність* – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара. Благодійна діяльність характеризуються такими правовими ознаками:*безкорисливість*, що свідчить про надання допомоги на благо інших без будь-якої вигоди;*добровільність* – діяльність, яка здійснюється за власним волевиявленням та спонуканнями, що мають морально-етичне підґрунтя, без будь-якого примусу та втручання з боку інших осіб та суб'єктів владних повноважень;*цільова спрямованість* – наявність конкретної мети і надання допомоги тим, хто її потребує, в межах напрямів і порядку, визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (п. 3.1 Рішення Конституційного Суду України від 28.10.2009 № 28-рп/2009). Суб'єктами благодійної діяльності *є благодійні організації, а також інші благодійники та бенефіціари*. Суб'єкти благодійної діяльності мають право здійснювати благодійні програми, спільну благодійну діяльність та інші види благодійної діяльності спільно з нерезидентами з урахуванням особливостей, визначених законами або міжнародними договорами України. Відмінністю гуманітарної допомоги є те, що певні товари, роботи чи послуги можуть бути визнані як гуманітарна допомога лише за рішенням уповноваженого державного органу. Дії, передбачені статтею 201^2 Кримінального кодексу України, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят (у 2022 році – 434 175 гривень) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу (у 2022 році – 1 240 500 гривень) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у три тисячі (у 2022 році – 3 721 500 гривень) і більше разів перевищує

неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а «вчинені у значному розмірі» – розмір стосується загальної вартості гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, а не розміру отриманого прибутку. Проте, на жаль, сутність поняття гуманітарної допомоги в законодавстві України не відповідає розумінню цього поняття, яке було закладено при формулюванні Конвенції Ліги Націй про створення міжнародного союзу допомоги на випадок катастроф.

Благодійна пожертва – (ст. 6 Закону «Про гуманітарну допомогу») – безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, які можуть визначатись між сторонами у договорі про пожертву. Публічний збір благодійних пожертв – добровільний збір цільової допомоги у формі коштів або майна серед невизначеного кола осіб, зокрема з використанням засобів електронного зв'язку або телекомунікації, у тому числі благодійного телекомунікаційного повідомлення. Заборонено публічний збір благодійних пожертв на цілі, що суперечать законам України або порушують права третіх осіб. Забороняється публічний збір благодійних пожертв у формі підакцизних товарів. *Безоплатна допомога* (пересилка, виконання робіт, надання послуг) – надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам. А саме безоплатна допомога різновид гуманітарної допомоги або благодійної пожертви: - надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам (пересилка, виконання робіт, надання послуг); – безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав; безоплатна передача бенефіціарам права користування та інших речових прав на майно і майнові права; безоплатна передача бенефіціарам доходів від майна і майнових прав; безоплатне надання послуг та виконання робіт на користь бенефіціарів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Кубальський Владислав Нарцизович,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

На сучасному етапі постало питання відповідності системи та стану кримінально-правової охорони державного суверенітету України сучасним викликам та загрозам, пов'язаних зі збройною агресією рф проти України, що обумовлює необхідність проаналізувати систему кримінально-правових норм,

які забезпечують охорону державного суверенітету України. Окрім того, посилення кримінально-правової охорони державного суверенітету України вимагає особливої уваги законодавця до конструювання відповідних кримінально-правових норм, врахування підвищеної небезпеки та поширеності таких посягань в умовах збройної агресії рф проти України. Наведене потребує визначення змісту правової категорії «державний суверенітет».

Варто констатувати недостатню увагу українських вчених-правознавців до питання визначення специфіки змісту державного суверенітету як об'єкта кримінально-правової охорони. Така ситуація в цій сфері впливає на ефективність протидії кримінально протиправним посяганням на державний суверенітет. Спеціальне виділення кримінально-протиправних посягань проти державного суверенітету обумовлено передусім підвищеною суспільною небезпекою таких діянь, їх поширеністю в умовах збройної агресії росії проти України та необхідністю розробки системи спеціальних заходів для протидії вказаним кримінальним правопорушенням.

Серед завдань Кримінального кодексу України у ст. 1 законодавець передбачив правове забезпечення охорони конституційного устрою від кримінально протиправних посягань. При цьому поняття конституційного устрою та конституційного ладу у вітчизняній правовій доктрині розглядаються як тотожні за змістом. Державний суверенітет в юридичній літературі розглядається як одна із засад конституційного ладу України.

Поняття «державний суверенітет» не кримінально-правове, тому для з'ясування його змісту варто звернутися до доктринальних напрацювань науки конституційного права. При цьому слід враховувати, що наука конституційного права та наука кримінального права – це сфери наукового знання, які мають власні предмет дослідження та завдання, які істотно відрізняються між собою. Перед наукою конституційного права не стоїть завдання розробки понять для потреб кримінального права, а тому виникає питання, зокрема, про тлумачення конституційно-правових понять, які використовуються в КК України. Зокрема, у диспозиції частини першої ст. 111 «Державна зрада» КК України використовується поняття «суверенітет»: «державна зрада, тобто діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності …». У диспозиції частини першої ст. 111^1 «Колабораційна діяльність» КК України використовується поняття «державний суверенітет»: «…публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України».

Виникає питання про доцільність для потреб науки кримінального права користуватися суто конституційно-правовим розумінням поняття «державний суверенітет», яке вочевидь розроблялося для потреб науки конституційного права. Так, в дисертаційному дослідженні І.В. Діордіци застосовувався підхід, коли для потреб кримінального права пропонувалось звужене розуміння поняття конституційного ладу та державної влади при тлумаченні положень диспозиції статті 109 «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» КК України [1, с. 182].

О.І. Денькович вказує, що рішення, які містять правові позиції, сформульовані в результаті тлумачення інших законів, ніж КК України, але у яких роз'яснюються ті ж поняття, що вжиті й у КК України, належать до форм кримінального права у всіх випадках, крім тих, коли:

1) у кримінальному законі зміст певного поняття відмінний від його змісту у іншій галузі законодавства;

2) Конституційний Суд України у рішенні вказує, що здійснює обмежене, контекстне тлумачення поняття, а у кримінальному законі це поняття вживається у іншому контексті [2, с. 92].

Аналіз відповідної міжнародно-правової літератури засвідчив, що питання визначення змісту державного суверенітету розглядається переважно у прив'язці до принципів міжнародного права, які випливають з ідеї суверенітету: принцип суверенної рівності держав, невтручання у внутрішні справи держав, незастосування сили чи погрози силою у міжнародних відносинах, мирного вирішення міжнародних спорів, територіальної цілісності держави, непорушності кордонів тощо [3, с. 88].

Професор О.М. Костенко запропонував усі злочини проти основ національної безпеки України визнати такими, що посягають на суверенітет: «будь-яке посягання на державну безпеку, тобто будь-яке діяння, що руйнує стан захищеності держави від зовнішніх чи внутрішніх загроз, є також посяганням на такий атрибут держави, як суверенітет. Зокрема, будь-яке ослаблення держави знижує її здатність забезпечувати верховенство, самостійність, повноту і неподільність державної влади... . Отже, злочини, що шкодять державній безпеці, є також посяганнями на державний суверенітет» [4, с. 233]. Варто зазначити, що відповідальність за посягання на державний суверенітет передбачена не лише розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК України. Систему кримінально-правових норм, які забезпечують охорону державного суверенітету України, становлять кримінальні правопорушення, передбачені розділами I, IX, XIV, XV та XX Особливої частини Кримінального кодексу України та поєднані своєю спрямованістю на втрату, підрив або ослаблення державного суверенітету України.

До таких діянь, крім кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, можуть належати, зокрема, створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258^3), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260),незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332^2),захоплення державних або громадських будівель чи споруд (ст. 341), пропаганда війни (ст. 436), планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437), застосування зброї масового знищення (ст. 439), найманство (ст. 447) та інші. Зазначений перелік не є виключним. Варто зауважити, що серед зазначених посягань одні безумовно відносяться до кримінальних правопорушень проти державного суверенітету, інші – лише у певних випадках.

Державний суверенітет України змістовно визначений та проголошений у Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року як верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки у межах її території та

незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах [5]. Так, кримінально-правове розуміння змісту поняття «державний суверенітет» запропонував О.М. Костенко, який слушно звертає увагу на те, що «якщо розглядати державний суверенітет як об'єкт злочинного посягання, то саме це посягання можна визначити наступним чином: «Посягання на державний суверенітет – це діяння, які є небезпечними для реалізації верховенства, самостійності, повноти і неподільності державної влади» [4, с. 232]. Проте необхідно враховувати, що можуть виникати випадки, коли автоматичне «перенесення» змісту певних понять з однієї галузі до іншої може створювати суперечності та бути недоцільним.

Список використаних джерел

1. Діордіца І.В. Кримінально-правова відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 193 с.

2. Денькович О.І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2015. 270 с.

3. Кубальський В.Н. Поняття державного суверенітету в міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць.* Випуск 132. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2017. С. 85–96.

4. Правове забезпечення державного суверенітету України: Монографія / Ю.С. Шемшученко, В.М. Шаповал та ін. / За заг. ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: Юридична думка, 2011. 300 с.

5. Декларація про державний суверенітет України. Декларація Верховної Ради Української РСР від 16.07.1990 № 55-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12.

Кузнецов Віталій Володимирович,
в.о. провідного наукового співробітника
відділу дослідження проблем взаємодії
держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук
України, доктор юридичних наук,
професор

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ

Початок активної широкомасштабної агресії Російської Федерації (РФ) проти України загострив проблему реалізації кримінальної відповідальності за незаконне поводження з вогнепальною зброї. У перші дні вторгнення в Україні, за словами Голови Національної поліції України Ігоря Клименка, поліція видала близько 18 тисяч одиниць зброї [6]. Водночас з цим, тільки у м. Києві з січня до вересня 2022 року поліцейськими **вилучено 105 324 одиниць вогнепальної та травматичної зброї,** а також гранатомети, кулемети, автомати, пістолети, револьвери, гвинтівки, рушниці, карабіни, саморобні

вогнепальні пристрої, обрізи, гранати, міни, снаряди, різнокаліберні набої та інші боєприпаси; а також зареєстровано 351 факт незаконного поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами з початку повномасштабної війни в Україні [10].

Представники територіальної оборони, військовослужбовці та цивільні особи з 24 лютого 2022 року опинилися, фактично в умовах крайньої необхідності, коли потрібно було приймати неординарні рішення, проявляти ініціативу та спрямовувати всі зусилля на відсіч агресії РФ. Певні їх діяння були пов'язані з вчиненням кримінальних правопорушень (наприклад, викрадення зброї з військових складів, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами тощо) [8]. На жаль, слід констатувати факт, що правоохоронні органи зневажають на умови воєнного стану, коли вогнепальна зброя та боєприпаси стали «звичайним» знаряддям захисту Вітчизни. Це свідчить, на нашу думку, про надзвичайну актуальність та перспективність питання легалізації вогнепальної зброї в Україні. До того ж міністр внутрішніх справ України Денис Монастирський в інтерв'ю американському телеканалу «Bloomberg News» заявив: «Повномасштабна війна проти України показала, що десятки тисяч одиниць зброї, які влада роздала силам оборони, – прямий доказ того, що українці вміють «володіти зброєю». Для мене це підстава вважати, що можна дозволити українцям купувати та зберігати зброю для захисту власної домівки. Однак вона має бути лише за чітких критеріїв дозволу та визначеної відповідальності. Післявоєнний заклик здати зброю не буде почутий, оскільки більшість українців і надалі почуватимуться небезпечно» [7].

У зв'язку з цим, аналіз судових рішень та спілкування з експертами дозволило визначити такі основні проблеми правозастосування:

1) державні органи влади відносяться до незаконного поводження зі зброєю та боєприпасами як до звичайного кримінального правопорушення, що не залежить від воєнного стану, від даних про суб'єктів правопорушення, які фактично захищали (захищають) Україну, від мети такої діяльності; від джерел походження зброї;

2) залишається відкритим питання щодо застосування цивільними особами як трофейної зброї, так й іншої нелегалізованої (якою особа володіє без законних підстав) зброї. Як відомо, існують численні випадки вилучення (захоплення) у представників агресора цивільними особами не тільки вогнепальної зброї, але й бойової техніки. Замість заохочення щодо добровільної здачі такої зброї, держава навпаки за рахунок кримінально-правових репресій намагається покарати цивільних осіб. Одночасно з цим, 17 вересня 2022 року заступник міністра внутрішніх справ України Ігор Бондаренко висловив сподівання, що у законопроекті № 5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» буде передбачена модель легалізації трофейної або віднайденої зброї. На його думку, «якщо громадянин у законний спосіб здобув зброю, яка не є власністю держави України, він повинен мати можливість залишити її собі» [1];

3) фактична видача представниками влади вогнепальної зброї та боєприпасів без дотримання процедури (яка почала з'являтися лише через тиждень після

наближення військ РФ до м. Києва, зокрема на підставі Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» та наказу МВС України «Про затвердження Порядку отримання вогнепальної зброї і боєприпасів цивільними особами, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав», що набрали чинність лише 7 березня 2022 р.) не отримує належної правової оцінки; на нашу думку, правоохоронні органи перекладають власну відповідальність на цивільних осіб, які стають заручниками ситуації, коли держава в умовах крайньої необхідності, обумовленої активною військовою агресією РФ проти України, почала видавати їм вогнепальну зброю без дотримання офіційних процедур;

4) судові органи також стають заручниками законодавства, тиску правоохоронних органів та змушені застосовувати ст. 262 та ст. 263 Кримінального кодексу (КК) України; однак, усвідомлюючи реальну ситуацію та розуміючи мотивацію цивільних осіб, відбувається або призначення менш суворого покарання (наприклад, затверджується угода про визнання винуватості та призначається службове обмеження для військовослужбовців [2] чи штраф [5]), або на підставі ст.75 КК України осіб звільняють від відбування покарання з іспитовим строком [3], або зупиняють судове провадження у зв'язку із проходженням обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації до його звільнення з військової служби [4].

5) констатуємо факт неповного використання судовими органами потенціалу нової ст. 43-1 КК України «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України». Зокрема частина перша цієї статті не визнає «… кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам …». На нашу думку, саме незаконні дії з вогнепальною зброєю та боєприпасами, але спрямовані на відсіч та стримування збройної агресії Російської Федерації або агресії іншої країни є фактичним заподіянням шкоди правоохоронюваним інтересам у сфері громадської безпеки. Отже це питання повинно бути чітко роз'яснено постановою Пленуму Верховного Суду або слід внести уточнюючі зміни до ст. 43-1 КК України.

Такі обставини свідчать про необхідність здебільшого нормативного вирішення цих питань, оскільки вони підривають довіру громадян до юридичних рішень держави у сфері захисту України, що створює відомі ризики для національної безпеки.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо:

по-перше, прийняти законопроект «Про право на цивільну вогнепальну зброю» (№ 5708 від 25 червня 2021 р.), який легалізує вогнепальну зброю, що вже є у громадян у період воєнного стану; у післявоєнний період слід передбачити інший механізм легалізації вогнепальної зброї (наприклад, використовуючи європейський досвід викупу зброї у громадян) [9];

по-друге, передбачити в ст. 263 КК України нову частину четверту у такій редакції: «Не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення дій,

передбачених частиною першою або другою цієї статті, в умовах воєнного стану, особа, у якої органи влади вилучили зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої, якими не було вчинено інші кримінальні правопорушення»;

по-третє, у Законі України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» слід визначити серед знарядь відсічі агресії з боку РФ трофейну зброю або іншу нелегалізовану зброю;

по-четверте, Пленум Верховного Суду повинен орієнтувати суди на правильне застосування ст. 43-1 КК України, зокрема через тлумачення терміна «правоохоронювані інтереси» або законодавцю слід внести відповідні уточнюючі зміни до ст. 43-1 КК України.

Список використаних джерел

1. В Україні розглядають можливість легалізації трофейної зброї. URL: https://mil.in.ua/uk/news/v-ukrayini-rozglyadayut-mozhlyvist-legalizatsiyi-trofejnoyi-zbroyi/.

2. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 9 вересня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106146777.

3. Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 20 квітня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104017494.

4. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 15 червня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104765170.

5. Вирок Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 12 серпня 2022 р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105704229.

6. Глава Нацполіції назвав умову для легалізації зброї в Україні. URL: https://www.slovoidilo.ua/2022/06/13/novyna/suspilstvo/hlava-naczpolicziyi-nazvav-umovu-lehalizacziyi-zbroyi-ukrayini.

7. Монастирський Денис. Потрібно дозволити українцям купувати та зберігати зброю для захисту власної домівки. URL: https://mvs.gov.ua/uk/news/denis-monastirskii-potribno-dozvoliti-ukrayincyam-kupuvati-ta-zberigati-zbroyu-dlya-zaxistu-vlasnoyi-domivki.

8. Отжать танк у россиян – молча: война глазами добровольцев из Сум. Слідство. Інфо. Розслідування, репортажі, викриття. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5ICjkz7EP2Q.

9. Спільне патрулювання та перехідні поліцейські сили – досвід реінтеграції сербських анклавів у Хорватії. URL: https://helsinki.org.ua/articles/spil-ne-patruliuvannia-ta-perekhidni-politseys-ki-syly-dosvid-reintehratsii-serbs-kykh-anklaviv-u-khorvatii/.

10. Цифра дня. Скільки одиниць зброї вилучили в Києві з початку війни. URL: https://bigkyiv.com.ua/czyfra-dnya-skilky-odynycz-zbroyi-vyluchyly-v-kyyevi-z-pochatku-vijny/.

Кулакова Наталія Володимирівна,
професор кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНІ

Збереження і примноження культурного надбання в Україні забезпечується системою правових та організаційно-управлінських заходів, які регулюються Конституцією України, ратифікованих парламентом України міжнародними конвенціями, законодавчими актами щодо забезпечення збереження культурних надбань, серед яких, Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про охорону археологічної спадщини», «Про музеї та музейну справу», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» та іншими нормативними актами.

Предметом такої охорони є характерна властивість об'єкта, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою. До культурних цінностей належать об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [1].

Серед загроз культурним цінностям необхідно виділити кримінальні, а тому сьогодні актуальним є питання їх кримінально-правової охорони. Посягання на культурні цінності є глобальним явищем, оскільки зачіпає всі без виключення країни світу [2].

Чинне кримінальне законодавство [3] передбачає відповідальність за посягання на окремі об'єкти культурного надбання, а саме на культурні цінності, культурну спадщину, пам'ятки культурної спадщини, археологічну спадщину та документи чи унікальні документи Національного архівного фонду. А саме:ст. 201 КК України «Контрабанда»; ст. 298 КК України «Незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини»; ст. 298-1 КК України «Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду»; ст. 438 КК України Порушення законів та звичаїв війни [3]. Ст. 438 КК передбачає відповідальність за розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій і ці дії віднесені до розділу «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [3], але такі у міжнародному праві розуміються як посягання на культурні цінності. Сьогодні діє система міжнародного захисту культурної спадщини, яка була започаткована починаючи з XIX ст., а саме з Брюсельська міжнародна конференція [4], на якій була приділена увага міжнародно-правовому захисту

культурних цінностей, яка отримала назву «Брюсельська декларація про закони та звичаї війни», завданням якої було зменшення страждань людей під час збройних конфліктів держав за допомогою кодифікації законів та звичаїв війни, а також Гаазьких конференціях 1899, 1907, 1954, 1999 рр. [5], що започаткували формування принципів й норм міжнародного права, які передбачали спеціальні заходи охорони історичних і культурних об'єктів – мистецтва, історії, археології, давні рукописи й книги, будівлі, в яких зберігаються чи експонуються культурні надбання, а також окремо – центри зосередження культурних цінностей.

Діючі міжнародно-правові акти по захисту культурних цінностей, безсумнівно володіють значним потенціалом, особливо при розробці системи запобіжних заходів, спрямованих на захист об'єктів культурної спадщини.

Необхідно зазначити, що посягання на культурні цінності можуть класифікуватися по іншим статтям Кримінального кодексу України, про що свідчать дані офіційної статистики. Як правило це норми, що передбачають кримінальну відповідальність за крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства. Але це не виключає, що діяннями де в якості предмету виступає культурна цінність можуть бути привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, умисне знищення або пошкодження майна, необережне знищення або пошкодження майна.

Особливістю вищеназваних кримінальних правопорушень, що посягають на зазначені об'єкти є відсутність єдиного розуміння предмета цих злочинів. Тому під кримінальними правопорушеннями, що посягають на культурні цінності необхідно розуміти суспільно небезпечні протиправні діяння предметом яких є культурні цінності. А культурні цінності – матеріальні рухомі та нерухомі предмети релігійного або світського характеру, що створені людиною або/і природою, що мають особливу історичну, наукову, архітектурну, художню, археологічну, палеонтологічну, анатомічну, мінералогічну, документальну, містобудівну, нумізматичну, філателістичну та іншу культурну значимість для частини суспільства, всього суспільства та держави незалежно від форми власності на них та часу їх створення.

Саме тому комплексне розв'язання кримінально-правової проблеми охорони культурних цінностей можливе з удосконаленням національного законодавства, а також при застосуванні заходів, що передбачені міжнародно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21 вересня 1999 р. № 1068-14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14/card2#Card.

2.ASSESSING CRIMES AGAINST CULTURAL PROPERTY 2021. OCTOBER 2022. URL: https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime.

3. Кримінальний кодекс : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Брюсельська декларація про закони та звичаї війни. URL: http://te.zavantag.com/docs/238/index-23956-5.html.

5. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини URL: http://zakon1.rada.gov.ua.; Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта URL: http://zakon1.rada.gov.ua; Другий протокол 1999 р. до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадках збройного конфлікту 1954 р. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/ratification-kit-cultural-property-271004.htm;

6. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов (Протокол I). Женева, 8 июня 1977 года URL: http://www.icrc.org/rus/ resources/documents/misc/treaties-additional-protocol-1.htm; Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. URL: http://www.icrc.org/rus/resources/documents/misc/6lkb3l.htm; Конвенція про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція) URL: http://zakony.com.ua/lawbase/sedcontent.html?id=7243&p=1.

Луценко Юрій Васильович,
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;
Тарасюк Анатолій Васильович,
заступник директора Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у місті Львові, доктор юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 216 КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ВОЄНІЗОВАНИМ АБО ЗБРОЙНИМ ФОРМУВАННЯМ

У Конституції України задекларовано, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17). Існування та розвиток України як суверенної і незалежної, демократичної, правової держави залежить від проведення ефективної, цілеспрямованої державної політики щодо захисту національних інтересів України. У зв'язку з цим гібридні виклики та загрози, які постали перед нашою державою на тлі негативних суспільно-політичних процесів у 2014 році, стали серйозним випробуванням для незалежності України, що зумовило екстрену трансформацію державної політики у сфері національної безпеки України, у тому числі в контексті вдосконалення правового регулювання державної безпеки України у воєнній сфері з урахуванням європейських стандартів та кращих світових практик [1, с. 6].

Тимчасова втрата контролю над окремими територіями Донецької та Луганської областей України, інспірований та підтриманий Кремлем збройний

конфлікт, який переріс у відкрите збройне протистояння між Україною та Російською Федерацією, окупація РФ частини суверенної території України – АР Крим та міста Севастополя, а також інших територій, відсутність на них легітимних органів державної влади, дезорганізація та дезорієнтація населення, небезпека для життя і здоров'я осіб, які перебувають на непідконтрольних територіях, а також низка інших негативних чинників призвели до нетипових умов, у яких чинне законодавство України виявилося неефективним.

Зазначене викликало необхідність удосконалення наявних законів та підзаконних нормативно-правових актів, а також розроблення і подальшої їх адаптації до особливостей безпекового середовища в Україні та світі.

Враховуючи викладене, заслуговує на увагу складі злочину, який передбачений ст. 260 КК України та поміщений законодавцем до Розділу IX Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»). Одразу необхідно наголосити, що з моменту російської агресії на територіях, окупованих державою-агресором, були створені незаконні збройні формування, за допомогою яких і було досягнуто цілей щодо отримання контролю над частиною українських територій. Тобто незаконні збройні формування, підтримувані іноземною державою, є, без перебільшення, значною загрозою національній безпеці нашої країни.

А. А. Вознюк доходить до висновку, що в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діяннях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Натомість метою існування інших об'єднань є захист інтересів Української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [2, с. 41–48; 3, с. 629–630]. Схожу точку зору поділяє і В. В. Мокляк [4, с. 74; 5, с. 77–80].

Як бачимо, незаконні збройні формування є значною воєнною загрозою в суспільстві і державі загалом. У зв'язку з цим В. А. Робак підкреслює, що існування не передбачених законом збройних формувань «**…** створює загрозу для існування самої держави, оскільки в структурі суспільства діють організовано, згуртовано і цілеспрямовано впливові у політичному, фінансовому, воєнному, ідеологічному і релігійному сенсі сили, кримінальні об'єднання, діяльність яких спрямована на руйнування Української держави. Зазначені формування перешкоджають здійсненню не лише кримінально-правової, а й соціально-економічної політики. Безперечним є той факт, що діяльність указаних об'єднань ставить під загрозу суспільну безпеку, отже, у цьому випадку її охорона не лише виправдовує застосування кримінально-правових методів, а й вимагає їх застосування, у зв'язку з тим, що суспільство не може нормально функціонувати і розвиватися, якщо існує небезпека для його існування» [6, с. 38]. Характеризуючи ж об'єкт злочину, передбаченого

ст. 260 КК України, вказаний науковець робить висновок про те, що у багатьох випадках при його вчинені шкода спричиняється й іншим об'єктам кримінально-правової охорони, а не тільки громадській безпеці. А злочин, передбачений ч. 5 ст. 260 КК України, є багато об'єктним завжди [7, с. 92].

Погоджуючись із позицією А. А. Вознюка, В. А. Робака та В. В. Мокляка, враховуючи характер та специфіку злочину, передбаченого ст. 260 КК України, необхідно віднести його до злочинів, які посягають на державну безпеку України у воєнній сфері. У зв'язку з чим, до ст. 216 КПК України необхідно внести наступні зміни та поповнення:

«2. Слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями ... 260 ... Кримінального кодексу України.».

Список використаних джерел

1. Луценко Ю. В. Кримінально-правове забезпечення державної безпеки України у воєнній сфері в контексті сучасних викликів та загроз: монографія. Київ: на сб України, 2021. 348 с.

2. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. Ю*ридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

3. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: Маслаков, 2018. 928 с.

4. Мокляк в. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 232 с.

5. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні: монографія [наук. Ред. Б. М. Головкін]. Харків: юрайт, 2021. 204 с.

6. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 19 с.

7. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2008. 259 с.

Мазепа Світлана Олегівна,
доцент кафедри кримінального права і процесу Західноукраїнського національного університету, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ПРОПАГАНДІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В умовах триваючої російсько-Української війни потрібно розуміти, що не менш небезпечною є війна в інформаційному просторі. Вплив на людську свідомість є також надзвичайно небезпечним і може мати катастрофічні наслідки, тому інформаційна безпека України сьогодні є елементом національної безпеки, і

вимагає належної кримінального-правової політики. За допомогою сучасних інформаційних технологій можна легко керувати суспільством, людською свідомістю та схиляти особу до вчинення злочинів. Пропаганда є одним із дієвих засобів інформаційної війни, і у зв'язку з цим у вітчизняному законодавстві криміналізовано ряд нових діянь, пов'язаних з пропагандою.

Спочатку варто вказати, що в Кримінальному кодексі України вже існують певні кримінально-карані різновиди пропаганди. Стаття 436 «Пропаганда війни» передбачає відповідальність за публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Кримінальний кодекс України також встановлює відповідальність за пропаганду тероризму (ст. 258-2 КК), пропаганду із закликами змін території або державного кордону (ст. 110 КК). З 2014 запроваджено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК). Крім того, ст. 300 КК передбачає кримінальну відповідальність за пропаганду культу насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. З початку військової агресії рф було криміналізовано нові види пропаганди. Так, ст. 436-2 КК передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників. В свою чергу, різновидом колаборційної діяльності (ст. 111-1 КК) є пропаганда в закладах освіти щодо сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України.

Неоднозначним є питання кваліфікації використання пропагандиського символу Z, який вживається для підтримки війни росії в Україні. Певні вчені наполягають на введенні нової норми, що зумовлено принципом чіткості. Інші пропонують адаптувати законодавство до сучасних реалій. Судова практика свідчить про те, що суди аналогічні діяння щодо використання символу Zкваліфікують по-різному, а саме, за статтями, які вже згадано вище. Необхідно акцентувати увагу на дискреційних повноваженнях суду в такому випадку.

Таким чином, наявність вищезазначеної низки норм, що передбачають кримінальну відповідальність за різні види пропаганди, ускладнює роботу правоохоронних органів та суду, і породжує дискреційні повноваження, що можуть включати корупційну складову.

Максименко Олена Василівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Забезпечення та захист прав дитини є пріоритетним напрямом діяльності кожної цивілізованої країни. Особливої уваги захист прав дитини потребує в умовах воєнного стану. Адже, *воєнний стан* - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Тобто встановлені на час воєнного стану обмеження є правомірними, а наслідки – необхідними для збереження цілісності держави.

Із проявом РФ агресії щодо України, в нашій державі від 24 лютого 2022 року запроваджено режим воєнного стану. Саме це стало поштовхом до адаптації кримінального-процесуального законодавства до нових умов, з метою захисту прав людини а особливо дитини.

Так, 1 травня 2022 року набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», який було офіційно опубліковано в газеті «Голос України» 30 квітня 2022 року. Законом унесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій статті 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 Кодексу. Змінено назву розділу IX-1 Кодексу на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». У статті 484 КПК України передбачено звичний порядок кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, дізнавачем, які спеціально уповноважені керівником органу досудового розслідування на проведення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в

тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, дізнавач, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього.

У період воєнного стану дія положень ч.2 статті 484 та ч. 14 статті 31 КПК *може не застосовуватися*, якщо наявні обставини, що унеможливлюють участь дізнавача, слідчого, судді, спеціально уповноважених на здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Строк досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх в умовах воєнного стану продовжується керівником органу прокуратури, визначеним п. 9 ч. 1 статті 3 КПК, за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або прокурора [2].

Отже, кримінальним процесуальним законодавством в умовах воєнного стану передбачено можливість доступу особи до правосуддя, що є позитивним. Однак, вважаємо, що забезпечення та захист прав дитини у КПК України не достатньо відображено і потребує удосконалення, з урахуванням найкращих інтересів дитини. На наш погляд, розділ IX-1 КПК України – «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» , потрібно доповнити з урахуванням положень статті 40 Конвенції ООН «Про права дитини», такий порядок здатний оптимізувати діяльність органів досудового розслідування у прийнятті важливих рішень та забезпечити дотримання прав дитини в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B5%D0.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України. Закон України від 13 квітня 2012 рік № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3884.

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА НОВЕЛА ПРО ОБРАЗУ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ НЕДОЛІКІВ

Ще 18 лютого 2021 р. у стінах Верховної Ради України (далі – ВРУ) був зареєстрований законопроєкт № 5102, мету якого його автори визначили як «протидію засобами кримінально-правового впливу ворожим інформаційним

впливам в умовах триваючої гібридної війни РФ з Україною». Реалізована ж ця законодавча ініціатива була вже після зміни характеру війни та початку відкритого нападу рф, а саме, 3 березня 2022 р., коли вказаний законопроєкт був прийнятий як Закон № 2110-IX.

Ознайомлюючись із пояснювальною запискою до відповідного законопроєкту, ми переважно зустрічаємо обґрунтування необхідності посилення відповідальності за ворожу пропаганду. Водночас варто зауважити, що одним із наслідків ухвалення Закону № 2110-IX стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) новою ст. 435-1, якою передбачається відповідальність не лише за згадані у назві аналізованого нормативно-правового акта «виготовлення та поширення певної забороненої інформаційної продукції» (власне, пропаганду)[1], а й за такі діяння, як «образа честі і гідності та погроза військовослужбовцю». У цій статті я спробую проаналізувати основні вади відповідної кримінально-правової новели.

І очевидно, що характеристику недоліків досліджуваного закону варто розпочати із згадки про помилкове місцерозташування аналізованої заборони в системі Особливої частини КК. Першочерговість вказівки саме на цю обставину, яка, варто бути відвертим, найчастіше цікавить виключно науковців, пояснюється тим, що, як і в подібному і описаному в інших роботах автора випадку зі ст. 201-2 КК [3; 4; 5, с. 172–196], цей факт призвів не лише до проблем суто теоретичного характеру, а й до цілком реальних та видимих негативних практичних наслідків.

Річ у тому, що, розмістивши відповідну норму в розд. XIX Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», народні депутати України вочевидь просто «забули» про те, що згідно зі ст. 401 КК **суб'єктами військових кримінальних правопорушень** (далі – к. пр.)можуть бути тільки:

1) військовослужбовці;

2) а також військовозобов'язані;

3) та резервісти під час проходження зборів.

Отже, прямим наслідком відповідного рішення (якщо точніше – відвертої законодавчої недбалості) стало те, що при буквальному тлумаченні кримінального закону до кримінальної відповідальності за ст. 435-1 КК можуть бути притягнуті не будь-які (загальний суб'єкт), а лише три зазначені вище категорії осіб **(спеціальний суб'єкт),** що, звичайно ж, не охоплювалося намірами парламентаріїв і за умови застосування буквального тлумачення кримінального закону фактично нівелювало б правозастосовний потенціал розглядуваної кримінально-правової новели.

Зважаючи на викладені аргументи, очевидним є те, що для повноцінного «розблокування» дії досліджуваної заборони ВРУ необхідно якнайшвидше перенести її до «своєї» структурної одиниці Особливої частини КК, якою, вочевидь, являється розд. XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань

[1] Про проблеми ст. 436-2 КК див. [1, с. 181–203; 2].

громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Нагадаю, що саме в цьому розділі сьогодні вже зосереджено низку норм, якими передбачено відповідальність за деякі з дій, подібних до згаданих у ч. 1 ст. 435-1 КК (окрім образи), однак вчинені щодо інших категорій потерпілих (ст. 345 – працівник правоохоронного органу та його близькі родичі, ст. 345-1 – журналіст, його близькі родичі та члени сім'ї, ст. 346 – державний чи громадський діяч чи його близькі родичі, ст. 350 – службова особа чи її близькі; громадянин, який виконує громадський обов'язок).

На думку М. І. Хавронюка, допоки ж такі (або інші подібні) зміни внесені не будуть, дії цивільної особи, які виявились у відповідних погрозах, можуть бути кваліфіковані хіба що за статтями 345, 350 (звичайно, за наявності підстав) або ж загальними статтями 129, 195 КК [6]. Від себе додам, що за умови буквального тлумачення закону здійснювана цивільною особою образа честі і гідності військовослужбовця могла б отримати кримінально-правову оцінку (знову ж таки за наявності підстав) хіба що за ст. 296 КК.

Водночас схильний уважати, що в розглядуваному випадку все ж таки необхідно керуватися не «верховенством закону», а «верховенством права» та, відповідно, застосовувати не буквальне, а телеологічне тлумачення. Мається на увазі те, що відверта помилка парламентаріїв, які – і це очевидно для будь-якого юриста – просто не врахували положень ст. 401 КК, не повинна ставати на заваді реалізації очевидної законодавчої ідеї щодо запровадження кримінальної відповідальності за вчинені будь-якою особою дії, передбачені ст. 435-1 КК. Підтримуваний автором цих рядків підхід сприймається і на практиці, про що свідчить та обставина, що в жодному із проаналізованих мною кримінальних проваджень за ст. 435-1 КК суб'єктом не був військовослужбовець.

Повертаючися до озвученого вище можливого варіанту (при буквальному тлумаченні) кримінально-правової оцінки дій цивільної особи за статтями 345 та 350 КК, варто враховувати ту важливу обставину, що в цих нормах йдеться лише про ті погрози, які здійснюються:

– або ж *у зв'язку* із виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків (у ст. 345 КК);

– або ж *з метою припинення діяльності* службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок, *або зміни її характеру* в інтересах того, хто погрожує (у ст. 350 КК).

Натомість у ст. 435-1 КК відповідне **«прив'язування» до певної діяльності військовослужбовця,** через яку і вчиняються згадані у цій забороні дії щодо нього, його близьких родичів чи членів сім'ї (для уникнення дублювання далі вказуватиметься лише на військовослужбовця), **відсутнє.** Замість цього в аналізованій нормі міститься деталізована характеристика правового статусу відповідного військовослужбовця, а саме те (про це вже писалося вище), що він здійснює заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі і стримування збройної агресії рф, яка (вказівка на особливий статус), однак, не може вважатись обставиною, яка свідчить про те, що караними за ст. 435-1 КК є лише ті дії, що вчиняються «у зв'язку із такою діяльністю».

Через таке конструювання виникає питання: невже за цією нормою можуть кваліфікуватись і ті дії щодо військовослужбовця, які не пов'язані з його згаданою діяльністю?

Видається, що відповідь на це питання знову прямо залежатиме від того, який спосіб трактування розглядуваних приписів буде застосований:

– звичайно, що, обираючи телеологічне тлумачення положень ст. 435-1 КК, ми маємо висновувати, що за нею не можуть кваліфікуватись образи та погрози (це саме стосується і виготовлення та поширення відповідних матеріалів) військовослужбовцю, який протидіє збройній агресії рф, що вчиняються, скажімо, через те, що він затопив сусіда, давні ворожі стосунки та інші побутові мотиви;

– водночас протилежних висновків можна дійти, використовуючи не лише буквальне (відсутність відповідної «прив'язки» безпосередньо у ст. 435-1 КК), а й системне тлумачення кримінального закону, зокрема ту вже згадану обставину, що в усіх названих вище нормах про погрози спеціальному потерпілому (статті 345, 345-1, 346, 350 КК) не просто відмічається особливий правовий статус останніх, а й при цьому прямо (паралельно) зазначається, що ці погрози здійснюються через відповідну діяльність. До речі, схоже застереження міститься і в подібних заборонах, що розміщені в інших розділах Особливої частини КК, зокрема, у статтях 377 («у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»), 398 («у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги»), 405 («у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби»).

І саме через це прибічники другого варіанту можуть поставити цілком логічне запитання: якщо в абсолютно всіх згаданих нормах законодавець фактично визнав, що для «прив'язки» настання кримінальної відповідальності виключно до «певної діяльності» потерпілих не достатньо самої лише вказівки на спеціальний правовий статус останніх, то чому для ст. 435-1 КК має бути зроблений єдиний виняток, коли таке «прив'язування» здійснюється виключно на підставі вказівки на ознаки спеціального потерпілого (військовослужбовця)?

Про наміри парламентаріїв тут ми не можемо дізнатись і завдяки аналізу супровідних документів до відповідного законопроєкту, який, як про це зазначалося раніше, був розроблений і зареєстрований ще в 2021 р. і в якому взагалі не згадується про досліджуваний склад.

Та попри вагомість викладених у попередньому абзаці аргументів, я переконаний у необхідності застосування у цьому випадку саме логічного (телеологічного) способу тлумачення (перший варіант) кримінального закону. Для уникнення ж будь-яких дискусій із цього питання парламентаріям необхідно чітко вказати на те, що зазначені в аналізованій нормі дії визнаються кримінально протиправними лише за умови, що вчиняються у зв'язку із відповідною діяльністю потерпілих.

Але й це ще не все. Зокрема, хотілося б підкреслити, що, незважаючи на наявність, з одного боку, обґрунтованих сумнівів щодо того, що «образа військовослужбовця» є достатньо суспільно небезпечною (йдеться про відповідний і визначальний принцип криміналізації) для визнання в принципі цих дій кримінально протиправними, а з іншого – більш ніж очевидний факт того, що ця поведінка в будь-якому разі є на порядок менш суспільно

небезпечною порівняно зі, скажімо, погрозою вбивства військовослужбовця та навіть погрозою знищення або пошкодження його майна, відповідальність за всі ці дії чомусь була уніфікована в межах єдиної ч. 1 ст. 435-1 КК, що навряд чи може вважатися логічним, виправданим та, врешті-решт, справедливим кроком.

Список використаних джерел

1. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 241 с.
2. Мовчан Р. О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право.* 2022. № 13. С. 197–204. DOI: 10.33098/2078-6670.2022.13.25.197-204.
3. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2022. Вип. 2. С. 99–115. URL: https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1488/1365.
4. Мовчан Р. О. Про деякі дискусійні питання кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи :* матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька, І. Р. Серкевич, Н. І. Устрицька. Львів : ЛьДУВС, 2022. С. 53–57.
5. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
6. Хавронюк М. Образа військовослужбовця та погроза йому: кримінальна відповідальність. Аналіз статті 435-1 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: https://pravo.org.ua/blogs/obraza-vijskovosluzhbovtsya-ta-pogrozu-jomu-kryminalna-vidpovidalnist/.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В САНКЦІЯХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

З початку війни, розпочатої Росією проти України, було прийнято кілька законів України, які вносили зміни і доповнення до положень Кримінального кодексу України (далі – КК), в тому числі – до існуючих кримінально-правових санкцій. Як випливає з аналізу змін до КК, найбільш значимих змін зазнали

санкції, які передбачали покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

За вчинення злочину, передбаченого ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в якості основного покарання передбачається у 2 санкціях у розмірі від 10 до 15 років, що становить 6.45 % від загальної кількості санкцій, якими доповнені положення чинного КК з 24.02.2022 р.[1].

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в якості додаткового покарання передбачається у 12 санкціях, що становить 38.7%, з яких у 6 випадках розмір даного виду покарання має встановлюватися від 10 до 15 років (ч. 3–7 ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність», ч. 1 ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору») та ще 6 випадків – у розмірі до 3 років (ч. 1 ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», ч. 2–3 ст. 201-2 КК «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», ч. 3–5 ст. 361 КК «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж»). В науковій площині за недовгий час дії запроваджених змін щодо застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю неодноразово вказувалося на безпідставність поширення даного виду покарання.

У ст. 55 КК, яка регламентує сутність позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, відсутнє закріплення правових підстав призначення даного виду покарання як основного та як додаткового покарання, коли воно передбачено у санкціях норм Особливої частини КК. Зрозуміло, що такі підстави мають бути єдиними та однаковими для призначення як основного, так і додаткового покарання: кримінальне правопорушення повинно вчинюватися з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, адже використання службового становища, службової, професійної або іншої діяльності, регламентованої певними правилами, є способом посягання на об'єкт і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками, що настали.

За загальноприйнятим правилом, вчинення кримінального правопорушення із використанням займаної посади полягає у використанні або неналежному використанні при його вчиненні службового становища, службових прав і повноважень. Вчинення кримінального правопорушення у зв'язку із зайняттям певною діяльністю полягає у вчиненні кримінального правопорушення безпосередньо пов'язаного зі службовою, професійною діяльністю або іншою діяльністю, регламентованою відповідними правилами. Зловживання службовими або професійними обов'язками, порушення, недотримання чи неналежне виконання їх або інших відповідних правил, що встановлюють права та обов'язки, повинно безпосередньо пов'язуватись із

[1] Тут і далі мова йде про загальну кількість видів покарань, що передбачаються у санкціях статей, якими доповнені положення чинного КК з 24.02.2022 р. до 24.08.2022 р.

вчиненням кримінального правопорушення. Іншими словами, цей вид покарання може бути призначений як основний або як додатковий лише за умови вчинення винним кримінального правопорушення з використанням певної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю.

Позбавити винного права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за наявності та інших підстав, може тільки суд і лише у випадку, якщо він обіймав посади або займався діяльністю законно. Якщо винна особа обіймала певну посаду або займалася певною діяльністю незаконно, суд не може позбавити винного робити це законно, оскільки у такому випадку засуджений може продовжувати обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю незаконно. Обіймання певної посади або здійснення певної діяльності обов'язково повинні мати юридичні підстави на момент вчинення злочину. Фактичне виконання певних обов'язків або здійснення певної діяльності не створює підстав для призначення даного виду покарання.

Включення до кримінально-правових санкцій покарання у виді позбавлення права займати певні посади чи займатися певною діяльністю в нормах, де в якості кваліфікуючої обставини вчинення кримінального правопорушення передбачено діяння, вчинене особою з використанням її службового становища, є ефективним напрямком реалізації принципів кримінальної відповідальності службових осіб та забезпечення спеціальної превенції. Прикладом юридично правильних та обгрунтованих змін є лише санкції ч. 2, ч. 3 ст. 201-2 КК, які вказують на спеціального суб'єкта – службову особу як таку, яку можна позбавити права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Посилення відповідальності даної категорії осіб шляхом доповнення санкцій за розглядувані кримінально карані діяння покаранням у виді позбавлення права займати певні посади чи займатись певною діяльністю в якості як основного, так і додаткового його виду стане проявом принципів справедливості та доцільності щодо застосування системи покарань.

Як випливає з аналізу диспозиції діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1, 2 ст. 111-1 КК) можуть призначатися особам, які ніколи раніше не обіймали певні посади або не займалися певною діяльністю. Крім того, виникає зауваження і щодо безальтернативного характеру санкцій у ч. 1-7 ст. 111-1 КК, що передбачає лише вказаний вид покарання. Така ситуація значно звужує коло осіб, яким може бути інкриміноване діяння у вказаних частинах 1-7 ст. 111-1 КК. До прикладу: відповідно до положень ст. 98 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю не застосовується до неповнолітньої особи. Виникає питання: як бути з притягненням до відповідальності неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 чи ч. 2 ст. 111-1 КК?

Тому пропонується встановити необмежені терміни призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у разі вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням займаної посади чи із зайняттям певною діяльністю або якщо такі дії призвели до загибелі людей чи інших тяжких наслідків, або протягом дії воєнного чи надзвичайного часу, або у випадку спрямованості колабораційної діяльності спрямовані на школярів чи студентів.

Осуховський Роман Вікторович,
старший викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ УЧАСТІ ОСІБ У ЗЛОЧИННИХ ФОРМУВАННЯХ, ЯКІ ДІЮТЬ ПІД КОНТРОЛЕМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Кваліфікація злочину, це кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння, встановлення точної відповідності між фактичними обставинами й зафіксованими в кримінальному законі ознаками складу злочину [1]. Правильна кваліфікація злочину сприяє дотриманню принципу визначення суспільної небезпеки та у подальшому призначенню справедливого покарання з дотриманням індивідуалізації, пропорційності та диференціації кримінальної відповідальності. Правильна кваліфікація дозволяє встановити причини та умови які сприяли вчиненню злочину, для їх усунення.

На сьогодні досить актуальною стала проблема правової кваліфікації кримінальних порушень пов'язаних з військовою агресією російської федерації.

Діяльність осіб, які під час збройного конфлікту стали на бік російської федерації кваліфікується за наступними статтями КК України: ст. 110 – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; ст. 255 – створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній; ст. 258 – терористичний акт, ст. 258-3 – створення терористичної групи чи терористичної організації, ст. 260 – створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, та іншими пов'язаними статтями КК України[2]. Після активізації військової агресії у березні та квітні 2022 року у Кримінальний кодекс України додали ще статті, зокрема як ст. 111-1 – колабораційна діяльність та ст. 111-2. пособництво державі-агресору [3].

Перше на чому варто зупинитися розглядаючи це питання, на відсутності єдиної думки, щодо подій які відбуваються в Україні, починаючи з 2014 року. російська федерація намагається нав'язати всьому світу думку вважати події в Україні 2014 року державним переворотом, який призвів до громадянської війни, а вже у 2022 році, за їх риторикою, розпочалася спеціальна воєнна операція для захисту російськомовного населення. Ми вважаємо події в України довготривалою операцією росії направленою на захоплення нових територій. Агресивна політика проводилася рф на території багатьох країн, і це не тільки країни пострадянського простору Молдова та Грузія. Колишній сенатор США Джон Маккейн у своїй книзі «Буремна хвиля» розповідає про встановлення підконтрольних рф режимів і у країнах Близького Сходу. Гібридна війна РФ на Балканах [4], та закамуфльоване введення регулярних підрозділів збройних сил рф на територію Білорусі та Казахстану, підтверджують цю гіпотезу.

Міжнародний кримінальний суд у вироку за фактом збиття літака рейсу МН17, який був винесений 17.11.2022 року, зазначив що з квітня 2014 року в Україні триває конфлікт у якому точилися бої між українською армією з одного боку та озброєними групами з іншого. Важливою метою цих груп було

досягнення певної форми відділення чи самоврядування в межах Української держави від (частини) території України. Також суд використовує термін «сепаратисти» для цих груп, що відповідає їхній меті, але не висловлює думку щодо їх походження чи конфлікту як такого [5].

При вирішенні питання про те що конфлікт збройний, суд посилався на матеріали міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (ICTY) який надав загальновизнане визначення двох типів збройних конфліктів, згаданих у справі Тадіча: «[…] збройний конфлікт існує щоразу, коли існує застосування збройної сили між державами [суд: міжнародний збройний конфлікт] або тривале збройне насильство між державними органами влади та організованими збройними групами або між такими групами всередині держави [суд: не міжнародні збройні конфлікт] [6]. Також суд зазначає що конфлікт розпочався між організованими збройними групами, так званими «лнр», «днр» та Збройними силами України. Дослідивши матеріали суд прийшов до висновку, що на момент збиття Боїнга та на тій території України, 17 липня 2014 року відбувався міжнародний збройний конфлікт між Україною та так званою «днр», яка перебувала під повним контролем Російської Федерації.

У разі існування міжнародного збройного конфлікту, застосовуються положення міжнародного гуманітарного права щодо статусу учасника бойових дій. Відповідно до положень статті 43 Першого додаткового протоколу до Женевських конвенцій, учасники не передбаченого законом збройного формування так званої «днр» можуть розглядатися лише як комбатанти і, таким чином, мають «право» брати участь у бойових діях, та не підлягають кримінальній відповідальності. Але суд прийшов до висновку що НЗФ не може розглядатися як частина збройних сил російської федерації, відповідно особи які приймають участь у бойових діях не мають імунітету.

За результатами розгляду справи суд постановив, що оскільки обвинувачені не були офіційними сторонами конфлікту і, отже, не мали бойового імунітету, їм не дозволялося збивати будь-який літак, військовий чи цивільний, та визнав їх винними.

З лютого 2022 року ситуація сильно змінилася і не зрозуміло чи є комбатантами громадяни України, які приймають участь у бойових діях на боці росії. Суди України також не мають єдиної позиції, зокрема для чергового обміну були звільнені від покарання двоє громадян України, які брали участь у бойових діях на боці росії, але один був засуджений за державну зраду а інший за посягання на територіальну цілісність України і участь у незаконному збройному формуванні [7].

Також на теперішній час немає єдиної думки чи є НЗФ так званих «днр», «лнр» терористичними організаціями, та якщо їх вважати такими, то з якого часу, тому що це відповідно впливає на кваліфікацію. Згідно статистики Офісу Генерального прокурора протягом 10 місяців 2022 року 63 особам повідомлено про підозру за створення терористичної групи чи терористичної організації та 151 особі за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань [8]. 27 січня 2015 року Верховна Рада України визнала «днр» і «лнр» – терористичними організаціями.13 жовтня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію, в якій вже росія названа терористичним режимом. Знову таки у суддів відсутня єдина позиція з цього питання.

Якщо вже кваліфікувати участь осіб у діяльності так званих «лднр» за ст. 260 КК України, необхідно включити до складу злочину цього кримінального правопорушення кваліфікуючу ознаку – «участь у складі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань які створені, підпорядковуються, керуються або фінансуються країною агресором». А. А. Вознюк зазначає що в умовах загрози суверенітету, незалежності, територіальній цілісності України активно створюються та функціонують воєнізовані та збройні формування. Одні з них спеціалізуються на різноманітних протиправних діяннях, спрямованих на насильницьку чи іншу протиправну зміну або повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, зміну меж території або державного кордону України, порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо. Водночас метою існування інших об'єднань є захист інтересів Української держави, її суверенітету, територіальної цілісності, незалежності, прав і свобод громадян від цих злочинів. Отже, діяльність одних формувань спрямована на вчинення злочинів, а інших – на запобігання їм [9]. Мотив, мета створення цих формувань, та мотивація участі у них окремих осіб зовсім різна, тому потрібно вносити зміни до Кримінального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Кваліфікація злочину. URL: https://ips.ligazakon.net/document/TS000385.
2. Осуховський Р.В. Оперативно-розшукова характеристика створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань. *Актуальні питання діяльності кримінальної поліції (з нагоди 60-річчя ДЮІ та Дня карного розшуку)* : матеріали Всеукр. круглого столу (Маріуполь, 21 квіт. 2021 р.). Ред. кол.: О.О. Волобуєва, О.В. Ковальова, С.П. Пекарський. Маріуполь: ДонДУВС, 2021. С. 107–111.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
4. Радковець Ю. Гібридна війна Росії на Балканах: провал українського сценарію в Чорногорії. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «БОРИСФЕН ІНТЕЛ».* URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/arxivregioni/arxiv-yevropa/arxiv-insha-yevropa/11- 05-montenegro.
5. *De Rechtspraak*. URL: https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBDHA:2022:12217&showbutton=true&keyword=ECLI+NL%3aRBDHA%3a2022%3a12217/.
6. ICTY, Prosecutor v. Tadić a/k/a «Dule», Appeals Chamber Decision, IT-94-1-AR72, 2 oktober 1997, §70.
7. Суди перед обміном звільняють засуджених військовополонених від відбування покарання. URL: https://sudreporter.org/sudy-pered-obminom-zvilnyayut-zasudzhenyh-vijskovopolonenyh-vid-vidbuvannya-pokarannya/.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 10 місяців 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika.
9. Вознюк А. А. Актуальні проблеми кримінально-правового впливу на учасників не передбачених законами України воєнізованих або збройних формувань. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 40–49.

Охман Ольга Василівна,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту імені Блаженнійшого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ

Воєнний стан в нашій державі та масові занепокоєння в суспільстві через недоброчесні дії деяких громадян і волонтерів, призвели до того, що законодавець спробував врегулювати питання щодо неналежного використання гуманітарної допомоги, а також щодо покарання тих осіб, які зловживають скрутним становищем інших. Так, 24 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» [1], зокрема Кримінальний кодекс України доповнено статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [2]. У період воєнного стану, актуальність вказаних змін важко переоцінити, оскільки до України надсилається безліч гуманітарної допомоги від різних країн світу та приватних організацій у вигляді предметів, товарів, коштів, благодійної допомоги та пожертв, які обов'язково мають доходити до своїх адресатів.

Законом України «Про гуманітарну допомогу» встановлено, що гуманітарна допомога – цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань … із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту [3]. Отже, будь-яке зазіхання чи непромірне її використання повинно бути покарано відповідними мірами закону.

Так, у диспозиції ч. 1 ст. 201-2 КК України передбачено кримінальну відповідальність за продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі. Окрім цього, у примітці аналізованої статті зазначається, що дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги,

благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п’ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Аналізуючи наведене, варто погодитися з думкою А.В. Шевчука та О.М. Боднарука, що законодавець, вживши у ч. 1 ст. 201-2 КК України словосполучення «… вчинені у значному розмірі», встановив мінімально необхідну межу загальної вартості гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, за наявності якої можна притягнути до кримінальної відповідальності у цьому випадку: станом на сьогодні це 434 тис 175 грн і більше – до цієї суми кваліфікація, очевидно, відбуватиметься за іншими, уже звичними для нас, нормами ст.ст. 190–191 КК України [4]. Тобто, виникає ситуація у якій спеціальна норма не передбачає усіх ознак загальної норми, а відповідальність у спеціальній нормі повністю пов’язана із вартістю предмета кримінального правопорушення. Тобто, вчинення посягання із предметом меншої вартості не становить не тільки складу кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 201-2 КК України, а й будь-якого іншого складу за Особливою частиною КК України.

Зазначені міркування мають пряме передбачення проблем при кваліфікації аналізованої норми та практиці застосування кримінального закону. Варто також погодитися із твердженням М.І. Хавронюка, що у випадку відсутності ст. 201-2 КК України, то продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, або укладення інших правочинів щодо розпорядження таким майном, які вчинені із метою отримання прибутку та в у розмірі понад 350 неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то кваліфікація могла би здійснюватися за ч. 4 або ч. 5 ст. 191 КК України як розтрата чужого майна або заволодіння чудим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Окрім цього, вчений зазначає, що «через помилку законодавця, фактично більш тяжкий злочин – розтрата в значних розмірах – має каратися м’якше (за ст. 201-2 КК), ніж розтрата в розмірах, які відповідно до ст. 201-2 КК не є значними (за ст. 191 КК)…» [5].

Аналізуючи диспозицію ст. 201-2 КК України можна виділити три форми діяння, а саме такі альтернативні дії як: 1) продаж товарів чи предметів гуманітарної допомоги, тобто будь-яка їх оплатна передача; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги – тобто розпорядження ними у будь-який спосіб не за фактичним цільовим призначенням; 3) укладання будь-яких інших правочинів щодо розпорядження будь-чим із наведених вище. Також варто зазначити, що у ч. 3 ст. 201-2 КК України законодавець визначив таку важливу ознаку для умов сьогодення, як час вчинення цього кримінального правопорушення – під час надзвичайного або воєнного стану. В такий спосіб законодавець підмінив уже стале у кримінальному праві формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану», що завжди вважалось обстановкою вчинення кримінального правопорушення, чим порушив принцип юридичної визначеності. Досить вдалими є висновки А.А. Васильєва, що «сучасна правозастосовна практика потребує більш рішучих змін чинного законодавства. Лише системний підхід у протидії «новим» для кримінального права практикам є запорукою для викорінення цих ганебних проявів» [6, с. 42].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що встановлення кримінальної відповідальності у ст. 201-2 КК України за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги загалом позитивно має відобразитися на волонтерській діяльності, а також сприятиме зміцненню довіри до такої діяльності, дасть можливість швидко і ефективно притягувати до відповідальності тих осіб, які дозволяють собі нехтувати нормами моралі у такий складний час, та матиме вагомий превентивний вплив. Проте, з існуючих недоліків формулювання цього кримінального правопорушення можна виділити наступні: 1) невиправдано завищену мінімальну межу, яка дає підстави для притягнення до кримінальної відповідальності недоброчесних осіб; 2) мета цього кримінального правопорушення «отримання прибутку» є дискусійною, тому що таке словосполучення досі вживалося лише у контексті фактичних наслідків протиправної поведінки суб'єкта кримінального правопорушення. На нашу думку, для конкретизації мети у ч. 1 ст. 201-2 КК України, законодавцю необхідно зробити більший акцент не на самому факті отримання прибутку, а на меркантильному контексті розпорядження отриманим прибутком.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24.03.2022 р. № 2155-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20#Text.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
3. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text.
4. Шевчук А.В., Боднарук О.М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Право*. Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2022. Вип. 72, Част. 2. С. 184–191.
5. Хавронюк М.І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorystannya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/.
6. Васильєв А.А. До питання про криміналізацію розкрадання гуманітарної допомоги. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану :* матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський, А.А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 413 с. С. 39-42.

Пономаренко Юрій Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор
юридичних наук, доцент

ПОЛОЖЕННЯ ПРОЄКТУ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, ЩО СТАЛИ ВІДПОВІДЯМИ НА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Широкомасштабна агресія росії проти України поставила широке коло викликів у різних сферах нашого життя, у тому числі – й у сфері протидії злочинності. Реагування на ці виклики здійснюється як на правозастосовному, так і на законотворчому рівні кримінально-правового регулювання, а на останньому, – як шляхом новелізації чинного КК, так і шляхом подальшого розвитку положень проєкту нового КК [1]. При цьому члени робочої групи з розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України враховують у своїй роботі не тільки зміст поставлених воєнним станом викликів, а й характер та ефективність тих відповідей на них, які даються у чинному КК і реалізовуються у практиці застосування цих його воєнних новел.

Взявши за основу інституційний поділ кримінального права як галузі права, можна виділити, принаймні, п’ять основних викликів, поставлених воєнним станом в Україні, відповіді на які даються у проєкті нового КК України.

1. Щодо криміналізації діянь. Потреба (дійсна чи уявна) в криміналізації нових діянь – це той виклик, що найпершим розпізнається законодавцем при будь-яких соціальних негараздах чи потрясіннях. Широкомасштабна фаза війни потягла появу нових складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1, 111-2, 114-2, 201-2,435-1, 436-2 КК. Звісно, їх поява не могла пройти непоміченою для проєкту нового КК, але його автори не в усьому погодилися з нинішніми законодавчими рішеннями. Так, колабораційна діяльність (ст. 9.1.8) збережена як самостійний злочин проти державної безпеки, але уточнені ознаки її складу. Від встановлення самостійного складу «пособництва державі-агресору» автори проєкту свідомо відмовилися, обґрунтовано вважаючи це діяння формою зради Україні (ст. 9.1.7) чи колабораційної діяльності. Несанкціоновані поширення інформації про направлення чи переміщення товарів військового призначення (ст. 9.2.5.) і про переміщення або розміщення військових формувань України (ст. 9.2.6.), якщо воно не становить складу шпигунства (ст. 9.1.10), криміналізовані як самостійні злочини проти таємниці інформації, що належить державі. Незаконне використання гуманітарної допомоги чи благодійних пожертв криміналізоване як злочин проти власності на речі (ст. 6.1.7). Замість передбачення аналога ст. 435-1 чинного КК, питання кримінально-правового захисту військовослужбовців в проєкті комплексно вирішене в статтях, що встановлюють відповідальність за кримінальні

правопорушення проти людини (книга 4) і проти порядку несення військової служби (книга 10). Нарешті у ст. 9.1.3. знята колізійність нинішніх ст. 111-1 і 436-2 КК щодо виправдовування збройної агресії проти України.

Водночас, у проєкті й усунута прогалина щодо криміналізації посягань на державну безпеку України, що була виявлена після звільнення наших окупованих територій. Йдеться про те, що громадянам держави-агресора, які не є її військовослужбовцями, однак на окупованих територіях України проводили заходи, спрямовані на утвердження окупаційного режиму (в політичній, соціальній, економічній, інформаційній, культурній, освітній чи іншій сфері), за чинним КК України можна поставити у вину хіба що незаконний перетин кордону. Відтак у проєкті з'явилася ст. 9.1.9. «Окупаційна діяльність», приписи якої встановлюють відповідальність для іноземців або осіб без громадянства, що вчиняють на окупованих територіях України діяння, подібні тим, які для громадян України визнаються колабораційною діяльністю [2, с. 17].

2. Щодо диференціації кримінальної відповідальності. Відомо, який суспільний резонанс викликали численні повідомлення ЗМІ і соцмереж у лютому-березні цього року про «мародерство» шляхом викрадень майна в полишених помешканнях, у магазинах, на складах, інших сховищах. Законодавець відреагував на цей тригер появою у ч. 4 ст. 185, ч. 4. ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК кваліфікуючої ознаки вчинення відповідного злочину «в умовах воєнного або надзвичайного стану». Від набрання чинності цими змінами (07.03.2022) й донині жоден випадок крадіжки, грабежа, розбою, вимагання, привласнення, розтрати або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем, незалежно ні від вартості їхнього предмета, ні від будь-яких інших ознак складу, не може бути кваліфікований за частинами 1, 2 або 3 відповідних статей КК, і визнається законодавцем тяжким або особливо тяжким злочином з усіма наслідками, що з цього випливають. В проєкті нового КК це питання вирішене принципово по-іншому. І викрадення (ст. 6.1.4), і заволодіння (ст. 6.1.5.), що заподіяли істотну шкоду визнаються злочинами 1-го ступеня, а якщо вони заподіяли значну чи тяжку шкоду – то злочинами, відповідно, 3-го чи 5-го ступеня (ст. 2.5.11). Якщо ж вони вчинені в особливий період чи під час надзвичайного стану – їхня тяжкість підвищується ще на один ступінь (п. 10 ст. 6.1.3.). Відтак викрадення чи заволодіння в умовах воєнного стану, яке заподіяло істотну шкоду, – є злочином 2-го ступеня; яке заподіло значну школу, – злочином 4-го ступеня; яке заподіяло тяжку шкоду, – злочином 6-го ступеня. Видається, що така диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти власності, вчинені під час воєнного стану, є більш обґрунтованою і справедливою.

Важливою новацією проєкту є повна імплементація до нього вимог Римського Статуту МКС щодо диференціації відповідальності за злочини проти людяності (розділ 11.2) і воєнні злочини (розділ 11.4), чого, на жаль, немає у ст. 438 чинного КК, і що влада декларувала намір зробити (законопроєкти № 2689 і № 7290), але так і не змогла чи не захотіла втілити.

3. Щодо виключення кримінальної відповідальності. Російська агресія породила незнаний досі сплеск патріотичних устремлінь громадян України, які

знаходять різні способи заподіяння шкоди ворогові. Для кримінально-правового стимулювання тих, хто безпосередньо знищує ворогів, законодавець доповнив чинний КК двома приписами (ст. 43-1 і п. 22 Прикінцевих і перехідних положень), що визначають підстави і межі правомірності їхніх діянь. З огляду на не безспірність цих положень [детальніше: 3, с. 3–19], у проєкті нового КК на заміну їм передбачена єдина стаття 2.9.3. «Захист України від збройної агресії», яка проголошує право будь-якої особи захищати Україну усіма доступними їй засобами, визнаючи правомірним спричинення будь-якої шкоди державі-агресору, її збройному формуванню, комбатанту або найманцю, представнику окупаційної адміністрації або іррегулярного незаконного збройного формування, створеного державою-агресором, чи особі, яка добровільно допомагає їм.

Крім того, у проєкті виправляється помилка законодавця, який нині бойовий імунітет відносить до підстав звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 1 закону «Про оборону України»). Насправді ж він є обставиною, що виключає кримінальну відповідальність, а тому у ст. 2.9.11. проєкту й визначаються підстави і межі правомірного спричинення військовослужбовцями шкоди за наявності бойового імунітету.

4. Щодо караності кримінальних правопорушень. Широкомасштабна фаза війни не потягла змін у системі покарань за чинним КК, але обумовила появу декількох нових санкцій у статтях Особливої частини КК. Останнє – ще й потягло за собою зміну строків позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у ст. 55 КК. Зокрема, в Особливій частині з'явилися нові санкції з абсолютно визначеним строком позбавлення волі (ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111-1, ч. 2 ст. 113), безальтернативні санкції з позбавленням права (ч. 1 і 2 ст. 111-1), з конфіскацією майна за кримінальний проступок (ч. 2 ст. 111-1). Безумовно, їхня поява не є свідченням продуманості й бездоганності рішень законодавця [див., наприклад: 4, с. 86–90] і це ще раз зміцнило авторів проєкту нового КК в правильності обраного ними підходу щодо використання типових санкцій для визначення караності кримінальних правопорушень.

5. Щодо застосування чи незастосування кримінально-правових засобів. В умовах воєнного стану у чинному КК були змінені три правила застосування кримінально-правових засобів (ч. 5 ст. 49, ч. 4 ст. 68, ч. 4 ст. 86) [детальніше: 5, с. 33-34] і з'явилася одна нова підстава звільнення від покарання (ст. 84-1). Водночас, актуальний виклик, що постав на самому початку широкомасштабної агресії, – про можливість звільнення від кримінальної відповідальності або від покарання особи, яка виявила бажання захищати Україну, – у чинному КК так досі й лишається без відповіді. В проєкті нового КК для таких випадків передбачена ст. 3.4.5., яка передбачає, що засудженому військовослужбовцю, військовозобов'язаному чи резервісту, щодо якого не встановлено високого ризику вчинення нового злочину, за його згодою пройти військову службу в умовах воєнного стану, суд може за вчинення злочину (злочинів) 1–6 ступенів, якщо особі призначено ув'язнення на строк не більше 8 років, а також 7 ступеня, не пов'язаного із застосуванням насильства, якщо особі призначено ув'язнення на строк не більше 10 років, за

клопотанням такої особи ухвалити не виконувати призначене ув'язнення на певний строк. За результатами участі такої особи у захисті України суд може або остаточно звільнити її від відбування покарання, або, з визначених підстав, застосувати інші кримінально-правові наслідки [2, с. 19] .

Безумовно, це далеко не всі новації, що з'явилися у тексті проєкту нового КК України за час воєнного стану і як відповідь на виклики, поставлені ним. Але вже й вони показують напрям розвитку проєкту і засади, виходячи з яких члени робочої групи формулюють ті чи інші його положення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (проєкт) : Контрольний текст (станом на 29.09.2022 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf.

2. Баулін Ю. В.Відповіді проєкту КК на кримінально-правові виклики воєнного стану в Україні. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи* : матеріали Круглого столу (23 вер. 2022 р.) / упор. І. В. Гловюк, Н. Р. Лащук, В. В. Навроцька та ін. Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 17–20.

3. Пономаренко Ю. А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 1–23. DOI: https://doi.org/10.21564/2311- 9640.2022.17.256785

4. Євдокімова О. В. Проблеми покарання та його призначення у законотворчості та правозастосовній діяльності в умовах воєнного стану. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред. Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 85–91.

5. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред. Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 18–34.

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З КВАРТИРНИМИ КРАДІЖКАМИ, ВЧИНЕНИМИ БЕЗРОБІТНИМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Кожен етап розвитку суспільства знаходить своє відбиття в злочинності. Зміни в суспільно-політичному ладі впливають на структуру й динаміку злочинності. Це повною мірою стосується й України, щодо якої Росія веде загарбницьку війну. З моменту початку війни в Україні збільшилася кількість особливо небезпечних злочинів, а санкції КК України явно не відповідають боротьбі з ними [1, с. 191].

Проблема протидії квартирним крадіжкам упродовж багатьох років залишається однією з найактуальніших для правоохоронних органів, зокрема підрозділів карного розшуку Національної поліції України.

Наявна стійка тенденція до збільшення кількості квартирних крадіжок за низького відсотка розкриття цих кримінальних правопорушень. Аналіз статистичних даних підтверджує, що проблема боротьби з цими видами кримінальних правопорушень не лише не втрачає актуальності, а й потребує постійного вивчення та вдосконалення [2, с. 197]. Особливо гостро постала проблема боротьби з квартирними крадіжками. Адже багато громадян України, рятуючись від бомбадувань, поїхали в інші безпечніші населені пункти, залишивши без нагляду та охорони свої будинки та квартири. Слід зазначити, що у цей час значно побільшало безробітних, деякі з них взагалі втратили житло. Таке важке матеріальне становище цих осіб і штовхає їх на вчинення крадіжок. З початком війни Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 було введено воєнний стан, відповідно до якого запроваджено заходи, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави [3]. Згодом прийняті закони, які змінили Кримінальний кодекс України (далі КК України), посиливши кримінальну відповідальність за ряд кримінальних правопорушень в умовах воєнного або надзвичайного стану. Не заперечуючи важливість та актуальність прийняття цього Закону, водночас доводиться констатувати, що він є явно недосконалим.

Як правильно зауважують О. О. Кравчук та Д. Г. Михайленко, головним наслідком ухвалення Закону від 3 березня 2022 р. стало посилення кримінальної відповідальності за мародерство у широкому значенні цього терміну (не тільки за мародерство як воно визначено самим Кримінальним кодексом України у ст. 432 – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, а й викрадення поза межами поля бою і майна не тільки загиблих чи поранених), яке було досягнуто передусім за рахунок закріплення у частинах четвертих статей 185 («крадіжка»), 186 («грабіж»), 187 («розбій»), 189 («вимагання») та 191 («привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем») кваліфікуючої ознаки вчинення

зазначених діянь «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [4]. Проте міра покарання за нові кваліфікуючі ознаки залишилася старою.

Відтепер за вчинення крадіжки, в умовах воєнного або надзвичайного стану передбачається покарання від п'яти до восьми років позбавлення волі в залежності від тяжкості скоєного кримінального правопорушення. Варто наголосити, що ні крадіжка, ні грабіж, ні розбій мародерством не є. Проте в умовах війни під «мародерством» розуміють крадіжки, вчинені не лише на полі бою, але й на інших територіях під час воєнного стану. Саме така позиція викладена у Законі України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство».

Тому, враховуючи суспільну небезпеку крадіжок в умовах військового чи надзвичайного стану, слід збільшити кримінальну відповідальність за цей вид кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, на нашу думку, покарання має бути від семи до десяти років. Іншими словами, форми репресій завжди повинні враховуватися відповідно до реальної обстановки в країні та динаміки зростання злочинності.

У нормотворчій діяльності законодавця має також враховуватися можливість правоохоронних органів застосовувати норму, що приймається, у боротьбі зі злочинністю.

Характерно, що нині органи досудового розслідування зіштовхнулися з тим, що крадіжки, значна частина яких відносилися до категорії кримінальних проступків, стали злочинами, а відтак вимагають розслідування у формі досудового слідства. Це значно збільшило завантаження й до того перевантажених слідчих підрозділів. Як свідчить вивчення ряду вироків, ухвалених судами за ч. 4 ст. 185 КК України за ознакою вчинення «в умовах воєнного стану», вчинені крадіжки не вирізняються високим ступенем тяжкості.

Наприклад, Миронівський районний суд Київської області розглянувши у відкритому судовому засіданні в залі суду м.Миронівка Київської області кримінальне провадження щодо обвинуваченого уродженця м. Миронівка Миронівського району Київської області громадянина України, який керуючись корисливим мотивом, з метою незаконного збагачення за рахунок чужого майна, викрав велосипед марки «Аіст». Своїми умисними, протиправними діями обвинувачений згідно висновку експерта, завдав потерпілому на загальну суму 1075 (одна тисяча сімдесят п'ять) гривень 00 копійок.

Суд визнав обвинуваченого винуватим у вчинені злочину, передбаченого ч. 4 ст. 185 КК України за ознакою вчинення «в умовах воєнного стану» та призначив покарання у виді позбавлення волі 5 (п'ять) років. Але, напідставіст.75 КК України звільнив засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом 3 років не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки [5].

Також, в якості ще одного прикладу можна навести вирок Баришівського районного суду Київської області, який розглянув у відкритому судовому засіданні в залі суду м. Баришівка кримінальне провадження щодо обвинуваченого уродженця смт. Баришівка Броварського району Київської області громадянина України, який реалізовуючи свій злочинний умисел, спрямований на незаконне збагачення за рахунок чужого майна, з корисливих

мотивів, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, через не зачинену хвіртку, шляхом відкриття вказаної хвіртки, зайшов на територію чужого домоволодіння, тим самим незаконно проник на територію домоволодіння, що огороджена парканом, воротами та хвірткою. Перебуваючи на території подвір'я, біля господарського сараю побачив газонокосарку торгової марки «STIHL» моделі «RM 248.1»,яку взявши в руки виніс за територію подвір'я, таким чином здійснивши таємне викрадення чужого майна. Після цього, з місця вчинення злочину зник та викраденим майном розпорядився на власний розсуд, чим завдав матеріальної шкоди на загальну суму 8158 гривень 27 копійок.

Суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 185 КК України за ознакою вчинення «в умовах воєнного стану» і призначив йому покарання у вигляді 5 (п'яти) років позбавлення волі. На підставі ст.75КК України засудженого звільнили від відбування призначеного покарання з іспитовим строком на 2 (два) роки [6].

Зокрема вартість викраденого, у переважній більшості випадків, відносно невелика. Наприклад, за змістом вироків, ухвалених одного дня – 31 травня 2022 року, було викрадено (або ж спроба викрадення): велосипед, вартістю 15000 гривень; гроші в сумі 1500 гривень; бензопилу, вартістю 1764,6 гривень; відеомагнітофон, вартістю 483,33 гривні;автомобільну магнітолу, вартістю 983,33 гривень; електричну пилку, вартістю 1549 гривень; електричний двигун, вартістю 1300 гривень; продукти харчування та промислові товари, вартістю 547,41 гривні; бензопилу, вартістю 1072 гривень; продукти харчування, вартістю 685,7 гривні; дві упаковки ікри лососевої, вартістю 1150,40 гривень, продукти харчування та промислові товари на суму 3211,83 гривні, пляшку лікеру, вартістю 542,5 гривні, три упаковки ікри лососевої, вартістю 981,6 гривні (окремими повторними кримінальними правопорушеннями)]; грошові кошти в сумі 7000 гривень; пару золотих сережок, вартістю 1462,44 гривні [7].

Підводячи підсумки, слід зазначити,що за нормотворчої діяльності необхідно також враховувати та впроваджувати в практику правоохоронних органів кримінологічні методи боротьби з злочинністю, наприклад, створення робочих місць, гуртожитків та їдалень для безробітних тощо.

Список використаних джерел

1. Рощина І. О. Єфективність санкцій кримінального права у профілактиці кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) . Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 191–194

2. Дрозд Ю. В. Організація діяльності з розкриття квартирних крадіжок під розділами карного розшуку. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 2. С. 195–198.

3. Провведення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022/ Президент України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

4. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/48236/1/Kravchuk_Mykhailenko_Vojennyi_stan.pdf.

5. Вирок Миронівського районного суду Київської області від 22 вересня 2022 року у кримінальному провадженні № 1-кп/371/214/22 URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/106396752.

6. Вирок Баришівського районного суду Київської області 22 вересня 2022 року у кримінальному провадженні № 1-кп/355/105/22 URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/106395272.

7. Мармура О. Проблеми посилення відповідальності за викрадення чужого майна в умовах воєнного або надзвичайного стану. URL: file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/09-11_06_2022.pdf

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА

Воєнний стан у державі та збурення в суспільстві через недоброчесні дії деяких громадян, призвели до того потреби врегулювати законодавцем питання належного використання гуманітарної допомоги та покарання осіб, що зловживають скрутним становищем інших.

У зв’язку з цим, 24 березня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», яким доповнено Кримінальний кодекс України новою статтею 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги».

Дана норма передбачає три форми об’єктивної сторони кримінального правопорушення: 1) продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; 3) укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном (товарів (предметів) гуманітарної допомоги, благодійних пожертв, безоплатної допомоги).

Під гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами та безоплатною допомогою слід розуміти поняття, визначені ЗУ «Про гуманітарну допомогу» та ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3, 4].

Так, згідно ЗУ «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога – це цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв’язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров’я населення, або

тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог статті 3 ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3].

За офіційними даними, станом на кінець 2022 року, Національна поліція України зареєструвала 247 кримінальних проваджень щодо незаконних дій з гуманітарною допомогою, зокрема розкрадання [9].

Так, наприклад, за відомостями, які оприлюднила прес служба Кіровоградської обласної,35-річному жителю повідомлено про підозру за фактом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги – легкових авто Volkswagen Touran, HyundaiSanta FE та KIA Sorento. За даними слідства, представник громадської волонтерської організації, що займається, зокрема, поставками гуманітарних вантажів з країн ЄС, налагодив незаконний механізм збуту легкових авто. Він нібито складав фіктивні документи про їх безоплатну передачу іншим волонтерським громадським організаціям. Серед іншого, через митний кордон України було ввезено та задекларовано як гуманітарну допомогу легкові автомобілі Hyundai Santa FE, KIA Sorento та Volkswagen Touran. У подальшому підозрюваний доставив їх до Кропивницького, щоб збути за готівку місцевому мешканцю. Затриманому повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК України [8].

Також, на офіційній сторінці прес-служба Офісу генерального прокурора оприлюднено оголошення про підозру бізнесмену в Києві за налагодження механізму продажу гуманітарної допомоги, отриманої від країн Євросоюзу та США. Чоловік систематично збагачувався на продажах військової амуніції, продуктах харчування та товарах особистої гігієни, що призначалися постраждалим від війни регіонам. Для зберігання гуманітарної допомоги підприємець орендував у м. Києві складські приміщення, а в подальшому продавав її. Під час розслідування кримінального правопорушення правоохоронцями задокументовано продаж гуманітарної допомоги на суму понад 500 тис грн. Підозра оголошена за ч. 3 ст. 201-2 КК України [10].

Взагалі під використанням майна (зокрема, визнаного гуманітарною допомогою, благодійними пожертвами) слід розуміти вилучення в тій чи іншій формі його корисних властивостей для задоволення різноманітних потреб фізичної особи чи організації. Наприклад, якщо йдеться про грошові кошти, то їх використання може набувати вигляду внесення коштів як внеску в статутний фонд суб'єкта господарювання, поповнення його обігових коштів, купівлі корпоративних прав, фінансування виробництва (придбання потрібних матеріалів, обладнання і сировини), спрямування на ремонт належного винному чи його близьких житла, благоустрій земельної ділянки чи оплату навчання дітей тощо. Щоправда, для охоплення вказаної і подібної поведінки складом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК, має бути встановлена специфічна суб'єктивна ознака – мета отримання прибутку [5].

З приводу обов'язковості для наявності цієї ознаки М. Хавронюк слушно зазначає: «Для всіх трьох форм кримінального правопорушення характерною є мета – отримання прибутку. Це випливає із синтаксичного нюансу: якби перед словами «з метою» була відсутня кома, то зазначена мета стосувалася б тільки останньої із названих форм» [7].

Прибутком вважається різниця доходів від діяльності над сумою витрат, тобто, це безпосередньо отримана вигода. Зрозуміло, що якщо товар подарований донором і перепроданий, то увесь дохід від продажу вважатиметься прибутком. Проте, якщо товар був придбаний волонтером за власні кошти, а потім проданий за ціною первинної купівлі, то таке діяння не мало на меті отримання прибутку та, відповідно, не міститиме складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Продаж товарів гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, вчинені у розмірі, який не досягає значного розміру, незалежно від наявності мети отримання прибутку, слід кваліфікувати, залежно від суб'єкта: за ч. 1 ст. 191 КК – як розтрату чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні (вчинену в умовах воєнного стану – за ч. 4 ст. 191 КК), або за частинами 2 або 3 ст. 191 КК – як розтрату чужого майна шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем (вчинену в умовах воєнного стану – за ч. 4 ст. 191 КК). Навіть якщо розглядати цю ситуацію так, що і ст. 201-2 КК, і ст. 191 КК регулюють одне питання, тобто має місце не конкуренція норм, а їх колізія, то і в цьому випадку розтрату відповідних предметів в значних розмірах слід кваліфікувати за ст. 201-2 КК, яка є більш новим законом, ніж ст. 191 КК [7].

І ще важливо — це мінімальна сума (вартість) товару. Статтею 201-2 КК України визначається, що мінімальним порогом для притягнення до кримінальної відповідальності є вчинення такого діяння у значному розмірі (від 434 175 грн). Продаж неіснуючих товарів (предметів) гуманітарної допомоги слід кваліфікувати за ст. 190 КК як шахрайство.

Не зважаючи на те, що внесені зміни до кримінального законодавства є досить слушними та своєчасними, але в свою чергу деякі правові норми потребують вдосконалення, особливо це стосується положень щодо діяльності благодійних організацій починаючи із моменту реєстрації, напрямів діяльності до прийняття рішення про гуманітарну допомогу особам, які її потребують [6].

Проблема також у тому, що волонтери, ввозячи товар в Україну, декларують його як гуманітарну допомогу, хоча по факту цей товари таким не є, якщо він був придбаний за кошти самих волонтерів. У розумінні профільного закону, таке майно (товари (предмети) гуманітарної допомоги, благодійних пожертв, безоплатної допомоги мають бути подаровані донором для безкоштовного розповсюдження в Україні, щоб вони вважалися гуманітарною допомогою. Якщо це не гуманітарна допомога, то повинна розмитнюватися в загальному порядку. В Україні виникає гібридна ситуація, коли негуманітарний товар декларується як гуманітарна допомога з метою уникнення митних зборів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

3. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text.

4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text.

5. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка.* 2022. Вип. 2 (98). С. 99–115.

6. Symonenko N. O. Кримінальна відповідальність за нецільове використання гуманітарної допомоги: новела законодавства : International scienti fic conference «The roleo flegalscienceinestablishing a new world order in wartimeandpost-warperiod» : conferenceproceedings, July 29–30, 2022. Riga, Latvia : «BaltijaPublishing», 2022. С. 221–225.

7. Хавронюк М. І. За незаконне використання гуманітарної допомоги – кримінальна відповідальність. URL: https://pravo.org.ua/blogs/za-nezakonne-vykorysta nnya-gumanitarnoyi-dopomogy-kryminalna-vidpovidalnist/.

8. В Кіровоградській області повідомлено про підозру за фактом незаконного використання гуманітарної допомоги. URL: https://lb.ua/society/ 2022/06/22/520948_meshkantsyu_volini_ogolosili_pidozru.html.

9. Офіційні дані Національної поліції України. URL: https://lb.ua/pravo/2022/06/23/520959_cherez_nezakonne_vikoristannya.html.

10. Оголошення про підозру бізнесмену в Києві. URL: https://lb.ua/society/ 2022/06/13/519901_kiievi_pidpriiemtsyu_ogolosili_pidozru.html

Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Поштаренко Інна Валеріївна,
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1 КК). Серед завдань КК окреме місце посідає охорона релігійних прав громадян, які передбачають свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність тощо. Охорона зазначених прав, а також запобігання та кримінально-правова протидія

правопорушенням, які посягають на релігійні права або вчиняються на ґрунті релігійної ворожнечі чи розбрату, забезпечується різними кримінально-правовими засобами, які є різноманітними та можуть бути предметом інших самостійних кримінально-правових досліджень.

З початку активної фази російсько-української війни значно радикалізувались настрої українського суспільства по відношенню до російської держави і населення. У тому числі таке негативне відношення проявилось і у сфері релігії. Підтримка російською православною церквою агресивних військових дій російської федерації на території України призвело до цілком природнього обурення українських громадян такою політикою. По всій країні релігійні громади все частіше змінюють свою підлеглість, парафії Української православної церкви московського патріархату приймають рішення про перехід до Православної церкви України. Окрім цього, культові споруди, будинки інші релігійні об'єкти та релігійні святині руйнуються внаслідок воєнних дій. На фоні таких процесів непоодинокими стають конфлікти між вірянами та духівництвом, конфлікти, пов'язані із нападами на релігійні святині та споруди, культові будинки, захопленням, незаконним утримуванням, знищенням, пошкодженням і руйнуванням таких будинків і споруд.

Такі дії, безперечно, потребують належної правової оцінки взагалі та кримінально-правової зокрема.

За відсутності самостійної спеціальної норми у чинному КК, яка б передбачала кримінальну відповідальність за захоплення саме релігійних будівель та споруд, дії, спрямовані на захоплення таких об'єктів, на нашу думку, слід кваліфікувати за загальною нормою – ст. 341 КК. У цій статті передбачена відповідальність за захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій. Під захопленням слід розуміти вторгнення до приміщення чи споруди, що унеможливлює їх функціонування; витіснення звідти представників духівництва або релігійної громади; перешкоджання їх нормальній роботі шляхом їх блокування, недопущення до таких приміщень, споруд чи установ осіб, які бажають чи мають право їх відвідувати. Під будівлями слід розуміти будинки, окремі приміщення в будинках, де функціонують, зокрема релігійні організації (церкви, костьоли, синагоги, мінарети, мечеті, каплиці, молитовні), а також належні їм приміщення технічного призначення (комори, гаражі тощо). Спорудами можуть бути інші об'єкти, біля яких відбуваються богослужіння. Невдалі спроби захоплення релігійних об'єктів слід кваліфікувати як замах на відповідне кримінальне правопорушення за відповідною частиною ст. 15 і ст. 341 КК.

Захоплення релігійних об'єктів та подальше користування ними, так само як і подальше їх осквернення, пошкодження або знищення може кваліфікуватись за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 341 і ст. 178 або 179 КК.

Статтею 178 КК передбачена відповідальність за пошкодження або зруйнування релігійної споруди чи культового будинку. Під знищенням слід розуміти приведення таких об'єктів у повну непридатність для використання за

цільовим призначенням або до стану, коли вони перестають існувати взагалі. Під пошкодженням слід розуміти суттєве погіршення якості таких об'єктів, суттєве обмеження можливості використання їх за призначенням, а їх відновлення потребує значних витрат часу і коштів. Умисне пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або таке, що заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 194 КК (умисне знищення або пошкодження майна).

Статтею 179 КК передбачена відповідальність за незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь. Релігійними святинями є проголошені релігіями священними символи: Біблія, Коран, ікони, храми, поховання, місця паломництва, святі джерела тощо. Незаконним утримуванням таких об'єктів є вчинення самоуправних дій щодо збереження незаконного контролю над ними. Осквернення релігійних святинь можуть бути дії у вигляді непристойних написів, малюнків, пошкодження, інші дії над святинями, пов'язані з глумом над ними, які є образливими для релігійних почуттів віруючих.

Захоплення релігійних будівель, споруд та інших релігійних об'єктів може супроводжуватись перешкоджанням здійсненню релігійного обряду, що може додатково або самостійно кваліфікуватись за ст. 180 КК. Релігійний обряд – сукупність визначених внутрішніми церковними приписами і правилами індивідуальних чи колективних дій віруючих, спрямованих на встановлення обопільних відносин між людиною і надприродними об'єктами. Він є складовою релігійної діяльності, до якої належать богослужіння, релігійні церемонії, процесії, інші індивідуальні чи колективні дії, пов'язані зі сповідуванням і поширенням обраної віри. Релігійні обряди виконуються як у культовому приміщенні, так і поза ним. До них не належать дії віруючих організаційного чи господарського характеру.

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду полягає у створенні будь-яких перепон, які істотно ускладнюють чи унеможливлюють його відправлення. Воно може здійснюватися шляхом застосування погроз, фізичного насильства, обману чи будь-яким іншим способом і полягати в недопущенні віруючих до місця проведення релігійного обряду, завідомо неправдивому повідомленні про загрозу життю чи здоров'ю його учасників, необґрунтованій відмові в клопотанні про надання дозволу на публічне проведення обряду, неправомірному вилученні предметів культу, необхідних для проведення обряду, тощо. Якщо спосіб перешкоджання утворює самостійний склад кримінального правопорушення, вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ч. 1 ст. 180 КК та, наприклад, статтями 125, 126, 129, 179 КК.

Захоплення релігійних будівель, споруд та інших релігійних об'єктів, як правило, має груповий характер та може вчинятись групами за попередньою змовою і організованими групами. Якщо кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 178, 179, 180, 341 КК вчинюються групами за попередньою змовою і організованими групами, ці обставини не впливають на кваліфікацію, але на підставі п. 2 ч. 1 ст. 67 КК є обставинами, які обтяжують покарання.

Якщо ж ці правопорушення вчинюються, наприклад, представниками незаконних воєнізованих формувань, такі дії слід додатково кваліфікувати за відповідною частиною ст. 260 КК, якою передбачена відповідальність за створення та іншу діяльність не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань.

Чабанюк Вадим Дмитрович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ ДІЯННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасна широкомасштабна агресія з боку Російської Федерації (далі – РФ) актуалізує різні правові питання. Одне з них, це удосконалення національного кримінального законодавства. Як відомо в Кримінальний кодекс України (далі – КК) були внесені певні зміни, спрямовані на збільшення спроможностей кримінального законодавства в контексті відсічі збройній агресії РФ. Сьогодні нашу увагу привернули норми, які стосуються обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану» від 15 березня 2022 року у Розділі VIII КК була передбачена стаття 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» [3]. Також вказаним нормативно-правовим актом передбачений новий вид звільнення від кримінальної відповідальності – бойовий імунітет (абзац 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України») та обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння – не притягнення до відповідальності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, яка приймає рішення (діяння), негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [3].

Слід погодитися з В.В. Кузнецовим, який вважає, що при нормативному закріпленні таких заохочувальних норм, відбулася «технічна помилка законодавця, оскільки всі ці обставини мають одну мету (відсіч збройної агресії проти України або ліквідація збройного конфлікту), умови реалізації (воєнний стан) та з'явилися завдяки одному нормативно-правовому акту» [2, с. 16–17]. Отже, є логічним висновок науковця, що такі обставини слід віднести до обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та відповідно закріпити їх в КК [2, с. 16–17].

У цьому контексті є важливим, на нашу думку, досвід робочої групи з питань розвитку кримінального права, яка відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» підготувала проект КК в редакції станом на 29 вересня 2022 року.

Розділ 2.9. «Обставини, що виключають протиправність діяння» проекту КК включає 15 обставин, що виключають протиправність діяння (статті 2.9.2.–2.9.16) та одну статтю, яка визначає поняття та умови цих обставин [1].

До відповідних чинним обставинам, слід віднести наступні види обставин, що виключають протиправність діяння за проектом КК: «Правомірний захист» (ст. 2.9.2.), «Захист України від збройної агресії» (ст. 2.9.3.), «Затримання особи, яка вчинила протиправне посягання» (ст. 2.9.5.),«Крайня необхідність»(ст. 2.9.6.), «Виправданий ризик» (ст. 2.9.7.), «Виконання законного наказу або розпорядження» (ст. 2.9.12.), «Виконання спеціального завдання із запобігання чи розкриття злочинів організованої групи, злочинної організації або терористичної групи» (ст. 2.9.14.) [1]. На перший погляд, залишилися без уваги авторів проекту КК дві чинні обставини: «Уявна оборона» (ст. 37 КК) та «Фізичний або психічний примус» (ст. 40 КК). Проте аналіз ст. 2.9.16. проекту КК («Помилка щодо обставини, яка виключає протиправність діяння») дозволяє говорити про охоплення нею уявної оборони. На нашу думку, фізичний та психічний примус потребує відповідної регламентації й в проекті КК.

Серед нових обставин за проектом КК слід виділити такі: «Використання захисного засобу, що вражає автономно» (ст. 2.9.4.), «Спричинення шкоди за згодою особи» (ст. 2.9.8.), «Спричинення шкоди під час занять спортом» (ст. 2.9.9.), «Виконання службових повноважень чи професійних обов'язків» (ст. 2.9.10.), «Суперечність (колізія) обов'язків» (ст. 2.9.13.), «Застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї» (ст. 2.9.15.) [1].

На нашу думку, в цілому слід схвалити появу в проекті КК нових обставин,що виключають протиправність діяння. Однак, окремі з них,певним чином, можуть збігатися. Наприклад, по-перше, спричинення шкоди під час занять спортом можливе лише за згодою особи (п. 2 ч.1 ст. 2.9.9. проекту КК). Тобто ст. 2.9.8 може цілком охоплювати ст. 2.9.9 проекту КК. По-друге, виконання службових повноважень чи професійних обов'язків може реалізовуватися через застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, зброї. Отже ст. 2.9.10 охоплює ст. 2.9.15 проекту КК. Напрошуються попередні висновки щодо виключення статей 2.9.9 та 2.9.15 з проекту КК.

Зважаючи на відомі трагічні події в яких опинилася Україна, потребує негайної рецепції з проекту КК ст. 2.9.3. «Захист України від збройної агресії», яка значно розширює можливості для захисту України для будь-якої цивільної особи на відміну від статті 43-1 КК «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

Це зумовлено, по-перше, тим, що надається право кожній особі захищати Україну від збройної агресії усіма доступними їй засобами (ч. 1 ст. 2.9.3. проекту КК) [1], а не тільки, як сьогодні визначає КМУ, особистою мисливською, стрілецькою зброєю, іншими види озброєння та боєприпасами (ч. 3 ст. 22 Закону України «Про основи національного спротиву»).

По-друге, визначена чітка підстава заподіяння будь-якої шкоди – збройна агресія проти України (ч. 2 ст. 2.9.3. проекту КК) [1].

По-третє, правомірним визнається спричинення будь-якої шкоди певним адресатам: державі-агресору, її збройному формуванню, комбатанту або найманцю, представнику окупаційної адміністрації або іррегулярного незаконного збройного формування, створеного державою-агресором, чи особі, яка добровільно допомагає їм [1]. Виникає відразу питання щодо завдання шкоди особі, яка добровільно допомагає представникам держави-агресора. Наприклад, цивільна особа А. на окупованій території, фактично, під примусом віддає транспортні засоби ворогу та надає допомогу окупаційній владі. Інша особа В., яка намагається помститися за таку антиукраїнську позицію А. вбиває її. При цьому, як вона повинна встановити факт добровільності допомоги А. ворогу? Нам видається, що така конструкція може спонукати цивільних осіб на не завжди обґрунтоване завдання шкоди. Тому пропонуємо це положення виключити. Видається щодо таких осіб кримінально-правові та інші, передбачені законодавством репресії повинні здійснювати українські військові формування та правоохоронні органи.

Також стаття 2.9.11. «Бойовий імунітет» проекту КК потребує певного запозичення в чинний КК України [1]. Сучасний бойовий імунітет згідно абзацу 3 ст. 1 Закону України «Про оборону України» в певній мірі містить подібні ознаки, які згадуються в ст. 2.9.11. проєкту КК.

Однак перевагами останнього є, по-перше, регламентація бойового імунітету в проекті КК, а не в іншому нормативному акті; по-друге, відмова від оціночних ознак («розумної обачності») та ототожнення з іншою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння(«виправданим ризиком) [1]. З іншого боку, в законодавчому визначенні розширено коло суб'єктів імунітету, завдяки особам, визначеним Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України». Тому пропонуємо взяти за основу статтю 2.9.11. «Бойовий імунітет» проекту КК та викласти частину першу в такій редакції: «1. Правомірним є спричинення будь-якої шкоди, за винятком шкоди, передбаченої частиною 2 цієї статті, внаслідок діяння військової службової особи чи іншого військовослужбовця, добровольця Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівника правоохоронного органу, особи, визначеної Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України, який: …».

На підставі викладеного пропонуємо:

1. Врахувати в чинному КК нових модельних норм з проекту КК «Використання захисного засобу, що вражає автономно» (ст. 2.9.4.), «Спричинення шкоди за згодою особи» (ст. 2.9.8.), «Виконання службових повноважень чи професійних обов'язків» (ст. 2.9.10.), «Суперечність (колізія) обов'язків» (ст. 2.9.13.).

2. Запозичити з проекту КК ст. 2.9.3. «Захист України від збройної агресії», яка значно розширює можливості для захисту України для будь-якої цивільної особи на відміну від статті 43-1 КК «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України».

3. Передбачити в чинному КК статтю 43-2 «Бойовий імунітет», використовуючи за основу ст. 2.9.11. проекту КК та викласти частину першу в такій редакції: «1. Правомірним є спричинення будь-якої шкоди, за винятком шкоди, передбаченої частиною 2 цієї статті, внаслідок діяння військової службової особи чи іншого військовослужбовця, добровольця Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівника правоохоронного органу, особи, визначеної Законом України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України, який: …».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : *проєкт* (контрольний текст станом на 29.09.2022). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/ 1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf.

2. Кузнецов В. В. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43-1 КК). *Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану* : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ : Норма права, 2022. С. 13–35.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2124-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#top (дата звернення: 17.11.2022).

Шаблистий Володимир Вікторович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін ННІ права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РЕЦИДИВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно з ч. 2^1 ст. 89 КК України, особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання вважаються такими, що не мають судимості (наприклад, за вчинення крадіжки зі збитками у 2022 році до 124 тис. 50 грн., за яку було призначено штраф як основне покарання, після звернення вироку до виконання засуджена особа сплачує мінімум 17 тис. грн. і вважається такою, що не має судимості).

Це повністю кореспондується з ч. 4 ст. 32 КК України, в якій зазначено, що повторність відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено або знято, а також після відбуття покарання за вчинення кримінального проступку.

Знову ж таки, з 07 березня 2022 року будь-яка крадіжка кваліфікується за ч. 4 ст. 185 КК України як вчинена в умовах воєнного стану на підставі Закону України від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [1]. Тепер будь-яка крадіжка розслідується слідчим, а не дізнавачем, а суди вимушені застосовувати або ст. 69, або ст. 75 КК України – ефективність діяльності органів кримінального судочинства в умовах воєнного стану буде предметом окремого дослідження.

Нагадаю, згідно з ч. 1 ст. 32 КК України, повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.

Ст. 34 КК України сьогодні вказує нам на те, що рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення.

Шляхом буквального тлумачення приходимо до висновку, що рецидив та повторність кримінальних правопорушень можуть утворювати нові умисні:

1) злочин та злочин;

2) злочин та кримінальний проступок;

3) кримінальний проступок та кримінальний проступок.

Для розуміння суті проблеми змушені процитувати ст. 35 «Правові наслідки повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень» КК України, в якій вказано, що повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень враховуються при кваліфікації кримінальних правопорушень та призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених цим Кодексом.

Отже, при саме кваліфікації повторних кримінальних правопорушень орган досудового розслідування може врахувати повторність кримінальних проступків, якщо це прямо передбачено частиною відповідної статті Особливої частини КК України, або непогашену судимість за раніше вчинену крадіжку як кримінальний проступок при кваліфікації за ч. 2 ст. 185 КК України як повторність [2, с. 190].

Зовсім інша ситуація прихована у неможливості повторного або рецидивного кримінального проступку стати обставиною, що обтяжує покарання. Так, ст. 67 «Обставини, які обтяжують покарання» у ч. 1 проголошує, що при призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів.

Думається, законодавець умисно (оскільки у п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України вже йде мова про групові кримінальні правопорушення, а не злочини) створив ситуацію, що суди, призначаючи покарання, можуть врахувати як обставину, що її обтяжує, лише повторність та рецидив злочинів, а кримінальні проступки можуть утворювати рецидив та повторність кримінальних проступків,

кримінальних проступків та злочинів, але суд позбавлений правових підстав їх врахування при призначенні покарання.

Принагідно нагадаю, що такі форми колабораційної діяльності в Україні як публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України та ін. (ч. 1 та ч. 2 т. 111-1 КК України) є **кримінальними проступками**, які, згідно зі ст. 216 КПК України, мають розслідувати слідчі Служби безпеки України, тоді як цей же КПК передбачає, що спрощене досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання проводять виключно дізнавачі.

Невже вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану є обтяжує покарання? Відповідь – ні, тільки такого його виду, як злочину… Із вчиненням виключно злочину, а не кримінального правопорушення, з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, як обставини, що обтяжує покарання(п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України), на мою думку, вийшла явна помилка, що потребує свого вирішення.

Можливо, у листопаді 2018 року важко було собі уявити, що вчинення кримінального проступку із використанням воєнного стану може взагалі мати місце, а тим більше, впливати на призначення більш суворого покарання. Але з 15 березня 2022 року криміналізовано колабораційну діяльність, найпоширеніші види якої є кримінальними проступками. По суті зараз суд, розглядаючи кримінальне провадження відносно колаборанта, який добровільно очолив певний тимчасово окупований рашистами населений пункт, не може врахувати воєнний стан, як обставину, що обтяжує покарання. А не вже будь-яке кримінальне правопорушення, будь-то кримінальний проступок чи злочин, вчинене з використанням умов воєнного стану, не свідчить про підвищений рівень небезпеки такої людини та вжиття до неї більш суворих заходів кримінально-правового впливу?

Отже, існує нагальна доцільність врахування вчинення повторного кримінального проступку, передбаченого ч.ч. 1 та 2 ст. 111^1 КК України як обставини, що обтяжує покарання та очевидна помилка законодавця з приводу того, що тільки вчинення тільки злочинів в умовах особливого періоду може обтяжувати покарання.

Список використаних джерл

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n7.

2. Prymachenko V., Shablystyi V. Objectives of criminology at the current stage of development of Ukraine and in the perspective. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.* 2020. Special Issue № 1 (109). P. 189–194.

Юріков Олександр Олександрович,
старший викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, доктор філософії

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 437 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 437 КК України, виражається у таких формах: 1) планування; 2) підготовка; 3) розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; 4) змова про вчинення зазначених дій.

Під *воєнним конфліктом* слід розуміти форму розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт [1]. *Агресивною війною* є широкомасштабне застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави, або в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), що, як правило, супроводжується повною чи частковою окупацією території іншої держави [2, с. 1355]. Агресивна війна вирізняється масштабністю дій, поєднанням використання збройних сил з іншими засобами боротьби (економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними), постановкою та реалізацією певних політичних завдань (захоплення чужої території, поневолення чи пограбування іншого народу тощо). *Агресивні воєнні дії* – це локальне застосування збройної сили в повітрі, на морі, на суші чи в космосі проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави з метою знищення особового складу збройних сил і військової техніки противника та захоплення території іншої держави [3, с. 182–183].

Слід акцентувати увагу на тому, що за національним кримінальним законодавством протиправним визнано ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, а також планування, підготовка, розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту. Водночас, відповідно до ст. 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, караним є планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який в силу свого характеру, серйозності та масштабів є грубим порушенням Статуту ООН [4]. Відповідно до положень «Визначення агресії», затвердженого резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, агресія – це застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави, або іншим чином, несумісним зі Статутом ООН [5]. У резолюції наведено перелік діянь, які є кримінальними правопорушеннями проти миру за міжнародним законодавством, водночас в Україні караним є лише складова агресії – агресивна війна та воєнний конфлікт. З огляду на зазначене, а також з метою приведення національного кримінального законодавства у відповідність

міжнародному пропонуємо у диспозиції ч. 1 ст. 437 КК України слова «агресивної війни чи воєнного конфлікту» замінити словами «акту агресії» держави [3, с. 183–184].

Продовжуючи дослідження суспільно небезпечних діянь, передбачених ст. 437 КК України, слід акцентувати увагу на тому, що міжнародне законодавство визначає кримінальним правопорушенням планування, підготовку, ініціювання та вчинення акту агресії. *Під плануванням* акту агресії слід розуміти формування мети та завдань таких актів, розроблення стратегії та тактики військових операцій на території держави-противника, визначення необхідних ресурсів для забезпечення ведення бойових дій тощо. *Підготовкою* до вчинення акту агресії є створення умов для подальшого вчинення такого акту, що полягають у закупці чи створенні озброєння, проведенні мобілізаційних заходів, передислокації або зосередженні військ на кордоні з державою, на територію якої сплановано напад, проведенні розвідувальних заходів, усуненні перешкод для вторгнення на територію іншої держави тощо. *Ініціювання* акту агресії – це віддання наказу, вказівки, розпорядження або іншої команди у письмовому чи усному вигляді про вчинення конкретних дій, які, відповідно до «Визначення агресії», затвердженого зазначеною вище резолюцією, є актом агресії. *Вчиненням* акту агресії (розв'язуванням агресивної війни або воєнного конфлікту) є безпосереднє вчинення дій, що визнані ООН актами агресії, що може супроводжуватися інсценуванням конфліктної ситуації між державами, провокацією на використання зброї іншою стороною конфлікту, пред'явленням необґрунтованих територіальних чи інших претензій, які створюють привід для початку агресивної війни тощо держави. *Змовою* на вчинення планування, підготовки або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту є домовленість (згода) усіх співучасників кримінального правопорушення щодо його вчинення до моменту виконання перелічених діянь кримінального правопорушення, передбаченого ст. 437 КК України, тобто така змова має бути досягнута до початку вчинення планування, підготовки або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту [3, с. 184–185].

У теорії та практиці кримінального права визначено, що змову, яка спрямована на вчинення планування, підготовку або розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту, слід інкримінувати особі, коли за домовленістю між співучасниками, вона безпосередньо не виконувала інші діяння, передбачені ч. 1 ст. 437 КК України. Якщо ж співучасники, крім змови про вчинення певних діянь, скоїли планування, підготовку чи розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, їх дії підлягають інкримінуванню лише за перелічені діяння. У зв'язку з цим постає питання щодо доцільності визнання кримінально караним безпосередньо змову вчинення планування, підготовку або розв'язування агресивної війни або збройного конфлікту, оскільки такі дії, по-перше, не визнано караними за міжнародним кримінальним законодавством; по-друге, змова та підшукування співучасників охоплено готуванням до кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 14 КК України), що є караним за національним кримінальним законодавством; по-третє, планування, підготовка або розв'язання агресивної війни чи воєнного конфлікту є активними діями, які вчиняються окремо, незалежно від попередньої змови;

по-четверте, попередня змова визначена обставиною, що обтяжує покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України), однак її можна визначити обставиною, що обтяжує відповідальність. На підставі зазначеного, пропонуємо доповнити ст. 437 КК України частиною 3, яку викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчиненні за попередньою змовою групою осіб – караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі», водночас з диспозиції ч. 1 зазначеної статті слова «а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій» виключити держави [3, с. 185].

Отже, з метою захисту територіальної цілісності держави та миру на території України, а також приведення національного кримінального законодавства у відповідність міжнародному, пропонуємо ч. 1 ст. 437 КК України викласти у такій редакції: «Планування, підготовка, ініціювання або вчинення акту агресії – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років».

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

3. Yurikov O. Counteracting planning, preparation, resolution and management aggressive war on the territory of Ukraine. *Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man :* monograph. Riga : Baltija Publishing, 2022. С. 180–197. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index. php/bp/catalog/view/223/5974/12494-1. doi: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-209-8-9.

4. Реолюція RC/Res.6, прийнята консенсусом Асамблеї держав – учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду на пленарному засіданні 11 черв. 2010 р. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/ uploads/2020/02/ Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf.

5. Визначення агресії, затверджене резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 груд. 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/995_001-74#Text.

Секція 2
КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Дудоров Олександр Олексійович,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор

ОПТИМІЗАЦІЯ КАРАНОСТІ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ (НА ПРИКЛАДІ Ч. 1 СТ. 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Проблематика пеналізації є «вічною» – протягом історії свого розвитку людство наполегливо шукає оптимальний (кращий) варіант покарання для порушників кримінально-правових заборон. Багато вчених і мислителів різних часів і народів намагались і намагаються вирішити цю проблему з різних ракурсів – філософії, права, етики, культурології, математики тощо. Дореволюційний вчений М. Таганцев ставив з цього приводу такі, що не втрачають актуальності, питання. Де знайти той внутрішній масштаб справедливої оцінки як підґрунтя справедливої відплати? На що зіпреться законодавець, установлюючи справедливу оцінку окремих злочинів, що матиме він за правдиве мірило справедливості? [1, с. 7]. При цьому ніхто не сумнівається в тому, що: наукова обґрунтованість побудови санкції кримінально-правової норми має не менше значення, ніж правильне конструювання її диспозиції; чинному Кримінальному кодексу України (далі – КК) бракує виваженого, кваліфікованого підходу до побудови санкцій. Складно не погодитись з Ю. Пономаренком, який пише, що законодавець часто встановлює санкції, керуючись поза правовими міркуваннями, інколи інтуїтивно, «на око» [2, с. 351].

Черговим наочним проявом недостатньо професійного підходу до конструювання санкцій може слугувати проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною 1 статті 368» [3] (далі – законопроєкт), спрямований на посилення караності простого (некваліфікованого) виду злочину, передбаченого ст. 368 КК. Основним (щоб не сказати – єдиним) аргументом на користь ухвалення такого потенційного законодавчого рішення, судячи з Пояснювальної записки до законопроєкту, є суб'єктивна переконаність його розробника – народного депутата України П. Павловського у тому, що санкція ч. 1 чинної редакції ст. 368 КК є занадто м'якою (ліберальною). З-поміж іншого автор законодавчої ініціативи ставить питання, яке йому видається риторичним: «Чи можна ефективно боротися з корупцією, коли службова особа при прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, розмір якої не перевищує 248 100 грн. станом на 2022 рік, за вироком суду може отримати покарання у вигляді 17 000 грн.?».

З приводу пропонованої зміни санкції ч. 1 ст. 368 КК і відповідного обґрунтування хотілося б висловити такі міркування. Передусім варто уточнити, що з урахуванням п. 1 примітки ст. 368 КК і величини неоподатковуваного мінімуму доходів громадян для потреб кваліфікації кримінальних та адміністративних правопорушень у 2022 р. (далі – НМДГ) незначний розмір неправомірної вигоди (далі – НВ), одержання якої (інші прирівняні дії з нею) має кваліфікуватись за ч. 1 ст. 368 КК (звісно, за відсутності кваліфікуючих ознак), становить суму, що є меншою за 124 050 грн., а не 248 100 грн., як зазначено у Пояснювальній записці до законопроєкту. За злочин, передбачений ч. 1 ст. 368 КК, наразі може бути призначено, зокрема, штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч НМДГ. Відтак сформулюю для обговорення не менш риторичне запитання: хіба покарання у виді штрафу у розмірі, наприклад, 68 тис грн. не може вважатись співмірним (справедливим, адекватним) у разі одержання НВ у розмірі декількох тисяч гривень?

Відбита у Пояснювальній записці до законопроєкту ідея перетворення вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК, в «економічно збиткову» поведінку є зрозумілою, однак навряд чи може бути підтримана. Вважаю, що неправильно, так би мовити, механічно пов’язувати величину штрафу як покарання з розміром одержаної НВ. З приводу подібних пропозиції de lege ferenda Ю. Пономаренко слушно зауважує, що штраф не є ані «відкупом» за вчинення злочину, ані «податком» на незаконно придбане майно; він сплачується із законних доходів (заощаджень) особи, тим самим обмежуючи її в реалізації права власності, а не з грошей чи іншого майна, отриманих у результаті вчинення кримінального правопорушення. З урахуванням положень КК, присвячених спеціальній конфіскації, немає істотної проблеми в тому, що в санкції може бути встановлено розмір штрафу менший, ніж розмір шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, описаним у гіпотезі цієї ж статті, бо в сукупності з розміром відшкодувань він у будь-якому випадку перевищуватиме розмір завданої шкоди чи отриманого від вчинення кримінального правопорушення доходу [2, с. 476; 4, с. 19–20]. Ба більше: згадана ідея вже знайшла втілення в чинному кримінальному законі. Відповідно до ч. 2 ст. 53 КК за вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі НМДГ (ця умова у санкції ч. 1 чинної редакції ст. 368 КК дотримана), розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, або отриманого внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу. Інша справа, що наведене законодавче положення небезпідставно критикується на тій підставі, що воно: не узгоджується з метою покарання; суперечить загальним засадам призначення покарання; не враховує різну правову природу відшкодування шкоди, завданої злочином, і спеціальної конфіскації отриманого внаслідок злочину доходу, з одного боку, і покарання майнового характеру – з іншого [5].

Пропонований у законопроєкті максимальний розмір штрафу (двадцять п’ять тисяч НМДГ, тобто 425 тис. грн.), на перший погляд, виглядає завищеним – при

тому, що вказаний у ч. 1 чинної редакції ст. 368 КК штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч НМДГ справді частково є занадто ліберальним. Як зазначають автори узагальнення судової практики, пов'язаної із застосуванням штрафу, цей вид покарання може досягти мети, закріпленої в ч. 2 ст. 50 КК, лише тоді, коли його розмір буде для засудженого обтяжливим (відчутним) і водночас реальним із погляду можливості його виконання [6, с. 29]. З іншого боку, оскільки суб'єкти окремих кримінальних правопорушень (зокрема, у сфері службової діяльності) загалом мають порівняно вищий рівень доходів, ніж решта населення, то для того, щоб охопити караність і таких кримінальних правопорушень, різниця між мінімальним та максимальним розміром штрафу повинна бути достатньо високою [2, с. 477]. Відтак я схильний погодитись із розробником законопроєкту у тому, що максимальний розмір штрафу за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК, доцільно істотно збільшити. Пропонований же мінімальний розмір штрафу видається завищеним. Реалізація такої пропозиції, скоріш за все, призведе до більш активного застосування ст. 69 КК.

Ще на один важливий аспект поліпшення санкцій статей КК про відповідальність за корупційні злочини звертає увагу М. Хавронюк. Виявляється, що розміри встановлених в таких санкціях штрафів, громадських робіт, виправних робіт, арешту, обмеження волі і позбавлення волі не узгоджені між собою. Задля усунення цього недоліку необхідно уніфікувати всі санкції з тим, щоб конкретні розміри кожного виду основного покарання відповідали конкретним розмірам інших відповідних видів основних покарань [7, с. 184–185].

Оцінюючи законопроєкт, слід з-поміж іншого мати на увазі і те, що альтернативна санкція, закріплена у ч. 1 чинної редакції ст. 368 КК, дозволяє суду призначити за потреби й інше (відмінне від штрафу) основне покарання, зокрема позбавлення волі на строк від двох до чотирьох років, взявши до уваги не тільки розмір НВ, а й інші значимі для конкретного кримінального провадження обставини (законний чи незаконний характер дій, за вчинення яких одержується НВ; мав місце підкуп чи одержано НВ-подяку; суб'єкт фактично одержав НВ чи кримінально-протиправна поведінка обмежилась проханням надати йому НВ тощо). І такий стан речей сприяє призначенню індивідуалізованого та справедливого покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК.

У Пояснювальній записці до законопроєкту, на жаль, немає інформації про те, чи вивчалась його автором релевантна судова практика, і чи «сигналізує» вона про неоптимальність теперішньої санкції ч. 1 ст. 368 КК. Без звернення до реалій і тенденцій правозастосування та їх ретельного аналізу міркування П. Павловського видаються такими, що носять умоглядний характер. У цьому сенсі вельми показовою є та обставина, що, провівши свого часу серйозне узагальнення практики призначення покарання за злочин, передбачений ст. 368 КК, і констатувавши, що у переважній більшості випадків суди надають перевагу покаранню у виді штрафу (зокрема, його розмір у переважній більшості випадків не перевищував медіану для цього виду покарання, закріпленого в санкції ч. 1 ст. 368 КК), К. Задоя все ж відзначив, що така тенденція не дає підстав для внесення пропозицій щодо законодавчого посилення кримінально-правової репресії і вказує лише на необхідність вжиття

заходів, які б сприяли більш виваженим підходам у судовій практиці до застосування заходів кримінально -правового характеру щодо осіб, які вчинили корупційні злочини. Потенціал чинного кримінального закону в аспекті караності корупційних злочинів не вичерпано [8]. Прикметно і те, що І. Мезенцева і В. Ярош як автори окремого монографічного дослідження, присвяченого караності службових злочинів [9], висунули пропозицію щодо вдосконалення ч. 2 ст. 368 КК, не вважаючи за потрібне поліпшувати санкцію ч. 1 цієї статті КК.

У разі ухвалення законопроєкту санкція ч. 1 ст. 368 КК передбачатиме як одне з двох (наразі трьох – і таке скорочення альтернатив складно оцінити схвально) основних покарань позбавлення волі на строк від двох до шести років у той час, як у незмінній санкції ч. 2 цієї статті фігуруватиме позбавлення волі на строк від трьох до (так само) шести років. Така ситуація, вочевидь, не узгоджується з виробленими у кримінально-правовій науці правилами побудови санкцій норм, які передбачають основні і кваліфіковані (особливо кваліфіковані) склади кримінальних правопорушень [10, с. 504–506].

Для ефективної боротьби з корупцією, про що з посиланням на звернення Президентки Європейської Комісії пише автор аналізованої законодавчої ініціативи, набагато вагоміше значення (порівняно з пропонованою «точковою» зміною санкції однієї з антикорупційних кримінально-правових заборон) має проблема застосування до тих, хто вчиняє корупційні кримінальні правопорушення, ч. 2 ст. 75 КК. Інакше кажучи, достатня суворість санкцій, встановлених, зокрема, за кримінальні правопорушення, вчинювані публічними службовими особами, нерідко нівелюється практикою застосування кримінально-правових засобів. Слушним у цьому контексті є висловлювання Ю. Пономаренка про «наявність істотної розбіжності між законодавчо встановленою караністю кримінальних правопорушень і сукупністю кримінально-правових засобів-установлень, що фактично використовуються судами як покарання» [2, с. 244–245]. Свого часу задля розв’язання позначеної злободенної проблеми було розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення невідворотності покарання за корупційні кримінальні правопорушення» [11]. Чи не настав час «реанімувати» ідею, втілену у згаданому законопроєкті (зауваження щодо нього, зроблені фахівцями ГНЕУ Апарату Верховної Ради України, на мій погляд, не є принциповими), й особливо з урахуванням кричущої неоднаковості відповідної судової практики навіть на рівні ВАКС і Верховного Суду?

«Процесуальний» позитив від ухвалення законопроєкту, який ініціюється народним депутатом України П. Павловським, вбачається у тому, що злочину, передбаченому 1 ст. 368 КК, буде надано статус тяжкого (ч. 5 ст. 12 КК), що, своєю чергою, уможливить (легалізує) проведення у цьому разі контролю за вчиненням злочину та інших негласних слідчих (розшукових) дій. Так, відповідно до ч. 1 ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин. Цілком очевидно, що чинна редакція ч. 1 ст. 368 КК не повною мірою узгоджується з

процесуальною здійсненністю переслідування як одним із принципів криміналізації (через неможливість застосування оперативно-розшукових та негласних слідчих (розшукових) дій). Щоправда, у Пояснювальній записці до законопроєкту про цей (справді важливий у плані ефективності боротьби з корупцією) аспект нічого не говориться.

Водночас слід відзначити фрагментарність законопроєкту у вказаній (процесуальній) частині, адже він не вирішує позначену проблему стосовно інших кримінально-правових заборон антикорупційного спрямування (відповідні частини статей 354, 368-3, 368-4 КК). До того ж більш перспективним (порівняно з фрагментарною зміною санкції ч. 1 ст. 368 КК) варіантом розв'язання згаданої проблеми, як слушно зазначається в юридичній літературі, є законодавче уможливлення проведення негласних слідчих (розшукових) дій незалежно від тяжкості вчиненого діяння за окремими видами кримінальних правопорушень. Перелік таких видів кримінальних правопорушень міг би визначатись з урахуванням актуальності протидії певному виду злочинності, і немає жодних сумнівів у тому, що до такого переліку мають входити і корупційні кримінальні правопорушення [12, с. 29].

Таким чином, потреба в удосконаленні санкцій статей КК про відповідальність за корупційні злочини існує, і підходити до розв'язання цієї непростої проблеми слід професійно і виважено. Частково ж питання оптимізації караності вказаних злочинів лежать не у законодавчій, а у правозастосовній площині.

Список використаних джерел

1. Виклад. за: Книженко О.О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: монографія. Харків: Акта, 2013. 384 с.
2. Пономаренко Ю.А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.
3. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений частиною 1 статті 368» (реєстр. № 8049, від 19.09.2022). Вноситься народним депутатом України П. Павловським. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/ Bills/pubFile/1472869.
4. Пономаренко Ю.А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.): науковий нарис / наук. ред. Ю.В. Баулін. Харків: Право, 2012. 80 с.
5. Шапченко С. Зробити краще, щоб не вийшло як завжди. *Дзеркало тижня*. 22 жовтня 2011 р. № 38.
6. Аналіз застосування судами такого виду кримінального покарання, як штраф (витяг). *Вісник Верховного Суду України.* 2015. № 5. С. 24–40.
7. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / О. Калітенко, О. Лємєнов, Б. Малишев та ін.; за заг. ред. М. Хавронюка. Київ, 2021. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/alternatyvnyyzvit-210921071555.pdf.
8. Задоя К. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини. Редактор: М. Хавронюк. Київ: ЦППР, 2019. URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/

2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannya-zakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf.

9. Мезенцева І.Я., Ярош В.В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. 218 с.

10. Дудоров О.О., Комарницький М.В., Калмиков Д.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні: монографія / за ред. О.О. Дудорова, В.М. Комарницького. Суми: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.

11. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України з метою забезпечення невідворотності покарання за корупційні кримінальні правопорушення» (реєстр. № 5137, від 23.02.2021). Вноситься народним депутатом України С. Вельможним. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/561996.

12. Арманов М., Ковальова І. Процесуальні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого статтею 354 Кримінального кодексу України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2017. № 1. С. 23–31.

Кравчук Олексій Олегович,
суддя Вищого антикорупційного суду,
доктор юридичних наук, доцент

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ВОЄННОГО ЧАСУ В СПРАВАХ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ

Із початком воєнного часу кримінальне покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі – позбавлення права) зазнало змін.

До цих змін відповідно до усталеної судової практики, закріпленої ще п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 «Про практику призначення судами кримінального покарання», це покарання застосовувалося як додаткове лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов’язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю [1]. Навіть у випадках, якщо додаткове покарання у виді позбавлення права за санкцією статті (санкцією частини статті) було обов’язковим, то воно застосовувалося лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов’язано вчинення злочину. Наприклад, до співучасників (йдеться, в першу чергу про пособників) корупційних (службових і майнових)кримінальних правопорушень покарання у виді позбавлення права, як правило, не застосовується, оскільки вони вчиняють правопорушення не як службові особи. Виконавцю такого злочину – службовій особі – призначається таке додаткове покарання, а пособнику, як правило, не

призначається, навіть якщо воно згідно з санкцією норми особливої частини є обов'язковим [2].

Загальні мінімальні й максимальні строки цього виду кримінального покарання (абз. 1 ч. 1 ст. 55 КК) залишаються нині в розмірі первинної редакції КК 2001 р., і становлять:від 2 до 5 років (основне покарання) і від 1 до 3 років (додаткове покарання). Однак, уже з 2008 р. до ч. 1 ст. 55 КК законодавець починає вносити доповнення, передбачаючи в окремих випадках призначення цього покарання як додаткового винятки із загального правила щодо мінімальних і максимальних строків (5 років у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», надалі – за вчинення правопорушення проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених статтями 157–160 КК, до 10 років – у разі позбавлення права керувати транспортними засобами. Саме в межах такої тенденції встановлення винятків перебувають винятки щодо цього виду покарання, нині встановлені для кримінальних правопорушень за ст. 111-1, 111-2 КК.

Так, із набранням чинності Законом від 3 березня 2022 року № 2108-IX, в КК з'явилася нова стаття 111-1 «Колабораційна діяльність», де міститься значна кількість складів кримінальних правопорушень. Цим же Законом унесено зміни до ст. 55 КК, де передбачено виняток, що позбавлення права як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111-1 цього Кодексу, призначається на строк від 10 до 15 років. Пізніше це правило Законом від 14 квітня 2022 року № 2198-IX було поширено й на кримінальні правопорушення, передбачені новою ст. 111-2 КК «Пособництво державі-агресору». Аналізуючи склади правопорушень, передбачених ст. 111-1, 111-2 КК, можна побачити, що ряд із них пов'язано із зайняттям певних посад, а інші не пов'язані. Детальний кримінально-правовий аналіз цих статей здійснено нами з М.Бондаренко в статті [3]. Так, наприклад такі склади як публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора (ч. 1 ст. 111-1) не передбачають вчинення правопорушення саме у зв'язку із зайняттям особою певної посади або зайняття певною діяльністю. Але за скоєння цих правопорушень передбачено єдине (основне покарання) – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. У літературі зазначається, що до відповідальності за цією статтею часто притягаються особи пенсійного віку, а отже застосування цього покарання по суті означає відсутність реального покарання для них [4].

Склади правопорушень передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1) може бути вчинено як у зв'язку із заняттям певної посади, так і незалежно від заняття посади. За ці правопорушення відповідне покарання у виді позбавлення права на строк від 10 до 15 років передбачається як обов'язкове додаткове покарання.

Практично всі склади злочинів, передбачених ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» можуть бути вчинені як у зв'язку із зайняттям певних посад,

так і не бути пов’язаними з ними. Аналогічно до попереднього випадку, за ці злочини передбачено обов’язкове додаткове покарання у вигляді позбавлення права на строк від 10 до 15 років.

Відповідна практика призначення покарань судами України за ст. 111-1 КК свідчить про те, що судами призначаються покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування (з різними формулюваннями) без аналізу того, чи було пов’язано скоєння правопорушення із зайняттям певної посади. І стосується це не лише випадків, коли це покарання є основним (за найбільш чисельною ч. 1 ст. 111-1 КК), але й випадків, коли це покарання є додатковим. Щодо використовуваного формулювання, слід відзначити, що якби вчинення правопорушення було пов’язано з певними посадами, то це могла би бути лише конкретна посада або конкретна категорія посад (наприклад, очевидно неможливо одночасно обіймати посаду і в державних органах, і в органах місцевого самоврядування, однак саме таким виглядає найбільш поширене формулювання покарання позбавлення права в судових вироках).

Наприклад вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 16.09.2022 у справі № 761/13954/22засуджено Особу_1, який в м. Гостомель Київської обл., на виконання злочинного плану, спрямованого на передачу матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора, використовував службовий вантажний автомобіль – маніпулятор з метою надання допомоги збройним формуванням країни-агресора у будівництві блок-постів, перевезення вантажів різного характеру, а також надання палива для військової техніки збройних сил рф. Визнавши Особу_1 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК, суд призначив йому покарання у виді позбавлення волі на строк 5 років з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування на строк 10 років [5].

Таким чином, практика призначення покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у випадках як основного, так і додаткового покарання за правопорушення, передбачені ст. 111-1, 111-2 КК, пішла іншим шляхом, ніж це передбачалося згаданою вище постановою пленуму Верховного Суду України. За ці правопорушення покарання у виді позбавлення права призначаються з метою спеціальної превенції – для того щоб у майбутньому обмежити доступ осіб, що вчинили відповідні правопорушення проти основ національної безпеки України до органів публічної влади.

Цей досвід потребує вивчення з метою його поширення й на інші сфери. Наприклад, у частині застосування його до осіб, які вчиняють корупційні кримінальні правопорушення як пособники, організатори, не займаючи при цьому певних посад, пов’язаних зі злочином (не службові особи) та не займаються певною діяльністю. Можливо, є доцільною зміна усталеної судової практики і перехід до застосування і щодо таких осіб (а не лише щодо основних виконавців таких правопорушень), додаткових покарань у виді позбавлення права займати посади в державних органах і органах місцевого самоврядування на певний строк. Така спеціальна превенція відповідатиме тенденції, що спостерігається в антикорупційному законодавстві у вигляді надання

публічного характеру інформації про осіб, які вчинили корупційні правопорушення (відповідний публічний реєстр передбачено ст. 59 Закону України «Про запобігання корупції»). Порушене питання потребує додаткового наукового осмислення.

Список використаних джерел

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text.

2. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27 квітня 2021 року у справі №758/5744/17. URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/96838261; Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного судувід 11 липня 2022 року у справі № 760/26347/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105257209.

3. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022, № 3. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/45.pdf.

4. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правозастосовні проблеми: монографія. Київ, 2022, с. 56-58.

5. Вирок Шевченківського районного суду міста Києва від 16 вересня 2022 р. у справі № 761/13954/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106554991.

Пастух Ігор Дмитрович,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

8 липня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 2381-IX «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» [1], який спрямований на забезпечення правової визначеності стосовно застосування обмежень на одержання подарунків для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняних до них осіб, в умовах воєнного стану, а також на забезпечення правової визначеності стосовно правил декларування таких подарунків в умовах воєнного стану.

З цією метою у Законі був визначений вичерпний перелік обставин для одержання коштів, товарів, робіт чи послуг безоплатно або за ціною, нижчою від мінімальної ринкової, на одержання яких під час дії правового режиму воєнного стану не поширюються обмеження щодо допустимої вартості одержаних подарунків, передбачене частиною другою статті 23 Закону України «Про запобігання корупції» (одноразово 1 прожитковий мінімум для працездатної особи на день одержання подарунку). Зокрема, встановлено, що тимчасово, з дня введення воєнного стану на період до припинення або

скасування воєнного стану, вимога щодо відповідності подарунків загальновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків, встановлені частиною другою статті 23 цього Закону, не поширюються на:

1) одержання грошових коштів, у повному обсязі використаних виключно для таких цілей (за умови наявності підтверджень використання одержаних коштів у повному обсязі на одну або кілька зазначених цілей):

здійснення переказів на спеціальні рахунки для підтримки Збройних Сил України та/або для гуманітарної допомоги українцям, постраждалим від дій держави-агресора Російської Федерації;

здійснення у встановленому законодавством порядку благодійних пожертв для забезпечення бойової, мобілізаційної готовності, боєздатності та функціонування Збройних Сил України;

здійснення у встановленому законодавством порядку благодійних пожертв для підтримки і захисту осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

здійснення витрат на придбання товарів, наданих з припиненням на них права власності Збройним Силам України або іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, добровольчим формуванням територіальних громад, а також розвідувальним органам, правоохоронним органам; здійснення витрат на придбання товарів, робіт чи послуг, наданих з припиненням на них права власності як гуманітарної допомоги для осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Щодо зазначених пунктів виникають певні застереження. По-перше, такі зміни вводять додаткові корупційні ризики для службовців внаслідок використання загальних формулювань без конкретизації та можливості здійснення контролю за витрачанням грошових коштів та інших подарунків. По-друге, одержання грошових коштів не завжди є наслідком виникнення права власності на них і як наслідком - подарунком. Якщо дати гроші сусіду щоб той купив хліба, то останній не стає їх власником. Якщо грошові кошти були отримані для переказу на спец рахунки, пожертви, то ніякого подарунку службовець не отримує, оскільки використовує не власні кошти. І як наслідок не виникає обов’язку повідомляти про суттєві зміни у майновому стані.

Також незрозуміло, як можна одержати «за ціною, нижчою мінімальної ринкової, товари, надані у повному обсязі з припиненням на них права власності Збройним Силам України або іншим військовим формуванням, як благодійних пожертв чи гуманітарної допомоги особам» (п.п. 2 та 3), мабуть мова має йти про їх придбання.

Також необґрунтованим є введення положення про можливість «одержання безоплатно або за ціною, меншою за мінімальну ринкову, особами, які фактично проживають на тимчасово окупованих територіях України, територіях ведення бойових дій внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або які були змушені покинути своє місце фактичного проживання внаслідок ведення (загрози ведення) бойових дій через збройну агресію Російської Федерації проти України, тимчасової окупації (загрози

тимчасової окупації) території України: послуг із тимчасового проживання чи розміщення; транспортних послуг чи послуг із перевезення у зв’язку з виїздом з місця фактичного проживання; медичних послуг; лікарських засобів; товарів, робіт або послуг, визнаних гуманітарною допомогою; матеріальної допомоги, передбаченої законодавством іноземної держави (крім держави, визнаної Верховною Радою України державою агресором), виплаченої за рахунок коштів іноземної держави (крім держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором) або міжнародної організації» (п. 4). Усі ці подарунки і так не були заборонені. На одержання такого виду послуг не потрібно окремо надавати дозвіл або створювати спеціальне правове регулювання, оскільки їх можна отримувати відповідно до діючого законодавства, а саме, як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси (ч. 2 ст. 23 ЗУ «Про запобігання корупції») оскільки вони надаються не тільки службовцям, але й іншим особам, які фактично проживають на тимчасово окупованих територіях України, територіях ведення бойових дій внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, або які були змушені покинути своє місце фактичного проживання внаслідок ведення (загрози ведення) бойових дій через збройну агресію Російської Федерації проти України, тимчасової окупації (загрози тимчасової окупації). Це стосується і лікарських засобів, гуманітарної допомоги тощо.

Цілком логічним висновком цього, є норма п. 2–4 «прикінцевих положень, яка дозволяє суб’єктам декларування не повідомляти про суттєві зміни у майновому стані, не зазначати у декларації інформацію стосовно об’єктів декларування, передбачених пунктом 2–3 цього розділу, оскільки право власності на них не набувається.

Враховуючи викладене, законодавцю слід обачніше ставитися до виключень із приписів, заборон та обмежень встановлених діючим антикорупційним законодавством, переслідуючи мету зміни кількості корупційних ризиків у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб, у бік їх зменшення.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану: Закон України від 08.07.2022 № 2381-IX. Голос України від 02.08.2022. № 157.

Письменський Євген Олександрович,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ПІДРОБЛЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ДОКУМЕНТІВ (НА ПРИКЛАДІ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРО ДОХОДИ ТА МАЙНОВИЙ СТАН ОСІБ)

Відповідальність за підроблення документів та вчинення похідних дій з підробленими документами встановлена згідно зі ст. 358 КК. На жаль, зазначена кримінально-правова норма, будучи затребуваною у практичній діяльності, разом з тим не характеризується належною якістю нормативного матеріалу. Із-поміж іншого на це вплинули непродумані, дещо хаотичні зміни до кримінального закону та водночас стабільне ігнорування законодавцем накопичуваних проблем у відповідній сфері кримінально-правового регулювання. Наслідком є виникнення суперечностей (неузгодженості) між положеннями ч. 1 та ч. 2 ст. 358 КК, а так само ч. 1 – ч. 4 ст. 358 КК і приміткою цієї статті, порушення вимог юридичної визначеності та передбаченості як складників принципу верховенства права тощо. Тож очевидною виглядає потреба якнайшвидше переглянути зміст ст. 358 КК, виправивши ті помилки, які на сьогодні виявлені у процесі багаторічної практики її застосування[1].

Аналіз поточної судової практики свідчить:недоліки розгляданої кримінально-правової норми перманентно впливають на виникнення проблем кваліфікації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 358 КК. Показово, що неодноразово до розв’язання цих проблем долучався Верховний Суд, покликаний забезпечувати сталість та єдність правозастосовної практики, сприяти в межах судової правотворчості забезпеченню її ефективності.

Одним із новітніх кейсів, що демонструє складнощі підходів до правової оцінки підроблення та використання документів, а так само здатність найвищої судової інстанції впоратися з виконанням відповідних завдань, є справа про підроблення і використання декларації про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги (далі – декларація). Ця справа (№ 310/3772/20) розглянута Об’єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ОП ККС ВС) згідно з постановою від 05 вересня 2022 р.

Обставинами справи є такі. Особа була визнана винуватою та засуджена за те, що вона звернулася до управління соціального захисту з метою оформлення державної соціальної допомоги малозабезпеченій сім’ї. При цьому вона внесла завідомо неправдиву інформацію до декларації щодо відсутності у власності її чоловіка двох транспортних засобів, та подала її до управління, тобто таким

[1] У цьому контексті можна звернути увагу на проєкт нового КК, який містить вдосконалену модель норм про фальсифікацію документа.

чином підробила і використала документи, які вплинули на прийняття рішення про надання соціальної допомоги. Вчинене одержало таку оцінку за КК: ч. 1 ст. 190 (шахрайство), ч. 1 ст. 358 (підроблення документів) та ч. 4 ст. 358 (використання документів). У касаційній скарзі захисник порушує питання про скасування судових рішень з огляду на відсутність у діях засудженої складу цих кримінальних правопорушень. Кримінальне провадження було передано на розгляд ОП ККС ВС через відсутність у суддів однакового розуміння того, чи містить декларація, про яку йдеться у справі, усі ознаки офіційного документа.

Отже, одним з ключових питань, яке потребувало вирішенню у цій ситуації: чи є заповнена засудженою та подана нею до управління соціального захисту декларація офіційним документам, ураховуючи що відповідальність згідно зі ст. 358 КК настає за підроблення та використання лише офіційних документів?

Відповідь на це питання містить правовий висновок, сформульований за підсумками розгляду розгляданої справи, який видається контроверсійним: «*декларація про доходи та майновий стан осіб, які звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги, складена окремим громадянином, котрий не займається професійною чи службовою діяльністю, щоб вимагало складання(видання чи посвідчення) ним такого документа, та яка не видається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, не містить ознак офіційного документа*». Відповідно, використання завідомо підробленого документа, який не містить ознак офіційного, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 358 КК.

Висновок, якого дійшов Верховний Суд, був обґрунтований таким чином:

1.Офіційним документом може бути лише той документ, який відповідає всім характеристикам (ознакам), передбаченим приміткою ст. 358 КК.

2. Одна з обов'язкових характеристик офіційного документу стосується особи, що складає, видає чи посвідчує певний документ із зазначеною у примітці ст. 358 КК інформацією. Такою особою може бути і окремий громадянин, зокрема самозайнята особа. Однак лише у разі, якщо він (вона) має право складати,видавати чи посвідчувати документ у зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю.

3. За змістом примітки ст. 358 КК документ, який виходить від громадянина, може бути визнаним офіційним, якщо він складається, видається чи посвідчується у зв'язку з професійною чи службовою діяльністю громадянина, якому (якій) законом надано право складати, видавати чи посвідчувати певний вид документу.

4. Зіставлення цих характеристик офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК, з ознаками (характеристиками), які притаманні розгляданій декларації, показує, що декларація, яку складає громадянин, не має зв'язку з його (її) професійною чи службовою діяльністю. Відсутність такого зв'язку свідчить про те, що в декларації відсутня одна з характеристик (ознак) офіційного документа, передбачених у примітці ст. 358 КК як обов'язкова [1].

Привертає увагу відсутність одностайності суддів із зазначених міркувань, адже в цій справі викладена окрема думка судді Г. Анісімова, який переконує в зворотному: відповідна декларація, що заповнена і підписана окремим громадянином, є офіційним документом. Він називає непереконливим висновок ОП ККС ВС про відсутність в діях засудженої особи, яка склала і подала декларацію, ознак предмету злочину, передбаченого ст. 358 КК. «Окремі громадяни» (які не є самозайнятими особами) визначені в примітці ст. 358 КК як самостійний повноважний суб'єкт, повноваження яких складати, видавати чи посвідчувати певні види документів не перебуває у аби якому зв'язку з їхньою професійною чи службовою діяльністю. Отже, декларація відповідає таким властивостям офіційних документів, визначеним у примітці ст. 358 КК як «документ, що містить зафіксовану на матеріальному носії інформацію, яка підтверджує факти, які здатні спричинити наслідки правового характеру, що складений окремою особою, з дотриманням визначених законом форм та містить передбачені законом реквізити».

Разом з тим суддя Г. Анісімов вважає, що у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК, його суб'єктом є особа, яка не має належних повноважень складати, видавати чи посвідчувати офіційний документ, тобто «стороння» щодо офіційного документа особа. Натомість засуджена особа як «окрема громадянка» має відповідні повноваження складати декларацію, а отже, не є суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 358 КК. Вона підлягає відповідальності за діяння «повноважної» стосовно складання, видачі офіційного документу особи,згідно з ч. 2 ст. 358 КК [2].

Окрема думка судді Г. Анісімова сприймається як більш коректна та аргументована, ніж позиція, відбита в постанові ОП ККС ВС.

По-перше. Заслуговує на повну підтримку висловлені міркування щодо належності декларації до категорії офіційних документів з огляду на їх ознаки, визначені у примітці ст. 358 КК. Як видається, за умов недосконалості окремих положень цієї примітки ОП ККС ВС не змогла, використовуючи наявні в неї засоби судової правотворчості, адекватно розв'язати досліджену проблему застосування ст. 358 КК. Ухвалене рішення ґрунтується на неоднозначному прив'язуванні документу, який складає будь-який громадянин, до його професійної чи службової діяльності, чим невиправдано зменшується обсяг поняття офіційного документа.

Загалом статус суб'єкта, від якого виходить той чи інший документ, не повинен утворювати ту релевантну ознаку, що впливає на його визнання офіційним. Відповідну позицію віддзеркалює доктрина кримінального права, у межах якої документ вважається офіційним незалежно від того, хто його складає. Достатньо, що його зміст стосується відносин, урегульованих правом, і що документ видають або використовують у встановленому законодавством порядку для посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення[3,с. 1109]. Так само ця ознака не визнається обов'язкової згідно з проєктом нового КК України, ст. 7.8.1. якого називає офіційним документ, який складається, видається чи посвідчується з метою: а) надання права чи звільнення від обов'язку або б) підтвердження чи посвідчення певної події,

явища, обставини або факту, що спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру[4].

По-друге, слід визнати, що відбитий в окремій думці підхід до кваліфікації вчиненого не за ч. 1 ст. 358 КК, а за ч. 2. ст. 358 КК, з огляду на встановлені законодавчі недоліки та нечіткість окремих положень ст. 358 КК,цілком має право на існування. Проте за умов установлення іншого характеру співвідношення ч. 1 і ч. 2 ст. 358 КК не можна виключати правильність правової оцінки підроблення декларації за ч. 1 ст. 358 КК (з інкримінуванням ознак підроблення офіційного документа, який видається чи посвідчується особою, яка має право видавати чи посвідчувати такі документи, і який надає права).

Як висновок треба зазначити, що позиція ОП ККС ВС стосовно невизнання декларації офіційним документом здебільшого ґрунтується наформально-догматичному прочитанні закону, призводить до невиправдано позбавлення кримінально-правового захисту порядку обігу і використання юридично значущих документів, а так само порядку документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення. Водночас зроблений висновок сигналізує законодавцю про потребу оперативного вдосконалення ст. 358 КК задля забезпечення належної охорони відповідних цінностей.

Список використаних джерел

1. Постанова Об’єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 05вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204896.

2. Окрема думка судді Анісімова Г.М. від 13 вересня 2022 р., судове провадження 51-1922кмо21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106191198

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 29.09.2022) / розроб. Робочою групою з питань розвитку кримінального права. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code.

Савченко Андрій Володимирович,
заступник керівника відділу Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань, доктор юридичних наук, професор

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З КОШТАМИ БЮДЖЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

В умовах воєнного стану в Україні, коли всебічна допомога міжнародних партнерів виграє одну з ключових ролей у підтримці економічної стабільності в нашій державі та наближує перемогу над російськими загарбниками, актуальними питаннями є гарантування цільового використання коштів бюджетів Європейського Союзу та запобігання спричиненню шкоди фінансовим інтересам зазначеного економічно-політичного союзу. Для

досягнення зазначених цілей Міністерством внутрішніх справ України та іншими державними органами розроблені проєкти законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами бюджетів Європейського Союзу» (далі – проєкт Закону № 1) та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами бюджетів Європейського Союзу» (далі – проєкт Закону № 2). Водночас окремі положення цих законопроєктів потребують свого вдосконалення, про що далі зазначимо докладніше.

Загалом проєкт Закону № 1 пропонує внести зміни до статей 45, 96^3, 96^9, 210 Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо відповідальності за незаконні дії з коштами бюджетів Європейського Союзу, а також доповнити цей Кодекс статтею 210^1 «Спричинення шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу». Проте, зважаючи на назву проєкту Закону № 1, його сутність полягає у встановленні кримінальної відповідальності за незаконні дії з коштами бюджетів Європейського Союзу, однак у межах редакції статті 210^1 КК України пропонується криміналізувати інше діяння – спричинення шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу. Отже, назва проєкту Закону № 1не відповідає назві пропонованої статті 210^1 КК України та потребує узгодження.

Крім того, звертаємо увагу на те, що у проєкті Закону № 1 пропонується примітку до статті 45 КК України після цифр «191»доповнити цифрами «210^1». По-перше, наголосимо, що примітка до статті 45 КК України має два абзаци і про цифри «191» зазначено в її абзаці першому. Тому в проєкті Закону № 1 варто конкретизувати, що доповненню підлягає абзац перший примітки до статті 45 КК України, в якому наведено перелік корупційних кримінальних правопорушень. По-друге, якщо в абзаці першому статті 45 КК України після цифр «191»з'являться цифри «210^1», то, «спричинення шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу» належатиме до корупційних кримінальних правопорушень виключно у випадку його вчинення «шляхом зловживання службовим становищем». Водночас таку конструкцію у жодному зі складів кримінального правопорушення, про яке вказано у пропонованій статті 210^1 КК України, не передбачено. Тільки у частині третій статті 210^1КК України зазначається про «дії…, учинені… службовою особою з використанням свого службового становища», однак ця конструкція не може бути застосована за аналогією до тієї, що передбачена в абзаці першому статті 45 цього Кодексу. І оскільки закон України про кримінальну відповідальність не встановлює, що спричинення шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу може бути вчинене шляхом зловживання службовим становищем, це кримінальне правопорушення ніколи не вважатиметься корупційним. Очевидно, що за таких умов буде порушено принцип правової визначеності як невід'ємної, органічної складової принципу верховенства права.

З метою уникнення зазначеної вище неузгодженості пропонуємо викласти абзац 1 частини третьої статті 210^1 КК України у такій редакції: «3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, предметом яких були кошти бюджетів Європейського Союзу у значному розмірі,або учинені

повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, – ».

Щодо запропонованої редакції частини другої статті 210^1 КК України, то через наявність вичерпної кількості сформульованих у ній способів учинення незаконного заволодіння коштами бюджетів Європейського Союзу (порівняно з частиною першою цієї статті, в якій для вчинення нецільового використання отриманих коштів бюджетів Європейського Союзу жодного способу не встановлено) застосування цієї кримінально-правової норми на практиці буде значно обмеженим.

Для усунення вказаного недоліку та беручи до уваги досвід формулювання споріднених норм про відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності (наприклад, статей 206^1, 209, 220^2 КК України тощо), пропонуємо викласти абзац перший частини другої статті 210^1 цього Кодексу в такій редакції:

«2. Незаконне заволодіння коштами бюджетів Європейського Союзу, у тому числі вчинене шляхом унесення в документи, які подаються для отримання коштів бюджетів Європейського Союзу, завідомо неправдивих відомостей, іншого підроблення таких документів, а також умисного подання для отримання коштів бюджетів Європейського Союзу документів,які містять завідомо неправдиві відомості, чи приховування інформації, надання якої є обов'язковою умовою для отримання коштів бюджетів Європейського Союзу, – ».

Також акцентуємо увагу на тому, що абзац перший частини шостої статті 210^1 КК України сформульований у проєкті Закону № 1 таким чином: «6. Умисні дії, спрямовані на несплату податку на додану вартість до бюджетів Європейського Союзу, а так само дії, спрямовані на отримання неправомірного бюджетного відшкодування податку на додану вартість з бюджетів Європейського Союзу, у особливо великому розмірі, учинені шляхом подання документів, що містять завідомо неправдиві відомості, або ненадання обов'язкових відомостей та документів, – ».

Зважаючи на такий виклад, кримінальна відповідальність за передбачені цією нормою умисні дії буде наставати тільки тоді, коли вони вчинені в особливо великому розмірі. Отже, законодавець, попри наявний у статтях 212 та 212^1 КК України досвід криміналізації ухилення від сплати податків (внесків) у значно менших розмірах, відмовляється від встановлення відповідальності за передбачені в частині шостій статті 210^1 КК України дії, вчинені у значному та великому розмірах, що робить бюджети Європейського Союзу незахищеними, якщо розмір податку на додану вартість з таких бюджетів не досяг особливо великого розміру (згідно з приміткою до цієї статті таким розміром є сума понад 260 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Вважаємо, що такий підхід буде вибірковим та не сприятиме комплексному захисту бюджетів Європейського Союзу. Крім того, потенційні кримінальні правопорушники можуть на постійній основі використовувати злочинні схеми, завдяки яким сума податків на додану вартість до бюджетів Європейського Союзу ніколи не досягатиме особливо великого розміру, що зрештою може завдати серйозної шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу.

Ураховуючи висловлені зауваження,вважаємо за доцільне частину шосту статті 210^1 КК України скасувати, а частину першу цієї статті викласти в такій редакції:«1. Нецільове використання отриманих коштів бюджетів Європейського Союзу або умисні дії, спрямовані на несплату податку на додану вартість до бюджетів Європейського Союзу, а так само дії, спрямовані на отримання неправомірного бюджетного відшкодування податку на додану вартість з бюджетів Європейського Союзу, учинені шляхом подання документів, що містять завідомо неправдиві відомості, або ненадання обов'язкових відомостей та документів, – ».

З приводу редакції пункту 4 примітки до статті 210^1 КК України, то вона є такою: «4. Особливо великим розміром коштів бюджетів Європейського Союзу в частині п'ятій цієї статті вважається сума, що в три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у частині шостій вважається сума в понад 260 тисяч неоподатковуваний мінімум доходів громадян.». Однак, по-перше, порушено логіку викладення цього речення, тому словосполучення «у частині шостій вважається сума в понад 260» необхідно замінити словосполученням «а в частині шостій вважається сума, що в понад 260». По-друге, у пояснювальній записці до проєкту Закону № 1 з приводу визначення суми, розмір якої становить понад 260 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, жодних економічних розрахунків і належних правових обґрунтувань не наведено.

Отже, зважаючи на вищевикладене, проєкт Закону № 1 потребує доопрацювання та усунення виявлених недоліків.

Щодо проєкту Закону № 2, який передбачає внесення змін до статі 214, частин третьої та п'ятої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, то він заслуговує на підтримку. Водночас, беручи до уваги положення Закону України від 19 травня 2020 року № 619-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури внесення змін»,якими передбачено, що зміни до кримінального процесуального законодавства України можуть вноситися виключно законами про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та/або до законодавства про кримінальну відповідальність, та/або до законодавства України про адміністративні правопорушення, проєкт Закону № 1 та проєкт Закону № 2 варто об'єднати в один із назвою «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами бюджетів Європейського Союзу».

Важливо зазначити, що реалізація зазначених вище законопроєктів може відповідним чином стосуватися й питань підслідності Державного бюро розслідувань, тому висловлюємо сподівання, що сформульовані нами пропозиції та зауваження будуть враховані розробниками зазначених вище законопроєктів.

Хавронюк Микола Іванович,
професор Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
член правління Центру політико-правових
реформ, доктор юридичних наук,
професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ В КОНТЕКСТІ ДЕОЛІГАРХІЗАЦІЇ

23 вересня 2021 року прийнято Закон України № 1780-IX «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» (далі – Закон проти олігархів), а на його виконання розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 листопада 2021 р. № 1582 затверджено План дій щодо запобігання зловживанню надмірним впливом особами зі значною економічною та політичною вагою у суспільному житті (олігархами) (далі – План дій).

З посиланням на зазначений Закон затверджені: порядок контролю за надходженням, обліком та використанням коштів фонду ініціативної групи всеукраїнського референдуму (постанова ЦВК і НБУ від 4 лютого 2022 р. № 20); Порядок проведення перевірки ділової репутації покупця (потенційного покупця) засобу масової інформації (Рішення Нацради України з питань телебачення і радіомовлення від 28 липня 2022 р. № 495); Положення про Реєстр осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів), порядок формування та ведення цього Реєстру (Указ Президента України від 29 червня 2022 року № 459/2022) та деякі інші акти.

Станом на 1 листопада 2022 р. згаданий План дій виконано приблизно на 40 %, але до деолігархизації країну це мало наблизило.

Згідно із Законом проти олігархів, як уявляється його авторам, для подолання надмірного впливу осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті, достатньо встановити кілька заборон і покласти кілька обов'язків. Йдеться про:

1) **заборону** особам, визнаним олігархами: а) здійснювати внески на підтримку політичних партій та виборчих кампаній; б) фінансувати політичну активність громадян (зокрема проведення мітингів чи демонстрацій з політичними вимогами); в) бути покупцями об'єктів великої приватизації;

2) **обов'язок:** а) публічних службовців – декларувати свої контакти з олігархами; б) осіб, включених до Реєстру, та їхніх представників – перед початком контакту повідомляти публічних службовців про факт включення до Реєстру; в) осіб, визнаних олігархами,– подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому Законом «Про запобігання корупції».

Проте, при цьому не враховується, що основні причини значної економічної та політичної ваги певних осіб в суспільному житті є іншими, ніж участь в приватизації або недекларування статків і доходів.

Загалом таких причин багато. Вони мають різний характер:

– *політичний.* Крім згаданої вище відкритої можливості українських багатіїв купувати політичні партії та оплачувати послуги своїх «представників»

у законодавчій, виконавчій і судовій владі та органах місцевого самоврядування, це відсутність справжньої незалежності Генерального прокурора, суддів Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції, членів Центральної виборчої комісії і Рахункової палати України, керівників Державної аудиторської служби України та інших контролюючих органів, допущення політичної реклами в ЗМІ тощо;

– *інституційний.* Насамперед йдеться про порушення Конституції України Президентом України в частині призначення заступників Голови та державних уповноважених АМК України, а також відсутність належної процедури добору кадрів на посади вищого корпусу державної служби, що дозволила б призначати незалежних професіоналів;

– *правовий.* Це широкі можливості вільного лобіювання законів та підзаконних актів, потрібних для задоволення егоїстичних інтересів певних економічних груп;

– *економічний.* Йдеться про відсутність належної підтримки конкурентного середнього і малого бізнесу, який витискав би олігархів із неправомірно зайнятих ними позицій в секторах фінансів, промисловості, інфраструктури, сільського господарств, знищення «сірих» податкових схем та усунення наявних схем уникнення сплати податків.

Усі названі причини впливовості олігархів є вагомими у своїй сукупності, хоча не кожна з них має прямий безпосередній причиновий зв'язок з їхньому значною економічною та політичною вагою в суспільному житті.

Але основними причинами впливовості олігархів є дві:

1) допущення зловживання монопольним становищем на ринку, обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція, що здійснюються під політичним «дахом», і

2) монополізація інформаційного простору, концентрація багатьох медіа в руках певних осіб.

Саме це протягом десятиліть дозволяло окремим особам безконтрольно збагачуватися, за рахунок цього придбавати владу як товар і доводити суспільству, ніби і перше, і друге робиться виключно в його ж інтересах.

На жаль, усі названі причини ваги певних осіб в суспільному житті та відповідні заходи ні Законом проти олігархів, ні Планом дій не передбачені.

Також, на жаль, не пропонувалося використати засоби кримінального права для вирішення цієї важливої для держави та суспільства проблеми. Хоча, на наш погляд, потребують обговорення питання щодо встановлення кримінальної відповідальності за деякі відповідні діяння, що випливають із названих вище причин впливовості олігархів.

Так, перш за все йдеться про антиконкурентні узгоджені дії. Розробники проєкту нового КК України [1] пропонують такий відповідний склад злочину:

«***Стаття 6.4.10. Антиконкурентні узгоджені дії***

Особа, яка вчинила антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, заборонені законодавством про захист економічної конкуренції, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня».

Його обтяжуючими ознаками можуть бути вчинення злочину в складі простої групи або з використанням влади, службових повноважень, професійних обов'язків чи пов'язаних з ними можливостей, або з використанням ЗМІ, інформаційної системи чи мережі Інтернет, а особливо обтяжуючими – вчинення злочину в складі або за завданням організованої групи чи злочинної організації, або з використанням влади, службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище. Наявність цих ознак трансформує злочин у злочин 2 або 3 ступеня, відповідно.

Не призначається покарання особі (крім організатора), яка вчинила антиконкурентні узгоджені дії, якщо вона: 1) щиро покаялася, 2) добровільно та своєчасно, раніше за інших учасників антиконкурентних узгоджених дій, повідомила про вчинення злочину Антимонопольний комітет України чи його територіальне відділення, надавши всю відому їй інформацію щодо його вчинення, 3) сприяла розкриттю злочину та 4) вжила ефективних заходів щодо припинення нею антиконкурентних узгоджених дій (ст. 3.4.2).

З метою забезпечення невідворотності покарання за ухилення від сплати податків в проєкті КК України передбачено:

«***Стаття 6.3.7. Несплата податку, збору або єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування***

Особа, яка не сплатила:

1) податок чи збір, що входить у систему оподаткування і введений у встановленому законом порядку, або

2) єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня».

У разі, якщо злочином спричинено значну чи тяжку майнову шкоду, він трансформується у злочин 3 або 5 ступеня, відповідно. Розміри істотної, значної та тяжкої шкоди визначені у проєкті Кодексу (ст. 1.3.4): істотна – перевищує 20 тис, значна – 200 тис, а тяжка – 2 млн гривень.

Водночас пропонується не призначати покарання особі, яка ухилилась від сплати податку, збору чи єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, якщо вона до повідомлення їй про підозру сплатила відповідні платежі у двократному розмірі, а також передбачені законом або договором фінансові санкції чи неустойку (штраф, пеню) (ст. 3.4.2).

Іншими важливими кримінально-правовими компонентами запобігання впливу олігархів є дві статті щодо відмивання майна злочинного походження: ст. 6.3.13 «Легалізація (відмивання) активів (доходів), одержаних злочинним шляхом» і ст. 6.3.14 «Використання активів (доходів), одержаних злочинним шляхом, для вчинення іншого злочину», які передбачають злочини 3 ступеня.

Можливо, було б не зайвим встановити кримінальну або адміністративну відповідальність службових осіб телерадіоорганізацій за умисне введення в оману Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення в частині повідомлення інформації про структуру власності.

Це необхідно з метою унеможливлення концентрації медіа в руках однієї особи, тобто гарантування дії положень Закону «Про телебачення і

радіомовлення», що визначили б таку структуру власності суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення, яка:

а) унеможливила перебування у власності однієї і тієї ж особи більше ніж одного суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення і

б) обмежила істотну участь, тобто пряме та/або опосередковане володіння однією і тією ж особою самостійно чи спільно з іншими особами, 10 відсотками статутного капіталу та/або права голосу часток (паїв, акцій) суб'єкта інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення.

Нарешті, окремим важливим питанням є удосконалення кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Цей аспект проблеми висвітлений нами в іншому дослідженні [2, с. 107–113].

Список використаних джерел

1. Проєкт нового Кримінального кодексу України: URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code.

2. Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення у проєкті нового Кримінального кодексу України. *Кримінальна юстиція в Україні: реалії та перспективи*: матеріали Круглого столу (23 вересня 2022 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Н.І. Устрицька. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 332 с.

Шакун Василь Іванович,
голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, дійсний член (академік) НАПрН України, віце-президент Академії наук вищої освіти, голова Київського міського осередку ВГО «Асоціація кримінального права України», доктор юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На зламі 1991–1992 років когорту українських політичних діячів поглинула ейфорія форсованої лібералізації та «шокової терапії». Послуговуючись у своїй діяльності такими загальними категоріями, як «правова держава», «загальнолюдські цінності», «менталітет народу», «ринкові відносини» тощо, вони здебільшого не мали чіткого уявлення про конкретний зміст цих понять й особливості реалізації явищ, ними позначуваних, у специфічних умовах української дійсності. Саме в каламутній воді політичних пристрастей, безладдя, хаосу, безконтрольної приватизації, розграбування національного багатства й проросли перші паростки корупції.

У сфері економіки відбулися глибинні трансформаційні процеси: руйнування комунальної та державної форм власності й становлення приватної, насамперед – великого бізнесу. Нині приватизовано майже все майно, що було комунальною чи державною власністю. Унаслідок дії недосконалого

законодавства з питань оцінки вартості й непрозорого механізму приватизації об'єктів власності цей процес завершився зосередженням національного багатства в руках нечисленної групи людей.

Нагадаємо, що 16 липня 1990 року Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет, якою, «виражаючи волю народу України», а також «прагнучи створити демократичне суспільство» та «визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України», проголосила державний суверенітет країни як верховенство, самостійність, повноту й неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах. Згідно з розділом II Декларації, громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України; народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці; повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної та місцевих рад Української РСР. Декларація закріпила право власності Українського народу: «Народ України має виключне право на володіння, користування і розпорядження національним багатством України. Земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території Української РСР, природні ресурси її континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони, весь економічний та науково-технічний потенціал на території України є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки, які використовуються з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян.

Розпочинаючи приватизацію об'єктів майже всіх сфер власності, влада з невідомих причин не провела оцінку національного багатства. Відомо, що національне багатство є нагромадженим запасом ресурсів і благ, який є пріоритетним показником результатів економічної діяльності й можливостей нації щодо подальшого соціально-економічного розвитку. Воно визначає рівень матеріальної та духовної культури нації та утверджує найвищу цінність людини. У різні періоди історичного розвитку людства увага дослідників до цієї макроекономічної категорії варіювалася від широкої популярності до цілковитого забуття. Національне багатство є відображенням економічного, соціального, екологічного прогресу чи регресу суспільства. Відповідно до зміни пріоритетів і джерел економічного зростання, важливого значення набувають тенденції його гуманізації та екологізації. На початку третього десятиліття XXI століття фахівці в галузі економіки й статистики спрямували увагу на методологічні проблеми оцінки національного багатства. Актуальність їх розв'язання засвідчують дослідження, здійснені ООН (спеціалістами Статистичної комісії та Світового банку). Саме в межах цієї міжнародної організації узагальнюють світовий досвід таких досліджень, розробляють рекомендації для обчислення відповідних статистичних показників, здійснюють їх експериментальні оцінки. Своєю чергою 2019 року уряд України здійснив спроби оцінити національне багатство України, які, на жаль, виявилися невдалими.

Після розпаду СРСР поділ національного багатства відбувався за «територіальною ознакою». Унаслідок цього до Росії перейшло

60 % загального обсягу національного багатства Союзу, до України – 16 %, до Білорусії – 3,6 %, у республіках Прибалтики залишилося 3,2 %, середньоазіатським республікам дісталося близько 11 %, закавказьким республікам – 3,9 % «загальносоюзного» національного багатства. Актуалізувалася проблема оцінювання національного багатства та використання його з метою здійснення економічного аналізу й прогнозування. Проте її розв'язанню перешкоджає глибока економічна криза, яка донині супроводжується гіперінфляцією, агресією росії, переходом української статистики на систему національного рахівництва.

Протягом трьох десятків років влада так і не спромоглася закріпити в Конституції України правовий статус національного багатства, розробити методологію його оцінювання. Більше того, на порозі приватизаційних процесів Верховна Рада України скасувала Закон України «Про власність», в якому було визначено поняття «національне багатство України», зокрема до національного багатства було віднесено земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, основні засоби виробництва у промисловості, будівництві, сільському господарстві, транспорті, зв'язку, житловий фонд, будівлі та споруди, фінансові ресурси, наукові досягнення, створена завдяки зусиллям народу України частка в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, національні, культурні та історичні цінності, в тому числі й ті, що знаходяться за її межами, є власністю народу України. На превеликий жаль це визначення не є досконалим, з огляду на те, що воно не враховує найбільшу цінність держави – її людський капітал. Тим часом у найбільш розвинених країнах, людський капітал становить від 50 до 80 % національного багатства. В Україні поки що переважає матеріальна складова, а людський капітал взагалі не береться до уваги.

Тому й досі національне багатство України в офіційній статистиці відображено не цілком, поза увагою залишено людський фактор, що призвело до «проїдання» та фактичної втрати низки його елементів.

Відсутність єдиної системи оцінювання національного багатства й недосконаліть методик його обчислення зумовлює необхідність формувати власний системний підхід, який має бути орієнтований на усунення кримінологічних чинників, що сприяють корупції, правдиве відображення економічних пропорцій і тенденцій розвитку, уніфікацію методології, принципів здійснення оцінки національного багатства та його елементів у межах розширеної концепції національного багатства.

Пригадаймо, що в першій половині 1990-х років Україна втратила майже весь морський і річковий флот, більшу частину повітряних суден цивільної авіації, значну частину військового майна. За непрозорим порядком відбулася приватизація обласних енергорозподільчих компаній, газових й електричних мереж.

Попередня влада в середині 2015–2017 років вдалася до безпрецедентного за своїм цинізмом знищення банківської системи, активами якої заволоділи

окремі чиновники й політики, ціною в десятки, а то й сто разів нижчою за їхню реальну вартість.

Під час банкопаду 2014–2016 років з ринку виводили не лише «кишенькові» та «помийні» банки, а й такі, що повноцінно працювали, з прозорою структурою власності, зрозумілими клієнтами та високою репутацією.

Їх виводили, як-то кажуть, «під шумок», щоб продати їхнє майно за кеш. Схема проста: НБУ визнає банк неплатоспроможним і вводить до нього тимчасову адміністрацію. Вона оцінює активи банку, а паралельно «каламутні» персонажі пропонують на ринку (насамперед – кредиторам банку) викупити свої борги за меншу суму.

Далі НБУ позбавляє банк ліцензії та відправляє на ліквідацію до ФГВФО, який зобов'язаний стягнути з банку борги, продавши його майно на відкритому аукціоні за 1–6 % вартості. Але насправді аукціонні лоти формують під конкретного замовника.

Наприклад, ви винні банку мільйон доларів і віддали йому в заставу свій завод. Банк відправляють на ліквідацію, а до вас приходять «каламутні» персонажі й пропонують купити свою заставу назад, наприклад, за 500 тис. доларів, з яких ви заплатите державі 5–6 %, а решту віддасте їм у вигляді кешу.

Або вам просто сподобався актив якогось ліквідованого банку. І ви – його покупці точно за такою самою схемою. Беруть участь у ній, крім «каламутних» персонажів, чиновники з ФГВФО та НБУ, які й витісняють банки з ринку. Наприклад, 2017 року в Києві затримали за отримання неправомірної вигоди в сумі 5 млн доларів тимчасового адміністратора банку «Форум», за невтручання ліквідаторів й інших осіб в порядок погашення банківськими установами зобов'язань перед кредиторами та реалізацію високоліквідних активів за заниженими цінами.

Тим часом у розвинутих країнах кожен клаптик землі, кожна споруда, кожен верстат, кожен товар відображається в документі про власність, який є видимою верхівкою великого прихованого процесу, що пов'язує всі ці активи з рештою економіки й мінімізує корупційні ризики і відсутність належної оцінки національного багатства викликає певні проблеми щодо відшкодування збитків нанесених повномасштабним вторгненням Росії на територію України, окупацією частини території України, блокуванням експорту зернових, олії, інших культур з території України. За цих умов тема української землі є ще важливішою, ще актуальнішою! І законодавче врегулювання має бути спрямованим на те, аби українська земля залишалась у власності громадян України.

За даними Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру на 1 січня 2020 року земельний фонд України складає 60,3 млн гектарів, а сільськогосподарські угіддя становлять 68,5 % площі усіх земель земельного фонду України у межах території України. Площа чорноземів в Україні найбільша у світі і становить 15,6–16,4 млн гектарів, що складає близько 6 % світових запасів.

А це означає здатність української землі забезпечувати продовольчу безпеку держави і не лише України! Під продовольчою безпекою України слід розуміти гарантовану здатність держави, на принципах самозабезпечення базовими продуктами та їх економічної і фізичної доступності незалежно від

зовнішніх і внутрішніх умов, задовольняти потреби населення необхідними продуктами харчування. Продовольство є фундаментальною потребою людини і має ключове значення для її виживання.

Втрата державою контролю над земельними ресурсами, без яких неможливе виробництво продовольства, рівнозначна втраті продовольчого суверенітету.

З 1 липня 2021 року в Україні почав функціонувати ринок земель сільськогосподарського призначення. До Земельного кодексу України та інших законів України внесено відповідні зміни Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року № 552-IX та Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» від 28 квітня 2021 року № 1423-IX.

Тут варто зупинитися на окремих кримінально-правових проблемах, які потребують законодавчого врегулювання щодо охорони сфери обігу земельних ресурсів від протиправних дій. Зокрема, площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення, яка може бути у власності однієї особи – громадянина України чи у власності юридичної особи.

До 1 січня 2024 року загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати ста гектарів (пункт 15 розділу X Земельного кодексу України).

Однак, після цієї дати, відповідно до частини другої статті 130 Земельного кодексу України, загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України чи юридичної особи може досягати десяти тисяч гектарів.

З урахуванням загальної площі земель сільськогосподарського призначення (а це близько 42 млн. гектарів), можливість зосередження у власності однієї особи такої великої площі землі означає в майбутньому концентрацію всіх земель (укрупнення, збільшення розмірів землеволодінь чи землекористувань) у власності невеликого кола осіб чи корпоративних структур. Адже законодавець допускає можливість перебування всіх земель сільськогосподарського призначення на всій території України у власності лише 4200 осіб!!!

Це унеможливить доступ до таких земель громадян України, зокрема тих, що проживають у сільській місцевості, призведе до порушення соціальної злагоди в Україні.

Крім того, концентрація земель сільськогосподарського призначення загрожує продовольчому самозабезпеченню країни внаслідок збільшення площ під експортні сировинні культури, витісненню з вітчизняної сільськогосподарської системи дрібних виробників, призведе до звуження сфери зайнятості громадян, які проживають у сільській місцевості, зменшення економічної бази розвитку сільських територій, руйнування демографічного й економічного потенціалу розвитку сімейного фермерства.

Таке правове регулювання, всупереч частині першій статті 13 Конституції України, допускає набуття права власності на землю в Україні особами, які не є

громадянами України, через створені за українським законодавством юридичні особи. Проте, за Конституцією України земля в Україні є об'єктом права власності лише громадян України. Щоб це змінити потрібно вносити зміни до Розділу І «Загальні засади» Конституції України за визначеною в Основному Законі України процедурою, а не проводити референдум, який вирішить питання про можливість передачі у власність землі юридичним особам, засновниками (учасниками) чи бенефеціарами яких є іноземці.

Можливість передачі переважного права купівлі земельної ділянки іншій особі. Земельний кодекс України доповнено статтею 131-1, яка врегульовує питання переважного право купівлі земельної ділянки сільськогосподарського призначення. Переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають два суб'єкти: особа, яка має спеціальний дозвіл на видобування корисних копалин загальнодержавного значення; орендар земельної ділянки.

У разі якщо ані перша, ані друга особа не може набувати у власність земельну ділянку сільськогосподарського призначення, вона може передати своє переважне право купівлі такої земельної ділянки іншій особі, яка відповідно до закону може набувати у власність таку земельну ділянку.

Таким чином, власник земельної ділянки сільськогосподарського призначення, який виявив намір її продати, обмежений у виборі сторони договору і зобов'язаний відчужити земельну ділянку тій особі, якій передано переважне право на її придбання. Він не може повноцінно розпоряджатися своєю власністю, адже інша сторона договору визначена поза його волею. У такий спосіб відбувається втручання у право власності особи, гарантоване статтею 41 Конституції України. Також зазначений механізм може бути використаний з метою концентрації великих площ у власності однієї особи, чого з означених вище причин не можна допускати.

Дійсно, проблема є важливою і з точки зору оцінки наслідків непідготовленого запровадження в Україні ринку земель сільськогосподарського призначення. Окрім очевидних проблем кадастрового обліку таких земель й неможливості їх розв'язання без проведення суцільної інвентаризації землі за участю громад сіл та послідуючого перезавантаження, за наслідками інвентаризації, орендних відносин, доповідь акцентує увагу і на проблемі справедливого ціноутворення на цьому ринку. В основі останнього лежить організація фінансового обліку земельних активів, їх відображення у фінансовій і статистичній звітності, врахування в національних рахунках. Проведений нами аналіз свідчить, що сьогоднішня справедлива (ринкова) вартість аграрних земельних активів за доходним підходом може складати не більше 25 млрд дол. (на тепер у фінансовій звітності Україна показує лише 0,15 млрд дол.).

Відтак очевидно, що за таких умов на забезпечення теперішньої ємності цього ринку достатньо 75-100 тисяч підставних студентів, науковців чи безробітних українців, яким «допоможуть» викупити по 200 га землі (200 га – урядова пропозиція по обмеженню землеволодіння).

Разом з тим, за підрахунками експертів, ЄС оцінює майбутній вільний ринок земель сільськогосподарського призначення України у 50–60 млрд дол. Звідси, спекулятивна складова українського олігархату може складати біля

25–35 млрд дол., що і формує відповідний політико-економічний тиск на владу у питанні такого ринку.

Варто наголосити, що останніми роками в рейтингах щодо оцінки світового багатства Україна поступово втрачає свої позиції. Нещодавно опублікована доповідь Науково-дослідного інституту швейцарської фінансової групи CreditSuisse «Звіт про глобальне багатство» (GlobalWealthReport) спричинила песимістичні настрої щодо перспектив нашої держави, які зводяться до того, що громадяни України бідніші за європейців у 18 разів, водночас обсяги імпорту в Україну дорогих автомобілів зростають, а капітал з України витікає в офшорні зони в розмірі, який майже дорівнює щорічному державному бюджету.

Майнова нерівність приголомшує, провокуючи конфлікти в суспільстві й недовіру до влади тощо. За сукупним багатством Україна посідає 58-ме місце зі 138 країн світу (попереду – Аргентина, після України – Марокко): його розмір, на думку спостерігачів, становить 308 млрд доларів. Для порівняння, це майже втричі більше, ніж офіційний ВВП України (131 млрд доларів).

В Україні дослідники нарахували 21 306 мільйонерів. Ця кількість забезпечила нашій країні 56-те місце в рейтингу (попереду – Казахстан, після України – Угорщина й Аргентина). Цікаво, що вітчизняна офіційна статистика за 2018 рік зафіксувала лише 4817 мільйонерів. Натомість швейцарці прогнозують за п’ять років збільшення в Україні кількості мільйонерів до 31 тисячі осіб.

Зауважимо, що це відбувається в контексті так званих реформ митної та податкової служб, судової системи, органів, які мають боротися з корупцією, а насправді самі нерідко перетворюються на джерело корупції, що негативно позначається на міжнародному рейтингу нашої держави. Це також впливає на свідомість громадян, які щороку дедалі менше довіряють як органам правопорядку та прокуратури, так і правосуддю. І, безумовно, мають на це підстави, оскільки станом на червень 2020 року Україна посідала 148-му сходинку між Венесуелою та Нігерією зі 163 позицій за міжнародним рейтингом найнебезпечніших для життя країн (GlobalPeaceIndex). У цьому рейтингу Україну випередили навіть такі африканські країни, як Зімбабве й Нігерія! Нагадаємо, що шість років тому Україна посідала 144-ту сходинку, упродовж 2010–2013 років – 120-ту, а 2009 року – 118-му!

Зауважимо і про таку важливу складову національного багатства, як людський капітал. Успадковане з давніх часів зневажливе ставлення до людини в Україні гальмує її повноцінний поступ.

Високорозвинені країни значно інтенсивніше використовують свій людський капітал, який є основним стратегічним ресурсом держави, визначальним фактором інноваційного розвитку. Крім того, його застосування супроводжується низьким споживанням природних ресурсів (менше ніж 20 %). Саме людський капітал зумовлює ефективність і конкурентоспроможність економіки, можливості створення високоякісних товарів та послуг, темпи науково-технічних змін. Нерівномірне розміщення та поступове вичерпання природних запасів призвело до того, що країни з однаковим рівнем розвитку мають майже однакову виробничу й фінансову забезпеченість. Тому державі вкрай необхідно

збільшувати витрати на освіту, кваліфікацію, здоров'я, поліпшення житлових умов і рівня життя населення загалом, розширювати «середній клас», що сприятиме примноженню «інвестицій в людину» як на рівні сім'ї, так і в суспільстві. Ці інвестиції забезпечать нагромадження та споживання суспільством певного обсягу «людського капіталу», який стимулюватиме збільшення кількості вироблених товарів і наданих послуг, зростання рівня доходів населення. Адже підготування і випуск на ринок праці освіченої, творчої, активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної та територіальної мобільності є однією з першооснов життєдіяльності української економіки.

Підсумовуючи викладене, слід акцентувати на тому, що правова невизначеність національного багатства нині є одним з основних чинників корупції та її невичерпним джерелом.

Руйнівна дія корупції призводить до ослаблення авторитету влади на всіх рівнях, деформації моральних засад суспільства, втрати поваги громадян до закону, поширення в соціумі настроїв політичної апатії та цинізму, правового нігілізму й індиферентності, зростання рівня злочинності. Зрощення корумпованої частини державних службовців із тіньовими кримінальними колами становить безпосередню загрозу національній безпеці й конституційному ладу, призводить до обмеження потенціалу інститутів громадянського суспільства, порушення прав людини, дискредитує країну на міжнародному рівні. Тому кожна держава намагається протидіяти поширенню цієї соціальної патології, унеможливити корупційне зловживання владою, що призводить до незворотних змін в усіх сферах суспільного життя.

Характеризуючи правову невизначеність національного багатства як джерело корупції, необхідно реалізувати комплекс нагальних завдань:

– законодавчо врегулювати визначення національного багатства, що має охоплювати фізичний капітал, природні ресурси та людський капітал;

– здійснити оцінку якості національного багатства;

– на законодавчому рівні закріпити механізми, які гарантували б кожній людині й майбутнім поколінням однакове право на отримання доходу від використання невідновних природних багатств, оскільки національне багатство – власність кожного українця;

– і, насамкінець, передбачити кримінально-правову охорону національного багатства.

Список використаних джерел

1. Богатые стали богаче: как росло глобальное неравенство в последние годы. URL: https://www.rbc.ru/society/22/01/2018/5a6585569a79471d6f4dfbee.

2. Генсек ООН заявил о сосредоточении половины богатств мира у 26 человек. URL: https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5fl324139a794757fe550af8.

3. Квак М. В. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. № 1. С. 29–36.

4. Сахань О. М. Корупція в сучасній Україні як джерело деструктивності влади. *Вісник Національного університету «Одеська академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 4 (27). С. 112–129. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14588/1/Sahan_112-129.pdf.

Шведова Ганна Леонідівна,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Державного торговельно-економічного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Щодо особливостей нормативного врегулювання запобігання службовим зловживанням під час війни – слід зазначити передусім про подію 03 серпня 2022 року, коли набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» від 08.07.2022.

Цим законом скасовуються існуючі обмеження щодо відповідності подарунків загальновизнаним уявленням про гостинність та обмеження щодо вартості подарунків для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та встановлюється можливість таким особам приймати подарунки без обмеження їх вартості, якщо вони використовують кошти за них або самі подарунки на потреби ЗСУ чи гуманітарну допомогу постраждалим від агресії Російської федерації проти України.

Щодо фінансового контролю в цій частині – законодавець надав можливість цим особам відомості про такі подарунки не зазначати у деклараціях про доходи та повідомлення про суттєві зміни у майновому стані не подавати [1]. Також слід відмітити важливі законодавчі новели кримінально-правового змісту. Зокрема, наприкінці березня 2022 року в Кримінальному кодексі з’явилась нова норма, якою встановлено відповідальність за службові зловживання у сфері незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги [2].

Деякі високопосадовці в умовах війни справедливо виділяють поряд із військовим фронтом – фронт корупційний, де ворог не спить. «Розпил» бюджетних коштів, продаж «гуманітарки», відкати на митниці – форми поширених службових зловживань в сучасних умовах [3].

Окрім цього в перспективі західне фінансування створює живильний ґрунт для нових офшорних рахунків недоброчесної частини політичної еліти. Пошукати «брудні» кошти українських «еліт» та російські гроші, заховані в «податкових гаванях», щоб за їх рахунок профінансувати збитки, завдані війною, ефективна ініціатива з точку зору запобігання службовим зловживанням, яка більшою мірою чомусь виникає у самих донорів, а не національних антикорупційних органів.

В парламенті окремим законопроектом пропонувалось визнавати державною зрадою незаконне збагачення у період дії воєнного стану і віднести до категорії особливо тяжких злочинів [4]. Також висувалась позиція про те, що санкції за корупційні діяння під час війни мають відповідати санкціям за співпрацю з ворогом [3].

Поряд з цим система органів антикорупційної інфраструктури паралельно адаптувала свої повноваження щодо воєнних реалій, чим забезпечила ефективність правозастосовчої діяльності у протидії в тому числі службовим зловживанням.

Отже, службові зловживання – одна з найважливіших проблем для держави, особливо під час війни. В парламенті неодноразово за останній час лунали пропозиції щодо необхідності змін до кримінального законодавства стосовно посилення відповідальності за корупційні діяння.

В умовах воєнного стану необхідне нормативне забезпечення та ефективне правове регулювання запобігання та протидії всім формам службових зловживань як окремого напрямку сучасної кримінально-правової політики.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану : Закон України від 08 липня 2022 р. № 2381-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Дунда О. Корупція на війні гірше за мародерство. Lexінформ. 04 травня 2022 року. URL: https://lexinform.com.ua/v-ukraini/koruptsiya-na-vijni-girsha-za-maroderstvo/.

4. Плашенко К. Корупційні дії під час війни можуть прирівняти до держзради. Радник у сфері публічних закупівель. 06 травня 2022 року. URL: https://radnuk.com.ua/voiennyj-stan/koruptsijni-dii-pid-chas-vijny-mozhut-pryrivniaty-do-derzhzrady/.

Юрчишин Іван Богданович,
детектив Національного антикорупційного бюро України, аспірант Національної академії Служби безпеки України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ

У 2003 р. на загальносвітовому рівні була прийнята Конвенція Організації Об’єднаних Націй проти корупції (далі – Конвенція або Конвенція ООН проти корупції), ст. 20 якої встановлює можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи та які вона не може раціонально обґрунтувати, за умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи [1].

Україна не залишилась осторонь цього процесу і 18.10.2006 ратифікувала зазначену Конвенцію. Згодом, незаконне збагачення було криміналізоване, Кримінальний кодекс України доповнено статтею 368^2, яка неодноразово піддавалась змінам і отримувала нові редакції, а у 2019 році ця стаття загалом

була визнана Конституційним Судом України такою, що не відповідає Конституції України. У цьому ж 2019 році кримінальна відповідальність за вказаний злочин була відновлена введенням в КК України статті 368^5, яка залишається чинною і сьогодні.

Безумовно, Україна перебуває ще на шляху становлення та розвитку кримінальної відповідальності за незаконне збагачення і безліч наукових дискусій з цього питання, які тривають з самого початку запровадження такої відповідальності, є тому свідченням. Метою цих дискусій є вироблення оптимальної для нашої країни моделі кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, що стало б потужною складовою у механізмі боротьби з корупцією. І, передусім, це стосується формулювання самої норми КК України, що у чинній редакції, нажаль, не здатна належним чином відповідати сучасним викликам у цій сфері. Все це зумовлює актуальність результатів дослідження автора, викладених у тезах доповіді.

Як було зазначено вище кримінальну відповідальність за вчинення злочину «незаконне збагачення» встановлює стаття 368^5 КК України. Зокрема, у ній передбачено кримінальну відповідальність за «набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п’ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи». Окрім цього стаття дає окреме тлумачення того що слід розуміти під «набуттям активів», «активами» і «законними доходами», що, безумовно, є вкрай важливо для правозастосування цієї норми.

Передусім необхідно звернути увагу на суб’єкт злочину. Після визнання відомим рішенням Конституційного Суду України статтю 368^2 КК України неконституційною і введення в Кримінальний кодекс України Законом № 263-IX від 31.10.2019 статті 368^5, суб’єктом злочину визначено особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування без будь-якої подальшої диференціації як це було в останній редакції статті 368^2 [2]. При цьому, як і у статті 368^2, примітка 1 до статті 368^5 особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначає осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [3].

Таким чином, у «конкуренцію» вступили два терміни, а саме «службова особа» і «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». При чому, можна стверджувати, що останній фактично поступово витіснив перший.

Наведене, на нашу думку, свідчить, що термін «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» фактично дублює закріплений у КК України термін «службова особа».

У зв’язку з цим, спеціалісти Головного науково-експертного управління та Головного юридичного управління Верховної Ради України назвали незрозумілою заміну «такого усталеного кримінально-правового поняття, як «службова особа» (визначення якого дається у ч. 4 ст. 18 та примітках 1 і 2 до ст. 364 ККУ) поняттям «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Мотивували це тим, що «аналіз примітки 1 до

ст. 364 КК України свідчить, що поняття «службова особа», яке визначене у ній, охоплює практично усіх «осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [4].

Більше того, на нашу думку, введення поняття «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» призвело до неясності у розумінні повного переліку осіб, які потенційно можуть бути суб'єктами відповідного злочину, оскільки у процесі правової регламентації статті 368^5 КК України законодавцем не дотримано принцип єдності термінології, що, в свою чергу, суперечить принципу системності.

Така ситуація може свідчити про те, що законодавець, вводячи статтю 368^5 до КК України, або припустився помилки законодавчої техніки, зазначаючи у примітках 1 ст. 364 та 2, 3 статті 368 іншого ніж зазначеного у ст. 368^5 суб'єкта, або ж він вважає ці терміни синонімами.

На підставі викладеного вище ми вважаємо, що використання при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого статтею 368^5 терміну «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» не тільки не сприяло вдосконаленню кримінальної відповідальності за незаконне збагачення, а й створило перешкоди у остаточному розумінні того хто саме може вважатись суб'єктом відповідного злочину, порушує принцип єдності юридичної термінології, яка застосовується для статей цієї ж глави КК України та в кінцевому рахунку створює перешкоди для органів досудового розслідування під час визначення суб'єкта злочину незаконного збагачення.

Отже, з урахуванням визначеного вище, та з метою усунення неузгодженостей між загальною та особливою частиною Кримінального кодексу України, зокрема, між статтею 18 та 368^5, а також між статтями 364, 368 та 368^5 пропонуємо у статті 368^5 КК України суб'єктом злочину визначити таким чином:

у ч. 1 суб'єкт злочину – службова особа (визначення у примітці 1 до статті = 364 КК України);у ч. 2 – службова особа, яка займає відповідальне становище (визначення у примітці 1 до статті 368 КК України);у ч. 3 – службова особа, яка займає особливо відповідальне становище (визначення у примітці 1 до статті 368 КК України).

Іншою складовою, на яку ми б хотіли звернути увагу, є об'єктивна сторона злочину. Закріплена у статті 368^5 КК України диспозиція є, як вбачається, надто загальною і, тому, ускладнює розуміння традиційно зрозумілого факту отримання неправомірної вигоди, а відтак і розуміння змісту і форми суспільної небезпеки цього діяння. В свою чергу, така «загальність» приписів даної норми посилює проблему розв'язання конкуренції правових норм, її відмежування від злочинів із схожим складом.

Зазначене свідчить про порушення принципу юридичної визначеності, який, як зазначив Конституційний Суду України у мотивувальній частині Рішення від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019, є одним з головних елементів принципу верховенства права, закріпленого в частині першій статті 8 Основного Закону України [5].

На наш погляд, більш детальний аналіз змісту суспільно небезпечного діяння, визначеного диспозицією статті 368^5 КК України, а також практика

діяльності Національного антикорупційного бюро свідчать про суттєві вади у формулюванні об'єктивної сторони.

Одним з підтверджень цьому, як вбачається, є, зокрема, використання в диспозиції ст. 368^5 КК України терміну «набуття активів». Пункт 2 примітки до статті 368^5 КК України під набуттям активів передусім передбачає набуття права власності на них.

В свою чергу простішим з огляду розуміння його змісту і доказування видається термін, що містить ст. 20 Конвенції ООН проти корупції, а саме – «збільшення». Його використання в статті 368^5 КК України, на нашу думку, дозволило б уникати зайвих складнощів у розслідуванні. Збільшення повинно передбачати встановлення різниці між вартістю набутих активів та доходами суб'єкта злочину. Тобто достатньо підтвердити збільшення активів поза законними доходами службової особи.

Викликає заперечення також вартість активів, яка передбачена статтею 368^5 КК України. Порівняно з визнаною неконституційною статтею 368^2 КК України, в якій поріг вартості становив лише тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян, у статті 368^5 ця межа є значно вищою – більш, ніж на шість з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Відтак, існуюча редакція статті 368^5 КК України зменшує кількість потенційних кримінальних проваджень про незаконне збагачення, оскільки якщо сума незаконно набутих активів буде меншою ніж шість з половиною тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, відповідна особа не буде піддаватися кримінальному переслідуванню за вчинення суспільно-небезпечного діяння. На нашу думку, варіант, що був передбачений статтею 368^2 КК України цілком виправданий і логічний.

Також, як вбачається, в межах цієї статті необхідно приділити увагу і суб'єктивній стороні означеного злочину. І це, звичайно, зумовлено тим особливо важливим значенням, яке у питанні притягнення особи до кримінальної відповідальності надається встановленню її вини.

Водночас, слід підкреслити, що стаття 368^5 КК України не містить у диспозиції згадку про умисність діяння. Натомість, як зазначалось, стаття 20 Конвенції ООН проти корупції наполягає на визнанні злочином саме умисне незаконне збагачення [1]. У зв'язку з цим, з метою приведення диспозиції статті 368^5 у відповідність до статті 20 Конвенції, а також забезпечення принципу правової визначеності вважаємо, що у статті 368^5 КК України незаконне збагачення повинне визначатись саме як «умисне збільшення активів».

Таким чином, на підставі викладеного вище, пропонуємо диспозицію статті 368^5 КК України викласти у такій редакції: «Умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення службовою особою активів, вартість яких більше ніж на одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її доходи або доходи членів її сім'ї».

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003, ратифікована Верховною Радою України 18.10.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» № 263-IX від 31.10.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20/.

3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text.

4. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 05.09.2019 на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls /zweb2/webproc4_1?pf3511=66264.

5. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019 у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ docs/1_p_2019.pdf.

Секція 3
ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИН КК УКРАЇНИ

Базалійський Руслан Тарасович,
старший судовий експерт сектору
дактилоскопічних досліджень відділу
криміналістичних видів досліджень
Тернопільського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру
МВС України

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Процес формування кримінального права на теренах сучасної України тривав близько половини тисячоліття – від перших зародків державності у племенах східних слов'ян і до XI століття. Будучи усним та звичаєвим,тогочасне право не знало жодних форм систематизації, а тим більше поділу на галузі. Тогочасне кримінальне право мало виражений релігійний характер: злочин вважався різновидом гріха, а покарання – священним обов'язком. Згодом кримінальні норми у Київській Русі запозичувалися із візантійських правових збірників, зміст яких позначається на розвитку законодавства. У сучасній історії держави і права України утвердилася думка про те, що в цілому розвиток права в Київській Русі здійснювався у напрямку створення норм, які поширювали чи змінювали звичаєві традиції і за своєю формою мало чим від них відрізнялися. Яскравий приклад даному факту є «Руська правда» – збірка стародавнього руського права, складена в Київській державі у XI –XII ст., на основі звичаєвого права, яка містила норми кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавства[1, с. 3–4].

Варто звернути увагу на такі аспекти розвитку кримінального права Київської Русі як: карне право князівського періоду, що пройшло певну еволюцію від приватного карного права, коли реакція на злочин і судочинство належали самому скривдженому шляхом помсти (таліону) та викупів (компенсації), до публічного права і державного судочинства у вигляді державних кар та їх комбінацій; об'єктом і суб'єктом злочинів визнавалися лише вільні люди; відсутність визначення та роз'яснення самого терміну злочин.

Під злочином «Руська правда» розуміла «обіду», «кривду» («гріх»). Також в ній були виділені такі види злочинів як: проти життя (ненавмисне і навмисне убивство, або розбій, з наміром і без наміру); проти тіла (каліцтво, тяжкі тілесні ушкодження, побої); проти честі і свободи (удар мечем у піхвах або рукояткою); проти майна - татьба (крадіжка, грабунок, розбій,привласнення чужого майна, пошкодження чужої власності, розорення межі чи пошкодження межового знаку, шахрайство); проти громадських інтересів: проти релігії; проти родини (двоєженство, інцест); проти моралі (зґвалтування); злочини проти держави. Також варто зазначити,що в «Руській правді» не було покарання у виді смертної кари, хоча можна було вбити злочинця на місці злодіяння [2, с. 52].

У Великому князівстві Литовському, до складу якого з середини XIV ст. входила значна частина земель Київської Русі (сучасної України),

застосовувалися положення «Руської Правди». Потреба в удосконаленні законодавства виникла лише в XV ст.,яка була здійснена Великим князем Литовським Казимиром Ягайловичем в 1468 р. шляхом прийняття «Судебника». В 1529 р. було укладено перший ключовий комплексний правовий акт – Перший «Литовський Статут», до складу якого входили 9 груп складу злочинів. Кожний склад злочину традиційно мав у своїй структурі систему об'єктивних і суб'єктивних ознак та санкції(чітко вибудувану систему видів покарань). Редакція цього Статуту удосконалювалася в 1566 та 1588 рр., де вперше було сформульовано принцип верховенства закону,почав діяти принцип гуманізму і допускалася заміна смертної кари на позбавленням честі [2, с. 80–81].

Система норм кримінально-правового характеру у звичаєвому «козацькому» праві Запорозької Січі мала публічний характер, сприяла встановленню суворої дисципліни і субординації у Війську Запорозькому.

Козацьке право передбачало досить широкий перелік злочинів, які в залежності від об'єкта злочину, умовно поділяли на:військові (порушення правил несення служби, дезертирство, ухиляння від служби); службові (казнокрадство, перевищення службових повноважень і зловживання службовим становищем); проти порядку управління і суду (непокора адміністрації, фальшивомонетництво, підроблення печаток і документів); проти особи (вбивство, завдання каліцтва, ран чи побоїв, образа); проти власності (крадіжка, пограбування, приховування краденої речі, знищення чужого майна); проти моралі («зганьблення жінки не по пристойності», перелюбство або зв'язок з жінкою на Січі, приведення на Січ жінки).

Мета покарання полягала у відплаті й відшкодуванні збитків та у залякувані. Покарання мали виключно публічний характер. Вироки виносилися й виконувалися на площі привселюдно.

На етнічних українських землях, які входили до складу Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX століття, розвиток права здійснювався у напрямку приєднання попередньої правової системи у загальноімперську. Кодифікація кримінального права як галузі у Російській імперії розпочалася лише з укладенням Зводу законів Російської імперії(1832 р.), у якому кримінальним нормам відвели 15-й том. Важливе місце в системі джерел кримінального права в Росії відводилося «Уложенню про покарання кримінальні й виправні» 1845 р. (зі змінами і доповненнями у редакції 1885 р). У ньому злочинні дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від осуду до смертної кари.

Становлення і розвиток в Україні радянського кримінального права починається з декретного періоду, прийняттям в Росії у грудні 1919 р. «Керівних начал з кримінального права РСФРР»(офіційно введені у дію в Україні 4 серпня 1920 р.). Російські «Керівні начала» (1919 р.), а також прийняті урядом УСРР впродовж1921 р. нормативні акти, що спрямовувалися на боротьбу з бандитизмом(постанова «Про заходи боротьби з бандитизмом»), посадовими злочинами (постанова «Про заходи боротьби з посадовими злочинами»), хабарництвом (постанова «Про боротьбу з хабарництвом») стали основою для створення Кримінального кодексу УСРР – єдиного нормативного

акту, який би відображав державну кримінально-правову політику [1, с. 57]. Пізніше, кримінальний кодекс редакції 1922 р. вже був прототипом сучасного кримінального законодавства,він складався із загальної та особливої частин. Однак диктаторські схильності радянської влади призвели до посилення кримінальних репресій шляхом внесення змін до цього кодексу (кримінальний кодекс УСРР редакції 1927 р.), які, зокрема, передбачали можливість застосування кримінальних репресій за вчинення діянь без вини,що розв'язувала руки виконавцям політики терору.

Кримінальний кодекс редакції 1960 р. був спрямований на посилення кримінальної відповідальності за посягання на державний та суспільний лад. Основними положеннями цього КК УРСР були:заборона аналогії в кримінальному праві; зменшення кількості діянь(бездіяльності), які раніше кваліфікувались злочинними; зменшення максимального терміну позбавлення волі з 25 до 15 років; скорочення переліку покарань; збільшення віку з якого може наставати кримінальна відповідальність (з 16 років, а за вчинення особливо тяжких злочинів з 14 років, без застосування смертної кари, яка призначалась лише за злочини проти держави). Однак, посилилась відповідальність за рецидивні злочини, фальшування грошей, крадіжки державного майна у великих розмірах, зґвалтування, хабарництво, посягання на життя працівника міліції, заподіяння злочином особливо великих збитків державі, суспільству, особі [2, с. 271–273].

З часу здобуття незалежності та впродовж наступних 10 років, в Україні діяло пристосоване до нових реалій кримінальне законодавство колишньої УРСР [1, с. 83]. Чинний КК України редакції 2001 р. у незмінному вигляді містив лише 28 статей, що знаходились в КК УРСР редакції 1960 р. Чинний КК України,на відміну від КК УРСР редакції 1960 р., що розрізняв відповідальність за злочини проти державної, колективної та індивідуальної власності, містить лише один розділ – злочини проти власності. Крім цього, КК України редакції 2001 р. було приведено у відповідність до загальноприйнятих норм міжнародного права [2, с. 297].

Розглядаючи історію розвитку та становлення кримінального права,можна сказати, що воно має спадковий зв'язок із сучасним кримінальним законодавством України та має істотне значення для науки, бо історія розвитку кримінального права, як безпосередньої складової кримінального права, дає розуміння сучасного стану, перспектив розвитку кримінального законодавства в Україні на принципах міжнародного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України:навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с.

2. Ухач В. З. Історія держави і права України: навчальний посібник(конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.

Горох Олексій Петрович,
доцент кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор
юридичних наук, доцент;
Коломієць Сергій Сергійович,
аспірант відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

СИСТЕМА ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ

Обов'язковою та необхідною умовою справедливого звільнення від покарання є дотримання судами загальних засад звільнення від покарання. Загальні засади звільнення від покарання є порівняно «молодим» правовим феноменом, який ще не достатньо досліджений у кримінально-правовій доктрині.

У теорії кримінального права ідею щодо доцільності виокремлення в кримінальному законодавстві загальних засад звільнення від покарання співавтор цієї праці О.П. Горох вперше висловив у 2013 р. Розвиваючи сформоване положення у науці свого наукового керівника інший співавтор цієї праці С.С. Коломієць у 2022 р. сформулював доктринальне авторське визначення цього поняття. Під загальними засадами звільнення від покарання пропонується розуміти засновану на принципах звільнення від покарання систему встановлених законом загальних та обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою вихідних правил, якими має керуватися суд застосовуючи певний вид звільнення від покарання у кожному кримінальному провадженні і щодо кожної засудженої особи.

Загальні засади звільнення від покарання у законодавстві мають реалізовуватися через систему визначених законом правил. Система загальних засад звільнення від покарання – це цілісна та вичерпна сукупність встановлених законом і обов'язкових для суду взаємопов'язаних і взаємодіючих між собою загальних, групових та спеціальних правил застосування щодо засудженої особи справедливого виду звільнення від покарання.

1. *Загальні правила звільнення від покарання* мають містити такі положення про загальні засади звільнення від покарання:

1) Особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, має бути застосований справедливий вид звільнення від покарання. У разі одночасного встановлення підстав для застосування двох і більше видів звільнення від покарання має бути застосовано вид звільнення від покарання, який передбачений спеціальною нормою, або той вид звільнення, який найбільшим чином поліпшує становище особи.

2) Звільнення засудженої особи від покарання, крім звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта про помилування, може застосовувати тільки суд у випадках, передбачених цим Кодексом.

3) Звільнення від покарання здійснюється відповідно до положень Загальної частини Кодексу.

4) Звільнення від покарання, передбачене в ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 1 ст. 79, п. 1 ч. 3 ст. 81, п. 1 ч. 4 ст. 82, ч. 2 ст. 86 цього Кодексу, не застосовується до осіб, які засуджені за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисні кримінальні правопорушення, вчинені в особливий період або в умовах надзвичайного стану.

2. *Групові правила загальних засад звільнення від покарання* мають врегульовувати застосування об'єднаних в групи різновидів звільнення від покарання: 1) звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності реалізації кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ст. 80 КК); 2) звільнення від покарання у зв'язку із недоцільністю реального відбування особою покарання (статті 75, 79 КК); 3) звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи (статті 81, 82 КК); 4) звільнення від покарання у зв'язку зі станом здоров'я засудженої особи (ч. 1 ст. 83, стаття 84 КК).

3. З урахуванням загальних та групових правил звільнення від покарання суди мають застосовувати *спеціальні правила звільнення від покарання* щодо неповнолітніх, при сукупності злочинів або вироків, на підставі угоди про примирення або визнання вини. Спеціальними правилами загальних засад звільнення від покарання є передбачені законом про кримінальну відповідальність положення, що врегульовують застосування специфічних правовідносин, зумовлених особливостями суб'єкта злочину; множинністю злочинів; порядком ухвалення судового рішення. Вони потребують подальшого дослідження та формулювання.

Джужа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВІКТИМОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЗЛОЧИННІСТЬ

У процесі свого розвитку кримінологія окреслила і свій предмет, до якого нині входять чотири основні елементи: злочинність як соціально-правове явище; особа злочинця; причини та умови (детермінанти) злочинності; запобігання злочинам [1; 2].

Розглянуті основні елементи предмета кримінології не вичерпують всього його змісту. Щоб повніше, глибше і ефективніше вирішувати завдання, що стоять перед нею, кримінологія вивчає і питання, які не входять до її предмета, або

увійшли недавно. Це питання в літературі є дискусійним, і пов'язане з тим, що до цих проблем мають відповідне відношення інші юридичні та неюридичні науки.

Для позначення проблеми поведінки потерпілого в науковій літературі з'явився термін «віктимологія» – вчення про жертву злочину [3, с. 7]. У кримінологічних дослідженнях до недавнього часу основна увага приділялась виключно поведінці злочинця, а взаємозв'язок між поведінкою злочинця та потерпілого викликав незначний інтерес. Разом з тим потерпілий є другою стороною, яка причетна до злочину. Саме він вступає в безпосередні відносини зі злочинцем, а тому цією проблемою повинна займатись кримінологія, тобто її віктимологічний напрям.

Віктимологія виникла і розвивалась як напрям у кримінології, що вивчає жертву злочину. Однак з часом погляд на неї змінився, зокрема стосовно предмета віктимології та її наукового статусу. Д. В. Рівман визначив їх таким чином: віктимологія – це галузь кримінології, або приватна кримінологічна теорія, що розвивається в її межах; віктимологія – це допоміжна для кримінального права, кримінально-процесуального права, криміналістики міждисциплінарна наука про жертву злочину. Вона існує і функціонує паралельно з кримінологією; віктимологія – це загальна теорія, вчення про жертву, що має предметом дослідження жертву будь-якого походження, як кримінального, так і не пов'язаного зі злочином. Віктимологія є самостійною наукою, приналежність якої до юридичної можна визнати тільки частково. Насамперед, це наука про безпеку життєдіяльності людини [3, с. 8].

Якщо поглиблено вивчати предмет науки кримінології, то ми не можемо не визнати віктимологічного впливу практично на всі його елементи, такі як злочинність, причини та умови її вчинення, особа злочинця та особливо на заходи запобігання злочинам та правопорушенням.

Перенесення кримінологічних акцентів на потерпілих не може не викликати наукових пошуків нових підходів до визначення як напрямів, так і змісту профілактичної роботи в цілому, так і організації запобігання конкретним видам злочинам. Більш того, багато відомих перевірених, а іноді забракованих заходів профілактики виявляються в абсолютно новому світлі, якщо подивитися на них не «від злочинця», а «від потерпілого».

Разом з тим, віктимологічний підхід дозволить розробити додаткові заходи позитивного впливу на осіб, які з найбільшою ймовірністю можуть виявитися потерпілими від злочинів. Тому віктимологічні аспекти знаходять своє місце як в кримінології, так і в усіх напрямах профілактики злочинів [4, с. 134].

Для загального соціального запобігання злочинам включення віктимологічного компонента пов'язано у більшій мірі з тактичною стороною справи. Адже виявлення причин і умов, що сприяють їх вчиненню, завжди включало те, що пов'язано з особою та поведінкою потерпілих, але цілісне уявлення про значущість цієї обставини, на жаль, відсутнє і у загальній запобіжній тактиці даний негативний кримінологічний компонент враховувався формально, а отже, і реалізовувався вкрай недостатньо. Знайти місце резервам загального за рахунок включення до неї віктимологічного компонента – означає наблизити вирішення існуючих у цій частині проблем [5, с. 49].

Спеціальне віктимологічне запобігання, як і запобігання традиційного напряму, є її доповненням і складається з ряду компонентів:

1) віктимологічного запобігання, яке включає виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, якщо ці детермінанти пов'язані з особою та поведінкою потерпілих, усунення цих причин і умов, особливо останніх;

2) невідкладного віктимологічного запобігання, яке включає запобігання окремим видам злочинів, що готуються, з використанням захисних ресурсів потенційної жертви, а також тактичних можливостей, що виникають при організації запобіжної роботи «від потерпілого».

3) індивідуального віктимологічного запобігання, яке включає:

а) виявлення осіб, які, судячи з їх поведінки або сукупності особистісних характеристик, з найбільшою ймовірністю в певних ситуаціях можуть виявитися жертвами злочинів;

б) організацію щодо цих осіб заходів виховання, навчання, забезпечення особистісної безпеки;

в) віктимологічний вплив під час розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Вивчення віктимологічного аспекту запобіжної роботи [6; 7] (спеціального віктимологічного запобігання) пов'язане з необхідністю вирішення організаційних, інформаційних та тактико-методичних проблем.

Заходи віктимологічного характеру спрямовані на усунення, нейтралізацію або зменшення факторів, що обумовлюють або сприяють віктимності. Вони включають вплив як на чинники, що детермінують неправомірну або аморальну поведінку жертв від злочину, так і чинники, що підвищують ризик стати потерпілим при правомірній і, особливо, активній (ініціативній) поведінці.

На підставі викладеного, віктимологічне запобігання злочинам можна визначити як специфічну діяльність соціальних інституцій, спрямовану на усунення (нейтралізацію) факторів (обставин, ситуацій), що сприяють віктимній поведінці та учиненню злочинів; виявлення груп ризику й окремих осіб з метою превентивного впливу на них, а також активізації їх захисних можливостей; розроблення (удосконалення) засобів захисту різних груп населення від подальшої їх віктимізації. У віктимологічному запобіганні необхідно розрізняти загальносоціальний (нейтралізація чинників загальної віктимізації), спеціально-кримінологічний (обмеження, усунення й відвернення чинників віктимності) та індивідуальний (вплив на конкретних осіб) рівні..

Список використаних джерел

1. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. 312 с.

2. Кримінологія: підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 440 с.

3. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : дис…докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 484 с.

4. Джужа О. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. *Право України*. 2002. № 2. С. 134–135.

5. Косенко С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 12. С. 48–52.

6. Шаповалов О. В. Криміногенні ризики сьогодення і шляхи профілактики віктимності населення. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 5. С. 119–120.

7. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України. У 3 т. Київ : Генеза, 1999. 942 с.

Кісілюк Едуард Миколайович,
заступник начальника управління – начальник організаційно-наукового відділу управління науки та інновацій Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, кандидат юридичних наук, доцент

СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ. МИХАЙЛЕНКО ПЕТРО ПЕТРОВИЧ (1914–2008)

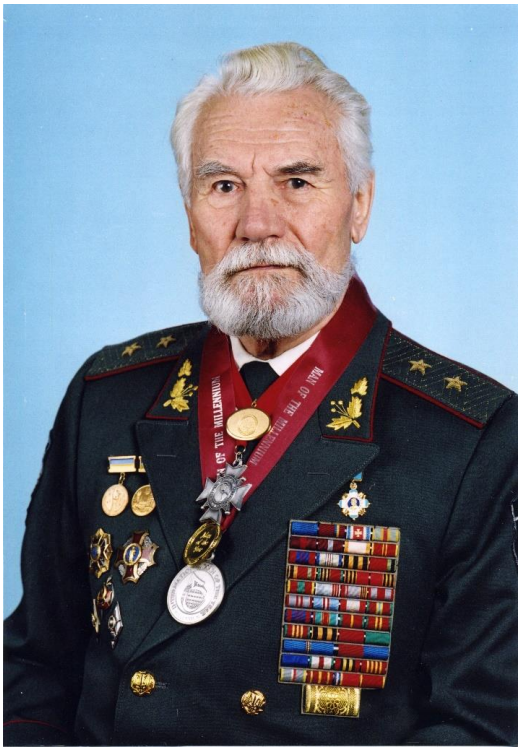

доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, почесний член 12 міжнародних наукових установ (академій, асоціацій, інститутів), стипендіат Президента України, генерал-лейтенант внутрішньої служби у відставці, президент Міжнародної академії фундаментальних основ буття

Знайомство з відомим науковцем, талановитим педагогом, Людиною з великої літери – Петром Петровичем Михайленком відбулося у 1994 році, коли я навчався на першому курсі Української академії внутрішніх справ. Саме в ці роки, після зняття у 1990 році всіх обвинувачень у буржуазному націоналізмі і повернення заслужених звань і вчених ступенів Петро Петрович переживав

другу наукову молодість. Після понад півтора десятка років боротьби за правду та справедливість професор П. П. Михайленко мав змогу повернутися до улюбленої роботи, вільно висловлювати свою наукову позицію і… навчати.

Петро Петрович був природженим педагогом. Його промови, доповіді, лекції, виступи заворожували слухачів і викликали зацікавленість у матеріалі. Він був людиною освіченою, з широким світоглядом і в той же час неординарним співрозмовником. Він міг підтримати будь-яку тему розмови, дати відповідь на саме складне запитання. І все це через призму дотепних жартів та цитат відомих науковців, письменників, істориків чи історичних постатей. Саме таке перше враження про професора П. П. Михайленка у мене склалося на лекції, яку він читав усьому нашому курсу у вересні 1994 року. Скоріш за все цей його виступ і визначив мою подальшу долю. Адже виникло непереборне бажання дізнатися про історичні витоки кримінального законодавства України та кримінальну політику України на різних етапах її розвитку про які так захопливо розповідав академік.

Подальша безпосередня зустріч з професором тільки зміцнила дане бажання і спрямувала мене, простого сільського хлопця, у світ науки. Дякувати Богу, Петро Петрович підтримав моє прагнення і дав дорогу в життя. Я сміливо, але в той же час з величезною повагою, називаю його своїм науковим батьком. Саме П. П. Михайленко не тільки відкрив для мене двері науки, але й, взявши за руку, провів у цей цікавий та загадковий світ.

На спогад приходить величезна кількість раритетних книг, які були в бібліотеці вчителя. Для їх розміщення в квартирі Петра Петровича була відведена ціла кімната – вся, аж до стелі, заставлена стелажами з різноманітними книгами, переважно на юридичну та історичну тематику. З дозволу професора, використовуючи лише мізерну частинку цих книг, я написав свою першу наукову роботу «Поняття та мета покарання». Захоплення від роботи з книгами з дарчими підписами Гельфанда Й. А., Герцензона О. А., Кудрявцева В. М., Ноя Й. С., Тарарухіна С. А., Трайніна І. П. та інших не менш відомих фахівців у галузі кримінального права, під керівництвом Петра Петровича і з його коментарями та підказками викликали бажання не зупинятися, а вивчати дану галузь права більш детально.

Між іншим, Петро Петрович ніколи не намагався нав’язати свою точку зору. Він не авторитарно, а цілком демократично дискутував з будь-якого питання, аргументовано доводив свою позицію і просив навести власні докази з дискусійного питання. Професор завжди уважно вислуховував співрозмовника, з повагою ставився до опонента і в той же час умів переконати в своїй правоті, яка ґрунтувалася на наукових твердженнях та матеріалах історичних документів.

Взагалі, Петро Петрович приділяв велику увагу дослідженню архівних та історичних матеріалів. Заглибившись в «таємниці віків», він старався пізнати і зрозуміти сьогодення, оцінити його позитивні та негативні сторони. Професор критично підходив до вивчення матеріалів минулих років, аналізував їх, старався знайти раціональне, корисне зерно для нашого часу. Саме заглиблення разом з Петром Петровичем у пласти історії, бажання дізнатися цікаві факти з життя предків, побачити як вони справлялися з подібними до сьогоднішніх проблем

ситуаціями викликали у мене бажання дослідити історію становлення кримінального законодавства. І вже як науковий керівник, професор П. П. Михайленко спрямував мої зусилля на аналіз на той час взагалі ніким крім нього не дослідженого періоду українського державотворення 1917–1921 років.

Активно працював професор над історією кримінального законодавства. Він детально вивчав архівні матеріали, аналізував їх і робив власні висновки, які досить часто були несподіваними для оточуючих його науковців, але завжди відрізнялися незаангажованістю та неупередженістю і в той же час принциповістю та глибиною дослідження. Саме Михайленко П. П. першим поставив та розглянув питання про кримінальне законодавство Запорізької Січі; здійснив порівняння кримінально-правових актів РСФСР та УРСР на початку існування СРСР та довів, що кримінальне законодавство України випереджало розвиток кримінального законодавства Росії, містило в собі більш передові та гуманітарні позиції; розпочав розгляд проблем формування та розвитку кримінального законодавства періоду українського державотворення (1917–1921 рр.); детально дослідив історію розвитку кримінального законодавства УРСР.

Між тим, у коло наукових інтересів вченого крім історії входили теоретичні та практичні проблеми кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності. П. П. Михайленко автор понад 400 наукових праць, в тому числі на англійській, французькій, китайській, іспанській і російській мовах.

Усе своє життя Петро Петрович був **вчителем** – спочатку у школі, потім у Львівському державному університеті ім. Івана Франка, далі Київська вища школа міліції та Київський національний університет внутрішніх справ. За час своєї науково-педагогічної діяльності він підготував близько 50 тис. юристів вищої кваліфікації. Серед його учнів 162 генерали, 15 академіків, 56 державних діячів. Під його керівництвом виконані й захищені 52 кандидатських та докторських дисертацій. Зокрема, академік підготував 7 докторів та 45 кандидатів наук. У числі його учнів доктори та кандидати наук, професори та доценти А. П. Закалюк, І. П. Лановенко, М. М. Михеєнко, В. П. Бородатий, І. Н. Пахомов, Ю. В. Александров, В. І. Попов, В. Н. Васильченко, А. Я. Дубинський, А. Д. Соловйов, Й. А. Гельфанд, С. А. Тарарухін, Н. Т. Куц, А. А. Ковалкін, Е. А. Харшак, С. В. Біленко, Н. П. Мітрохін, Б. А. Садурський, І. М. Макарь, А. М. Носенко, П. А. Воробей, В. І. Осадчий, С. В. Трофімов, П. В. Лихолат, І. А. Вартилецька, І. В. Тарасюк, Ю. В. Опалінський, П. Т. Землянський, М. Л. Наклович, В. П. Лісіцин, В. А. Довбня, Е. М. Кісілюк, Т. Л. Кальченко, О. В. Смаглюк, Л. О. Мостепанюк та ін.

У цей же час, вже у 2000 роках, П. П. Михайленко встигав виконувати функції наукового консультанта Верховної Ради України, члена двох спеціалізованих вчених рад по захисту дисертацій, входив до складу редакційних колегій низки наукових фахових видань, був головою ради ветеранів КНУВС та президентом Міжнародної академії фундаментальних основ буття.

Завжди, поряд з безпосередньою викладацькою діяльністю – навчанням юриспруденції, Петро Петрович прививав своїм учням людяність, терпимість, взаємоповагу та працелюбство. Він дав дорогу в наукове життя багатьом відомим на сьогодні фахівцям в галузі кримінального права та кримінології.

Проте, видатний науковець дбав не тільки про сьогодення, а й про майбутнє юридичної науки. Так, наприкінці 2006 року були засновані премія імені академіка Михайленка П. П. і фонд його імені, головним завданням яких є сприяння розвитку юридичної науки в Україні та підтримки молодих науковців. Удостоєння премії імені академіка Михайленка є великою честю для лауреатів. Такими лауреатами, зокрема, ставали: академік Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор В. В. Сташис (2009), генерал внутрішньої служби України В. В. Дурдинець (2012), учні академіка П. П. Михайленка – В. А. Довбня (2008), Е. М. Кісілюк (2011), Ю. В. Опалинський (2014). Крім того, із переданих ним понад 2000 рідкісних книг з його колекції у Національній бібліотеці ім. В. І. Вернадського засновано фонд імені академіка Михайленка П. П.

На вшанування пам’яті професора у НАВС з 2009 р. започатковано проведення щорічної Міжвузівської науково-теоретичної конференції «Актуальні питання кримінального права», а в 2014 р. у центральному корпусі НАВС відкрито навчальну аудиторію імені академіка П.П. Михайленка.

Науковим здобуткам та життєвому шляху Петра Петровича присвячено 4 книги, 3 спеціальні інформаційно-довідкові видання та понад 130 статей в енциклопедіях, довідниках, газетах і журналах. Серед них: «Академік П.П.Михайленко», «Людина тисячоліття», «Жива легенда», «Наукова спадщина академіка Петра Петровича Михайленка: основні відкриті наукові праці, присвячені його діяльності», публікації у видавництвах Англії, Франції, США, Японії, Китаю, Канади, Португалії, Фінляндії, Бахрейна та ін.

На сьогодні його учні та їх послідовники здійснюють наукові дослідження з проблем кримінального права, кримінології, історії держави та права України, історії поліції (міліції) України.

Загалом наукові дослідження цього видатного українського юриста, відомого на весь світ науковця мають і в подальшому будуть мати неперевершене як пізнавальне, так і практичне значення. Вони будуть корисними для молодих науковців, які будуть вивчати історію і теорію кримінального права України, українського кримінального законодавства, кримінологію.

Вдячний учень академіка

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОТВОРЧІ ПОМИЛКИ В ТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Активні правотворчі процеси в незалежній Україні зумовили актуалізацію юридико-технічних проблем у сфері правотворення, правозастосування, правореалізаціїї, інтерпретації та систематизації правових актів. На жаль, доводиться констатувати, що сьогодні значна частина чинних нормативних правових актів є неякісною з огляду на юридичну техніку. «Невдале формулювання або не точне вживання термінів, допущення суперечливих положень у законодавстві, некоректні посилання породжують зволікання, помилки й непорозуміння в юридичній практиці, знижують доступність змісту нормативно-правових актів, створюють сприятливі умови для суперечливого тлумачення норм права, ускладнюють удосконалення правової системи України. Основна причина цих негативних явищ полягає в недооцінці ролі юридичної техніки у законотворчій практиці. Недосконаліть законів пов'язують із правотворчими помилками. Правотворчі помилки носять масштабний характер, у зв'язку з чим призводять до негативного результату діяльності у правовій сфері, зачіпають інтереси широких верств населення, перешкоджають досягненню певних цілей, містять можливості настання шкідливих наслідків для держави, суспільства та особистості» [1].

Важливим призначенням юридичної техніки є усунення дефектів і типових помилок у нормативно-правових та індивідуальних актах. Юридична техніка органічно пов'язана з організацією юридико-лінгвістичного матеріалу, його семантикою, граматичною структурою, покликана вдосконалювати мову нормативно-правових актів, робити їх чіткими, точними, аргументованими, логічними, послідовними, грамотними й зрозумілими [2, с. 164]. Нормативно-правовий акт буде менше викликати ускладнень при застосуванні, якщо буде технічно якісно викладеним. Менше часу та сил буде потрібно на тлумачення тексту, роз'яснення будь-яких положень, приписів, пов'язаних із нечіткістю, неточністю, незрозумілістю, неповнотою, багатослів'ям тощо.

Результати аналізу Кримінального кодексу України дали змогу зробити висновок, що в цілому законодавцем дотримані вимоги юридичної техніки, законів логіки, норм сучасної української літературної мови, але водночас залишається чимала кількість правотворчих помилок.

Недоліком є детальне найменування деяких розділів і статей КК України. Прикладом такого недоліку є назва розділу XIII «*Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення*» [4], а також назви статей 307–309, 313, 321, 342, 357, 361, 362, 363 тощо. Зокрема, назва XIII розділу містить 20 слів, а стаття 342 має назву, яка складається з 29слів: «*Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену*

громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» [4]. Такі найменування ускладнюють користування ними, коли виникає необхідність посилатися на них і потрібно давати їх повну назву в офіційних документах.

Проблемним питанням є уживання синонімічних юридичних термінів. Зокрема, спостерігається вживання синонімічних слів у назвах статей 315*(«*Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів*»)* і 324 (*«Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів*»), де вжито слово *схиляння,* а в статті 323 – слово *спонукання* («*Спонукання неповнолітніх до застосування допінгу»*). Потрібно обрати один термін і саме його вживати у тексті кодексу. Кращим варіантом вважаємо термін *спонукання* [3, с. 204].

Наступним проблемним питанням є уживання калькованих слів. В українському суспільстві спостерігається надмірне вживання калькованих з російської мови слів і термінів незважаючи на внесені значні мовні зміни до Кримінального кодексу України. Розглянемо докладніше деякі з них: 1) у частині 1 статті 343 ужито кальковане слово *добитися* (від рос. *добиться): «Вплив … з метою перешкодити … або добитися прийняття незаконного рішення»*. Окрім цього слово *«доби́тися»* належить до розмовної лексики і в розмовному мовленні має значення «прибути кудись, часто переборюючи труднощі». Це слово необхідно замінити українським *домогтися*: *Вплив … з метою перешкодити … або домогтися прийняття незаконних рішень*; 2) у статті 278 вжито слово *угон*: «*Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна*». На наш погляд, краще було б ужити слова *викрадення* або *незаконне заволодіння: викрадення залізничного рухомого складу* або *незаконне заволодіння повітряним, морським чи річковим судном*; 3) у статті 310 (назві та частинах) ужито кальковану форму *снотворний* (від рос. *снотворный*): «*Посів або вирощування снотворного маку чи конопель*». Необхідно вживати українське слово *снодійний*.

У КК України можна також зустріти невдало ужиті слова. Наприклад, у статтях 149 та 162 ужито слова *так само*: «*Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини …*» (ч. 1 ст. 149), «*Незаконне проникнення до житла…, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так самонезаконне виселення…*» (ч. 1 ст. 162) [4]. Ці слова необхідно замінити на слово *також*.

Типовою помилкою є вживання слів у переносному значенні, а саме епітетів, метафор, метонімій, синекдох. У тексті Кримінального кодексу України метонімія (перенесення назви одного предмета на інший на основі внутрішніх чи зовнішніх зв'язків між цими предметами) виявляється у перенесенні назви з діяча на діяння, наприклад, *умисні дії … караються позбавленням волі; угон або захоплення … караються;розголошення … карається; напад … карається; порушення правил … карається* тощо. Наприклад: «*Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини …караються обмеженням волі на строк …*» (ч. 2 ст. 150^{-1}); «*Захоплення або тримання особи як заручника з метою… карається позбавленням волі…*» (ч. 1 ст. 147) [4].

Краще було б, щоб кожна стаття Особливої частини Кримінального кодексу України починалася словами *“особа, яка вчинила...”*. Відповідно ж до наявних юридичних конструкцій карається суспільно небезпечне діяння, а не особа, яка його вчинила. У статті 334 КК України вжито метонімію, через що речення має розмовний відтінок: «*Вліт в Україну або виліт з України без відповідного дозволу… караються*…». Слід уживати *Вліт на територію України або виліт з території України …. .* Однією з рис мови офіційних документів є нейтральність тексту. І тому у тексті документа не рекомендується вживати слова в їх переносному значенні.

Наступним видом правотворчої помилки у тексті кодексу є уживання тавтології: 1) у назві статті 375 «*Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови»* [4]. Набагато кращим було б уживання терміна *винесення постанови*; 2) у частині 1 статті 321«*Незаконне виробництво, виготовлення, ... збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу…*» чотири рази повторюється сполучник *чи*, та п’ять разів *–або*. Таку ж помилку можна побачити у частині 2 статті 308, де сполучник *або* повторюється шість разів. А в частині 2 статті 307 у реченні два рази повторюється сполучник *чи*, та вісім разів – *або*. Необхідно сполучник при звичайному переліку замінити комою.

Наприкінці зазначимо, що проаналізовані помилки, які є результатом недотримання правил юридичної техніки та норм сучасної української літературної мови, свідчать про те, що текст кодексу необхідно вдосконалювати. Мистецтво створення правових норм полягає в тому, щоб правильно перекласти соціальні потреби на мову права.

Список використаних джерел

1. Красницька А.В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство. Мультимедійний навчальний посібник. Київ : НАВС. 2019. URL: https://arm.naiau.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec5.html

2. Красницька А. В. Помилки правотворчості (на прикладі текстів Кримінального, Кримінального процесуального, Цивільного кодексів України). *Юридична техніка та технологія : теорія і практика застосування*. Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. Львів, 2016. 228 с.

3. Красницька А. В. Термінологічні недоліки у законодавстві. *Тиждень науки-2021. Гуманітарний факультет.* Тези доп. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 19–23 квіт. 2021 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2021. С. 203–205.

4. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст. 131.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ДОКТРИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Нині Україна проходить екзистенційне випробовування війною, яку 24 лютого 2022 р. розв'язала російська федерація. У цій війні наша держава щодня зазнає безпрецедентних людських втрат, масштабних фінансово-економічних збитків, значного нищення створеного впродовж багатьох десятиліть промислово-інфраструктурного потенціалу. Війна в Україні – це не лише жахлива гуманітарна катастрофа. Для Українського народу ця війна є відвертим нападом на основоположні (загальнолюдські) правові засади – принципи справедливості, свободи, рівності та гуманізму, що лежать в основі його праворозуміння, правосвідомості та правової культури.

Незважаючи на відсутність чіткого розуміння горизонтів завершення війни, в Україні анонсовано розроблення національного плану дій, для чого у квітні поточного року створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни. До основних завдань Ради віднесено не лише розроблення власне плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, а й визначення і напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди, а також підготовка стратегічних ініціатив, проєктів нормативно-правових актів з цього приводу. Таким чином, йдеться про стратегію суспільних реформ, зокрема правової, що має визначити інструменти, механізми і технології відновлення держави від наслідків широкомасштабної війни [1, с. 241].

Важливою складовою правової реформи є реформа кримінального законодавства, що охоплює прогресивні зміни законодавства про кримінальну відповідальність, істотні перетворення, нововведення у сфері кримінально-правових відносин з урахуванням сучасних викликів і потреб демократичного суспільства. Реформа Кримінального кодексу України (далі – КК України) давно назріла та її проведення слід вітати [2, с. 6]. В умовах воєнного стану робота над проєктом нового КК України триває. Робоча група з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної згідно з Указом Президента України від 7 серпня 2019 р. № 584/2019, в основному завершила обговорення Загальної та Особливої частин нового Кодексу. Текст проєкту нового КК України опубліковано станом на 29 вересня 2022 р.[3]. З урахуванням місії, візії та цінностей Робочої групи з питань розвитку кримінального права, публічних дискусій її членів з окремими вітчизняними вченими, які формально не входять до складу цієї групи, важливості набуває осмислення питань взаємодії реформування кримінального законодавства та доктрини кримінального права України.

Правова доктрина характеризує юридичне мислення та праворозуміння, є віддзеркаленням правових поглядів представників юридичної науки. Механізм

виникнення та дії правової доктрини як джерела права може мати такий вигляд: виникнення потреби правового регулювання окремих суспільних відносин → науковий пошук → поява ідеї та її обґрунтування → підтримка ідеї на державному (офіційному) рівні й схвалення громадськістю → перетворення ідеї на концепцію проведення правової реформи в будь-якій сфері суспільного життя [4, с. 88–89]. Термін «доктрина (від лат. doctrina – вчення) кримінального права» означає відповідне збірне юридичне поняття, зміст якого становить цілісна система логічно узгоджених сталих (тобто визнаних) наукових ідей, поглядів, учень щодо сутності та закономірностей функціонування і розвитку кримінального права та законодавства, кримінального правотворення, практики застосування норм кримінального законодавства та їх удосконалення, а також відносно злочинів як негативних, суспільно небезпечних явищ соціально-правової реальності та покарання за них. Суттєвою рисою доктрини кримінального права є те, що вона слугує в ролі продукту чи певного підсумку фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на виявлення сутності, змісту й основних закономірностей формування, функціонування і розвитку кримінального права, а також обґрунтування і розробки оптимальних правил практики його застосування. Практичне (прикладне) значення доктрини кримінального права полягає, насамперед, у впливі її положень на кримінальне законотворення [5, с. 11–15].

Огляд фахової літератури дає підстави стверджувати про актуалізацію наукових досліджень у галузі кримінального права з урахуванням процесу підготовки нового КК України. Зокрема сучасні умови реформування вітчизняного кримінального законодавства зумовлюють необхідність висвітлення питань криміналізації необережної поведінки. Так, С.Р. Багіров аналізу є невідповідність законодавчих положень про необережну форму вини, що містяться в Загальній частині КК України, конструктивним особливостям деяких складів кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною цього Кодексу. З метою належного охоплення нормами Загальної частини нового КК України про необережність усіх конструктивних видів складів необережних правопорушень правознавець пропонує передбачити два типи необережної форми вини – результативну необережність і без наслідкову необережність [6, с. 6, 11]. Водночас О.О. Кирбят'єв осмислює окремі напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів [7]. За результатами виявлення проблемних питань, пов'язаних із конструюванням кримінально-правових положень, що стосуються корупційних кримінальних правопорушень, як у чинному КК України, так і в проєкті Загальної частини нового Кодексу, та в контексті реформування кримінального законодавства А.А. Вознюк пропонує вдосконалити підстави різних видів конфіскації, заборони займатися певною діяльністю чи займати певні посади, а також розглянути доцільність криміналізації приховування корупційного кримінального правопорушення [8, с. 29–30]. У свою чергу В.В. Топчій і Л.А. Жерж визначають основні вектори реформування кримінального законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини на основі вивчення досвіду окремих зарубіжних країн [9].

Отже, значення доктрини кримінального права в умовах реформування кримінального законодавства полягає в тому, що її положення мають вихідний, установчий характер, вони наповнюють зміст кримінально-правових норм, юридичних конструкцій, термінів та інститутів кримінального права, визначають їх сутність і цільове призначення, а тому відіграють фундаментальну роль під час підготовки та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність. При цьому доктринальні положення мають перебувати з кримінально-правовими нормами й інститутами права у відношеннях координації та логічної узгодженості.

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 241–246. doi: 10.33663/2524-017X-2022-13-39.

2. Розовський Б.Кримінальному кодексу слід надати нагадування: «Багато розстріляних були посмертно реабілітовані!». *Голос України.*1 квітня 2021. № 60 (7560). С. 6–7.

3. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code.

4. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія. Київ : Юридична думка, 2008. 336 с.

5. Панов М. Доктрина кримінального права України: значення для науки і практики кримінального законотворення та правозастосування. *Право України.* 2020. № 2. С. 11–36.doi:10.33498/1оии-2020-02-011.

6. Багіров С. Р. «Безнаслідкова необережність» у сучасних умовах реформування кримінального законодавства: проблеми та шляхи її розв’язання. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2021. Т. 7. С. 3–13. doi: 10.18523/2617-2607.2021.7.3-13.

7. Кирбят’єв О. О. Напрями реформування вітчизняного кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони професійної діяльності працівників правоохоронних органів. *Приватне та публічне право.* 2020. № 4. С. 72–75. doi: https://doi.Org/10.32845/2663-5666.2020.4.15.

8. Вознюк А. А. Корупційні кримінальні правопорушення: концептуальні проблеми в контексті реформування кримінального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2020. № 2. С. 21–32. doi: https://doi.org/10.33270/04202002.21.

9. Топчій В. В., Жерж Л. А. Напрями реформування кримінального законодавства України у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2022. № 1. С. 191–199. doi: 10.18372/2307-9061.62.16500.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні, як і в усьому світі, найвищою цінністю визначено забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Особливу увагу приділено неповнолітнім, які є однією з найнезахищеніших верств населення, що зумовлює необхідність створення особливих умов для забезпечення та реалізації їхніх прав.

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні, це – одна з найбільш кримінально-уражених верств населення.

Злочинність неповнолітніх – це своєрідний індикатор соціальної ситуації в державі. Зростання злочинності неповнолітніх, як правило, свідчить про несприятливі соціальні процеси. Аналіз злочинності неповнолітніх є, з одного боку, інструментом виявлення криміногенних факторів в соціумі, а з іншого – базою для прогнозування злочинності в цілому [1].

З правової точки зору, відокремлення злочинності неповнолітніх в окремий вид злочинності здійснюється на підставі такої специфічної кримінально-значущої інтегруючої ознаки, як вік особи злочинця, точніше суб'єкта злочину.

Закон України про кримінальну відповідальність передбачає особливості кримінальної відповідальності й покарання неповнолітніх, що дозволяє під час вирішення питань притягнення до відповідальності осіб, що не досягли 18 років ураховувати тонкощі їх психічного розвитку, культурного виховання, причини й умови, що сприяли скоєнню кримінальних правопорушень, і призначати законне й справедливе покарання.

Згідно положень ст. 22 КК України суб'єктом злочину, за загальним правилом, може бути особа, що досягла 16 років, а в окремих випадках, передбачених ч. 2 цієї статті – з 14 років. Отже, злочинність неповнолітніх охоплює випадки, коли злочини вчинено особами суб'єктами злочину у віці від 14 до 18 років [4].

Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх, необхідно виділити сукупність обставин та факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Серед них перше місце посідає сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), відсутність контролю з боку суспільства (серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, відсутність профілактичної та попереджувальної роботи, алкоголізм і наркоманія серед однолітків, тощо.

Відповідальність неповнолітніх, тобто осіб, які не досягли 18-річного віку, передбачена кримінальним, адміністративним та іншим законодавством. Кримінальній відповідальності підлягають особи, які до вчинення злочину досягли віку 16 років. Це так званий загальний вік кримінальної відповідальності. Закон також передбачає і знижений вік кримінальної відповідальності. Йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. З 14-річного віку кримінальна відповідальність настає: за умисне вбивство (ст. 115–117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (ст. 112, 348, 379, 400, 43), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч. 3 ст. 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст.ст. 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (ст. 113), бандитизм (ст. 257), терористичний акт (ст. 258), захоплення заручників (ст. 147 і 349), зґвалтування (ст. 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153), крадіжку (ст. 185, ч. 1 ст. 262, 308), грабіж (ст. 186, 262, 308), розбій (ст. 187, ч. 3 ст. 262, 308), вимагання (ст. 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194, 347, 352, 378, ч. 2, 3 ст. 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2, 3 ст. 289), хуліганство (ст. 296) [2].

Діти віком від 11 до 14 років не можуть бути суб'єктами злочину, оскільки не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Проте ч. 2 ст. 97 Кримінального кодексу визначає, що до цих осіб можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру з дотриманням умов, передбачених особливою частиною КК України.

Зазначимо, що Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено обов'язкову гарантію, а саме те, що – головуючим суддею під час судового розгляду справи про вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, може бути лише суддя уповноважений відповідно до закону на здійснення провадження щодо неповнолітніх осіб.

Неповноліття особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, вважається обставиною, яка пом'якшує покарання, тому обов'язково має враховуватись при призначенні покарання незалежно від того, чи досягла особа на час розгляду провадження повноліття.

Метою покарання за кримінальне правопорушення, вчинене неповнолітнім, має істотні відмінності, оскільки в кримінальних провадженнях щодо осіб, які не досягли 18 років, на перше місце виходить їх соціальна реабілітація та подальше виправлення як реалізація принципу найкращих інтересів дитини.

Отже, у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього варто звернути увагу на те, чи:

– неповнолітній є суб'єктом вчинення кримінального правопорушення;

– чи дотримана обов’язкова участь адвоката;

– чи уповноважений суддя на здійснення провадження щодо неповнолітніх осіб;

– чи забезпечено гарантії щодо неповнолітніх осіб, до осіб, які досягли повноліття під час розгляду справи.

Відповідно до ст. 12 КУпАП, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку за порушення правил безпеки дорожнього руху; вживання алкоголю в громадських місцях; незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин в невеликих розмірах без мети збуту; вчинення дрібного викрадення чужого майна; здійснення дрібного хуліганства: вживання ненормативної лексики в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян; злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського; вчинення інших адміністративних правопорушень, що передбачені КУпАП».

Найпоширенішим методом боротьби зі злочинністю неповнолітніх є запобігання їй. Це завдання є пріоритетним для правоохоронної системи нашої держави. Велике значення для профілактики злочинності серед неповнолітніх має процесуальна діяльність судів, що здійснюють провадження у кримінальних справах. Ефективні правові заходи, які суди застосовують щодо неповнолітніх, можуть реально запобігати вчиненню ними нових злочинів та виправленню підлітків. Здійснюючи правосуддя щодо неповнолітніх, суди мають забезпечити захист гарантованих Конституцією України прав і свобод як неповнолітнього підсудного, так й інших учасників процесу [3].

Особливе значення у запобіганні та профілактиці злочинів серед неповнолітніх мають кримінально-процесуальні, у тому числі й запобіжні заходи, що застосовуються до неповнолітніх. Вони можуть сприяти попередженню злочинів і водночас забезпечити виправлення підлітків.

Список використаних джерел

1. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

2. Коновалова А.Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.

3. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

4. Кримінальний кодекс. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon1.rada.gov.ua.

Ландіна Анна Валентинівна,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту
держави і права ім. В. М. Корецького
НАН України, кандидат юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОБМЕЖЕНО ОСУДНИХ СУБ'ЄКТІВ ЗГІДНО ІЗ ЗАРУБІЖНИМ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

За КК України обмежено осудною є особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними (ст. 20). І якщо для кримінального законодавства інститут обмеженої осудності відносно новий (до 2001 р. у КК його не було), то у більшості зарубіжних кримінальних кодексів цей інститут, зокрема щодо осіб із психічними аномаліями, сформувався ще на початку XX ст. (у деяких – ще у XIX ст.) і до сьогодні залишився майже без змін: у законодавстві Італії він виник у 1889 р. і остаточно сформувався у кримінальному законодавстві у 1930 р. [1, с. 420]; кримінальне законодавство Норвегії містить інститут обмеженої осудності з 1902 р. [2, с. 420] тощо. Незважаючи на певні розбіжності у термінології щодо визначення даного інституту (КК Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки, Грузії визначають його як «обмежена осудність»; у кримінальному законодавстві ФРН, Швейцарії він формулюється як «зменшена дієздатність»; згідно із КК Болівії, це – «напівосудність»; за КК штату Пенсільванія – «винний, але психічно хворий» тощо; кримінальне законодавство держав, які належать до англо-американської правової сім'ї, взагалі відсутні окремі норми щодо обмеженої осудності, але застосовуються прецеденти щодо особливостей притягнення осіб, що вчинили злочини у особливому психічному стані [2]), за своєю сутністю вони визначають саме обмежено осудних осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності.

У кримінальному законодавстві держав, які належать до романо-германської (континентальної) правової сім'ї саме поняття обмеженої осудності та її критерії визначені більш чітко. Юридичний критерій обумовлений наявністю окремих норм у кримінальному законодавстві щодо визначення обмеженої осудності, медичний – це підтвердження наявності психічного розладу у суб'єкта злочину. Часто юридичний критерій обмеженої осудності тлумачиться як психологічний. На наш погляд, таке тлумачення вказаного критерію, який визначається як відсутність можливості усвідомлювати та/або контролювати свої діяння, є логічним, оскільки по суті він є саме інтелектуально-вольовим, а не юридичним. Юридичним (або правовим), видається, може виступати власне закріплення медичного та психологічного критерію обмеженої осудності у відповідній нормі із акцентом на кримінально-правові наслідки, які матиме наявність психічної аномалії на кримінальну відповідальність такого суб'єкта.

Окремі норми, як визначають поняття обмеженої осудності (які не завжди містять усі ознаки і критерії) закріплені у КК Франції (ст. 122-1) [3], КК

Швейцарії (ст. 11) [4], КК ФРН (§ 21) [5], КК Італії (ст. 89) [1], КК Фінляндії (§ 4 гл. 3) [6], КК Нідерландів (ст. 37) [7], КК Республіки Польща (§ 2 ст. 31) [8], КК Японії (ч. 2 ст. 39) [9], КК Данії (п. 2 ст. 16) [10]. Найбільш чітко особливості кримінальної відповідальності осіб із психічними аномаліями визначені у КК Австрії (§ 34 Глави 4): передбачена можливість пом'якшення покарання особі, яка у силу психічних аномалій не в повній мірі здатна розуміти те, що відбувається [11].

По-різному вирішується питання про юридичні наслідки визнання суб'єкта злочину обмежено осудним внаслідок наявності у нього психічної аномалії: наявність психічної аномалії вважається обставиною, яка виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності (КК Данії); враховується судом при призначенні покарання, але не є обставиною, яка обов'язково пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Республіки Польща, Республіки Білорусь, Азербайджанської Республіки, Грузії, Киргизької Республіки); є обставиною, що пом'якшує покарання (кримінальне законодавство Італії, Туреччини, Австрії, ФРН, Болівії, Республіки Вірменія та ін.). За КК України наявність у суб'єкта злочину психічної аномалії (стан обмеженої осудності) може бути враховане судом під призначення покарання.

Видається, що найбільш правильним щодо кримінальної відповідальності осіб з психічними аномаліями є підхід законодавців тих країн, у кримінальному законодавстві яких наявність психічної аномалії визнається обставиною, яка пом'якшує покарання. Враховуючи це пропонуємо у ч. 1 ст. 66 КК України норму наступного змісту: «вчинення кримінального правопорушення особою з наявною психічною аномалією, яка не виключає осудності».

Список використаних джерел

1. Уголовный кодекс Италии. URL: https://wipolex.wipo.int/ru/legislation/details/2507.

2. Ландіна А.В. Особливості кримінальної відповідальності осіб з психічними аномаліями: зарубіжний досвід. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 417–423.

3. Penal Code of French Republic. URL: https://www.legislationline.org/download/id/3316/file/France_Criminal%20Code%20updated%20on%2012-10-2005.pdf.

4. Swiss Criminal Code. URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20190301/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20190301-en-pdf-a.pdf.

5. German Criminal Code. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html.

6. Criminal Code of Finland. URL: https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf.

7. Criminal Code of the Kingdom of Netherlands. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6415/file/Netherlands_CC_am2012_en.pdf.

8. Criminal Code of the Republic Poland (1997). URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.

9. Уголовный кодекс Японии. URL: https://constitutions.ru/?p=407.

10. Denmark Criminal Code. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6372/file/Denmark_Criminal_Code_am2005_en.pdf.
11. Criminal Code of the Republic of Austria. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8548/file/Austria_CC_1974_am122019_de.pdf.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Джаман Анастасія Іванівна,
курсант 2-го курсу ННІ № 3 Національної
академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Будь-яке порівняльно-правове дослідження здійснюється з метою вивчення та співставлення принципів побудови структури Кримінального кодексу України (далі – КК), який є основним і єдиним джерелом кримінального права України, з положеннями кримінального законодавства зарубіжних країн. В результаті певних запозичень з положень зарубіжного законодавства і подальших реформ кримінального законодавства України, суспільство отримає якісне законодавства, засноване на загальновизнаних міжнародних нормах і принципах.

Кримінальне законодавство романо-германської правової сім'ї або, інакше кажучи, сім'ї континентального права, умовно поділяється на дві підгрупи: романську, до якої відноситься законодавство таких держав, як Франції, Італії, Люксембургу, Бельгії і суто германську, до якої прийнято відносити законодавство таких держав як Німеччини, Австрії, Угорщини. Необхідно зазначити, що цей тип кримінально-правової системи сформувався як результат рецепції римського права на основі праць учених європейських університетів XII ст. [1]. З цього випливає, що терміни римського права стали в багатьох країнах загальновизнаними й через це у подальшому, поєднуючись із безпосередніми ідеями природного права, сприяли уніфікації як європейського, так і міжнародного законодавства. Особливістю романо-германської кримінально-правової системи є визнання Кримінального кодексу основним (або єдиним) джерелом кримінального права [2]. Звернімо увагу на вищесказане, схожа риса притаманна кримінальному законодавству України.

Ми маємо на меті проаналізувати та порівняти поняття й ознаки кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві України та країн романо-германської правової системи. Згідно ч. 1 ст. 11 КК, кримінальним правопорушенням є суспільно-небезпечне протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Ознаками кримінального правопорушення є: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) наявність вини у формі умислу чи необережності; 4) наявність суб'єкта кримінального правопорушення [3].

У чинному КК Франції загальне визначення поняття кримінального правопорушення (злочину/злочинного діяння) відсутнє, хоча можна вирізнити ознаки протиправного діяння, а саме: 1) тяжкість злочинного діяння (ст. 111-1 КК Франції); 2) винність (ст. 121-3 КК Франції); 3) вік кримінальної відповідальності (ст. 122-8 КК Франції). Відповідно до ст. 111-1 КК Франції існує класифікація злочинних діянь за їх характером: 1) загально-кримінальні; 2) політичні; 3) військові [4]. Так, у теорії французького кримінального права немає ані чіткого єдиного поняття злочинного діяння, ані спільної думки стосовно його ключових ознак і структурних елементів. Хоча в теорії французького кримінального права існує найбільш чітке й ґрунтовне визначення злочинного діяння – це дія або бездіяльність, передбачена й карана кримінальним законом за вину його виконавця, які не можна виправдати втіленням якого-небудь права [4].

У Нідерландах, Італії, Австрії злочинні діяння поділяються на злочин і проступок, а в іспанському КК (ст. 13) встановлено поділ злочинів на види: тяжкі та менш тяжкі. У Швейцарії залежно від тяжкості виділяють три види злочинних діянь, а саме: 1) злочин; 2) проступок; 3) порушення [5]. У КК Бельгії проступки не відділені від злочинів, і норми відповідальності не виділені в окрему структурну частину [5]. Отже, розмежування злочину та проступку за кримінальним законодавством Бельгії відбувається за критерієм покарання, а інших критеріїв розмежування цих правопорушень КК Бельгії не містить.

У кримінальному праві України, згідно ч. 3 ст. 12 КК, злочини поділяються на нетяжкі,тяжкі та особливо тяжкі, до того ж класифікують їх відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України на кримінальні проступки і злочини.

Отже, в результаті проведення порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства України та країн-представників романо-германської правової сім'ї, в контексті розуміння кримінального правопорушення було виявлено загальні та спільні риси кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері кримінального законодавства, а також проаналізовано та порівняно поняття та ознаки кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Історія цивілізацій. URL: http://www.mestectvo.com/istoriya-ukraini/kievska-rus.html.

2. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XIV регіональної науково-практичної конференції, 06.02.2008 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2008.pdf.

3. Кримінальний кодекс : Закон України від 5 квітня 2001 року. № 25–26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

4. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Франції : Вид. ОВК. Київ, 2017. 348 с. URL: https://owk.com.ua/wa-data/public/site/data/zmist/28.pdf.

5. Чиркова Т. І. Спільні й відмінні риси поняття кримінального проступку та злочину в Україні та країнах ЄС. URL: file:///C:/Users/Home%20pc/Downloads/p302_304.pdf.

Новик Віталій Алікович,
начальник структурного підрозділу Управління оперативного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, Головного оперативного управління Державного бюро розслідувань

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСОВОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [1].

Саме захист навколишнього природнього середовища передбачено у кримінальному законодавстві розділом VIII «Злочини проти довкілля», але також необхідно враховувати, що законодавством встановлені норми, що і опосередковано його захищають.

Відповідно до ст. 245 КК України «Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу» об'єктом є екологічна безпека у сфері охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу, до яких належать лісові масиви та зелені насадження. Порядком поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок [3] встановлено єдині вимоги до поділу лісів на категорії, умови та ознаки віднесення їх до таких категорій, а також виділення особливо захисних лісових ділянок з режимом обмеженого лісокористування [4]. Об'єктивна сторона ст. 245 КК України це – дії, що небезпечні для життя і здоров'я людей, власності, довкілля, наслідком яких є завдана шкода об'єктам рослинного світу. Суб'єктом кримінального правопорушення є особа, що досягла 16-річного віку. Кваліфікуючими ознаками (ч. 2 ст. 245 КК) є загибель людей, масова загибель тварин або інші тяжкі наслідки (ст. 236, ст. 239-1 КК).

Ст. 246 КК України «Незаконна порубка лісу» передбачено відповідальність за незаконну порубку лісу, як елементу навколишнього природного середовища. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є екологічна безпека в частині охорони, раціонального і відтворення лісу як важливого елемента навколишнього природнього середовища. Предметом кримінального правопорушення є – дерева, чагарники. Для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубуванням та пошкодженням дерев і чагарників встановлено спеціальні такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу [5].

Порубка є незаконною, якщо вона здійснюється без спеціального дозволу, а саме лісорубного або лісового квитка як спеціального дозволу на використання

лісових ресурсів, що затверджується Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, який визначає умови і механізм видачі цього дозволу [6]. Лісорубний або лісовий квиток є основним документом, на підставі якого: здійснюється спеціальне використання лісових ресурсів; ведеться облік дозволених до відпуску запасів деревини та інших продуктів лісу, встановлюються строки здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню; ведеться облік плати, нарахованої за використання лісових ресурсів.

Істотною шкодою вважається така шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів. Тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у шістдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян [7].

Постановою Пленуму Верховного Суду України було вирішено питання щодо визначення шкоди істотною, коли суди повинні враховувати «не тільки кількісні та вартісні критерії, а й інші обставини, що мають значення для вирішення цього питання. Під тяжкими наслідками (ч. 2 ст. 245, ст. 247, 251, ч. 2 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масові загибель чи тяжкі захворювання об’єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об’єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об’єктів; заподіяння матеріальної шкоди в особливо великих розмірах[8]. Кваліфікація незаконної порубки лісу за ст. 246 КК України не залежить від визначеної категорії лісу, але при вчиненні такого кримінального правопорушення на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних місцях це підстава для кваліфікації дій за ст. 246 КК України.

Вчинення кримінального правопорушення щодо особливо охоронюваних місць передбачено ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об’єктів природно-заповідного фонду». Де безпосереднім об’єктом посягання є екологічна безпека при використанні природно-заповідного фонду. До такого фонду належать: природні території та об’єкти - природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам’ятки природи, заповідні урочища; штучно створені об’єкти - ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, пам’ятки природи, парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва [9]. Пам’ятки природи можуть розташовуватися на території інших об’єктів природно-заповідного фонду [10].

Об’єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується діяннями, що спрямовані на завдання шкоди особливо охоронюваним державою територіям, що визначені законодавством. Відповідно до Закону України «Про навколишнє природнє середовище» [11] державній охороні і регулюванню

використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і не використовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини. Суб'єкт загальний. При вчиненні цього злочину службовою особою додатково кваліфікуються за нормами, що передбачають відповідальність службових осіб.

Ст. 247 КК України «Порушення законодавства про захист рослин» також передбачено безпосередній об'єкт – екологічна безпека у сфері охорони рослин від шкідників та хвороб рослин, а також вимог законодавства про захист рослин. Законом України передбачено систему захисту рослин, під яким розуміється «комплекс заходів, спрямованих на зменшення втрат урожаю та запобігання погіршенню стану рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження через шкідників, хвороби і бур'яни» [12]. Об'єктивна сторона характеризується наявністю таких ознак як дія або бездіяльність, що спрямовані на заподіяння шкоди предмету кримінального правопорушення. Суб'єктом є особа, що досягла шістнадцятирічного віку.

Особливостями вітчизняного законодавства є те, що залежно від суми завданої шкоди, якщо особу не завдала істотну шкоду, вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 65 (Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка), ст. 65-1 (Знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень), ст. 66 (Знищення або пошкодження підросту в лісах), ст. 67 (Здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку), ст. 68 (Порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спілої деревини, вимог з охорони пралісів, квазіпралісів та природних лісів) Глави 7Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини Кодексу України про адміністративні правопорушення [13].

Важливим є те, що незважаючи на проаналізовані норми національного законодавства при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони лісового фонду є недоліки законодавчого характеру, а саме: невизначеність порядку перевезення, переробки, експорту лісу, різна кваліфікація органами досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері охорони лісового фонду.

Складність і комплексність даного феномена, в умовах сьогодення, обумовили актуальність його подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природнього середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/1264-12#Text.

2. Лісовий кодекс : Кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/card2#Card.

3. Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова КМ України від 16 травня 2007року № № 733. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF/card2#Card.

4. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : Постанова КМ України від 16 травня 2007року № 733. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0% BF/card2#Card.

5. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : Постанова КМ України від 17 серпня 2020 року № 665. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/665-2008-%D0%BF.

6. Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів визначає умови і механізм видачі : Постанова К М України від 23 травня 2007 р. № 761. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2007-%D0%BF#Text.

7. Кримінальний кодекс : Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

8. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 року № 17 року v0017700-04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/v0017700-04/card2#Card.

9. Про природно-заповідний фонд : Закон України від 10 грудня 2004 року № 17 року v0017700-04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text .

10. Про природно-заповідний фонд : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text

11. Про охорону навколишнього природнього середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/1264-12#Text.

12. Про захист рослин : Закон України від 14 жовтня 1998 року № 180-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 7 грудня 1984 року № 8073[1]-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text.

Осадчий Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІСТ ОКРЕМИХ ПОЗИЦІЙ В ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В ст. 6.3.13 «Легалізація (відмивання» активів (доходів), одержаних злочинним шляхом» проекту КК України,ред. від 29. 09. 2022 р. (далі – Проект), передбачено відповідальність особи, яка активи (дохід), щодо яких фактичні обставини свідчать про їх одержання, прямо чи опосередковано, повністю чи частково, шляхом вчинення предикатного злочину:

1) набула або використала чи заволоділа ними, крім особи, яка вчинила предикатний злочин;

2) перетворила або передала такі активи з метою приховування чи маскування їх справжнього походження або з метою сприяння особі, яка вчинила предикатний злочин, в уникненні кримінальної відповідальності за такий злочин;

3) приховала чи маскувала справжній характер таких активів, джерела їх походження, місцезнаходження, стану, переміщення або прав на них.

Говорячи про зміст цієї заборони, зауважимо, зокрема, таке. Термін «*легалізація*», виходячи з його етимологічного значення, – це узаконення, надання законної сили якому-небудь актові або дії [1, с. 331].

Коли ж особа *лише* набула або використала чи заволоділа активами (доходом), щодо яких фактичні обставини свідчать про їх одержання, прямо чи опосередковано, повністю чи частково, шляхом вчинення предикатного злочину, то яким чином така особа узаконила ці активи (дохід), надала їм законну силу?

Набувати означає, зокрема, – діставати, здобувати кого-, що-небудь; збирати, наживати, нагромаджувати протягом якогось часу [2, с. 248].

Використовувати – застосовувати, вживати що-небудь з користю, користуватися чимсь [3, с. 214].

Заволодівати – брати щось чи когось у своє розпорядження, захоплювати; опановувати, охоплювати що-небудь, кого-небудь [3, с. 690].

Термін «*заволодіння*» в п. 16 ст. 1.3.1 Проекту роз'яснюється як обернення на свою або іншої особи користь предмета: а) всупереч волі власника чи законного володільця, б) з фальсифікацією його волі або, в) який не має власника чи законного володільця.

Отже, коли особа *лише* набула або використала чи заволоділа згаданими активами (доходом) узаконення їх, надання їм законної сили автоматично не відбулось. Тобто легалізації не сталось.

Така позиція поділяється, зокрема, і фахівцями Управління по контролю над наркотиками і попередження злочинності ООН. Вони відзначають таке. «Щоб не плутати суть процесу відмивання грошей із суттю його деяких складових компонентів, напевно, логічно всього підкреслити різницю між приховування міскування злочинно нажитих грошей і маскуванням їх характеру. Термін «відмивання» навряд чи може бути застосований щодо грошей, одержаним внаслідок вчинення злочинів, коли ці гроші ховають з поля зору закону, наприклад, шляхом витрачання їх у вигляді анонімної готівки або переміщення до держав, в яких не передбачаються покарання за використання грошових коштів невідомого походження. Все ж зводиться до того, що наявність отриманих злочинним шляхом грошей приховується від правоохоронних органів далеко від місця, де було вчинено основний злочин. Однак, якщо грошовим коштам надається видимість законного походження в тих державах, де щодо коштів із незаконних джерел застосовуються санкції, тоді і лише тоді можна говорити, що вони є дійсно відмитими, оскільки був замаскований їх характер» [4, с. 6].

Про легалізацію, в контексті досліджуваної ситуації, можна говорити коли вчиняється поведінка, відповідальність за яку зазначена в п. 2 та п. 3 ст. 6.3.13 Проекту.

При цьому зауважимо, що термін «приховувати» розкривається, в т.ч., і як маскування (*приховувати* – класти що-небудь у невідоме для інших місце, притримуючи до якогось часу; ховати, заховувати; тримати що-небудь у таємниці, не розголошувати чогось, не показувати, не виявляти кого-, чого-небудь з певною метою; *маскувати, прикривати щось чим-небудь*) [2, с. 926].

Виходячи зі сказаного, можливо, що ст. 6.3.13 Проекту могла б мати, наприклад, таку редакцію: «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто надання доходам, завідомо набутим злочинним шляхом, видимості законного походження».

Вкажемо ще й на можливі проблеми розмежування «Легалізації (відмивання» активів (доходу), одержаних злочинним шляхом» (ст. 6.3.13 Проекту) та суміжних злочинів.

Якщо прояви диспозиції ст. 6.3.13 Проекту не пов’язувати з наданням таким активам (доходу) правомірного вигляду,можуть виникати непорозуміння з її застосуванням.

Коли, скажімо, особа набуває активи (дохід), щодо яких фактичні обставини свідчать про їх одержання злочинним шляхом, і не має наміру їх легалізувати (а в диспозиції ст. 6.3.13 Проекту немає вказівки на те, що *всі* прояви злочину вчиняються з метою легалізації (відмивання) активів (доходу), одержаних злочинним шляхом), то чому в даному разі не можна говорити про вчинення злочину, відповідальність за який передбачено в ст. 6.1.11 Проекту «Дії з річчю, одержаною злочинним шляхом» (не дивлячись на те, що в одному випадку говориться про активи (дохід), а в іншому — про річ)?

В ст. 6.1.11 Проекту йдеться про відповідальність особи (крім особи, що вчинила предикатний злочин), яка річ, завідомо для неї одержану злочинним шляхом: 1) набула, 2) збула, 3) переміщувала, 4) зберігала або 5) приховала .

Список використаних джерел

1. Сучасний словник іншомовних слів. 2-ге вид., доп. З. Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2008.

2. Новийтлумачний словник української мови. У 3-х томах. К.: Вид-во «Аконіт», 2008, т. 2.

3. Новий тлумачний словник української мови. У 3-х томах. К.: Вид-во «Аконіт», 2008, т. 1.

4. Финансовые убежища, банковская тайна и отмывание денег. Нью-Йорк, Организация Объединенных Наций, Управление по контролю над наркотиками и предупреждению преступности, 1999. № 34–35 Информационного бюллетеня по вопросам предупреждения преступности и уголовного правосудия; № 8 издания Технической серии ЮНДКП. 94 с.

Сав'юк Олександр Васильович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Габуда Андрій Степанович,
доцент кафедри публічного та приватного
права Прикарпатського факультету
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАНТАЖ ЯК ОКРЕМИЙ СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Війна внесла кардинальні зміни не тільки у економічний розвиток країни, але і у розбудову правової держави в Україні. Життя стало абсолютно іншим і реалії сьогодення вимагають докорінного реформування усіх сфер життєдіяльності суспільства не тільки у нашій країні, але і далеко за її межами. Дуже важливим є той факт, щоб правотворча діяльність супроводжувалась науково-обґрунтованими змінами в законодавстві, у тому числі й кримінальному. Тільки виважене і розумне сполучення стабільності й динамічності норм закону про кримінальну відповідальність здатне забезпечити високу ефективність його приписів.

Часто проблеми, які виникають у суспільстві і мають глибоке соціальне коріння, намагаються розв'язати за допомогою кримінально-правових норм. Такий підхід не можна вважати виправданим, адже кримінальне право покликане забезпечувати охорону певних суспільних відносин і соціальних благ та запобігати кримінальним правопорушенням притаманними лише йому методами та функціями. Тому, проблеми удосконалення Кримінального кодексу України та подальшої його гармонізації із законодавством європейських країн, потрібно розглядати у нерозривному зв'язку із тими соціальними чинниками,які призводять до процесів криміналізації і декриміналізації.

З огляду на зазначене, актуальним на сьогодні є питання криміналізації шантажу. Адже з цією метою у парламенті був зареєстрований проект закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж)» № 8005 [1]. Де пропонувалось змінити редакцію частини першої статті 189 КК та доповнити кодекс ст. 189-1. Шантаж. Під шантажем у цій нормі автор пропонує визнати вимогу вчинити певну дію або бездіяльність під загрозою розголошення будь-якої інформації щодо потерпілого або його близьких, в тому числі особистого характеру. Приведення погроз, визначених частиною першою цієї статті, у виконання утворюватиме кваліфікований вид цього кримінального правопорушення. З особливо обтяжуючими обставинами це кримінальне правопорушення розглядається у випадках, коли шантаж вчинений з метою отримання майна у великому розмірі, права на майно у великому розмірі або здійснення інших дій майнового характеру на суму у великому розмірі. Втім, на нашу думку, шантаж навряд чи може мати самостійну кримінально-правову оцінку. Адже для кваліфікації цього посягання насамперед має значення мета вчинення таких дій та їх

суспільна небезпечність, що визначається цінністю об'єкта, якому заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння. У законопроекті, що пропонується немає вказівок на такі ознаки. Більше того, наразі поняття «шантаж» згадується у чотирьох статтях Кримінального кодексу України і такі дії виступають додатковими ознаками об'єктивної сторони складів цих кримінальних правопорушень. Зокрема, ст. 120 КК встановлює відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком шантажу. Статтею 149 КК кримінально протиправними визнаються вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням шантажу. У ст. 258-1 КК передбачена кримінальна відповідальність за втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням шантажу. У ст. 303 КК йдеться про втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням шантажу. Усі диспозиції цих норм побудовані таким чином, що шантаж виступає одним із способів вчинення наведених кримінальних правопорушень, але сам по собі не тягне кримінальної відповідальності. А визначальним, як відомо, при визначенні кримінальної протиправності та караності діяння виступає суспільно-небезпечна дія чи бездіяльність, а не спосіб їх вчинення. Крім вказаних статей, вітчизняний Кримінальний кодекс містить й інші норми про кримінальні правопорушення, у яких, хоча безпосередньо і не йдеться про шантаж, однак вони містять об'єктивні ознаки аналогічні або подібні до тих, законодавча конструкція яких, передбачає такий спосіб вчинення посягання, як шантаж. Зокрема, у ч. 2 ст. 154 КК встановлена відповідальність за примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово-залежні з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її(його) чи близьких родичів. У складі вимагання (ч. 1 ст. 189 КК), одним із способів впливу на потерпілого з метою заволодіння його майном, теж виступає погроза розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 386 КК і перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду,органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози розголошення відомостей,що ганьблять цих осіб чи їх близьких родичів.

Викладене дає підстави констатувати, що шантаж з точки зору кримінального права є способом досягнення кримінального протиправного результату і має спеціальну мету. Цей підхід слід визнати правильним і він є апробованим у наведених у цьому дослідженні статтях КК.

Проте поняття терміну – «шантаж», має набагато ширший спектр тлумачень. У правничій сфері його тлумачать як вимагання, погроза, і кримінальний протиправний намір, у конфліктології – тиск, у лінгвістичних джерелах визначають через кваліфікаційні ознаки: залякування, вимога, здирство, примус, наполягання, силування [2, с. 14]. Тому лінгвістичний зміст

створює підґрунтя для більш ширшого розуміння шантажу іу межах кримінального законодавства та можливої криміналізації окремих діянь у рамках таких тлумачень, якщо вони будуть містити усі елементи складу кримінального правопорушення. Проведений аналіз наукових досліджень та законодавчих приписів про шантаж повинен сприяти вдосконаленню законодавства з цього приводу, та подоланню труднощів, що виникають при кваліфікації вчиненого, а також відмежуванню шантажу за суміжними ознаками.

Таким чином, як ми і згадували у попередніх дослідженнях, зміни до кримінального законодавства можливі, однак норма: 189-1, якою пропонується доповнити Кримінальний кодекс України [1], за своїм змістом є суперечливою, у ній не дотримано техніко-юридичних критерії в ясності та точності, а також правил і законів формальної логіки [3].

На підставі викладеного, враховуючи, що запропонована редакція ст. 189-1 має ряд не до ліків і потребує суттєвого доопрацювання, внесення змін до КК України щодо кримінальної відповідальності за шантаж, ще не на часі.

Список використаних джерел

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за шантаж) від 06 лютого 2018 р. № 8005. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4 _1?pf3511=63419.

2. Білоконенко Л. Зміст поняття шантаж у правовій сфері та буденній свідомості. Філологічні студії: *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2019. Вип. 20. С. 9–20.

3. Габуда А. С., Сав'юк О. В. Проблеми криміналізації шантажу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2018. №. 5 (17). С. 151–156.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В К. Грищук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А. В. Савченко, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. І допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Ступник Ярослав Валерійович,
завідувач кафедри кримінального права
та процесу Ужгородського національного
університету, кандидат юридичних наук, доцент;
Щербакова Ганна Володимирівна,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Згідно статистичних даних, за останнє десятиріччя умисні протиправні посягання на життя людини входять до двадцятки[1] тих, що найчастіше

[1]*Примітка*: В окремі роки (наприклад у 2015 р.) умисні протиправні посягання на життя людини навіть входили до першої десятки тих, що найчастіше обліковувалися та за якими кримінальні провадження найчастіше направлялись до суду.

обліковувалися та за якими кримінальні провадження найчастіше направлялись до суду [1, с. 55–56].

Вважаємо, що чинниками які призвели до високих показників цих злочинів є:

– законодавчі зміни в порядку вирішення питання про початок досудового розслідування й обліку кримінальних правопорушень на підставі чинного КПК України;

– збройний конфліктна сході України (починаючи з квітня 2014 року) та проведення воєнних дій на значній території України (починаючи з 24 лютого 2022 року й дотепер).

Такий стан речей викликає занепокоєння, підсилює актуальність дослідження обраної проблематики.

Життя це одне з найвищих природних благ.

В системі основоположних прав людини, право на життя має найбільшу цінність, адже без нього всі інші блага, права та свободи втрачають для людини сенс.

Зупинимося детальніше на понятійному та категоріальному апараті означеної проблематики.

Слід зауважити, що поняття «право на життя» і «життя» не є тотожними.

Незважаючи на важливість цих понять, на законодавчому рівні їх тлумачення відсутнє.

У наукових джерелах,згідно філософському підходу, поняття «життя людини» розглядається як єдине ціле, що включає в себе фізичне, психічне та соціальне функціонування людського організму [2, с. 30].

Відповідно до правового значення,під «життям людини» розуміють найвище нематеріальне благо, що виникає з моменту відділення життєздатної дитини від організму матері під час фізіологічних пологів, та яке триває протягом усього часу функціонування головного мозку [3, с. 565].

При цьому під «правом на життя» у науці та правозастосовній практиці розуміють природну невід'ємну від особистості і гарантовану нормами внутрішнього законодавства та міжнародно-правовими актами можливість захисту недоторканності життя і свободи розпоряджатися ним [4, с. 32].

Тлумачення *права на життя* за *Конституцією* України є можливим у контексті принаймні двох її статей – 3 і 27.

Зокрема,у *ст.*3зазначається: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

У статті 27 наголошується: «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя».

Вищезазначені норми Конституції України делегуються із низки міжнародно-правових актів, як наприклад, Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про

права дитини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародного пакту про громадські і політичні права.

Згадувані Конституційні норми знайшли своє відображення у положеннях КК України, які визначають відповідальність за порушення права на життя людини.

В цьому контексті варто згадати зміст ч. 1, 2 ст. 1 КК України, в яких наголошується, що КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для здійснення цього завдання Закон визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

Другий розділ *КК України, мітить наступний перелік злочинів проти життя:* різні види умисних вбивств (ст. 115–118), вбивство через необережність (ст. 119), доведення до самогубства (ст. 120), погрозу вбивством (ст. 129).

Існують також статті, які розміщуються в інших розділах Особливої частини КК України, де передбачена відповідальність за порушення права на життя. Але у тих випадках шкода цим правам і свободам завдається у зв'язку з посяганням на інші суспільні відносини, які становлять основний об'єкт посягання, а вказаним цінностям завдається шкода тому, що посягання на основний об'єкт неможливе без цього. Наприклад, посягання на життя державного діяча має основним безпосереднім об'єктом закріплену Конституцією України політичну систему країни, а додатковим обов'язковим об'єктом – життя хоча б однієї з посадових осіб, що перелічені в диспозиції ст. 112 КК України. У масових безпорядках (ст. 294 КК України), наприклад, основним безпосереднім об'єктом виступають основи державного управління в сфері громадської безпеки, а додатковим факультативним об'єктом – життя і здоров'я окремих людей і т. д.

Отже норми КК України виступають своєрідним інструментом для охорони державою в особі її уповноважених органів права на життя.

Іншими словами, норми матеріального права виступають засобом карального, виховного та превентивного впливу. Такий вплив, здійснюється як на законодавчому так і правозастосовному рівнях.

Законодавчий рівень характеризується формуванням кримінально-правової політики та встановленням тих суспільно небезпечних діянь, які є кримінальними правопорушеннями і тих заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які вчинили такі діяння.

В свою чергу правозастосування – це сфера прояву професіоналізму суддів, працівників прокуратури, МВС, СБУ, оперативних підрозділів, адвокатури та всіх органів, які застосовують право. Застосування кримінально-правових норм як різновид правозастовної діяльності може бути здійснено шляхом: використання кримінально-правової норми; запровадження кримінально-правової норми; виконання кримінально-правової норми; закріплення (фіксування) факту застосування кримінально-правової норми у кримінально процесуальному документі.

Доречно відмітити, що право на життя передбачає два основних зобов'язання з боку держави та її офіційних представників.

Перше, так зване, «негативне» зобов'язання. Держава або її офіційні представники мають утриматись від будь-яких дій, наслідком яких може стати позбавлення життя, за винятком встановлених обмежень.

Друге, це «позитивні» обов'язки – держава має захищати життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією.

При цьому,заслуговує на увагу той факт, що виконання державою обов'язку щодо захисту права на життя людини в умовах війни має ряд специфічних ознак. Зокрема йдеться про питання юрисдикції в умовах окупації території;переліку зобов'язань держави під час збройного конфлікту;меж необхідності застосування сили при правомірній необхідній обороні;особливостей розслідування фактів позбавлення життя тощо.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. І. Декриміналізація і нові способи запобігання кримінальним правопорушенням – вимоги часу. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2021*: Альманах наукових праць / за ред. проф. Є. Л. Стрельцова, проф. О. В. Козаченка, PhD О. М. Мусиченко. Миколаїв: МІП НУ ОЮА, 2021. С. 50–59.

2. Митрофанов І. І. Злочини проти здоров'я людини : навч. посіб. / В. М. Лінов, І. І. Митрофанов. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2017. 328 с.

3. БасовськаК. О. Право людини на життя : юридична природа та зміст. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 60. С. 564–571.

4. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика права людини на життя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 29, т. 1. С. 27–32.

Ткаченко Ірина Михайлівна,
викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ

Проблеми потерпілого у праві мають міжгалузеве значення, оскільки визнання особи потерпілою є необхідною умовою кваліфікації кримінальних правопорушень, для яких ця ознака є обов'язковою, досудового розслідування такої категорії кримінальних проваджень тощо. Як слушно зауважено у широкому розумінні факультативні ознаки складу кримінального правопорушення, до яких належить потерпілий, мають різне не лише кримінально-правове, але й кримінально-процесуальне, криміналістичне, кримінологічне та оперативно-розшукове значення. Це так зване універсальне, міжгалузеве або загальне значення зазначених ознак [1, с. 47].

Водночас для практики важливо встановити насамперед кримінально-правове та кримінальне процесуальне значення цих термінів, а тому необхідно дослідити співвідношення термінів потерпілий у кримінальному праві та потерпілий у кримінальному процесуальному праві.

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК).

Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК).

Водночас дефініція потерпілого у КК відсутня. Однак таке визначення пропонується в проєкті нового КК, у якому потерпілою особою пропонується визнати фізичну чи юридичну особу, яка безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або якій було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням (ст. 2.2.2. проєкту). Аналіз цієї дефініції дає підстави стверджувати, що потерпіла особа характеризується двома ознаками: 1) це фізична чи юридична особа; 2) вона безпосередньо зазнала шкоди від кримінального правопорушення або їй було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням [2; 3]. Натомість в теорії кримінального права пропонуються низка визначень потерпілого від кримінального правопорушення, які суттєво відрізняються за змістом [4].

Порівняємо ознаки потерпілого у КК і КПК. Незважаючи на те, що у кримінальному і кримінальному процесуальному законодавстві йдеться про одну й ту ж категорію, однак вони мають низку відмінних ознак, які дають можливість їх розмежовувати. Різним є і правовий статус зазначених осіб у згадуваних галузях законодавства.

А. А. Вознюк та Є. В. Кузьмічова-Кисленко пропонують як для потреб кримінального, так і кримінального процесуального законодавства застосовувати визначення потерпілого, передбачене ст. 55 КПК України. Однак наполягають, що не слід ототожнювати потерпілого як ознаку складу злочину і як учасника кримінального провадження [5, с. 212–213]. Така позиція видається логічною, оскільки практики зазвичай керуються дефініціями, закріпленими на рівні закону, а не в теорії, оскільки теоретичні конструкції потерпілого можуть бути різними. Однак така позиція не є безспірною принаймні з огляду на те, що у ст. 55 КПК України йдеться виключно про шкоду і відсутні положення про загрозу її заподіяння.

М. С. Бондаренко вважає, що ототожнення потерпілого у кримінально-правовому і кримінально-процесуальному розумінні може потягти істотні правозастосовні проблеми. На думку дослідниці річ у тім, що законодавче визначення потерпілого у КПК України включає не лише фізичних осіб, але й юридичних, яким кримінальним правопорушенням заподіяно майнову шкоду. Водночас наука кримінального права розглядає потерпілого лише як фізичну

особу, і пропонує закріпити це у КК України. Це уже свідчить про певний дисонанс, який може виникнути між матеріальним і процесуальним правом. Тривалий час у науці кримінального права центральною фігурою постає особа, яка вчинила злочин. Вивчаються дані про цю особу, психічне ставлення у момент вчинення злочину, дії, які вона вчинила та наслідки, що настали від її поведінки. Потерпілий завжди виконує другорядну роль. Так само відбувається й у кримінальному процесі, де превалюють питання, пов'язані з реалізацією прав підозрюваного/обвинуваченого під час досудового розслідування, судового розгляду, права оскарження процесуальних рішень, ухвалених стосовно нього, та ін. [6, с. 75].

Очевидно, що не можна бути таким категоричним з приводу того, що наука кримінального права розглядає потерпілого лише як фізичну особу, адже існує багато прихильників визнання потерпілими й інших суб'єктів, насамперед юридичних осіб [4; 7, с. 195; 8, с. 297; 9, с. 52; 10, с. 76].

На переконання А. А. Музики та Є.В. Лащука відмінність між кримінально-правовим і кримінально-процесуальним поняттями потерпілого – потерпілого від злочину і потерпілого у кримінальній справі відповідно, полягає, зокрема, в тому, що: 1) потерпілому від злочину не завжди завдається шкода суспільно небезпечним діянням; 2) у кримінальному праві особа стає потерпілим від злочину з моменту вчинення злочину, а в кримінальному процесі – з моменту визнання її потерпілим у встановленому законом порядку (ст. 49 КПК) і набуває у зв'язку з цим процесуального статусу, тобто відповідних прав та обов'язків потерпілого у кримінальній справі; 3) у кримінальному процесі потерпілим може бути визнана не лише фізична особа, що передбачена відповідною кримінально-правовою нормою як потерпілий від злочину, а й інші фізичні особи [11].

А. А. Вознюк та Є. В. Кузьмічова-Кисленко наголошують, що відмінність між кримінально-правовим і кримінальним процесуальним поняттям потерпілого полягає в тому, що:

– потерпілому від злочину не завжди завдають шкоди суспільно небезпечним діянням. У певних ситуаціях можливе лише створення загрози її завдання. Натомість у КПК України чітко наголошено на завданні фізичної, моральної чи майнової шкоди;

– у кримінальному праві особа стає потерпілою від злочину з моменту вчинення злочину, незалежно від того, чи було його зареєстровано. Саме з цього моменту виникають її права, передбачені КК України, зокрема на відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди, примирення з винним. У кримінальному провадженні потерпілою визнають особу з моменту завдання їй кримінальним правопорушенням моральної, фізичної або майнової шкоди, однак права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, заяви про залучення її до провадження як потерпілого чи надання нею письмової згоди слідчому, прокурору, суду на визнання особи потерпілою;

– у кримінальному провадженні потерпілим може бути визнана не лише фізична особа, що передбачена кримінально-правовою нормою як потерпілий від злочину, а й інші фізичні та юридичні особи [5, с. 216–217].

Таким чином, можна виділити низку критеріїв, на підставі яких провести розмежування потерпілого в кримінальному та кримінальному процесуальному праві (див. таблицю).

Таблиця

Розмежування потерпілого в кримінальному та кримінальному процесуальному праві

Критерії/ознаки	Потерпілий у кримінальному праві	Потерпілий у кримінальному процесуальному праві
Категорія осіб, які визнаються потерпілими	чітко не визначено; насамперед фізична особа, а окремі вчені визнають і юридичних осіб	фізичні і юридичні особи, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій
Шкода	особа зазнала шкоди від кримінального правопорушення або їй було створено реальну загрозу заподіяння шкоди кримінальним правопорушенням	завдано моральної, фізичної або майнової шкоди
Статус	кримінально-правовий	кримінальний процесуальний
Момент набуття статусу	з моменту вчинення кримінального правопорушення	з моменту подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого

Викладене дає підстави стверджувати, що незважаючи на те, що в обох галузях права йдеться про одну й туж категорію осіб, однак більшість ознак потерпілого у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві не співпадають. Безумовно правовий статус потерпілих у КК України повністю відмінний від його статусу у КПК України, що обумовлено різним предметом правового регулювання відповідних галузей законодавства. Однак у питаннях категорії осіб, які визнаються потерпілими, а також заподіяння їм шкоди чи загрози її заподіяння положення КК і КПК України слід уніфікувати. Відтак, у КК і КПК України поняття потерпілого мають узгоджувати: вони повинні мати спільні ознаки, характері обом галузям і відмінні, які визначаються особливостями предмету правого регулювання кримінального і кримінально-процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Вознюк А. А. Факультативні ознаки складу злочину: міжгалузевий вимір. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. X Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам’яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 22 листоп. 2019 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 45–47.

2. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 29 вересня 2022 р.). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf.

3. Ткаченко І. Потерпіла особа в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези V Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 лютого 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2022. С. 434–437.

4. Ткаченко І. М. Сучасні концепції потерпілого від кримінального правопорушення в теорії кримінального права. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2021. № 4 (18). С. 73–85. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.4.06

5. Вознюк А. А., Кузьмічова-Кисленко Є. В. Проблеми встановлення потерпілого від порушення правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 3(104). С. 210–218.

6. Бондаренко М. С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 269 с.

7. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об’єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

8. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1121 с.

9. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / Колектив авторів. За заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків: Вид-во: Кроссроуд, 2008. 364 с.

10. Фесенко Є. Цінності як об’єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.

11. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ: Паливода А. В., 2011. 192 с.

Усатий Григорій Олександрович,
доцент кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОПУСТИМІСТЬ ПОДВІЙНОГО ІНКРИМІНУВАННЯ ЯК ПРИНЦИП КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Норми, що містяться у КК України та у КУпАП, а також у ряді інших законодавчих актів, що передбачають відповідальність за вчинення адміністративного проступку (наприклад Закон України «Про запобігання корупції»), встановлюють відповідальність за посягання на суспільні відносини, що перебувають під охороною тієї чи іншій галузі права. Спільність спрямованості обумовлює спорідненість цих галузей права. Наявність такого

роду спорідненості і породжує різного роду непогодженості (непорозуміння), такого роду непорозуміння можуть мати різний характер, в залежності від характеру їх можна поділити: 1) непорозуміння, які виникають у наслідок колізії, яка утворилась між нормами кримінального та адміністративно-деліктногоправа; 2) непорозуміння, які виникають за умови наявності конкуренції між нормами кримінального та адміністративно-деліктного права; 3) непорозуміння, у наслідок наявності суміжних складів, які містяться у КК України та у КУпАП; 4) невідповідність санкцій, які містяться у суміжних складах злочинів та адміністративних проступків; 5) непорозуміння викликані проблемами непогодженості термінології між нормами КК та КУпАП.

В юридичній літературі відстоюється декілька точок зору щодо вирішення колізій між нормами кримінального та адміністративно-деліктного права. Одна група вчених вважає, що пріоритет застосування належить, нормам законодавства про кримінальну відповідальність, на тій підставі, що КК забезпечує охорону найбільш суттєво важливих суспільних відносин. Інша група юристів, до якої ми також відносимось, вважає, що в разі наявності колізії особа, що застосовує закон, не повинен керуватись нормами та положеннями, які містяться у статтях КК України, на підставі принципу, що всі сумніви та суперечності законодавства враховуються на користь винної особи, аналогічну позицію займає В.О. Навроцький, який зазначає що у чинному законодавстві непоодинокі випадки, коли за певні діяння відповідальність передбачена водночас і в КУпАП як за адміністративне правопорушення, і в КК України як за злочин [1, с. 538–542].

Враховуючи принцип гуманізації відповідальності та принцип, що усі спірні моменти трактуються на користь особи, дії якої кваліфікуються, застосовувати норми та положення, які посилюють юридичну відповідальність, на підставі застосування інститутів, що закріплені у КК України за нашим переконанням є недоцільним.

До того ж, варто згадати про доволі поширену кримінально правову природу адміністративної відповідальності, що притаманна національній правовій системі і яку визнають навіть європейські юристи (зокрема, див. Рішення Європейського суду з прав людини при розгляді справи «Гурепка проти України») [2].

Конституція України закріпила – загальноправовий принцип *nonbisinidem,* передбачивши у ч. 1 ст. 61, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. «У теорії кримінального права це положення часто поширюють лише на випадки, коли громадянин держави вчинив злочин за кордоном, поніс там покарання і знову опинився в Україні. Його не можна знову притягати до відповідальності, хоча б і здавалося, що зазнане ним покарання надто м’яке і не відповідає вітчизняним законам. Такий підхід, вважаємо, надто звужує кримінально-правове значення цього конституційного положення, оскільки воно стосується також кваліфікації діяння. Його важливість визначає віднесення відповідних положень до принципів кримінально-правової кваліфікації.

Стосовно кваліфікації цей принцип означає:

1) посягання не може кваліфікуватися за статтею Особливої частини кримінального законодавства, якщо інша стаття з числа інкримінованих цій же особі повністю охоплює скоєне;

2) діяння, що отримало правову оцінку як адміністративний проступок, не може одночасно виступати як ознака злочину.

На вказаному принципі базується ряд правил кваліфікації злочинів.

Ще один аспект проблеми недопустимості подвійного інкримінування пов'язаний з врахуванням при кваліфікації діянь, які є частиною адміністративного проступку чи іншого правопорушення і вже отримали відповідну правову оцінку. З принципу недопустимості подвійного інкримінування випливає, коли певні діяння вже враховані як ознака іншого правопорушення, то вони одночасно не повинні враховуватися як ознака злочину. Адже їх правові наслідки погашені фактом накладення адміністративного стягнення. Подвійне врахування одних і тих же дій як складових і адміністративного проступку, за котрий вже накладено стягнення, і злочину означає: за одні й ті ж дії особа двічі несе юридичну відповідальність. Причому тут немає кумуляції правопорушень різних видів – коли однією дією вчиняється, наприклад, злочин і цивільний делікт, а є одне правопорушення, яке складається з декількох діянь.

Тому є підстави вважати, що при кримінально-правовій кваліфікації неприпустимо враховувати діяння, за які особа законно піддана іншим видам юридичної відповідальності. Адже це означає порушення загальноправового принципу про недопустимість подвійної відповідальності за одні і ті ж діяння та аналізованого принципу кримінально-правової кваліфікації.

У зв'язку з цим слід звернути увагу також на невдалість формулювання, яке міститься в ч. 1 ст. 61 Конституції України. Повинно йтися про те, що ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності не лише одного виду, а й різних видів за одне і те саме правопорушення»[3, с. 130-132].

Підсумовуючи зазначимо - діяння, що отримало правову оцінку як адміністративне чи інше правопорушення, не може одночасно бути ознакою злочину [4, с. 30]:

1. Кримінальна й адміністративна відповідальності не можуть бути застосовані до особи за одне й те ж правопорушення одночасно (аніпаралельно, аніпослідовно). Якщо адміністративний проступок є готуванням до злочину, він не повинен отримувати самостійну кваліфікацію, оскільки пізніша стадія злочину поглинає попередню, навіть якщо вона становить інше правопорушення. Якщо ж таке діяння припинене на стадії готування, то особа повинна нести лише адміністративну відповідальність за дії, які утворюють склад адміністративного правопорушення.

2. Одне й те ж діяння не може бути одночасно підставою для кримінальної та адміністративної відповідальності. Встановивши сферу дії, засоби та ознаки кримінальної й адміністративної відповідальності, адже науковцями доведено, що вони є одним видом юридичної відповідальності (ретроспективною, негативною відповідальністю), що виключає можливість їх одночасного застосування щодо особи.

3. Якщо дії особи припинені на стадії готування до злочину і утворюють адміністративний проступок, особа має нести лише адміністративну відповідальність, це відповідатиме принципу «nonbisinidem» та недопустимості зміни становища особи у бік погіршення.

4. Дослідивши правові позиції ЄСПЛ під призмою розуміння цією міжнародною судовою установою принципу nonbisinidem, варто акцентувати увагу на тому, що «у практиці ЄСПЛ дія правила «не двічі за одне» поширюється лише на кримінально-правову сферу, межі якої Суд розуміє значно ширше, ніж національні юрисдикції держав-членів Ради Європи, в тому числі й України. Беручи до уваги об'єкт посягання та суворість стягнення, ЄСПЛ відносить до кримінально-правових окремі види адміністративних правопорушень». «З окремих рішень випливає, що **відповідно до положень nonbisinidem, діяння, яке отримало остаточну оцінку як адміністративне правопорушення не може визнаватись злочином чи його складовою й навпаки**»[5].

Список використаних джерел

1. Кузніченко С. О. Проблеми співвідношення норм адміністративно-деліктного та кримінального права. *Форум права*. 2010. № 4. С. 538–542 URL: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010- 4/10kcotkp.pdf.

2. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Гурепка проти України» URL: http://www.khpg.org/index.php?id=1157025974.

3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посібник. – Київ : Юрінком інтер, 2006. С. 130-132.

4. Кузнецов В.В., Савченко А.В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник/ за заг. ред. д.ю.н, проф. В.І. Шакуна. 5-те вид., перероб. К. : Алерта, 2013. С. 30. Див. також Гнатів І.М. Принцип «nonbisinidem» у кримінальному праві України. – Автореф. дис. …канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 19 с.

5. Хилюк С. Кримінально-правовіаспекти правила nonbisinidem у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник Львівського університету*. 2012. Вип. 55. С. 254–265. (Серія юридична).

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

18 червня 2022 р., після повномасштабного вторгнення російської федерації та актуалізації питань євроінтеграції України президент України Володимир Зеленський зареєстрував законопроєкт про ратифікацію Стамбульської конвенції. 20 червня 2022 р. конвенцію ратифіковано (259 голосів проти 8).21 червня 2022 р. президент України Володимир Зеленський підписав закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. Із 01 листопада 2022 р. ця Конвенція набула чинності для України. Україна стала 36-ю країною, яка ратифікувала Стамбульську конвенцію. Метою Стамбульської Конвенції є запобігання насильству, в тому

числі домашньому, захист постраждалих осіб та притягнення до кримінальної відповідальності кривдників.

Стамбульська конвенція була ратифікована Україною із заявами, що Україна не розглядає жодне з положень Конвенції як таке, що зобов'язує її вносити зміни до Конституції та Сімейного кодексу або інших законів щодо інститутів шлюбу, сім'ї, усиновлення та права батьків виховувати дітей згідно власних переконань.

У Законі України про ратифікацію вказано, що внаслідок широкомасштабної збройної агресії РФ Україна не може гарантувати виконання зобов'язань, передбачених Конвенцією, на тимчасово окупованих територіях, в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі до повного відновлення конституційного ладу України на цих територіях. Це означає, що відповідальність за всі акти насильства, зокрема сексуальні, які вчинено на окупованих територіях, буде нести країна-агресор.

Країни, що ратифікують Конвенцію, мають криміналізувати такі порушення, зазначені в цьому документі, зокрема каліцтва жіночих геніталій. Із набуттям чинності цієї Конвенції розгорнулися дискусії в науковому колі щодо необхідності закріплення кримінальної відповідальності каліцтва жіночих статевих органів в окремій нормі в КК України.

Зважаючи на характер каліцтва жіночих статевих органів, це вважається одним з тих злочинів, які порушують принцип гендерної нейтральності кримінального законодавства, що становить частину цієї Конвенції. Вона спрямована на криміналізацію традиційної практики видалення певних частин жіночих статевих органів, характерної для деяких спільнот, які застосовують її до жіночого населення. Автори вважали за необхідне віднести каліцтво жіночих статевих органів до кримінального злочину в цій Конвенції, бо така практика призводить до незворотної шкоди на все життя й застосовується без згоди жертви.

Пунктом «а» передбачено криміналізація акту видалення, інфібуляції або будь-яке інше каліцтво в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора, зокрема, якщо це роблять медичні працівники, згідно з вимогами Резолюції 61.16 Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я ВООЗ з питань прискорення заходів боротьби за ліквідацію каліцтва жіночих статевих органів. Термін «видалення» стосується часткового або повного видалення клітора або малих статевих губ. «Інфібуляція», з іншого боку, означає звуження входу до піхви через створення щільного кільця в результаті обрізання внутрішніх статевих губ. Термін «будь-яке інше каліцтво» означає будь-які інші фізичні зміни на жіночих статевих органах.

Необхідно зазначити, що до *внутрішніх жіночих статевих органів* відносяться яєчники, матка, фаллопієві труби, піхва. *Зовнішні жіночі статеві* органи: лобкове підвищення, великі й малі статеві губи, переддвер'я піхви, залози і цибулини переддвер'я, дівоча пліва і клітор, що є рудиментальним лорганом, гомологом печеристих тіл статевого члена. Враховуючи зміст статевих органів вважаю недоцільним виділяти в окрему норму в КК України видалення, інфібуляцію або будь-яке інше каліцтво в цілому або частково

великих статевих губ, малих статевих губ або клітора у зв'язку з тим, що каліцтво статевих органів криміналізовано в ч. 1 ст. 121 КК України.

Ще однією проблемою є відсутність в кримінальному законодавстві поняття каліцтва статевих органів. Згідно з академічним тлумачним словником української мови під *каліцтвом* вважається тілесне пошкодження, що призводить до втрати працездатності; покалічення [1]. У чинному законодавстві мова про втрату працездатності каліцтво йдеться лише в окремих актах. Наприклад, в наказі МОЗ України від 15.11.2005 № 606, який затверджує інструкцію «Про встановлення причинного зв'язку смерті з професійним захворюванням (отруєнням) або трудовим каліцтвом» [2] визначається, що *стійкою втратою професійної працездатності* є інвалідність внаслідок професійного захворювання отруєння) чи трудового каліцтва та/або відсотки втрати професійної працездатності. У цьому ж наказі передбачено, що *трудове каліцтво* (нещасний випадок на виробництві) – це ушкодження здоров'я працівника внаслідок нещасного випадку, стався під час виконання трудових обов'язків.

Згідно з п. 2.1.наказу МОЗ України № 420 «Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків» від 05.06.2012 *ступінь втрати* професійної працездатності у відсотках встановлюється, виходячи з наслідків ушкодження здоров'я внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання з урахуванням професійних здібностей, що є у потерпілого, клініко-функціональних можливостей і важливих професійних якостей, які дозволяють продовжувати виконання роботи за попередньою професією до нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання. Враховуються зниження кваліфікації, зменшення обсягу виконуваної роботи та важкість праці в звичайних, спеціально створених виробничих або інших умовах, ступінь втрати професійної працездатності встановлюється в межах від 5 до 100 відсотків. Відповідно до п. 2.2. цього наказу основним принципом експертизи професійної працездатності потерпілого є сукупний аналіз таких критеріїв: клініко-функціональних;характеру професійної діяльності (кваліфікації, якості і обсягу праці, здатності до його виконання); виду і ступеня обмеження життєдіяльності [3].

Отже, враховуючи те, що поняття каліцтва статевих органів не визначено на законодавчому рівні при його формулюванні необхідно врахувати положення відомчих актів МОЗ України. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне при визначенні каліцтва статевих геніталій врахувати клініко-функціональні критерії, а саме характер і важкість ушкоджень, особливості перебігу патологічного процесу, характер (вид) порушень функцій статевих органів чи організму в цілому (значно виражений, виражений, помірний, легкий); клінічний і реабілітаційний прогнози;

Підпункт «b» Конвенції передбачає факт співучасті з правопорушником в актах, передбачених у пп. «a», шляхом примусу або схиляння жінки до видалення, інфібуляції або каліцтва великих статевих губ, малих статевих губ або клітора. У цій частині застосування положення обмежується лише повнолітніми жертвами. Підпункт «c» передбачає криміналізацію факт

підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до видалення, інфібуляції або каліцтва великих статевих губ, малих статевих губ або клітора. Ця частина положення обмежується лише жертвами-дівчатками і охоплює ситуації, коли будь-хто (зокрема батьки, дідусі чи бабусі або інші родичі) примушують свою доньку або родичку до цієї процедури. Автори вважали за необхідне розрізнити жертв, які є повнолітніми особами та дівчатками, бо не хотіли криміналізувати підбурювання жінок до будь-яких актів, передбачених у пп. «а».

Питання доцільності закріплення в окремій нормі КК України кримінальної відповідальності за ці дії викликає сумніви, у зв'язку з тим, що вони охоплюються інститутом співучасті. У випадку, якщо примус поєднувався з погрозою вбивством, залякуванням щодо потерпілого, то такі дії вимагають додаткової кваліфікації за ст.121 та ст. 129 КК.

Список використаних джерел

1. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. С. 78. URL: https://slova.com.ua/word/.

2. Про встановлення причинного зв'язку смерті з професійним захворюванням (отруєнням) або трудовим каліцтвом: наказ МОЗ від 15.11.2005 № 606. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1455-05#Text.

3. Про затвердження Порядку та Критеріїв встановлення медико-соціальними експертними комісіями ступеня стійкої втрати професійної працездатності у відсотках працівникам, яким заподіяно ушкодження здоров'я, пов'язане з виконанням трудових обов'язків: 05.06.2012 № 420 від 16 серпня 2012 р. за № 1387/21699. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1387-12#Text

Секція 4
ДОПОВІДІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Бабенко Вікторія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Шармар О. М.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО, СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВАННЯ, РАНГУ, ЧИНУ АБО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО КЛАСУ

Більшість спеціальних видів покарань є давно відомими для вітчизняного та зарубіжного законодавства. Але, як показують дані судової статистики такий вид покарання, приміром, як позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, застосовуються досить рідко, та мають певну специфіку застосування та звільнення від покарання.

Спеціальними покарання визначають за колом суб'єктів, до яких можна застосувати таке обмеження у реалізації прав та свобод. Такі види покарання можуть застосовуватися лише до визначеного кола суб'єктів, і не можуть бути призначеними будь-якій особі, як наприклад позбавлення волі, яке є загальним видом покарання. Так, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу може бути призначене лише колу осіб, які перебувають у такому службовому стані.

Питання особливостей відбування та звільнення від покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу досліджувалося у працях багатьох науковців та вчених, таких як:М. В. В'юник, Б. О. Кирись, О. В. Нарожна, Т. Б. Ніколаєнко, Ю. А. Пономаренко, В. В. Середа, М.І. Хавронюк, О. М. Шармар та ін.

У ст. 54 КК України зазначається, що «засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» [4].

Каральний вплив такого виду покарання полягає у тому, що особа позбавлена такого звання, рангу, чину, як внаслідок позбавляється спеціальних привілеїв, прав, пільг та переваг, таких як право на спеціальну пенсію. Втім, слід зазначити, що у такому випадку каральний вплив більшою мірою проявляється у превентивній дії такого покарання, щодо осіб, які перебувають у такому службовому стані.

Як показує статистика, за 2019 рік вироків з винесенням такого покарання було 28, а у 2020 – взагалі 0 [3]. Такі показники можуть свідчити про

неможливість застосування судами даного виду покарання та недоцільність такого в системі покарання наявного в КК України.

Як зазначає Ю. А. Пономаренко щодо такого виду покарання «закон не визначає ні кола прав людини, на обмеження яких воно спрямоване, ні обсягу таких обмежень» [5, с. 328]. В.В. Середа також вказує, що даний вид покарання «полягає у безстроковому (до кінця життя) позбавленні засудженої особи звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» [7, с. 312].

Можна зробити висновки, що позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу є таким, що порушує передбачене ЄСПЛ «право на надію». Дане положення отримало тлумачення ЄСПЛ як «вимогу до перегляду покарання … шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці» [6]. Дане положення ми розтлумачуємо так, «надія є одним із основних аспектів людської особистості, у якому закладено можливість очікувати зменшення строків покарання, помилування чи умовно-дострокового звільнення від покарання»[1, с. 98]. При призначенні даного виду покарання повинне існувати поновлення права на надію, передбачене ЄСПЛ.

Ми вважаємо, що у такому випадку має існувати механізм звернення, щодо поновлення у званні, ранзі, чині, підстави такого поновлення, визначено перелік осіб які можуть звертатися та строки, після спливу терміну яких, можна зробити відповідне звернення.

Також, слід зазначити, що зі змісту самої статті не завжди можна чітко зрозуміти які обмеження повинні застосовуватися до особи, тобто якого саме звання, рангу чи чину потрібно її позбавити. До прикладу, таке покарання передбачає позбавлення чину, що не передбачено іншими нормативно-правовими актами, про призначення чину. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 2019 року виключив призначення «класового чину» [2], яке до цього часу існувало, але все одно не задовольняло визначення дане у КК України. Тобто, покарання у виді позбавлення класного чину працівників прокуратури у нормі ст. 54 КК України є, але на підставі зазначеного Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» його застосування на практиці неможливе.

Як зазначає В. В. Середа «застосовуючи додаткове покарання у виді позбавлення звань, рангів, чинів та кваліфікаційних класів, потрібно чітко та правильно вказати, якого саме звання, рангу, чину чи кваліфікаційного класу потрібно позбавити особу» [7, с. 313]. З таким судженням не можна не погодитись.

Ми вважаємо, що для збереження даного виду покарання, у нормі, передбаченій ст. 54 КК України необхідно вказати види звань, передбачені у нормативно-правових актах, якими такі звання призначаються. Назва самого покарання не охоплює всі можливі ранги, чини, звання існують у нашій державі, чим безпідставно звужується сфера його застосування.

Логічним є, що у назві статті неможливо передбачити усі наявні звання, ранги, чини, тому, назву статті доцільно було б залишити незмінною, а зміст розширити, передбачивши усі можливі службові сани. Такі звання повинні бути чітко вказаними, а у випадку прокурорів, повинні бути визначені чини у ЗУ «Про прокуратуру», та узгодженні з КК України.

Можна зробити висновок, що дана норма має низку недоліків, що не дозволяє ефективно її застосовувати на практиці. Сама стаття є доволі громіздкою, у зв'язку з обширним списком усіх можливих виявів застосування даної норми. Законодавцем передбачалося, що у статті даного виду покарання, мають бути передбачені усі види службових станів, втім деякі із них були сформульовані неправильно або не відповідають дійсності.

Список використаних джерел

1. В. Бабенко, О. Шармар. Проблемні питання звільнення від відбування покарання довічного позбавлення волі. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 2. С. 98–100.

2. Закон України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури : Закон України від 11.07.2021 № 113-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 42. Ст. 238.

3. Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

5. Пономаренко Ю. А. Деякі проблеми покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. *Від громадянського суспільства до правової держави* : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2008 р.). Харків : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2008. С. 328–330.

6. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: http://khpg.org/index.php?id=1408522184.

7. Середа В. В. Тенденції розвитку покарання у виді позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу : *Науковий вісник Львівського держ. Універ. внутр. Справ* : Львів, 2016.

Богомаз Данїл Романович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ;
Науковий керівник:
викладач кафедри цивільного права
та процесу Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ ***Логінова М. В.***

ВОЄННИЙ СТАН: ЧИ ЗАЗНАЛИ ЗМІН НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Постановка проблеми. Військова агресія рф проти України вплинула майже на усі сфери життя людей в Україні, зокрема можливість виконання цивільно-правових зобов'язань. Йдеться про те, що з цих причин велика кількість цивільно-правових договорів в Україні не буде виконана належним чином. У зв'язку з чим необхідно дослідити питання щодо наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань з причин воєнного стану в Україні, та як вони впливають на жителів держави.

Стан дослідження. Дане питання досліджували такі науковці, як Л. С. Буряк, О. Ю. Гусєв, А. С. Зеленяк, А. Ю. Каламайко, Т. М. Кучер, О. М. Лазько, Т. І. Лежух, С. Я. Фурса та інші. Не зважаючи на велику кількість робіт, дане питання потребує правового аналізу.

Метою написання є здійснення аналізу цивільно-правових зобов'язань, та як вони змінилися з початку повномасштабного вторгнення.

Виклад основних положень. З початку повномасштабного вторгнення було внесено ряд змін в чинне законодавство України, в той же час було запроваджено зміни в Закон № 2120-IX, що стосується предмету дослідження та до ЦКУ.

На сьогоднішній день, в чинному цивільному законодавстві визначено, що на період дії воєнного стану в Україні у разі прострочення позичальником виконання грошових зобов'язань за договором, позичальник звільняється від відповідальності. При цьому зазначається, що з 24 лютого 2022 року поставлено заборону на постановлення штрафів, пені, санкцій через несвоєчасне виконання зобов'язань.

Так, наприклад у ЗУ «Споживчі кредити», визначено, що у разі прострочення споживачем виконання зобов'язань за договором споживчого кредиту споживач звільняється від прострочної відповідальності перед кредитором на кілька днів після дата припинення або анулювання. А цивільним законодавством передбачено заборону на підвищення процентної ставки у даного виду цивільно-правових зобов'язань [1].

Якщо взяти до уваги питання інших цивільно-правових договорів, а саме договору купівлі-продажу, то можна побачити, що під час військового стану,

коли покупець отримав товар (саме в період особливого стану), характерними є ситуації, при яких в подальшому покупці відмовлялися від здійснення оплати товару, посилаючись виключно на форм-мажорні обставини. Але при цьому покупці мали кошти на банківських рахункам, не знаходилась на території ведення активних бойових дій, або на окупованих територіях та продовжували здійснювати підприємницьку діяльність. Очевидно, що в даному випадку не йдеться про неможливість виконання через воєнний стан, і загалом передбачається, що сторона нестиме відповідальність за невиконання. Отже, за загальним правилом для цивільно-правових зобов'язань, крім договорів позики, необхідно в кожному конкретному випадку доводити, що настання прострочення повністю пов'язане з обставинами непереборної сили. У цьому контексті загальної згадки про введення воєнного стану в Україні недостатньо [3].

Що стосується інших цивільно-правових договорів, то наслідки невиконання зобов'язань практично такі ж, як і до воєнного стану. Якщо сторони доведуть, що вони порушили свої зобов'язання внаслідок форс-мажорних обставин (наприклад, пов'язаних із пошкодженням будинку, майна тощо), вони звільняються від відповідальності. Якщо сторони не можуть довести наявність зазначених обставин, вони несуть відповідальність на загальних підставах. У зв'язку з цим, сторонам, які порушують цивільно-правові зобов'язання та планують у майбутньому посилатися на форс-мажорні обставини, пов'язані з військовою агресією, рекомендовано звернутися до Торгово-промислової палати України (ТПП) та спробувати довести таке [2].

Висновок. З аналізу вищезазначених змін можна зробити висновок, що наразі достатньо чітко передбачити наслідки прострочення виконання зобов'язань за кредитним договором. Тобто фактично на період дії воєнного стану позичальник звільнявся від будь-якої відповідальності за невиконання зобов'язань за кредитним договором. положення цього пункту. Також в даному випадку сторонам цивільно-правових відносин потрібно бути уважними, так як законодавство в період воєнного стану швидко змінюється, та частими є випадки, коли через нововведення сторони не розуміли масштаби настання правових наслідків, а думали, що через форс-мажор у вигляді воєнного стану будуть змінені від настання відповідальності.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text.

2. Про торгово-промислові палатиУкраїни : Закон Українивід 02.12.1997. № 671/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Форс-мажор під час війни: огляд судової практики. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/211877_fors-mazhor-pd-chas-vyni-oglyad-sudovopraktiki.

Будік Ігор Миколайович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ УЧАСНИКАМ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ І ПРЕКУРСОРІВ

Протидія злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в Україні завжди залишалася в центрі уваги правоохоронців. Особливу стурбованість викликають злочинні організації, що спеціалізують на наркозлочинах. Їх діяльність суттєво впливає на попит і пропозицію на ринку незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. З огляду на зазначене запобігання діяльності злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів залишається пріоритетним напрямом роботи правоохоронних органів, насамперед Національної поліції України. На це неодноразово звертали увагу вчені [1; 2].

Важливим етапом процесу запобігання цим кримінально протиправним діянням є притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Тому процес запобігання наркозлочинам з боку учасників злочинних організацій тісно пов'язаний з притягненням їх до кримінальної відповідальності.

Однією із стадій кримінальної відповідальності як процесу називають її настання (реалізацію), яка має місце з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду та пов’язана з особою засудженого [3, с. 169; 4]. Кримінальна відповідальність реалізується в межах публічних правовідносин, обов’язковим суб’єктом яких виступає держава в особі уповноважених органів та посадових осіб [5, с. 55]. Кримінальна відповідальність реалізується завдяки державному примусу та передбачає застосування до винного заходів кримінально-правового впливу, так чи інакше пов’язаних з обмеженням його прав і свобод [6, с. 134].

За результатами пошуку в Єдиному державному реєстрі судових рішень виявлено 118 вироків, винесених упродовж 2008–2022 рр., у яких засуджено учасників злочинних організації за ст. 255 КК України та іншими статтями цього Кодексу.

Значна частина цих судових рішень стосується діяльності злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Так, 47 вироків (39,8 %), винесених за вказаний період у Дніпропетровській, Донецькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській областях та м. Києві, стосувалися 81 підсудного, дії якого органами досудового розслідування попередньо кваліфіковано як злочини, вчинені злочинними організаціями у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів і прекурсорів. Вказані злочинні організації діяли на території України з 2006 р. до 2022 р.

На підставі вищезазначеного можна стверджувати, що близько 40 % вироків винесено щодо учасників злочинних організацій, які вчиняють злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Однак чи означає це, що близько 40 % злочинних організацій спеціалізується саме на цій категорії злочинів?

Зазначені статистичні дані не можуть бути безспірним доказом того, що в Україні найбільше злочинних організацій спеціалізується саме на злочинах у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Це обумовлене насамперед тим фактом, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень можна знайти не усі вироки за ст. 255 КК України.

Наявність значної частки вироків щодо учасників злочинних організацій, які вчиняли кримінально-противні діяння у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, певною мірою можна пояснити діяльністю спеціальних підрозділів правоохоронних органів з протидії організованій злочинності та наркообігу. Нині в Україні функціонують Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України (ДСР НП України) та Департамент боротьби з наркозлочинністю Національної поліції України (ДБН НП України). До цього функціонували Управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України (УБОЗ), рішення про ліквідацію якого прийнято Верховною Радою України 12 лютого 2015 р. та Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків (УБНОН), яке ліквідовано у жовтні 2015 р.

У досліджуваних вироках 11 (13,6 %) осіб виправдано за ст. 255 КК України та 70 (86,4 %) осіб засуджено за цією статтею, а також іншими статтями КК України. Серед причин виправдання – не доведення вчинення особою злочину, передбаченого ст. 255 КК України (у певних випадках вина підсудних не знаходить свого підтвердження та спростовується показами свідків або відсутні докази обов'язкових ознак злочинної організації).

За результатами аналізу цих вироків встановлено, що 98,6 % засудженим учасникам злочинних організацій за ст. 255 КК України призначено покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк:

– від 1 до 2 років включно – 6 засуджених (8,7 %);
– від 2 до 3 років включно – 6 засуджених (8,7 %);
– від 3 до 4 років включно – 17 засуджених (24,6 %);
– від 4 до 5 років включно – 35 засуджених (50,7 %);
– від 5 до 6 років включно – 2 засуджених (2,9 %);
– від 6 до 7 років включно – 1 засудженого (1,5 %);
– від 7 до 8 років включно – 2 засуджених (2,9 %).

Більшій частині засуджених за ст. 255 КК України (51,4 %) призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (із застосуванням ст. 69 КК України).

Більш суворим є остаточне покарання у вигляді позбавлення волі, яке призначене 97,1 %[1] учасників злочинних організацій за сукупністю злочинів шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим:

– від 1 до 2 років включно – (4,4 %);
– від 2 до 3 років включно – (4,4 %);
– від 3 до 4 років включно – (7,3 %);
– від 4 до 5 років включно – (58,8 %);
– від 5 до 6 років включно – (14,7 %);
– від 6 до 7 років включно – (2,9 %);
– від 7 до 8 років включно – (1,4 %);
– від 8 до 9 років включно – (2,9 %);
– від 9 до 10 років включно – (1,4 %);
– від 10 до 11 років включно – (1,4 %).

Окрім позбавлення волі до 45,7 % учасників злочинних організацій застосували конфіскацію майна, до 7,1 % – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, до 1,4 % – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, до 7,1 % – штраф.

З 57,1 % засуджених укладено *угоду про визнання винуватості*. У 77,5 % випадків укладення таких угод до засуджених застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Водночас 39,5 % учасників злочинної організації було *звільнено від відбування покарання з випробуванням* (ст. 75 КК України). У випадках укладання угоди про визнання винуватості звільнення від відбування покарання з випробуванням застосовувалося до 76,3 % засуджених.

Наведені дані свідчать про те, що майже 40 % засуджених учасників злочинних організацій реально не відбуває покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас, обов'язки, які покладаються на звільнених від видування покарання з випробуванням, не завжди сприяють виправленню чи перевихованню засуджених.

Список використаних джерел

1. Єгоров С. О., Байов В. О. Протидія організованим злочинним угрупованням, що вчиняють злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків у Чорноморському регіоні. *Морська безпека Балто-Чорноморського регіону: виклики та загрози* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23 грудня 2021 р.). Одеса : Видавництво «Baltija Publishing». С. 246–249.

[1] Одну особу на підставі угоди про визнання винуватості засуджено за ч. 1 ст. 255 КК України до позбавлення волі на строк п`ять років і на підставі ст. 75 КК України звільнено від відбування покарання з іспитовим строком 3 роки та за ч. 3 ст. 209 КК України із застосуванням ст. 69 КК України до штрафу у розмірі п`ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить вісімсот п`ятдесят тисяч гривень з конфіскацією майна. На підставі ч. 3 ст. 72 КК України судом постановлено покарання у вигляді штрафу виконувати самостійно без складання з іншими видами покарань [7]. З огляду на це за ст. 255 КК України до покарання у виді позбавлення волі на певний строк засуджено 69 осіб, а остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у виді позбавлення волі на певний строк призначено лише 68 засуджених.

2. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. В. Дорош та ін.; За заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. Х. : Право, 2005. 256 с.

3. Вознюк А. А., Дудоров О. О. Стадії кримінальної відповідальності. *Вісник Запорізького національного університету.* 2013. № 2, ч. 2. С. 164–172.

4. Вознюк А. А. Кримінально-правовий нарис проблемних питань ч. 3 ст. 2 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право.* 2010. № 8. С. 144–147.

5. Козаченко О. В. Архітектоніка кримінально-правового впливу: кримінальна відповідальність та стадії реалізації. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2017. № 2(9). С. 42–62.

6. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. №. 2. С. 133–137.

7. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 03 грудня 2019 р. у справі № 753/20981/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86196959.

Бущак Ярина Русланівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права і
кримінології юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних
наук ***Сень І. З.***

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА В РАЗІ ПЕРЕВИЩЕННЯ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Під час розслідування кримінальних правопорушень, наслідком яких стало заподіяння смерті іншій людині, виникає запитання, як кваліфікувати діяння вбивці. Чи це умисне вбивство, чи вчинене через необережність, а, можливо, у стані сильного душевного хвилювання, чи, врешті, наявні кваліфікуючі ознаки, передбачені у частині другій статті 115 Кримінального кодексу України. Правильна кваліфікація разом із всебічним, повним та неупередженим дослідженням обставин кримінального правопорушення безпосередньо впливають на людську долю, вид та розмір покарання.

Конституція України – Основний Закон України – як невід'ємну складову права на життя закріплює також у частині 3 статті 27 право кожної людини на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Кримінальний кодекс України розкриває цю норму та дає визначення необхідної оборони в частині 1 статті 36 як дій, вчинених з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або

іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Щодо визначення перевищення меж необхідної оборони, то його знаходимо в частині 3 статті 36: перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту [2].

Для того, щоб визначити, яку норму слід застосувати, потрібно врахувати, що ч. 1 ст. 115 і ст. 118 КК України співвідносяться як загальна та спеціальна. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони охоплює менший обсяг відносин, ніж просте умисне вбивство, проте перше включає в себе всі ознаки, властиві складу кримінального правопорушення, передбаченого загальною нормою [3, с. 58].

Для початку варто з'ясувати, як Кримінальний кодекс розмежовує такі склади. Частина 1 статті 115 закріплює, що вбивством є умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині. Стаття 118 встановлює відповідальність за умисне вбивство, вчинене при перевищенні меж необхідної оборони, а також у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [2].

На противагу чинному КК України, автори Проєкту Кримінального кодексу (станом на 29.09.2022), не виділяють умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони як окремий склад кримінального правопорушення. Пропонується такий підхід: відповідно до статті 4.1.1. Проєкту Кримінального кодексу України, серед ознак, що знижують на три ступеня тяжкість злочинів, передбачених розділом 4.1, є вчинення злочину, передбаченого статтею 4.1.5, з перевищенням меж правомірного захисту, меж використання захисного засобу, що вражає автономно, меж спричинення шкоди особі, яка вчинила протиправне посягання, при її затриманні, або меж крайньої необхідності [4].

Щодо віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за умисне вбивство (стаття 115): відповідальності підлягають особи, що вчинили цей злочин у віці від чотирнадцяти років. Проте це правило не поширюється на статтю 118, де діє загальне правило про те, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років.

Цікавою є думка О.М. Лупіносової про те, що необхідно покласти обов'язок на особу, яка відбиває суспільно небезпечне посягання на майно, попередити нападника про застосування зброї чи інших засобів, котрі можуть заподіяти йому шкоду і винятково після цього зазначена особа має право вдатися до захисту за допомогою зброї чи інших засобів, якщо посягання не було припинено [5].

Звертаємо також увагу на те, що щодо кваліфікації кримінального правопорушення у випадку із заподіянням смерті під час бійки, думки науковців різняться. Хтось вважає, що, за загальним правилом, необхідна оборона в бійці неможлива (Т.В. Кондрашова), інші (наприклад, Т.С. Орешкіна)

стверджують, що в процесі взаємної бійки необхідна оборона можлива, деякі вчені категорично заперечують можливість існування необхідної оборони в таких ситуаціях [5]. Підтримуємо думку, що звернення до необхідної оборони можливе в окремих випадках у бійці, якщо всі обставини справи вказують на те, що була реальна загроза завдання шкоди тому, хто обороняється.

Необхідно згадати також і про те, що при закінченні нападу чи при добровільній відмові від нападу, необхідна оборона неприпустима. У такому разі діяння, що спрямовані на нібито припинення такого нападу, кваліфікуватимуться як умисне вбивство [6, с. 37]. Більше того, якщо дії особи, що обороняється, спричинені не метою захисту, вони не можуть кваліфікуватися за статтею 118 Кримінального кодексу.

Спробуємо проаналізувати кілька рішень Верховного Суду щодо досліджуваного питання. У Постанові Верховного Суду України від 15 травня 2014 року міститься свого роду «гайд» для розмежування складів умисного вбивства від умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. По-перше, слід здійснити порівняльний аналіз та оцінити наявність чи відсутність акту суспільно небезпечного посягання й акту захисту, встановити їх співвідношення, відповідність чи невідповідність захисту небезпечності посягання. Тобто у кожному випадку ми повинні брати до уваги наявність суспільно небезпечного посягання, його дійсність та об'єктивну реальність, межі захисних дій, які б не перевищували меж необхідності, а також те, щоб шкода особі, яка здійснює посягання, не перевищувала б ту, яка для цього необхідна.

Постанова ВСУ від 30 жовтня 2014 року вказує також на те, що необхідно враховувати і такі особливості, як характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, раптовість нападу, фізичні дані та емоційний стан.

Отже, при кваліфікації нам слід «шукати» у діянні всі ознаки умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони та враховувати як ознаки складу кримінального правопорушення, так і додаткові характеристики, спираючись на які можна буде відтворити ситуацію та встановити, якими були наміри особи, що оборонялася.

Список використаних джерел

1 Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Сень І. З. Спеціальні норми у кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

3. Проєкт Кримінального кодексу України : контрольний текст (станом на 29.09.2022 року). URL: https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code.

4. Лупіносова О. М. Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 20 с.

5. Груздь О. І. Розслідування умисних вбивств, учинених при перевищенні меж необхідної оборони : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 247 с.

6. Постанова Верховного Суду України від 15 травня 2014 р. у справі № 5-12кс14 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39186256.

7. Постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2014 р. у справі № 5-29кс14 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41603038.

Вітвіцька Наталія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ

ДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОФІЦЕРІВ ГРОМАДИ В РАЗІ НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКА: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника відбуваються з певною метою, розглянемо їх більш детально:

До першої мети відносять заходи, що спрямовуються на недопущення вчинення насильницьких дій повторно.

До другої мети відносять дотримання ним певних тимчасових обмежень його прав і виконанням обов'язків, що покладені на нього в зв'язку з вчиненням насильницьких дій.

Кривдника ставлять на облік (профілактичний) з того моменту, як було виявлено факт насильства, такий облік триває на протязі одного року.

Наказ МВС від 25.02.2019 року, номер 124 передбачає порядок взяття на вище згаданий облік, проведення профілактичних робіт, та зняття з відповідного обліку кривдника в разі вчинення домашнього насилля [4].

Варто приділити увагу заходам, що знаходять своє відображення в терміновому заборонному приписі:

До першого заходу відноситься зобов'язання залишити місце перебування чи проживання особи, що постраждала.

До другого – заборона на перебування і вхід до місця перебування чи проживання особи, яка постраждала.

До третього – заборона на контакт в будь-який спосіб з особою, що постраждала.

Дані вимоги мають сферу дії і на місце проживання чи перебування, навіть якщо воно є спільним для кривдника і особи, що постраждала навіть не зважаючи на майнове право даного житлового приміщення.

Обмежувальний припис видається на термін від одного до шести місяців і може в подальшому додатково збільшеним ще на термін, що не перевищуватиме шести місяців, припис є таким, що виконується негайно.

Досить важливим є зазначити, що працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції наділені правом, відповідно до чинного законодавства України, застосовувати поліцейські заходи примусу, що будуть

спрямовані на виселення кривдника з житлового приміщення, в разі якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце перебування чи проживання особи, що постраждала, а кривдник в свою чергу не бажає його залишати на добровільних засадах.

Терміновий заборонний припис виноситься на базі заяви особи, що постраждала, але також може бути винесеним власною ініціативою працівників уповноваженого підрозділу органів НПУ в ході результатів оцінки ризиків. Якщо особа, що постраждала відмовляється від діалогу з представниками НПУ, який спрямований на проведення оцінки ризиків, то це говорить про те, що є досить серйозний ризик імовірності вчинення домашнього насильства відносно неї і може слугувати підставою для видачі термінового заборонного припису. Кривдник, відносно котрого було винесено терміновий заборонний припис, відповідно до якого він має залишити місце спільного перебування, чи то проживання з особою, що постраждала, обов'язково повинен повідомити про своє місце тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів НПУ за місцем, де було вчинено домашнє насильство. Важливо відмітити, що в разі, якщо терміновий заборонний припис буде не виконано, чи не повідомлено кривдником його місця тимчасового перебування, то можливе настання адміністративної відповідальності. Терміновий заборонний припис ставить за пріоритет безпеку особи, що постраждала від домашнього насильства.

Направлення кривдника на проходження відповідних програми для кривдників. Програма для кривдника містить в собі певний комплекс заходів, які спрямовані на зміну, чи повне припинення насильницької поведінки кривдника і формування в нього нової, неагресивної моделі психологічної поведінки, а також відповідального ставлення відносно своїх вчинків і їх подальших наслідків, в тому числі і до виховання дітей, та на видалення дискримінаційних думок про соціальні ролі і обов'язки чоловіків та жінок. Дана програма направляється або з власного бажання кривдника, або судом терміном від 3 місяців до 1 року в випадках, що передбачені чинним законодавство. Органи місцевого самоврядування де державні адміністрації є відповідальними за програму та забезпечують та здійснюють організацію проходження такої програми кривдником. Якщо кривдник не з'являється для проходження даної програми, чи ухиляється від її проходження без поважних не те причин органи місцевого самоврядування де державні адміністрації надають на протязі 3 робочих днів повідомлення (в письмовому вигляді) про це уповноваженому підрозділу органів НПУ для подальшого вжиття відповідних заходів, а саме притягнення даної особи до кримінальної відповідальності відповідно до норм чинного законодавства.

Важливо відмітити, що в разі притягнення до кримінальної відповідальності кривдник все одно зобов'язаний пройти програму для кривдника. Стаття 390-1 Кримінального кодексу України зазначає, що невиконання обмежувальних заходів, приписів або не проходження відповідної програми кривдника визнається злочином [1]. Кривдник за невиконання спеціальних заходів, скоєння злочину несе передбачену ЗУ «Про запобігання та

протидію домашньому насильству» відповідальність :адміністративну, кримінальну, цивільно-правову відповідальність [3].

Відповідно до статті 173-2 КУпАП, вчинення насильства за ознакою статі, домашнього насильства, умисне вчинення будь-яких діянь (чи то дій, чи бездіяльності) психологічного, фізичного, економічного характеру (застосування насильства, яке в подальшому не спричинило певних тілесних ушкоджень, переслідування, погрози, образи, позбавлення їжі, житла, одягу, інших коштів чи майна, на котрі потерпіла особа має зазначене законодавством право, тощо), в результаті чого могла бути або була завдана шкода психічному чи фізичному здоров'ю потерпілої особи, а також невиконання термінового заборонного припису кривдником, чи неповідомлення уповноваженим підрозділам органів НПУ про місце свого тимчасового перебування в разі якщо його було винесено, – в результаті є підставою для накладення штрафу від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи громадських робіт терміном від 30 до 40 годин, чи адміністративний арешт на термін до 7 діб [2].

Ці самі дії, що були вчинені особою, котра протягом одного року була піддана адміністративному стягненню за якесь відповідно до ч.1 даної статті порушення, тягне за собою накладення штрафу від 20 до 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи громадські роботи на термін від 40 до 60 годин, чи адміністративний арешт на термін до 15 діб.

Відповідно до ст. 126-1 ККУ умисне систематичне вчинення психологічного, фізичного, чи економічного насильства (домашнє насильство) відносно нинішнього або колишнього подружжя чи якоїсь іншої особи, відповідно з котрою кривдник перебував чи перебуває в близьких до сімейних, чи сімейних відносинах, що в результаті не спричинило тяжких наслідків і передбачає відповідальність відповідно до чинного законодавства у вигляді громадських робіт на термін від 150 до 240 годин, або арешт на термін до 6 місяців, чи обмеженням волі на термін до 5 років чи позбавленням волі також на 5 років [1].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII.

4. Про затвердження Порядку взяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25 лютого 2019 року № 124.

Гезет Ірина Сергіївна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук ***Бурак М. В.***

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗҐВАЛТУВАНЬ, ВЧИНЕНИХ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної агресії проти України вище військове та політичне керівництво російської федерації, а також військовослужбовці збройних сил держави-агресора вчиняють численні воєнні злочини.

Напади на цивільне населення та цивільні об'єкти, невибіркові напади, умисні вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство, незаконна депортація або примусове переміщення цивільного населення – це далеко не повний список злочинних діянь загарбників проти цивільного населення України, зокрема і дітей [1].

Як бачимо, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України не тільки показало міць Збройних Сил України, а й проявило справжнє обличчя «другої армії світу». Армія ґвалтівників і катів, яка принесла смерті, поранення, каліцтва… І сексуальне насильство. Сексуальне насильство різних форм і способів.

Так, ще у 2018 році під час попереднього вивчення ситуації в Україні прокурор Міжнародного кримінального суду зазначила, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, зокрема і проти дітей, містить ознаки складу воєнних злочинів зґвалтування та інших форм сексуального насильства чи катувань або нелюдського поводження, чи зазіхання на особисту гідність. З початку російсько-української війни почали масово з'являтися повідомлення про сексуальне насильство проти дітей, пов'язане з конфліктом. Більш того, в умовах воєнного стану майже кожного дня надходять повідомлення від громадян України, які перебувають на окупованій або звільненій від окупантів території країни, про зґвалтування [1].

Зауважимо, що за повідомленнями Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини серед постраждалих від зґвалтування є усі категорії цивільного населення: жінки, чоловіки та діти. Серед потерпілих, з якими вже працюють органи слідства, – жінки всіх вікових категорій: від неповнолітніх дівчат до осіб похилого віку.

До прикладу, у ході кримінального провадження доведено факт неодноразового зґвалтування 33-річної жінки на Київщині. Особу підозрюваного, військовослужбовця 15-ї мотострілкової бригади збройних сил російської федерації, встановлено. Також встановлено особу ще одного військовослужбовця 30-ї мотострілкової бригади збройних сил росії, який,

погрожуючи зброєю, зґвалтував двох жінок 26-річного віку на Київщині. Обом злочинцям повідомлено про підозру та оголошено в розшук [2].

В іншому задокументованому випадку в березні троє російських солдатів підійшли до будинку в Київській області та запитали 59-річну жінку про місцеперебування її чоловіка. Коли вона відповіла, що він помер, один із солдатів наказав їй роздягнутися, погрожуючи, що якщо вона не підкориться, її становище погіршиться. Він змусив її роздягнутися на вулиці, направивши на неї автомат, а потім уперся ним між її ніг та сідниць. Він наказав їй обернутися, а двоє інших солдатів дивилися й сміялися. Потім він заштовхнув її до будинку, ударом автомата повалив на диван і двічі зґвалтував. Під час усієї наруги він не випускав із рук зброю [3].

Наразі правоохоронними органами України розслідується більше 40 кримінальних проваджень за фактами зґвалтувань та інших актів сексуального насильства щодо цивільного населення. Більшість злочинів були вчинені російськими військовими у Київській, Харківській, Херсонській, Донецькій, Луганській та Запорізькій областях.

Слід також зазначити, що в умовах воєнного стану зґвалтування має особливості, пов'язані з кваліфікацією злочину у складі інших, в якості однієї з проявів об'єктивної сторони. Зокрема, зґвалтування може проявлятися як вид насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України), як погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), як прояв геноциду (ст. 442 КК України). Однак у кожному з випадків, зґвалтування має додаткові цілі, серед яких: залякування, помста, дія на генофонд.

Утім, більшість фактів зґвалтування, вчинених російськими військовими в умовах воєнного стану щодо цивільних осіб зареєстровані та розслідуються правоохоронними органами України за ст. 438 КК України (порушення законів і звичаїв війни). Стаття визначає порушення законів та звичаїв війни як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Ця норма є однією із небагатьох у Кримінальному кодексі України, яка визначає відповідальність за вчинення воєнних злочинів, якими, як зазначалось вище, є факти сексуального насильства, пов'язаного з російсько-українським міжнародним збройним конфліктом, щодо цивільного населення України [2].

На жаль, з погляду кваліфікації зазначених вище фактів сексуального насильства ст. 438 КК України має низку суттєвих недоліків.

Так, найперше стаття не містить прямої криміналізації конкретних актів сексуального насильства, що не відповідає сучасному підходу до визначення воєнних злочинів шляхом встановлення їхнього переліку, загальний зразок якого міститься у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Стаття 8 Римського статуту чітко визначає зґвалтування, сексуальне рабство,

примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію, а також будь-які інші форми сексуального насильства відносної тяжкості як складову воєнних злочинів.

Крім того, ст. 438 КК України є бланкетною, що свідчить про те, що вона не встановлює вичерпний перелік діянь, а відсилає до джерел міжнародного гуманітарного права [2].

Отже, захист жінок від сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, відбувається з допомогою гарантій і заборон, встановлених міжнародним гуманітарним правом. До загальних гарантій, наданих усім цивільним особам статтями 27–34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) і статтею 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I), належить право на гуманне ставлення, особисту повагу, повагу до честі тощо. Серед загальних заборон – заборони тортур, калічень, тілесних і колективних покарань [4].

Поряд з цим, жінки також є окремою категорією осіб, яка потребує особливого ставлення, що зумовило наявність спеціальних норм захисту. Серед них – захист від будь-якого зазіхання на честь, зокрема, від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (стаття 27 ЖК IV), від непристойного посягання в будь-якій його формі (75 ДП I).

Вбачається, що названі норми міжнародного права є імперативними, а відтак, обов'язковими до виконання Збройними Силами як України, так і росії. Проте військовослужбовці російської федерації, як і держава-агресорка загалом, цинічно і відкрито порушують установлені заборони вчинення сексуального насильства щодо жінок. Без сумніву, такі порушення, є воєнними злочинами.

Водночас, аналогічні загальні та спеціальні гарантії та заборони сексуального насильства закріплено у нормах міжнародного права прав людини. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008), у свою чергу, прямо вимагає від сторін збройного конфлікту негайно припинити вчинення всіх актів сексуального насильства щодо цивільного населення [4].

Зважаючи на положення міжнародного кримінального та гуманітарного права, сексуальне насильство у воєнний час потребує значно більшої міри покарання. Вже були винесені пропозиції щодо внесення змін до ст. 438 КК України. Основним завданням є відокремити від інших злочинів, вчинених у воєнний час, сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією. Перш за все, для цього необхідно імплементувати відповідні норми Женевських конвенцій, Римського статуту.

Так, 20 вересня 2022 року Верховною Радою було утворено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, основним завданням якої є розслідування фактів сексуального насильства, вчинених у воєнний час, а також ініціювання дій для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильницьких дій сексуального характеру, у тому числі щодо міжнародного розшуку таких осіб

та здійснення співробітництва за принципом універсальної юрисдикції. Наразі Тимчасова слідча комісія працює над ініціюванням внесення ряду законодавчих змін. Зокрема,було підготовлено проєкт закону, що визначає правовий статус жертв насильницьких дій сексуального характеру, пов'язаного з збройною агресією росії проти України, а також членів їх сімей та передбачає надання ряду соціальних гарантій, компенсацій, правової та психологічної допомоги та лікування. Крім того, Тимчасова слідча комісія вважає важливим завданням збільшити відношення заявлених випадків сексуального насильства до їх реальної кількості. Адже число задокументованих випадків станом на сьогодні є дуже розмитим, зважаючи на характер такого діяння та психологічний стан потерпілих, значна їх частка хоче зберегти приватність або зневірилась у механізмі притягнення винного до відповідальності. Саме тому у проєкті зазначеного закону пропонується запровадження моделі подання онлайн звернень до спеціальної комісії. Це допоможе потерпілим уникнути зайвих хвилювань та забезпечити своє право на приватність.

Утім, зрозуміло, що мовчати про сексуальне насильство, пов'язане з збройною агресією, не можна. Повідомляти про зґвалтування, вчинені російськими військовими є важливо, адже вони є елементом ведення війни росією. Слід належним чином задокументувати дані діяння, щоб повною мірою притягнути до відповідальності, як і осіб, які безпосередньо вчиняли таке діяння, так і росію як державу-терорист.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство дітей»: проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство дітей від 01 лип. 2022 №7511. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1388286.

2. Сексуальне насильство російських військових як воєнний злочин: виклики кваліфікації за національним законодавством. URL: https://zmina.info/articles/seksualne-nasylstvo-rosijskyh-vijskovyh-yak-voyennyj-zlochyn-vyklyky-kvalifikacziyi-za-naczionalnym-zakonodavstvom/.

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 лютого – 31 липня 2022 року. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf.

4. Сексуальне насильство: російський метод ведення війни та політики. URL: https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta-politiki.html.

Герус Тетяна Сергіївна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор
Кришевич О. В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

23 квітня 2022 р. набув чинності Закон № 2198-IX [2], яким у Кримінальному кодексі України (далі – КК) передбачено кримінальну відповідальність за діяння, визначене статтею 111-2 «Пособництво державі-агресору».

Новою статтею 111-2 КК передбачено відповідальність за ряд складів злочинів, що полягають в пособництві державі-агресору. Всі склади злочинів розміщені законодавцем в єдиній (без розділення на частини) диспозиції, і належать до особливо тяжких злочинів. Термін «пособництво» є спеціальним терміном, вживаним у КК для позначення різновиду співучасника в злочині. Так, у Загальній частині, зокрема в ч.1 ст. 27 КК України співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем можуть бути організатор, підбурювач та пособник, а у ч. 5 ст. 27 міститься визначення пособника як особи, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення [5].

Таким чином, пособник – це особа, яка не вчиняє злочинів, але будь-яким чином допомагає виконавцю його вчинити. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 29 КК пособник несе відповідальність в сукупності за ч. 5 ст. 27 та тією статтею (частиною статті). Особливої частини КК, яка передбачає кримінальне правопорушення, вчинене виконавцем. Натомість об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. 111-2 КК, полягає у пособництві, при цьому, саме пособник вважається основним виконавцем цих злочинів. Кваліфікація дій пособника державі-агресору у таких випадках здійснюється безпосередньо за ст. 111-2 КК. Кодекс до появи цієї статті таких складів не містив, таким чином, вживанням терміну «пособництво» у ст. 111-2 КК по суті об'єднано пособника із виконавцем в одній особі [3].

Саме тому виникає питання чи будуть застосовані положення ч. 2 ст. 31 КК України про те, що не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові пособник, якщо він відвернув вчинення кримінального правопорушення або своєчасно повідомив відповідні органи державної влади

про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється. Добровільною відмовою пособника є також ненадання ним засобів чи знарядь вчинення кримінального правопорушення або не усунення перешкод вчиненню кримінального правопорушення.

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-2 КК, є основи національної безпеки України. Положення цієї статті охороняють незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу нашої держави.

З об'єктивної сторони кримінальні правопорушення, передбачені ст. 111-2 КК, характеризуються такими умисними діями як:

1) реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора;

2) добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора [5].

Щодо першої форми, необхідно відзначити використання законодавцем оціночного поняття – підтримка, наприклад і щодо відмежування від складу, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК (публічні заклики до підтримки). При цьому склад, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК (публічні заклики до підтримки) є проступком, а склад, передбачений ст. 111-2 КК (підтримка) – є особливо тяжким злочином.

Варто мати на увазі, що підтримка в такому випадку має бути суттєвою, тобто утворювати достатньо матеріалізований вираз (що залишається оціночною категорією).

Що ж до другої форми, важливо звернути увагу на реципієнтів, адже тут злочин необхідно відмежовувати від передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК (передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора). Таким чином, в обох складах зазначено про передачу ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, тобто має місце колізія норм (яку практично неможливо однозначно вирішити). За ч. 4 ст. 111-1 є ще й інші реципієнти – збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території; в разі передачі ресурсів цим отримувачам, діяння належить кваліфікувати за цією нормою [3].

І загалом склади правопорушень (як за ч. 4 ст. 111-1, так і за ст. 111-2) щодо передачі матеріальних ресурсів державі-агресору судовій практиці належатиме відмежовувати від державної зради в формі надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Отже, як бачимо, існує певна колізія у визначені об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ч.4 ст. 111-1 та ст. 111-2.

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, про що зазначається в диспозиції статті. Так, кримінальній відповідальності підлягають громадяни

України, іноземці чи особи без громадянства, однак є виняток – громадяни держави-агресора.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мета – завдання шкоди Україні. Також дії передбачені ст. 111-2 КК України можуть вчинятися як з прямим, так і непрямим умислом. Так, реалізація та підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора може бути вчинена з непрямим умислом, однак добровільний збір, підготовка та/або передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора вчиняється тільки з прямим умислом.

Отже, із прийняттям Законів № 2108-IX та № 2198-IX законодавець вводить нові поняття в КК, такі як «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору». Однак існують певні колізії в даних статтях, що потребують роз'яснення та подальшого опрацювання.

З огляду на те, що збройна агресія проти України з боку РФ продовжується, удосконалення засобів кримінально-правової охорони національної безпеки та подальше дослідження відповідних правових норм та практики їх застосування є перспективними та актуальними.

Список використаних джерел

1. Закон України Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів та вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#n8.

3. Кравчук О., Бондаренко М. Стаття «Пособництво державі-агресору: нові склади злочинів за ст. 111-2 Кримінального кодексу України». URL: https://hrvector.org/podiyi/22-05-03-art3.

4. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. «Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК». *Юридичний науковий електронний журнал № 3/2022.* Запоріжжя. 2022. С. 198 – 204 .

5. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 01.12.2001 № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Горошинський Олександр Олександрович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ» ВІД «ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМИ ОБОВ'ЯЗКАМИ»

Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу передбачена розділом XVII Кримінального кодексу України (*далі* – КК України) «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг». Відповідно до статті 365 КК України перевищенням влади або службових обов'язків є умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, а також державним чи громадським інтересам, та інтересам юридичних осіб [1].

Зловживання владою або службовим становищем тлумачать як умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб [2].

Н. Ярмиш розглядаючи різницю між поняттями «зловживання владою» та «перевищенням влади» слушно зазначає, що зловживаючи владою або службовим становищем, особа вчиняє дії, що вчиняти не дозволено, тобто, дії, що суперечать інтересам служби, однак, у той самий час особа продовжує користуватись власними повноваженнями. У випадку перевищення влади, особа діє без відповідних повноважень, тобто, бере на себе або «чужі» функції, або вчинює дії, які взагалі не можуть бути «функціями» службової особи [3, с. 140].

Вищезазначену позицію поділяє український вчений Г.М. Анісімов, який констатує, що як загальна та спеціальна норми співвідносяться між собою зловживання владою або службовим становищем, що передбачено статтею 364 КК України, та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, визначеного статтею 365 КК України, а вчинення працівником правоохоронного органу дій, що явно перебувають за межами його компетенції, є безпосереднім різновидом зловживання владою чи службовим становищем, протиправного їх використання. Разом з тим, за межами компетенції мають мати кримінально-правову оцінку в межах статті 364 або статті 364-1 КК України дії вчиненні іншими службовими особами, які є не працівниками правоохоронного органу, окрім випадків, коли існують інші спеціальні склади злочину, наприклад, передбачених ст.ст. 366, 368, 368-3 КК України [4, с. 256].

Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що перевищення влади або службових повноважень, передбачені статтею 365 КК України, є злочином із матеріальним складом. Об'єктивна сторона вказаного злочину проявляється в активних діях, що мають характерні ознаки. По-перше, вони зумовлені службовим становищем винного. По-друге, пов'язані з реалізацією його

службових повноважень та очевидно виходять за межі цих повноважень. По-третє, вони спричиняють істотну шкоду або тяжкі наслідки правам, свободам та інтересам фізичних, юридичних осіб або державним чи громадським інтересам. На кінець, такі дії перебувають у причинному зв'язку із зазначеними наслідками, з настанням яких злочин визнається закінченим [5].

Окрім того, виходячи з положень постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 року № 15 «Про судову практику в справах про перевищення влади або посадових повноважень» до основних характерних ознак, що відмежовують **перевищення влади або службових повноважень від зловживання владою або службовим становищем варто віднести:**

1. Під час зловживання службовими обов'язками службова особа діє незаконно, всупереч інтересам служби використовує надані їй законом права і повноваження (ст. 364 КК).

2. Під перевищенням влади або службових повноважень варто розуміти: а) вчинення дій, що належать до компетенції вищестоящої службової особи відповідного відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти [6, с. 172].

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

2. Зловживання владою або службовим становищем. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, Д. М. Павлов, С. С. Бичкова, О. С. Юнін. Київ : Ваіте, 2018. С. 282. URL: https://zakon.help/article/terminologichnii-slovnik-z-pitan-zapobigannya-ta.

3. Ярмиш Н.М. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу: складнощі кримінально-правової кваліфікації. Право України, 2017. № 2. С. 139–146.

4. Анісімов Г.М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2014. № 2 (3). С. 250–268.

5. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Пленум Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text.

6. Пасєка О.Ф. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та прикладні проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 3. С. 166–175.

Груздь Олександр Іванович,
старший викладач кафедри організації досудового розслідування, факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Север'янова Ірина Федорівна,
курсант факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ НАСЛІДКИ ПРОПАГАНДИ КУЛЬТУ НАСИЛЬСТВА ТА ЖОРСТОКОСТІ

За останні роки незалежності збільшилась кількість інформації щодо агресивної поведінки та жорстокості, яка має негативний вплив на здоров'я людей та криміногенну обстановку в країні. Насильство є однією з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини. Найбільше від насильства та жорстокості страждають діти (підлітки), жінки та люди похилого віку.

За статистикою, яку оприлюднило Кабінет Міністрів України під час голосування за Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками, а майже 70 % жінок піддаються різним формам знущань і принижень. Щорічно близько 1500 жінок, і ця тенденція збільшується, помирають від рук власних чоловіків. Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % до вживання наркотиків. Майже всі 100 % матерів, які страждали від насилля, народили хворих дітей – переважно з неврозами, заїканнями, паралічем, порушенням психіки, тощо [1].

Загалом суспільно небезпечні наслідки в кримінальному праві – це шкода заподіяна злочинною діяльністю людини суспільним відносинам або нематеріальним цінностям, що охороняються кримінальним законом [2].

Насильство розглядається у двох проявах – фізичне та психічне. Фізичне насильство, як застосування фізичної сили до потерпілого. Психічне насильство, навпаки, воно полягає у впливі на психіку людини і не завдає ніякої фізичної шкоди органам, але дуже впливає на психічний стан, викликаючи у потерпілого гнів, почуття страху, обурення (погрози застосувати фізичне насильство).

Жорстокість – це нечуттєвість до страждань жертви, безсердечність, вдавана байдужість дій злочинця для досягнення йому потрібного результату. Тобто, можемо зробити висновок, що культ насильства та жорстокості це піднесення беззаконня чи преклоніння перед безпощадним, безжалісним застосуванням психічного або фізичного впливу. Сприйняття такої інформації, яка висвітлює саме вподобання насильства і жорстокості дуже шкодить душевному, фізичному та психологічному стану людей.

До суспільно небезпечних наслідків пропаганди культу насильства та жорстокості можемо віднести:

1. Шкода здоров'ю (починаючи з тілесних ушкоджень – далі смерть)
2. Моральна деформація психічного стану суспільства (у вигляді безсердечності, безжалісності, нечуттєвості до страждань інших).

Розв'язати проблему насильства щодо неповнолітніх можна тільки у разі спільної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих, які так чи інакше причетні до виховання дітей.

Зростання насильства можна пояснити кількома обставинами. В першу чергу, насильство є найпростішим способом змусити до дії або втримати від неї. Крім того, для його реалізації не потрібно складної процедури. Під час війни люди втрачають навички мирної поведінки і зростає вплив тих, хто є схильним і вміє досягати мети за допомогою сили.

Це і є тим ланцюжком, у якому вбачають поетапну «варваризацію» суспільних звичаїв. Але все ж таки, це не єдиний спосіб вирішити проблему.

Насильство-це порушення прав та свобод людини. У кожної людини є право на життя, на освіту, на власну думку, тощо. Згідно з Конституцією України, ніхто немає права порушувати ці права. Всі люди однаково несуть відповідальність за свої вчинки. За кожний вчинений злочин та проступок є покарання, згідно чинному законодавству України. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності полягає в тому, що особа, що вчинила злочин, підлягає покаранню в кримінально-правовому порядку. Під останнім варто розуміти й своєчасне притягнення злочинця до відповідальності, і те, що перед кримінальним законом ні в кого не повинне бути привілеїв [2].

Отже, можемо зробити висновок, що всі проблеми насильства, агресії, жорстокості походять саме від людей, від виховання, взаємоповаги, вміння прийняти думку кожного.

І щоб вирішити проблему насильства та жорстокості або хоча б зменшити її кількість, потрібно поважати права кожної особи, кожної дитини. Виховувати моральні якості в дітях та собі, поважати думку кожного і намагатися якомога рідше використовувати методи жорстокості та насильства в конфліктах.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018р.№1/11-5480 / Міністерство Освіти І Науки України. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS30017.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Груздь Олександр Іванович,
старший викладач кафедри організації досудового розслідування, факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Чуйко Анастасія Ігорівна,
курсант факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАРОДЕРСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тема мародерства на сьогоднішній день набуває значних обертів. У час, коли наша країна потерпає від рук російської збройної агресії, цивільне населення українського народу зіштовхнулось з проблемою збереження не тільки власного життя та здоров'я рідних, а й з цілісністю нажитого роками майна. Найжахливішим є те, що ці злочини здійснюють не лише військові, але й цивільне населення.

Дуже часто українські засоби масової інформації, повідомляючи новини по телебаченню називають скоєні крадіжки у житлових будинках, чи різних товарів у торгових центрах – мародерством,однак це помилкове ствердження. У межах українського законодавства, відповідно до статті 432 Кримінального кодексу мародерство є викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство), – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Законом від 03.03.2022 № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі – Закон № 2117-IX), який набрав чинності 7 березня 2022 року, мінімальний термін позбавлення волі за такий злочин збільшено до 5 років (в попередній редакції дане протиправне діяння каралося позбавленням волі на строк від трьох до десяти років). Відповідно до цього закону, збільшили санкцію за вчинення злочинів в умовах воєнного часу [1].

Користуючись триступеневою класифікацією об'єктів злочинів, яку дотримуються більшість науковців, слід виокремити загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочину – мародерства. Таким чином, загальним об'єктом є вся сукупність відносин, що поставлені під охорону кримінального закону [2, с. 132]. Так як, родовим об'єктом є група суспільних відносин, тотожних або однорідних за своєю суттю, то на думку М. І. Панова родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень, відповідно до яких належить мародерство, є встановлений порядок несення або проходження військової служби, який становить сукупність суспільних відносин, що виникають і функціонують у процесі проходження військової служби всіма військовослужбовцями, їх службової і бойової діяльності та регламентуються

правовими нормами чинного законодавства і правилами співжиття у військових колективах [3, с. 11].

Безпосереднім об'єктом, тобто конкретні суспільні відносини, які охороняє ст. 432 КК України, є порядок несення військової служби під час ведення бойових дій. Об'єктивною стороною мародерства є виключно дії, які пов'язані з викраденням речей у вбитих чи поранених.

Щодо викрадення необхідно наголосити, що воно може бути як таємним, так відкритим, із застосуванням насилля чи без такого. Під речами, якими правопорушник бажає заволодіти, слід розуміти особисті речі вбитого чи пораненого (мобільний телефон, годинник). Тобто до цих речей не відносяться зброя, боєприпаси, документи, які мають військове значення. Також особливу увагу потрібно приділити обов'язковій ознаці складу кримінального правопорушення, як місце вчинення мародерства. Відповідно викрадення речей повинно відбуватися саме на полі бою. У науково-практичному коментарі до ст. 432 КК України зазначається, що полем бою вважається земельна ділянка, морський чи повітряний простір, у якому ведеться бій [4, с. 575].

Бойовий статут Механізованих і Танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України ч. II (батальйон, рота) надає визначення лише поняттю «бій», відповідно до якого бій – основна форма воєнних дій тактичного рівня, яка уявляє собою узгоджені за метою, завданнями, місцем і часом удари, вогонь і маневр військових частин, підрозділів (кораблів, літаків), які ведуться за єдиним замислом і планом для виконання тактичних бойових завдань в обмеженому районі впродовж короткого періоду часу [5].

На сьогоднішній день громадянам України дуже важливо розрізняти відмінність мародерства та кримінальних правопорушень проти власності, які були скоєні в умовах воєнного стану. А також пам'ятати, що кожен правопорушник буде нести відповідальність за вчинені кримінальні правопорушення на рівні українського законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

2. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія. К: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.

3. Панов М. І. Поняття, система і види військових злочинів. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб / ред. М. І. Панов. Х. : Право, 2011. Розд. 1. С. 5–21. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/ViiskoviZlochini_2011.pdf

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. 3-тє вид., перероб. та доп. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 2. 624 с.

5. Бойовий статут механізованих і танкових військ сухопутних військ Збройних Сил України частина II (батальйон, рота) : затв. М-ва оборони України від 30. 12. 2016. № 605. URL: https://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/736/view/1614.

Грушко Анна Володимирівна,
студент 4-К групи Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор
Кришевич О. В.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК РІЗНОВИД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Зміни в законодавстві завжди є результатом історичних, політичних та інших подій у країні. 24 лютого 2022 року вніс свої корективи в законодавство України та у життя її населення. Війна в країні дала змогу виявити слабку громадянська позицію і саме тому актуальність вивчення законів і кодексів, а також їх розуміння населенням держави стало пріоритетом.

Вагомою зміною Кримінального Кодексу України стало доповнення статті 111 Державна зрада, статтями 111^1 Колабораційна діяльність та 111^2 Пособництво державі-агресору. Стаття 111^1 була додана до Кримінального кодексу 3 березня 2022 а стаття 111^2 14 квітня 2022 року, обидві статті пов'язані з військовою агресією Російської Федерації проти суверенітету, недоторканності та територіальної цілісності України.

З упинимося на кваліфікації складу кримінального правопорушення статті 111^2 Колабораційна діяльність:

Об'єкт – зовнішня безпека України (державна, економічна та інформаційна), суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність і обороноздатність України.

Об'єктивна сторона передбачає публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями, окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Під *публічними закликами* слід розуміти висловлення направлені на невизначене коло осіб у мережі Інтернет або у засобах масової інформації. *Збройними формуваннями* вважаються воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Також передбачено добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи,

виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. *Адміністративно-господарські обов'язки* – це обов'язки з управління чи розпорядження державним, колективним або приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо).

Крім того, **з**дійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.

Також передбачено передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, а також провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Воєнізовані формування – це формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка (ст.260 КК України, примітка).

Господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (ч. 1 ст. 3 ГКУ).

Також передбачено добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні незаконних виборів або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів або референдумів на тимчасово окупованій території.

Передбачено організацію та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах.

Під *заходами політичного характеру* слід розуміти – з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи. Під *здійснення інформаційної діяльності* слід розуміти – створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації.

Зазначено добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово

окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території.

Суб'єкт – лише громадянин України, що досяг 16 років. Саме цим елементом ми можемо відмежувати статтю 111^1від статті 114 Шпигунство, де суб'єктом виступає лише іноземець або особа без громадянства. Можна також зробити примітку що стаття 111^2 Пособництво державі-агресору також передбачає можливість здійснення дій як громадянином України, іноземцем так і особою без громадянства, крім громадян країни-агресора. ***Суб'єктивна сторона*** – прямий умисел адже особа розуміє, що її дії призводять до шкоди безпеки та інтересам України, передбачає суспільно-небезпечні наслідки своїх дій та бажає їх настання.

Стаття містить одну ***кваліфікаційну ознаку*** щодо пункту 5 – здійснення роботи саме у адміністративній сфери та пункту 7 – добровільне зайняття посади в незаконних судових і правоохоронних органах окупаційної влади, якщо дані дії призвели до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків (шкода, що в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян).

Але заохочувального пункту стаття не передбачає.

Робимо висновок, що знання своїх обов'язків є не менш важливим ніж знання своїх прав, ми звикли захищати себе у разі протиправних дій, але забуваємо що в нас як громадян є певні обов'язки перед державою. Формування сильної і непохитної громадянської позиції, любові до своєї держави повинно починатися з раннього дитинства і плекатися усе життя, щоб у майбутньому мінімізувати випадки зради, коллаборційної діяльності або пособництву державам-агресорам.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text.

Джаман Анастасія Іванівна,
курсант 2-го курсу ННІ № 3 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Мостепанюк Л. О.

ПОНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Будь-яке порівняльно-правове дослідження здійснюється з метою вивчення та співставлення принципів побудови структури Кримінального кодексу України (далі – КК),який є основним і єдиним джерелом кримінального права України, з

положеннями кримінального законодавства зарубіжних країн. В результаті певних запозичень з положень зарубіжного законодавства і подальших реформ кримінального законодавства України, суспільство отримає якісне законодавства, засноване на загальновизнаних міжнародних нормах і принципах.

Кримінальне законодавство романо-германської правової сім'ї або,інакше кажучи,сім'ї континентального права,умовно поділяється на дві підгрупи: романську, до якої відноситься законодавство таких держав, як Франції, Італії, Люксембургу, Бельгії і суто германську, до якої прийнято відносити законодавство таких держав як Німеччини, Австрії, Угорщини. Необхідно зазначити, що цей тип кримінально-правової системи сформувався як результат рецепції римського права на основі праць учених європейських університетів XII ст. [1]. З цього випливає,що терміни римського права стали в багатьох країнах загальновизнаними й через це у подальшому,поєднуючись із безпосередніми ідеями природного права,сприяли уніфікації як європейського, так і міжнародного законодавства. Особливістю романо-германської кримінально-правової системи є визнання Кримінального кодексу основним (або єдиним) джерелом кримінального права [2]. Звернімо увагу на вищесказане, схожа риса притаманна кримінальному законодавству України.

Ми маємо на меті проаналізувати та порівняти поняття й ознаки кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві України та країн романо-германської правової системи. Згідно ч. 1 ст. 11 КК, кримінальним правопорушенням є суспільно-небезпечне протиправне,винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Ознаками кримінального правопорушення є: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) наявність вини у формі умислу чи необережності; 4) наявність суб'єкта кримінального правопорушення[3].

У чинному КК Франції загальне визначення поняття кримінального правопорушення(злочину/злочинного діяння) відсутнє, хоча можна вирізнити ознаки протиправного діяння,а саме: 1) тяжкість злочинного діяння (ст. 111-1 КК Франції); 2) винність (ст. 121-3 КК Франції); 3) вік кримінальної відповідальності (ст. 122-8 КК Франції). Відповідно до ст. 111-1 КК Франції існує класифікація злочинних діянь за їх характером: 1) загально-кримінальні; 2) політичні; 3) військові [4]. Так, у теорії французького кримінального права немає ані чіткого єдиного поняття злочинного діяння, ані спільної думки стосовно його ключових ознак і структурних елементів. Хоча в теорії французького кримінального права існує найбільш чітке й ґрунтовне визначення злочинного діяння – це дія або бездіяльність,передбачена й карана кримінальним законом за вину його виконавця,які не можна виправдати втіленням якого-небудь права [4].

У Нідерландах, Італії, Австрії злочинні діяння поділяються на злочин і проступок, а в іспанському КК (ст. 13) встановлено поділ злочинів на види: тяжкі та менш тяжкі. У Швейцарії залежно від тяжкості виділяють три види злочинних діянь, а саме: 1) злочин; 2) проступок; 3) порушення [5]. У КК Бельгії проступки не відділені від злочинів,і норми відповідальності не виділені в окрему структурну частину [5]. Отже, розмежування злочину та проступку за

кримінальним законодавством Бельгії відбувається за критерієм покарання, а інших критеріїв розмежування цих правопорушень КК Бельгії не містить.

У кримінальному праві України, згідно ч. 3 ст. 12 КК, злочини поділяються на нетяжкі,тяжкі та особливо тяжкі, до того ж класифікують їх відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України на кримінальні проступки і злочини.

Отже,в результаті проведення порівняльно-правового аналізу кримінального законодавства України та країн-представників романо-германської правової сім'ї, в контексті розуміння кримінального правопорушення було виявлено загальні та спільні риси кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері кримінального законодавства,а також проаналізовано та порівняно поняття та ознаки кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Історія цивілізацій. URL: http://www.mestectvo.com/istoriya-ukraini /kievska-rus.html.

2. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIV регіональної науково-практичної конференції, 06.02.2008 р. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2008. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F-2008.pdf.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради*. 2001. № 25–26. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2341-14#Text.

4. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Франції : Вид. ОВК. Київ,2017. 348 с. URL: https://owk.com.ua/wa-data/public/site/data/zmist/28.pdf.

5. Чиркова Т. І. Спільні й відмінні риси поняття кримінального проступку та злочину в Україні та країнах ЄС: URL: file:///C:/Users/Home% 20pc/Downloads/p302_304.pdf.

Задорожний Олександр Павлович,
ад'юнкт відділу аспірантури
та докторантури Національної академії
внутрішніх справ

БОРОТЬБА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНОЮ КРИМІНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ З ОГЛЯДУ НА СПІВРОБІТНИЦТВО З ЄВРОПОЛОМ

В зв'язку з прагненням України стати частиною Європейської спільноти, а також тим, що однією із умов вступу до Європейського союзу є спільне об'єднання зусиль в боротьбі з міжнародною кримінальною злочинністю, національні правоохоронні органи націлені на зміцнення міжнародного співробітництва з правоохоронними інституціями Європейського союзу.

Налагодження тісних міжнародних стосунків у різних галузях створили реальні умови для формування співпраці правоохоронних органів країн Європи, зокрема у сфері оперативно-розшукової діяльності з протидії злочинності. Саме таким органом, який координує дану діяльність у цій сфері є спеціалізований орган Європейського союзу – Європол.

Європейське поліцейське управління – є однією із правоохоронних інституцій Європейського союзу, що приймає активну участь в міжнародному поліцейському співробітництві між країнами учасниками та у проведенні міжнародного розшуку злочинців. На сьогодні повною назвою Європолу є Агентство Європейського Союзу із співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (*European Union Agency for Law Enforcement Cooperation).* Однак існує і інша назва даного органу, а саме – Європейське поліцейське управління (*European Police Office)* [1].

Створення Європолу передбачено в Договорі про Європейський союз 1992 року. Однак свою роботу, як управління по боротьби з наркотиками він розпочав здійснювати з січня 1994 року та в подальшому поширював свою діяльність і на інші види міжнародної кримінальної злочинності.

1 жовтня 1998року, після ратифікації в усіх державах-членах набули чинності Конвенція про створення Європолу та пов'язані з нею правові акти. Та, як наслідок, 1 липня 1999 року Європол розпочав повномасштабну роботу в усіх сферах своїх повноважень.

До сфери повноважень діяльності Європолу належить: боротьба з незаконним обігом наркотиків; незаконна імміграція; боротьба з мережею торгівлі людськими органами; незаконний обіг транспортних засобів; кіберзлочинність; відмивання грошей; інтелектуальна власність; шахрайство з ПДВ; відмивання грошей та відстеження активів; мобільні організовані злочинні групи; підробка грошей; тероризм; розшук особливо небезпечних злочинців, тощо.

До основних функцій, напрямків діяльності Європолу на підставі ст. 30 Договору про Європейський Союз належать: інформаційне сприяння державам-членам у розслідуванні злочинів; науково-технічне сприяння правоохоронним органам держав-учасниць у розслідуванні злочинів; координація роботи національних слідчих органів [2].

Координація роботи національних слідчих органів, як одна із функцій напрямків діяльності пов'язана з тим, що Європолна відміну від національних поліцейських структур не має власних слідчих органів та у офіцерів Європолу відсутні прямі повноваження здійснювати арешт, але вони своєю діяльністю підтримують колег з держав-членів Європейського союзу шляхом збору, аналізу і поширення інформації та координації операцій. Разом із тим, починаючи з 2002 року Європол має право брати участь у спільних розслідуваннях держав-членів ЄС, а також вимагати від них проведення розслідувань.

Завданнями функціонування Європолу є: спрощення інформаційного обміну між національними службами; збір, обробка та аналіз інформації; негайне інформування національних служб; інформаційна підтримка розслідувань, що проводяться країнами-учасницями ЄС; підтримка необхідної інформаційної інфраструктури, баз даних.

Між Україною та Агентством Європейського Союзу із співробітництва у сфері правоохоронної діяльності підписано Угоду про оперативне і стратегічне співробітництво, яка ратифікована 12.07.2017 року. Цей документ надає можливість: брати участь в спільних поліцейських заходах, здійснювати обмін оперативною інформацією в рамках кримінальних проваджень, встановлювати місцеперебування осіб, причетних до скоєння злочинів, проводити аналіз оперативної інформації; створювати міжнародні спільні слідчі групи [3].

Національним контактним пунктом для України, який діє як центральний контактний пункт між іншими компетентними органами України та Європолом визначено Відділ по взаємодії з Європолом Національної поліції України.

У 2015 році ратифіковано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку. Завдяки встановленню захищеного каналу зв'язку SIENA інформаційний обмін між правоохоронними органами України та Європолом суттєво збільшився. Крім того, у 2017 році підписано Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації [4].

Крім цього, Європол приймає активну участь в розшуку злочинців, які вчинили особливо небезпечні чи резонансні злочини на території Європейського союзу. Так, організацією створено відповідний інтернет-сайт www.eumostwanted.eu на якому розмішена інформація про осіб, що найбільш розшукуються в Європі, їх персональні дані та фотографії [5]. Особи, інформація про розшук яких розміщенні на сайті підозрюються у вчинені кримінальних порушень пов'язаних з нелегальною міграцією, торгівлею людьми, наркотичними засобами, зброєю, зґвалтування, кіберзлочинів та інших тяжких та особливо тяжких злочинів. Частину з них вже засуджено заочно, а іншим пред'явлено підозри [5]. Розшук вищезазначених осіб відбувається шляхом надання розголосу в засобах масової інформації, соціальних мережах та через мережу Інтернет. Громадяни мають можливість анонімно повідомити про можливе місце знаходження злочинця, що дає змогу офіцерам Європолу в свою чергу повідомити національні поліцейські сили в країні перебування злочинця та затримати його.

Європолом на постійній основі проводяться онлайн-компанії, щодо розшуку особливо небезпечних злочинців, які дають надзвичайно позитивні результати. Так, Європолом за період свого існування, започаткування та роботи интернет-сайту www.eumostwanted.eu, було проведено декілька онлайн-компаній, щодо розшуку та затримання злочинців. Перша пройшла у 2016 році. З того часу відомство затримало 91 злочинця. У 33 випадках затримання вдалося зробити завдяки інформації від населення [6]. Крім цього в 2016 році в ході проведення спільної міжнародної операції в якій прийняли участь 52 країни і чотири міжнародні організації, Європол повідомило про затримання 314 осіб [7]. Так, в результаті тижневої операції було вилучено 2,38 тонни кокаїну, ідентифіковано 529 жертв торгівлі людьми і заарештовано 314 осіб. Також, за даними Європолу, серед затриманих 193 – пов'язані з вчиненням кіберзлочинів, 72 – з незаконною торгівлею людьми, 31 – з організацією незаконної імміграції та 18 – з торгівлею наркотиками [7].

Підсумовуючи вищесказане, можливо дійти висновку, що доцільно налагодити тісне міжнародне партнерство з правоохоронними інституціями Європейського союзу, що надасть змогу розширити кордони діяльності національним правоохоронним органам, зокрема з обміну інформацією про діяльність міжнародних організованих груп та злочинних організацій, а також здійснювати розшук, затримання, небезпечних та особливо небезпечних злочинців, тим саме зменшити негативні прояви стану злочинності на теренах України.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Європолу. URL: http://www.europol.europa.eu.
2. Договір про Європейський союз 1992 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu92338?ed=1992_02_07.
3. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text.
4. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку. URL: https://Zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a12#Text.
5. Офіційний сайт Evropes most wanted fugitives. URL: https://eumostwanted.eu.
6. Європол оприлюднив список найбільш небезпечних ґвалтівників у спробі розшукати їх. URL: https://rbc.ua/ukr/news/evropol-obnarodoval-spisok-samyh-opasnyh-1603828608.html.
7. Європол повідомив про затримання сотень злочинців під час міжнародної операції. URL: lb.ua/world/2016/10/19/348309_evropol_soobshchil_zaderzhanii_soten.htm1.

Зайцев Дмитро Олександрович,
ад'юнкт відділу ад'юнктури
та докторантури Національної академії
внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ОСОБИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ

Реалізація і дотримання принципу верховенства права в усіх видах суспільних відносин в Україні є однією з причин активного реформування системи правовідносин, що утворилися у зв'язку з реакцією держави на вчинені порушення прав і свобод людини та громадянина.

Так, одним з гарантованих Конституцією України гарантовано право особи на недоторканність житла, чи іншого володіння. Відповідно до статті 30 Основного Закону,не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суд [1]. Водночас, вказане конституційне положення передбачає легітимний порядок обмеження цього конституційного права, зокрема визначає, що у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [1].

З метою реалізації та гарантування державою цього права особи розроблено систему заходів і засобів, які покликані забезпечувати його належну охорону, серед яких, на наше переконання, особливо важливе місце займають кримінально-правові.

Механізм правового регулювання кримінально-правової охорони недоторканності житла чи іншого володіння є досить широким у сучасній

правовій системі України. До нього, з-поміж іншого, відносяться напрямки законодавчого та нормативно-правового регулювання окремого спеціалізованого складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 162 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а також окремих криміноутворюючих аспектів, що реалізовуються в низці кримінальних правопорушень як кваліфікуючі ознаки.

Дійсно, частиною 1 статті 162 КК України визначено, що незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, - караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, а частиною 2 вказаної норми передбачено кримінально-правову заборону вчинення таких дій службовою особи або із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування [2].

На наше переконання, вказані положення містять певні неоднозначності з точки зору практичної реалізації, які, насамперед, полягають у тому, що в частині 1 статті 162 КК України передбачено кримінальну відповідальність за незаконне проведення огляду чи обшуку у житлі чи іншому володінні особи, а частиною 2 статті 162 КК України визначено як кваліфікуючу ознаку вчинення таких дій службовою особою.

Водночас, частиною 1 статті 234 КПК України встановлено, що обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб застосування, тобто відповідними суб'єктами здійснення кримінального провадження [3]. Тоді ж виникає питання: хто буде суб'єктом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 162 КК України у випадку проведення незаконного обшуку, якщо апріорі така дія може бути вчинена тільки службовою особою, а тому, відповідно, повинна кваліфікуватися за частиною 2 статті 162 КК України? Переконані, що така неоднозначність повинна бути усунена шляхом внесення зміст до статті 162 КК України, а саме вказівка про проведення огляду чи обшуку має міститися в частині 2 статті 162 КК України, а твердження «незаконне проведення в них огляду чи обшуку» виключене зі змісту частини 1 статті 162 КК України.

При цьому, варто враховувати, що кримінально-правова охорона права особи на недоторканність житла чи іншого володіння також, як ми вже вказували вище, реалізовується і в окремих складах кримінальних правопорушень, наприклад, частині 3 статті 185 КК України, частині 3 статті 186 КК України, а також низці інших кримінальних правопорушень, де основним об'єктом охорони є інші суспільні відносини і права людини та громадянина, однак порушення недоторканності житла чи іншого володіння є додатковим об'єктом, що охороняється державою від порушень і обмежень.

З огляду на це, можна дійти до висновку, що кримінально-правова охорона права особи на недоторканність житла чи іншого володіння реалізується

статтею 162 КК України як безпосередній об'єкт охорони, а також як додатковий об'єкт охорони у вигляді криміноутворюючої кваліфікуючої ознаки низки інших кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Карпенко Катерина Олегівна,
ад'юнкт Луганського державного
університету внутрішніх справ імені
Е. О. Дідоренка

ПРИМУСОВІ ШЛЮБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII ухвалено «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству над жінками та домашнього насильства і боротьбу з цими явищами» [1] до Кримінального кодексу України внесено істотні зміни, переважна більшість яких набрали чинності 11 січня 2019 року, додатковою державною формою захисту зазначеного конституційного положення стало встановлення кримінальної відповідальності за примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України).

В даний час Україна стала жертвою збройної агресії. В умовах воєнного стану особи, які не були мобілізовані, проводять більшість часу вдома або в укриттях, що сприяє збільшенню кількості кримінальних правопорушень у сімейній та особистій сферах: від стрімкого росту домашнього насильства до примушувань до співжиття чи його продовження, примушувань до вступу у шлюб. Про такі випадки широко відомо з соціальних мереж ще з 2014 року.

Особливої актуальності це питання набуває на тимчасово окупованих територіях. Ці кримінальні правопорушення, поряд із мародерством та викраденням майна з приватних осель та підприємств, які тимчасово вимушені були покинути власне житло, є характерним для воєнного часу. Проте, якщо щодо зазначених дій законодавець визнав проблему та посилив відповідальність за них [2], то стосовно правопорушень у сімейній та особистій сферах питання на законодавчому рівні не піднімалося. На нашу думку, примушування до шлюбу в умовах воєнного стану є тим кримінальним правопорушенням, стосовно якого потрібно ретельніше проаналізувати проблемні питання захисту приватного та особистого життя під час збройної агресії.

Сімейне життя включає в себе укладання шлюбу. Цей сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ч. 1 ст. 21 СК України). Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки або чоловіка до шлюбу не допускається (ч. 1 ст. 24 СК

України) [3]. Зазначене право гарантується і Конституцією України (ч. 1 ст. 51) [4]. Право вільно вступати в шлюб із обраним партнером та вільно розлучатися за власним бажанням, є невід'ємною частиною особистого життя особи.

Тому, відповідно до ст. 32 Конституції, ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [4]. Тому, встановлюючи відповідальність за примушування до шлюбу, законодавець має діяти з обачністю: з одного боку, не порушувати право громадян на приватне життя, а з іншого – захищати права вразливих верств населення від протиправних посягань.

З появою ст. 151-2 у Кримінальному кодексі України, за даними Офісу Генерального прокурора, статистика примушування до шлюбу є дуже низькою [5]. Відкриті кримінальні провадження, щодо даного злочину, були закриті. На нашу думку, це було викликано рядом факторів, а саме: 1) поняття «примусу» на законодавчому рівні не розтлумачене; 2) висока латентність правопорушень, які мають стосунок до статевого життя [6]; 3) відсутність рекомендацій щодо особливостей розслідування цієї категорії кримінальних правопорушень; 4) наявність застарілих суспільних установок щодо ролі жінки в родині; 5) приділення недостатньої уваги з боку працівників органів реєстрації актів цивільного стану та священнослужителів до того, чи є дійсним бажання одружитися вільним або виникло в результаті примушування [7].

Варто враховувати також й те, що під час воєнного стану, на підконтрольній території України існують певні особливості реєстрації шлюбів. Пришвидшено процедуру реєстрації шлюбу, він реєструється здебільшого в день подачі заяви та без особистої присутності представника органу державної реєстрації актів цивільного стану [8]. Відповідно ч. 3 ст. 21 Сімейного кодексу України в таких випадках дозволяє визнавати законним шлюб, зареєстрований відповідно до релігійної церемонії та прискорений під час воєнного стану. Однак при цьому дотримання засад добровільності та одношлюбності по суті залишається відповідальністю наречених, бо перевірка достовірності таких даних далеко не завжди є можливою.

В умовах бойових дій та фактичної відсутності функціонуючих державних органів на території, навколо якої точаться бої та окупованій, відбувається примушування до співжиття, з юридичної точки зору потрібно кваліфікації такі дій – як примушування до шлюбу, бо в таких випадках, до повернення територій під контроль України, це є по суті одним і тим самим.

Крім того, як нам здається, реєстрація шлюбу або співжиття, здійснюване проти волі потерпілого, нерідко може виступати способом вчинення кримінальних правопорушень корисливої спрямованості, наприклад, заволодіння майном потерпілої особи [9]. На тимчасово окупованих територіях в умовах збройної агресії військовослужбовці противника, користуючись тим, що фактично неможливо встановити дійсність шлюбного статусу наречених, а також відсутністю державних реєстрів актів цивільного стану, нерідко використовуючи погрози зброєю, можуть примушувати місцевих жінок вступати з ними у

співжиття. Чинна редакція ст. 151-2 КК України не враховує зазначену обставину, хоча, на нашу думку, вона збільшує суспільну небезпеку примушування до шлюбу. У зв'язку із цим вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 151-2 КК України кваліфікуючою ознакою «з корисливих мотивів».

Окуповані регіони України продовжують бути її суверенною територією, незважаючи на те, що вони лишаються тимчасово непідконтрольними. На цих територіях продовжують залишатись громадяни України, їхнє майно. Держава є гарантом захисту прав і свобод громадян. І окупована територія не є виключенням.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6.12.2017 № 2227-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19.

2. Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» №2117-IX від 03.03.2022 р. №2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text.

3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14.

4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA0%B2% D1%80.

5. Офіс Генерального прокурора. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/statistika.

6. Бандурка І.О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: дис. канд. юрид. наук:12.00.08. Харків, 2016. С. 328.

7. Таран О.С. Примушування до шлюбу: сімейно-правовий аспект. Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. Part 2. P. 972–989. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-588-43-3/2.21.

8. Інфомаційне агентство АрміяInform, 2022. URL: https://armyinform.com.ua/2022/05/18/shlyub-za-1-den-dlya-vijskovyh-na-chas-diyi-voyennogo-stanu-ta-osoblyvosti-proczedury-rozluchennya/.

9. Андрушко А. В. Теоретико-прикладні засади запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи: монографія. Київ: Ваіте, 2020. С. 400.

10. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание. Киев: Юринком Интер, 1999. С. 154.

Козак Ірина Борисівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
і кримінології юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних
наук ***Сень І. З.***

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Внаслідок повномасштабної збройної агресії росії та введення особливого режиму воєнного стану на всій території України, питання «колаборaційної діяльності» стало актуальним в реаліях сьогодення.

Тема колаборaціонізму довгий час відносилася до заборонених сюжетів радянської історіографії. Проте варто зазначити, що ще до загострення збройного конфлікту в науковій доктрині та на законодавчому рівні намагалися визначити поняття «колаборaційної діяльності» та обґрунтувати відповідальність за таке кримінально-протиправне діяння. Загалом було запропоновано п'ять законопроектів, які мали б визначити зміст терміна «колаборaційна діяльність» та встановити кримінальну відповідальність за колаборaціонізм. Реалізувати зазначене пропонувалося двома способами: доповненням ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) самостійною формою державної зради – «колаборaціоністська діяльність», або ж встановленням кримінальної відповідальності за колаборaціонізм в новій нормі – ст. 111-1.

Вважаємо, що саме внаслідок терористичного нападу держави-агресора, загострилася проблема відповідальності колаборантів, що сприяли йому. І саме це спонукало Верховну Раду України вжити заходів щодо нормативного врегулювання кримінальної відповідальності за колаборaціонізм.

Так, пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність» вказує на те, що колаборaціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен тягнути за собою відповідальність, встановлену законом. Крім того, постконфліктне врегулювання неможливе без відновлення справедливості та обмеження ряду прав осіб, причетних до колаборaціонізму, що можливо вирішити виключно законом [1].

15 березня 2022 року в Україні набрав чинності Закон № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність». Цим Законом Кримінальний кодекс України було доповнено новою статтею 111-1

«Колабораційна діяльність», якою визначається відповідальність за співпрацю громадян України з ворогом з метою забезпечення інтересів держави-агресора.

В Офісі Генерального прокурора зазначили, що перший обвинувальний акт за вчинення колабораційної діяльності (ст. 111-1 Кримінального кодексу) був направлений до суду 30 березня 2022 року. Досудовим розслідуванням встановлено, що мешканець м. Краматорська записав на мобільний телефон відео, у якому заперечував здійснення збройної агресії рф проти України та публічно закликав громадян до підтримки незаконних рішень і дій держави-агресора. У подальшому він виклав запис на власну сторінку у соціальній мережі TikTok.

Формами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, є публічне заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України та публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації, співпраці з державою-агресором. Цей кримінальний проступок вчиняється у формі активної поведінки – дії: публічного заперечення чи публічних закликів. При цьому ознака публічності визначена в Примітці 1 до ст. 111-1 [2].

У ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК України відповідальність передбачена для тих, хто добровільно займатиме посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Якщо посада, яку особа зайняла добровільно в незаконному органі влади, не передбачає виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, то таке кримінальне правопорушення потрібно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України. Також в ч.7 встановлено кримінальну відповідальність за зайняття посад у незаконних судових і правоохоронних органах.М. І. Хавронюк, стверджує, що посада в незаконних судових або правоохоронних органах – це посада хоча б в одному із таких органів, що створений під час окупації, яка передбачає діяльність як судді, або як працівника правоохоронного органу (у розумінні ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»). Як зазначає вчений, зайняття посади помічника судді, судового розпорядника, іншої посади в апараті суду, прокуратури тощо необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України як зайняття посади, не пов’язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [3].

В ч. 3 аналізованої статті законодавцем визначена відповідальність за здійснення антиукраїнської пропаганди у закладах освіти, що вчиняється з метою: сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. Також у ч. 3 ст. 111-1 КК України встановлено відповідальність за вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти.

Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК України настає за так звану економічну співпрацю з ворогом у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та (або) збройним чи воєнізованим формуванням

держави-агресора, та (або) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території.

Так, Вироком Путивльського районного суду Сумської області у справі № 584/313/22 (провадження № 1-кп/584/118/22) від 27.05.2022 встановлено вину Особи_1 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України. За змістом мотиваційної частини вказаного судового рішення стає зрозумілим, що громадянин України Особа_1, достовірно знаючи про перебування збройних формувань та окупаційних військ російської федерації на території села Юр'єве, підтримуючи збройну агресію російської федерації проти України, діючи умисно, добровільно вступив в контакт з представниками збройних, воєнізованих формувань держави-агресора. Особа_1 повідомив, що має спеціальні технічні знання, навики у сфері ремонту легкових та вантажних транспортних засобів, а також відповідне приміщення, обладнання та інструменти для проведення ремонтних робіт, і на прохання представників держави-агресора оглянув військову техніку військовослужбовців збройних сил російської федерації, яка вийшла з ладу під час руху по території України. В ході діагностики Особа_1 встановив причини несправності та, в подальшому, особисто, добровільно та з власної ініціативи, використовуючи належне йому обладнання та інструменти, здійснив ремонт військової техніки держави-агресора [4].

Варто зазначити, що в мотивувальній частині судового рішення акцентувалася увага саме на добровільності вчинення кримінально-протиправних дій Особою_1. Вважаємо, що у випадку застосування до Особи_1 психічного чи фізичного примусу з метою надання цим громадянином матеріальних ресурсів, питання про кримінальну відповідальність Особи_1 слід вирішувати відповідно до ст. 40 КК України.

В ч. 5 ст. 111-1 передбачено ще одну форму колабораціонізму, як-от: участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території та публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Частиною 6 ст. 111-1 КК України передбачено відповідальність за організацію та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, а також за активну участь у таких заходах. Що розуміється під заходами політичного характеру – частково визначено в п. 2 Примітки до ст. 111-1.

Частиною 7 ст. 111-1 КК України встановлена відповідальність за участь у в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України.

Отже, проведений аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених ст.111-1, дає можливість зробити висновок, що сьогодні в Україні проблема кримінально-правової протидії колабораціонізму нарешті отримала

законодавче вирішення. Вказана стаття складається з 8 частин та примітки з 4 пунктами. Кожна частина ст. 111-1 КК України передбачає окремі форми колаборaційної діяльності. Проаналізовані норми важливі та необхідні, проте потребують певного вдосконалення, що є перспективою наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність). URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

3. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колаборaціонізм. Аналіз статті про колаборaційну діяльність із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану. URL: https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/.

4. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 27. 05. 2022 у справі № 584/313/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680.

Кривонос Дарина Володимирівна,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

СПІРНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯ З ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Норма про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у Кримінальному кодексі України зазнала змін у зв’язку з прийняттям 6 грудня 2019 року Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Внесеними змінами законодавець спробував наблизити диспозицію статті з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, до загальновизнаних сучасних світових стандартів протидії відмиванню активів злочинного походження.

Мета таких змін, перед усім, зробити акцент на необов’язковості доведення предикатного злочину, в результаті вчинення якого було одержано майно, що є предметом легалізації, та на достатності наявності фактичних обставин, які свідчать про його одержання злочинним шляхом. Крім того, законодавець зменшив необхідний та достатній ступень усвідомлення особою того, що одержане майно є результатом вчинення протиправного діяння для можливості кваліфікувати дії особи, як легалізацію (відмивання), передбачивши у диспозиції норми формулювання «особа знала або повинна була знати, що таке майно одержано злочинним шляхом».

Не дивлячись на внесені у вказану норму відповідні зміни, проблема можливості кваліфікації певного діяння як легалізацію (відмивання) майна,

одержаного злочинним шляхом, продовжує й надалі породжувати наукові та практичні спори.

Так на думку канд. філос. Наук Гладковського М., у зв'язку зі змінами, внесеними 06.12.2019 до ст. 209 КК України, кримінальна відповідальність за цією статтею може наставати за відсутності одночасного притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення предикатного злочину або наявності попередньо винесеного обвинувального вироку за такий злочин [1, с. 180].

На противагу можна навести позицію адвоката к. е.н. Ханіна С.Г., який вважає, що для внесення ст. 209 КК України до Єдиного реєстру досудових розслідувань, повідомлення особі про підозру, обвинувачення та засудження особи за ст. 209 КК України, повинно бути одночасне притягнення особи до відповідальності за злочин з одержання майна злочинним шляхом та за легалізацію такого майна, або наявність предикату, попередньо встановленого обвинувальним вироком суду [2].

Не однакове розуміння суті норми з легалізації (відмивання) майна, всіх необхідних елементів складу вказаного правопорушення, а так само їх поверхневе та формальне тлумачення, призводять до відсутності достатньої судової практики притягнення до відповідальності за вказане кримінальне правопорушення, а отже й до неефективності національної системи протидії вказаному злочинному явищу в цілому.

З цією метою пропонуємо розглянути обов'язкові ознаки складу легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, для можливості кваліфікації певного діяння особи як легалізацію (відмивання).

Безпосереднім об'єктом легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, є встановлений з метою протидії залученню в економіку «брудного» майна порядок здійснення господарської діяльності, а також порядок вчинення цивільно-правових правочинів у частині використання майна, не пов'язаного з господарською діяльністю [4, 150].

Водночас, поряд з об'єктом, в аналізованому складі кримінального правопорушення особливе місце займає предмет злочину, до якого законодавець відносить майно, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом.

В цьому аспекті аналізована норма зазнала певної трансформації, адже до 06.12.2019 предметом легалізації (відмивання) визнавались доходи, кошти або інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів.

Водночас, поняття «доходи» наводилось виключно в назві статті КК України та ніяк не було відображено в самому тексті диспозиції.

Таким чином, звівши фактично предмет злочину із легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, до єдиного збірного поняття «майно», законодавець оптимізував норму в цій частині та зробив її більш зрозумілою для правозастосування.

Крім того, законодавець передбачив, що майно може вважатися злочинним, якщо воно було одержане повністю чи частково, а також як у прямий, так і в опосередкований спосіб внаслідок вчинення злочину.

Щодо злочинного походження майна, яке є предметом легалізації, то аналізована норма не передбачає, що факт його злочинного походження має бути попередньо встановлений судом, адже законодавцем прямо вказано на достатність наявності (за умови їх доведення) фактичних обставини, які свідчать про його одержання злочинним шляхом.

До форм об'єктивної сторони, відповідно норм ст. 209 КК України належать: (1) набуття, (2) володіння, (3) використання, (4) розпорядження майном, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або (5) переміщення, (6) зміна форми (перетворення) такого майна, або (7) вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження [3].

Порівнюючи зміни, які відбулись у нормі після 06.12.2019 в частині об'єктивної сторони вказаного кримінального правопорушення, то норма не зазнала концептуальних змін, однак набула більш систематизованого вигляду.

Так, форми вчинення об'єктивної сторони, такі як вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або майном, про які згадувалось в попередній редакції статті, фактично інтегрувались до загальних понять набуття, володіння, використання та розпорядження майном, виступаючи по суті об'єктивним проявом таких дій.

Суб'єктивна сторона легалізації (відмивання) полягає виключно у прямому умислі. Крім того, законодавець чітко детермінує, що особа, яка вчинила одну (або декілька) з форм об'єктивної сторони легалізації (відмивання) майна, знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом [3].

Розуміння особою злочинного походження майна, з яким вчиняється нею наступна легалізація, не означає обов'язковість встановлення факту вчинення злочину в результаті якого отримано майно, саме судом. Про злочинне походження майна особа могла знати виходячи із фактичних даних, які їй були відомі та які давали можливість усвідомлювати особі джерела походження такого майна.

Крім того, законодавець зробив акцент на не обов'язковості доведення факту достеменного усвідомлення особою злочинності походження такого майна, а вказав, що достатньо доведення того, що особа повинна була про це знати. Тобто, фактичні обставини свідчили, що майно має незаконне походження, та особа володіючи знаннями про такі фактичні обставини, могла зробити висновок про злочинне джерело його походження.

Суб'єкт за вказаним кримінальним правопорушенням є загальним, тобто фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Це може бути як особа, вчинила злочин в результаті якого мано було отримано, так і інша особа, яка не мала відношення для вчинення злочину, в результаті якого отримано предмет подальшої легалізації.

Таким чином, правильне встановлення наявності як обов'язкових, так і похідних від них, ознак складу легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, в конкретних діях особи є основою вірного правозастосування та справедливого притягнення до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Гладковський М. Соціальна зумовленість чергових змін до статті 209 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал.* Вип. 6. 2021. С. 175–181. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/6/28.pdf.
2. Ханін С.Г.Особливості ст. 209 ККУ: хто визначає, чи майно набуто злочинним шляхом? Блог адвоката Семена Ханіна. *Видавництво ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА.* Дата публікації 26.09.2022. URL: https://pravo.ua/osoblyvosti-st-209-kku-khto-vyznachaie-chy-maino-nabute-zlochynnym-shliakhom-bloh-advokata-semena-khanina/.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.
4. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ, 2015. 392 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10297/Dudorov_Tertychenko_Vidmyvannya.pdf;jsessionid=751117B4E67F432225CCE0B6E1BC0B80?sequence=1.

Круглюк Григорій Володимирович,
аспірант відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ;
Павловська Анна Анатоліївна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

БЕЗПЕКА ВИРОБНИЦТВА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Безпека виробництва – це такий технічний стан, при якому нейтралізується можливість вражаючого впливу на людей, майно і довкілля небезпечних та шкідливих виробничих факторів. Безпека є певним динамічним станом, при якому кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [1].

Безпека є основною і головною метою механізму правового регулювання. Практично, всі норми всіх галузей законодавства будь-якої держави спрямовані на забезпечення людині такого існування, коли її особистим правом, інтересам, цінностям, а також матеріальним благам не буде загрожувати небезпека [2].

Відповідно до Конституції України кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, а встановлення гарантій реалізації людиною своїх прав і свобод, як природних, так і набутих є головним обов'язком держави [3].

В свою чергу ст. 6 Закону України «Про охорону праці» регламентує, що умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного і індивідуального захисту, що використовується працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства. Таким чином, слід

зазначити, що кожен має право будь-яким не забороненим законом способом захищати свої права від порушень і протиправних посягань [4].

Питанням кримінально-правової безпеки виробництва в різні часи були присвячені праці таких вітчизняних фахівців в галузі кримінального права, як М. І. Бажанова, В. І. Борисова, М. С. Брайніна, М. Й. Коржанського, В.Т. Маляренка, П. В. Мельника, В. А. Мисливого, В. О. Навроцького, М. І. Панова, О. О. Пащенка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація та ін.

Загальновідомо, що об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу кримінального правопорушення. На думку багатьох вчених, об'єкт кримінального правопорушення має визначальне теоретичне, практичне і пізнавальне значення для оцінки суспільної та юридичної сутності злочину, тяжкості заподіяної злочином шкоди, кваліфікації діяння та вирішення багатьох інших практичних завдань [5]. Проблема визначення об'єкта кримінального правопорушення є однією з основних у кримінальному праві, оскільки саме вірне визначення об'єкта дозволяє розкрити соціальну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також забезпечує відмежування його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт (від лат. objectum) – предмет, явище, на який спрямована будь-яка діяльність [6]. Об'єктом кримінального правопорушення є ті суспільні відносини, на які спрямоване протиправне діяння винної особи. Слід зазначити , що ним завжди виступає благо, що охороняється кримінальним законом і якому спричиняється або може бути спричинена шкода при вчиненні суспільно-небезпечного діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України об'єктами кримінально-правової охорони є права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України, а також мир і безпека людства [7]. Проте, слід відмежовувати об'єкт кримінального правопорушення від об'єкта кримінально-правової охорони.

Так, об'єктом кримінально-правової охорони є цінність, яка поставлена під охорону кримінального закону, на яку ще не здійснено злочинного посягання, а об'єкт кримінального правопорушення – це та ж сама цінність, яка вже зазнала кримінально-протиправного впливу, на котру вже здійснено суспільно – небезпечне посягання, передбачене Особливою частиною КК. Таким чином, кримінально-протиправне посягання перетворює об'єкт кримінально-правової охорони на об'єкт кримінального правопорушення [8].

Родовим об'єктом виступає група однорідних цінностей, на які посягає певна однорідна група кримінальних правопорушень. Він відображає характер суспільної небезпечності певного роду кримінальних правопорушень, внаслідок чого використовується як критерій об'єднання окремих складів кримінальних правопорушень у групи і подальшого розміщення таких груп в Особливій частині КК [9].

Проте, головну роль для правозастосовної діяльності відіграє безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Таким об'єктом у теорії кримінального права називають цінності, на які посягає конкретна суспільно-небезпечна дія або бездіяльність. Ще однією ланкою у класифікації об'єктів кримінальних правопорушень є видовий об'єкт. Він визначається як підвид близьких, схожих

соціальних благ, який входить до більш великої групи споріднених цінностей, тобто до родового об'єкта, та заслуговує єдиної, комплексної кримінально-правової охорони. Так як кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва розміщені у розділі X Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва», то родовим об'єктом цих суспільно-небезпечних діянь законодавець вважає саме безпеку виробництва.

Враховуючи подібність безпосередніх об'єктів кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, усі кримінальні правопорушення, передбачені розділом X Особливої частини КК, можуть бути поділені на дві групи: 1) кримінально-протиправні порушення загальних правил безпеки праці (статті 271, 275 КК); 2) кримінально-протиправні порушення спеціальних правил безпеки при виконанні робіт з підвищеною небезпекою (статті 272-274 КК).

Виходячи з викладеного, під кримінальними правопорушеннями проти безпеки виробництва потрібно розуміти суспільно небезпечні, протиправні діяння, що посягають на врегульовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами суспільні відносини щодо гарантування безпеки виробництва в різних його сферах, створюючи загрозу загибелі людей або настання інших тяжких наслідків чи заподіюючи шкоду здоров'ю потерпілих.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/bezpeka.

2. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав-учасниць Європейського Союзу : монографія. К. : Ред. журн. «Право України», 2012. Вип. № 2. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України». 89 с.

3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

4. Про охорону праці : Закон України від 21 жовтня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України,* 1992, № 49, ст. 668. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text.

5. Коржанський М.Й. Ще раз про об'єкт злочину. *Юридичний вісник України.* 1996. 18–24 липня.

6. Словарь іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml.

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року. URL: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/kriminalnij-kodeks-ykraini-10-11-2018/.

8. Куц В.М., Кириченко О.В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії): Монографія. К.–Х., 2006. С. 11.

9. Бажанов М.І. Кримінальне право України. Загальна частина: Конспект лекцій. Дніпропетровськ, 1992. С. 32–22.

Куцеля Софія Михайлівна,
студент юридичного факультету
Львівського національного університету
імені І. Франка
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
і кримінології юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка, кандидат юридичних
наук ***Сень І. З.***

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ З ХОЛОДНОЮ ЗБРОЄЮ

Дослідження незаконного поводження з холодною зброєю залишається вкрай актуальним, особливо в час повномасштабного вторгнення росії, коли зростає соціальна небезпека та зростає ймовірність скоєння кримінальних правопорушень у цій сфері.

Різноманітність видів та типів холодної зброї, специфіка конструкції, форми, розміри та інші характеристики кожного з них вимагають спеціальних знань у галузі його криміналістичної оцінки. В багатьох випадках названі питання можуть бути вирішені за допомогою криміналістичної експертизи холодної зброї. В даний час у криміналістичній науці докладно і повно розроблено питання, присвячене судовій балістиці – розділу криміналістики, що вивчає технічні питання, що виникають при розслідуванні правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї та боєприпасів до неї, а також вибухових речовин та вибухових пристроїв. Значно меншу увагу приділено питанням класифікації холодної зброї.

Кримінальне законодавство передбачає відповідальність за незаконне поводження із загально небезпечними предметами, у тому числі з холодною зброєю. У Кримінальному Кодексі України (далі – КК України) зброя може виступати як предмет та знаряддя скоєння кримінального правопорушення.

Предмет кримінального правопорушення – це речі, шляхом впливу на які заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінального правопорушення. Предметом кримінального правопорушення холодна зброя виступає у ч. 2 ст. 263 КК України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» [1].

Холодна зброя – предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового заподіяння шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя в момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини [2].

Об'єктом, кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 263 КК України, є громадська безпека в частині убезпечення від порушення правил обороту (користування населенням) холодної зброї [4, с. 886].

Об'єктивну сторону становить низка альтернативних дій, таких як носіння; виготовлення; ремонт; збут.

Склад даного кримінального правопорушення – формальний, оскільки настання наслідків для притягнення до кримінальної відповідальності не потрібне.

Зміст кожного з цих альтернативних діянь розкрито в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» від 26.04.2002.

Незаконне носіння холодної зброї є умисними, вчиненими без передбаченого законом дозволу діями по їх переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо) [3].

Під незаконним виготовленням холодної зброї потрібно розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по їх створенню чи переробленню, внаслідок чого вони набувають відповідних характерних властивостей [3].

Ремонт холодної зброї – це таке відновлення характерних властивостей зазначених предметів шляхом заміни або реставрації зношених чи непридатних з інших причин частин, механізмів, усунення дефектів, поломок чи пошкоджень, налагодження нормального функціонування різних частин і механізмів, внаслідок якого ці предмети стають придатними до використання за цільовим призначенням [3].

Незаконний збут холодної зброї полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо [3].

Суб’єкт даного кримінального правопорушення загальний, тобто це осудна особа, які досягла шістнадцятирічного віку.

Суб’єктивна сторона виявляється у прямому умислі, особа усвідомлює, що незаконно носить, виготовляє, ремонтує чи збуває холодну зброю.

Отже, враховуючи, що в Україні відсутній загальний закон щодо зброї, в якому було б надано законодавче визначення понять «зброя», «обігу зброї» та іншим кримінально значущим термінам, і викладений вище матеріал, можемо сформулювати визначення «незаконне поводження з холодною зброєю» як носіння, виготовлення, ремонт, збут зброї, котрі вчиняються без передбаченого законом дозволу і тягнуть кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*, 2001, № 25–26, ст. 131.

2. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98.

3. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02.

4. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

Ленда Олена Вячеславівна,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВСТАНОВЛЕНИЙ ПОРЯДОК НЕСЕННЯ ТА ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ У РОЗДІЛІ XIX ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень) прийнято вважати встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби. В теорії кримінального права немає точного визначення встановленого законодавством порядку несення та проходження військової служби. Серед його дефініцій поширеними є розуміння під вказаним порядком таких, що виникають у процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства [1, с. 1375]; суспільних відносин, що виникають у процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, їх службової і бойової діяльності і регламентованих нормами права та підзаконними нормативними актами [2, с. 918]; системи правовідносин, що виникають на основі дії норм військового законодавства, у галузі будівництва, життя та діяльності Збройних Сил України, інших військ та військових формувань, створених відповідно до закону [3, с. 58]; сукупність суспільних відносин, що виникають в процесі життя і бойової діяльності військ, закріплених у різних нормативно-правових актах законодавства [4, с. 80].

Встановлений порядок проходження військової служби зобов'язує військовослужбовців строкової служби постійно перебувати в розташуванні військової частини чи місця служби, а офіцерів, прапорщиків, військовослужбовців за контрактом – у службовий час не залишати їх без дозволу відповідного начальника [2, с. 933]. Іншими словами, військовий порядок – це постійне і неухильне виконання військовослужбовцями безпосередніх обов'язків щодо проходження військової служби.

До складу терміну «порядок несення та проходження військової служби» належать: порядок підлеглості та військової честі; порядок проходження військової служби; порядок експлуатації озброєння і військової техніки та користування військовим майном; порядок несення спеціальних служб;

порядок зберігання військової таємниці; порядок здійснення своїх повноважень військовими службовими особами Збройних Сил України та інших військових формувань; порядок виконання військового обов'язку в бою; порядок дотримання звичаїв та правил ведення війни [1, с. 1375; 2, с. 918].

Разом з цим, термін «порядок несення військової служби» охоплює собою більш вузьке коло суспільних відносин, а саме лише ті, що виникають у зв'язку з регулюванням діяльності, пов'язаної з реалізацією військовослужбовцями спеціальних прав і обов'язків щодо виконання завдань бойового чергування, внутрішньої, прикордонної, вартової (вахтової) та патрульної служб на певний період часу [5, с. 23].

Таким чином, встановлений порядок несення та проходження військової служби як родовий об'єкт кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби – це сукупність правовідносин, що виникають на підставі ряду нормативно-правових актів у сфері життєдіяльності Збройних Сил України, які встановлюють такий порядок несення та проходження військової служби і який може бути порушений зсередини виключно військовослужбовцями. Родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень та діяння, передбаченого ст. 407 КК, охоплює і порядок проходження, і на порядок несення військової служби, оскільки ці поняття органічно взаємопов'язані між собою.

Список використаних джерел

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.

2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. Харків : Право, 2013. 1040 с.

3. Бугаєв В.А. Військові злочини і покарання: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2002. 21 с.

4. Військові злочини: коментар законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; Відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.

5. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 201 с.

Лігун Андрій Іванович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Колабораційна діяльність – це новий для українського законодавства термін, тому для з'ясування сутності якого необхідно звернутися до тлумачної літератури. Так, словники вказують, що колабораціонізм – це зрадницьке співробітництво з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під

час другої світової війни [1]; співробітництво із загарбниками в окупованих ними країнах [2]; усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [3]. Натомість Письменський Є.О. вказує, що колабораційну діяльність слід пов'язувати з поведінкою, яка полягає у співпраці або взаємодії з ворогом (державою-агресором), що вчиняється на шкоду державним інтересам[4, с. 84] та зазначає, що розуміння такої діяльності як усвідомленого, добровільного і умисного співробітництва з ворогом у його інтересах і проти інтересів своєї держави є загальноприйнятим і з позицій міжнародного права.

Відповідно до положень чинного кримінального законодавства, що у ст. 111-1 КК встановлює відповідальність за співпрацю з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах, колабораціонізмом є дії громадян України, які сприяли чи продовжують сприяти країні-агресору у здійсненні агресивних дій та активізації збройного конфлікту проти нашої держави.

Нам видається, що основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності слід вважати державну та воєнну сфери національної безпеки. Письменський Є.О. говорить, що саме державна та воєнна сфери національної безпеки складають ті об'єкти, які Україна бере під кримінально-правову охорону на рівні з іншими складниками її національної безпеки [4, с. 84]. Натомість ряд науковців визнають об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК, основи національної безпеки [4, с. 84], що, на думку Письменського Є.О., видається не зовсім точним. Він вважає, що при такому підході має місце ототожнення родового об'єкта з основним безпосереднім об'єктом вказаного кримінального правопорушення. Крім того, визнання об'єктом колабораційної діяльності основ національної безпеки не містить конкретизації суспільних відносин (інтересів, благ, цінностей), на які здійснюється посягання в межах вчинення даного кримінального правопорушення [4, с. 84].

З огляду на вищевказане, ми підтримуємо позицію Письменського Є.О. і вважаємо, що основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є державна сфера національної безпеки (тобто ті суспільні відносини, що спрямовані на захист державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [5] та воєнна сфера національної безпеки як суспільні відносини у галузі захисту державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [5].

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua/s/kolaboracionizm.

2. Словник іншомовних слів. URL: https://www.jnsm.com.ua/sis/index.shtml.

3. Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446.

4. Письменський Є.О. Колабораційна діяльність. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С.Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. С. 84.

5. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Вектор прав людини*. URL:https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo.

6. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 Кримінального кодексу України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т.Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. 67 с. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua /bitstream/123456789/2780/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%20%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%202022.pdf.

7. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text.

Малахова Вікторія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ***Ткаченко І. М.***

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

На сьогодні наша країна перебуває у найбільш складному становищі з часів проголошення її незалежності внаслідок агресивного повномасштабного російського вторгнення. Одним із болючих питань під час війни є співробітництво громадян країни, на яку здійснено напад, з окупантами. Сам термін «колабораціонізм» (відфр. Collaboration – «співробітництво») визначають як співпрацю населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант. Якщо подивитись у минуле, то прикладів співробітництва з ворогом, нажаль, вистачає майже у всіх народах та державах.

Колабораціонізм підриває національну безпеку України, становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України.

15 березня2022 року набули чинності Закони України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» та № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення

відповідальності осіб, які здійснювали колаборaційну діяльність». Таке рішення законодавця безумовно є вчасним та необхідним. Даними законами запроваджено відповідальність за співпрацю з державою-агресором в інформаційній, освітній, політичній, військовій, адміністративній, господарській та трудовій сферах.

З набранням чинності Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про встановлення кримінальної відповідальності за колаборaційну діяльність» 15 березня до Кримінального кодексу України були внесені відповідні зміни, а саме Кодекс було доповнено новою статтею 111-1, яка так і називається «Колаборaційна діяльність» [1]. Положення цієї статті охороняють основи основ українського народу, суспільства і держави – незалежність, суверенітет, територіальну цілісність та основи конституційного ладу. Вона містить 8 частин і включає значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. Згідно з цими змінами, наразі під статтю про колаборaційну діяльність (стаття 111-1 ККУ) підпадають такі дії громадян України:

– публічне заперечення збройної агресії, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;

– публічні заклики до підтримки рішень держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора;

– добровільне обіймання посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора;

– пропаганда в закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння вчиненню збройної агресії проти України;

– організація та проведення заходів політичного характеру, ведення інформаційної діяльності в співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора;

– передання матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора;

– провадження господарської діяльності.

Залежно від тяжкості вчиненого колаборантом кримінального правопорушення, стаття 111-1 Кримінального кодексу передбачає різні види покарань, що можуть застосовуватися до нього:

– позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п’ятнадцяти років, як основне (ч. 1 і ч. 2 ст. 111-1 КК) так і додаткове обов’язкове покарання (частини 3–8 ст. 111-1 КК);

– виправні роботи на строк до двох років;

– арешт на строк до шести місяців;

– штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– позбавлення волі на строк до п’ятнадцяти років;

– довічне позбавленням волі.

Крім того, як додатковий вид покарання до винної особи може застосовуватися конфіскація майна. За вчинення дій, передбачених ч.4 ст.111-1 воно є обов’язковим [2].

В свою чергу,Законом України від 03.03.2022 № 2107-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» (набрав чинності 15.03.2022 року)внесено зміни до низки інших законодавчих актів України, які стосуються заборони колабораційної діяльності, зокрема, до Виборчого кодексу України, Законів: «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про державну таємницю», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про політичні партії в Україні», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [3].

Отже,з початком повномасштабної російсько-української війни колабораціонізм був криміналізований в Україні, хоча гостра потреба постала ще у 2014 році, коли росія стала загарбником на частині української державної території. Уже зара здана стаття активно застосовується органами досудового розслідування та прокуратури, так за статистичними даними Офісу Генерального прокурора станом на 11.11.2022 р. в Україні зареєстровано 3343 злочини за ст. 111-1 КК України. З огляду на продовжувану збройну агресію проти України, удосконалення засобів кримінально-правової охорони національної безпеки та подальше дослідження відповідних правових норм та практики їх застосування є перспективним та актуальним.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність» від 03 березня 2022 № 2107-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-20#Text.

Мартишко Микита Володимирович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ ЧИ ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

Одним із завдань правової держави є забезпечення рівного захисту усіх форм власності від усіх видів протиправних посягань, визначення ефективних механізмів охорони прав власників, у тому числі шляхом застосування заходів кримінально-правового впливу. Саме цим обумовлюється актуальність дослідження проблематики кримінально-правової характеристики умисного ст. 194 КК України, яка забезпечує кримінально-правову охорону власності.

Метою статті є висвітлення кримінально правової характеристики умисного знищення чи пошкодження майна.

Науковою розробкою цієї проблематики займалися В. В. Віскунов, І. Б. Газдайка-Василишин, Миронюк, Б. М. Одайник, П. В. Олійник, В. І. Осадчий, А. В. Сакун, Ю. В. Філей, Ю. В. Баулін, В. І., Борисов, В. К. Грищук, В. Навроцький, М. І. Мельник, О. М. Омельчук, А.В. Савченко, М. І. Хавронюк.

Основним безпосереднім **об'єктом** злочину є право власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать право володіння, користування та розпорядження своїм майном. Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна. Додатковим факультативним об'єктом можуть виступати громадський порядок, екологічна безпека, життя і здоров'я людини.

Предметом злочину є ***майно*** – предмети матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру, що в цілому утворюють три підгрупи: 1) речі (житлові будинки, квартири, засоби виробництва, предмети домашнього господарства, продуктивна і робоча худоба та насадження на земельній ділянці, вироблена продукція); 2) гроші (у готівковій чи безготівковій формі); 3) цінні папери (акції, облігації, векселі тощо, а також легітимаційні знаки, які виконують роль грошового еквівалента та є оборотоздатними). Отже, предметом цього злочину може бути будь-яке майно крім окремих його видів, знищення чи пошкодження яких передбачено КК як спеціальний вид знищення чи пошкодження майна. Тобто коли такий вид майна є ознакою іншого самостійного складу злочину або знищення чи пошкодження майна є способом вчинення більш тяжкого злочину (наприклад, статті 113, 194-1, 252, 258, 292, 298, 338, 347, 352, 357, 360, 378, 399, 411, 437).

Об'єктивна сторона злочину характеризується суспільно небезпечними діями, які полягають у знищенні, або пошкодженні майна, наслідками у вигляді шкоди у великих розмірах і причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Знищення чужого майна – це доведення майна до повної непридатності, що унеможливлює його використання за призначенням і призводить до втрати споживчих властивостей та економічної цінності або до повного припинення існування.

Пошкодження чужого майна – це дії, спрямовані на погіршення якості майна, обмеження можливості його використання за при-значенням, при якому споживчі властивості та економічна цінність втрачається не в повному обсязі, а частково. При цьому пошкоджене майно може бути відновлене і знову набути повістю або частково втрачених корисних якостей для вико-ристання його за призначенням, однак для цього необхідні значні витрати коштів і часу.

Суспільно небезпечні наслідки як ознака об'єктивної сторони злочину полягають у спричиненні знищенням чи пошкодженням чужого майна шкоди у великих розмірах (кримінальне правопорушення, що вчинене однією особою чи групою осіб на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення).

Злочин є *закінченим* з моменту, коли чуже майно знищено чи пошкоджено і при цьому заподіяно шкоду у великому розмірі (матеріальний склад). Отже, якщо внаслідок відповідного протиправного діяння майно не було знищено чи пошкоджено з причин, що не залежали від волі винного, вчинене має розглядатися як замах на злочин, передбачений ст. 194 КК.

Не кваліфікуються за ст. 194 КК діяння особи, яка спочатку вчинила корисливий злочин проти власності (наприклад, крадіжку), заволодівши чужим майном, а потім знищила чи пошкодила його, оскільки за цих умов винний, хоча й незаконно, але вже володіє цим майном.

Умисне знищення чи пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом утворює кваліфікований склад цього злочину і потребує кваліфікації за частиною другою статті 194 КК України. Використання майна за його призначенням, що призвело до припинення його існування (наприклад, спалення палива), не може розглядатися як спосіб його знищення чи пошкодження, а тому не утворює складу розглядуваного злочину. За наявності для того підстав зазначені діяння можуть розглядатися як привласнення чи розтрата такого майна.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується ***прямим*** (або ***непрямим) умислом*** при цьому винний має усвідомлювати, що внаслідок його протиправного діяння власникові майна заподіюється шкода у великих розмірах.

Суб'єктом злочину може бути осудна особа, яка досягла 16-річного (частина перша статті 194 КК України) або 14-річного (частина друга статті 194 КК України) віку.

Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, потребує додаткової кваліфікації за статтями 364 або 365 КК України.

Кваліфікуючими ознаками умисного знищення або пошкодження майна є: 1) вчинення його шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом; 2) заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах; 3) спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків.

Такі елементи складу як мотив і мета не є обов'язковими ознаками цього злочину, але їх встановлення є важливим в плані відмежування його від інших злочинів, вчинення яких може супроводжуватись знищенням чи пошкодженням чужого майна. Це, зокрема, стосується таких злочинів, як диверсія (ст. 113 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України), масові заворушення (ст. 294 КК України).

Роз'яснення щодо встановлення кваліфікуючих ознак надаються в Постанові Верховного Суду від 05 листопада 2020 р. у справі № 536/621/16-к (обов'язковою характеристикою злочину, передбаченого частиною другою ст. 194 КК України, є не наслідки (шкода у великих розмірах), а саме діяння (спосіб вчинення), оскільки воно в цьому випадку має більшу суспільну небезпеку порівняно зі шкодою у великих розмірах). Враховуючи те, що ч. 2 ст. 194 КК має відсильний характер, що виражається у формулюванні «Те саме діяння», а ч. 1 ст. 194 КК є матеріальним складом, керуючись логічним тлумачення кримінального закону вважаємо, що формулювання «Те саме діяння» повністю охоплює ознаки матеріального складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 194 КК.

Для того, щоб вчинення умисного знищення майна загально небезпечним способом без відповідних розмірів було підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності необхідно цю кваліфікуючу ознаку виділити в окрему частину 2 ст. 194 КК і викласти наступним в наступній редакції: «Умисне знищення майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом».

Маруненко Інна Юріївна,
студент 1-КМ курсу Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
помічник ректора Національної академії внутрішніх спарв з гендерних питань, кандидат юридичних наук, доцент
Лук'янець-Шахова В. С.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД УМИСНИХ ВБИВСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Важливим є питання про жертву вбивства. Жертва злочину – це особа, яка потерпіла внаслідок злочинних дій. Як зазначається у численних кримінологічних дослідженнях, вивчення жертви злочину також необхідно, як і самого злочинця. Це пов'язано з тим, що нерідко жертва злочину своїми певними властивостями і якостями «сприяє» вчиненню щодо себе злочину.

Досить неоднозначне визначення потерпілого у кримінальному праві пропонує Т. Присяжнюк, яка вважає, що потерпілим у кримінальному праві визнається фізична особа, що, як об'єкт загальнопревентивної дії кримінального закону, відчуває захищеність останнім, яку втрачає внаслідок спричинення злочином безпосередньо їй шкоди (або у випадку загрози її заподіяння), в результаті чого особа свідомо чи ні сприймає органами чуття зменшення або втрату майнових чи немайнових благ, переживає з цього приводу і має право попередньо вирішувати питання про кримінально-правові наслідки вчинення злочину [1].

Велика частина загиблих, а саме 67,3 % були неповнолітніми. Частка загиблих повнолітнього віку склала відповідно 32,7 %. Проведений аналіз показав, що в більшості випадків (63,7 %) злочинці були раніше знайомі зі своїми жертвами (це однокласники, родичі, особи, які проживають в одному з ними мікрорайоні). Убиті повнолітні особи були також, в більшості випадків, їм знайомі. Це були вітчими, отці, сусіди. Серед незнайомих осіб, убитих неповнолітніми переважають особи без певного місця проживання, особи, які перебувають в стані алкогольного сп'яніння, з якими у них стався конфлікт, або ж щодо яких вони вчинювали протиправні дії, переросли потім у вбивство. Це фіксується та іншими дослідниками. Зокрема В.Д. Рівман відзначає, що тільки 19 % жертв вбивств не були знайомі із злочинцем. Кількість загиблих в результаті злочинних дій безсумнівним чином підвищує ступінь суспільної небезпеки діяння. В абсолютній більшості випадків (79,3 %) жертвою досліджуваних вбивств був

один чоловік. Але виявлено також випадки, коли неповнолітні в результаті своїх дій вбили двох людей (15,6 %); трьох – 3,1 % і навіть більше осіб (2,0 %) [2].

За статистичними даними, 43,0 % жертв насильницьких злочинів характеризувалися безпосередньо перед учиненням проти них кримінального насильства агресивно-провокуючою поведінкою, у тому числі 39,3 % потерпілих ображали, принижували тощо злочинця або інших членів сім'ї, кожен п'ятий (21,5 %) загрожував зазначеним особам вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень. Майже кожен четвертий (23,7 %) наносив їм побої, а 3,7 % заподіяли злочинцю або іншому членові сім'ї тілесні ушкодження. Причому підвищення суспільної небезпеки і тяжкості цих злочинів тісно пов'язано зі зростанням рівня агресивно-провокуючої поведінки потерпілих у механізмі вчинення кримінальних діянь. Так, агресивна поведінка потерпілого стала приводом для вчинення 88,2 % вбивств, 58,6 % – навмисних заподіянь тяжкої, 50,0 %, – середньої тяжкості й 41,7 % – легкої шкоди здоров'ю, 20,0 % – нанесення побоїв, 9,1 % – погроз вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю. При цьому з підвищенням тяжкості сімейного насильства помітно збільшується і суспільна небезпека самої агресивно-провокуючої поведінки жертв [3].

При дослідженні особи і поведінки потерпілого в час, що передував вбивству, необхідно визначити час вбивства, з'ясувати професію потерпілого, посаду, дати соціально-демографічну характеристику. Певна категорія осіб у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків інколи вимушена (може) вступати в конфліктні стосунки з громадянами [4].

Зазвичай окремі показники негативного особистісного статусу та характер негативної до злочинної поведінки потерпілих схожі з аналогічними показниками осіб, які винні у вчиненні злочину. До них належать: стан сп'яніння у момент учинення злочину, вживання алкогольних напоїв безпосередньо перед учиненням злочину потерпілим спільно з особами, які вчинили злочин. Остання обставина особливо характерна для вчинення зґвалтувань, генезис яких обтяжено негативною поведінкою самих потерпілих.

Подібні риси існують у характеристиці особи, яка стала жертвою злочину, та особи, яка його вчинила. Так, у структурі морально-психологічної характеристики осіб, які потерпіли від насильницьких злочинів, та які своєю негативною поведінкою сприяли вчиненню злочинів, характерними виявилися такі якості: агресивність, деспотизм, схильність до вживання алкоголю, нерозбірливість у виборі знайомих, статева нерозбірливість. У морально-психологічній характеристиці ситуативних злочинців можливо виділити групу осіб, які характеризуються: підвищеною збудженістю, запальністю, нестриманістю, що свідчить про соціальну неадаптованість; схильністю до вживання алкоголю; деспотизмом відносно близьких, незлагідністю [5].

На основі наведених характеристик можливо припустити, що в тих межах, де відбувається стійка схожість показників, певна їх сукупність у рівній мірі може сприяти формуванню як злочинця, так і жертви, об'єктивуючись у негативній поведінці, що мала місце до вчинення злочину (задовго до злочину, або безпосередньо перед його вчиненням). Водночас, жодний комплекс особистісних якостей «потенційного потерпілого» не може свідчити про фатальну схильність стати потерпілим. Цей комплекс може свідчити лише про те, що особа, яка

володіє ним, здатна за певних обставин, частіше ніж інші, стати потерпілою. Вчинення злочину стосовно потенційного потерпілого залежить ще від низки інших взаємодіючих віктимогенних та криміногенних факторів, які є складовими дозлочинної ситуації, саме при цій взаємодії збільшується значимість негативної поведінки як умови, що сприяє злочину, а також місце та час дозлочинних подій.

Список використаних джерел

1. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 20 с.

2. Джужа О.М. Кримінологічні засади віктимізації та девіктимізації як різновидів профілактичної діяльності. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 31–36.

3. Джужа О. М., Горлач С. В. Злочинецьабо особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.

4. Злочинність в Україні: як змінюваласяситуація в 2013-2020 роках. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/01/28/infografika/suspilstvo/zlochynnist-ukrayini-yak-zminyuvalasya-sytuacziya-2013-2020-rokax.

5. Кримінологічна віктимологія : навч. посібник / за заг. ред. професора О.М. Джужі. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2006. С. 185–187.

Мусатенко Віта Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ;
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Смаглюк О. В.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ЗУМОВЛЕНІ ЗАГРОЗАМИ, ПОВ'ЯЗАНИМИ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ

18 жовтня 2022 року було презентовано національне дослідження уразливості населення до торгівлі людьми та експлуатації в умовах війни в Україні, яке було проведено на замовлення Міжнародної організації з міграції (МОМ). Згідно дослідження більше 32 мільйони людей, постраждали від повномасштабної війни, понад 16 мільйонів залишилися без постійної роботи, 5 мільйонів втратили житло. Крім того, згідно дослідження, 59 % опитаних ризикують постраждати від експлуатації, оскільки готові погодитися хоча б на одну ризиковану пропозицію про роботу за кордоном чи в Україні, з яких 39 % готові працювати в обмін на безкоштовне проживання та харчування, можуть погодитись на ризиковану пропозицію роботи за кордоном: працювати без офіційного працевлаштування, в тому числі у закритих приміщеннях, та без можливості вільно покинути робоче місце, порушити правила перетину кордону, віддати роботодавцю паспорти, телефон та особисті речі. Зазначені ризики є однаковими для чоловіків та жінок, хоча і 86 %вважають, що не потраплять у ризиковану ситуацію або думають, що це малоймовірно. Отже, за останні 9 місяців люди втратили не тільки постійну роботу, джерело постійного

доходу, житло, але й стали більш уразливими до різних форм експлуатації, в тому числі торгівлі людьми [1].

Таким чином, через збройну агресію російської федерації українці, особливо на окупованих територіях, стикаються з насильницьким вивезенням людей, у тому числі дітей, за кордон, експлуатацію у збройних конфліктах. 19 липня 2022 року Держдепартамент США включив росію до списків країн, що ведуть політику або практику торгівлі людьми та примусової праці або чиї сили безпеки та підтримувані урядом збройні організації вербують чи використовують дітей як солдатів [2].

З 24 лютого до 16 жовтня 2022 року працівники Національної гарячої лінія з консультування мігрантів та протидії торгівлі людьми 527 надали понад 115 тисяч роз'яснень, щодо безпечної міграції, захисту та іншої допомоги особам [3]. Реагуючі на виклики війни дотичні уповноважені органі доопрацьовують Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року, особливо приділяючи увагу створенню безпечних міграційних маршрутів для населення, яке переміщується, сприяння у їх реєстрації на новому місці перебування, допомоги у відновленні документів, якщо це необхідно, та реагуванню на нагальні потреби шукачів притулку та зниження їх вразливості до торгівлі людьми, а також навчання в тому числі працівників прикордонної служби.

Виявлення та ідентифікації постраждалих осіб [4].

З початку вторгнення росії в Україну Держприкордонслужба у співпраці з іншими державними органами забезпечують опрацювання змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57, які в період дії на території України надзвичайного або воєнного стану, врегульовують питання виїзду за межі України, в т.ч. найбільш соціально незахищених категорій громадян [5]. Реалії життя вимагають вирішення низки правових проблем, які раніше не виникали в нашому суспільстві, а, отже, своєчасне реагування на них правників та законодавців сприяє уникненню та недопущенню сучасних форм експлуатації людей.

Список використаних джерел

1. Національне дослідження уразливості населення до торгівлі людьми та експлуатації в умовах війни. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1861/files/documents/Survey%20results_UKR_web.pdf.

2. Держдеп включив росію до списку країн, що торгують людьми. URL: https://www.reuters.com/world/us-places-russia-human-trafficking-child-soldier-lists-2022-07-19.

3. Кожен другий українець ризикує постраждати від експлуатації через спустошливі наслідки війни. URL: https://ukraine.iom.int/uk/news/kozhen-druhyy-ukrayinets-ryzykuye-postrazhdaty-vid-ekspluatatsiyi-cherez-spustoshlyvi-naslidky-viyny.

4. Мінсоцполітики посилює роботу з протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану. URL:https://www.msp.gov.ua/news/21986.html.

5. Торгівля людьми: злочинці полюють на людей, які перебувають у вразливому стані. URL: https://mvs.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi-zlocinci-polyuyut-na-lyudei-yaki-perebuvayut-u-vrazlivomu-stani#.

Никифоренко Наталя Андріївна,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПЕРЕДБАЧЕНИМ СТАТТЯМИ 366-2, 366-3, 368-5 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком широкомасштабного вторгнення рф в Україну указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» введено воєнний стан. У цих умовах внесено низку змін і доповнень до різних галузей законодавства з метою забезпечення нормального функціонування органів державних владних, зокрема в контексті протидії злочинності. Адже як слушно зауважують вчені реалії сьогодення потребували адаптації національного законодавства до умов і викликів воєнного часу [1, с. 9]. Певних змін зазнало і антикорупційне законодавство.

Під час дії воєнного стану, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану суб'єктам зазначеним у частині першої та другої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції» дозволено не подавати декларацію та відповідно не вносити зміни у майновий стан, але в подальшому суб'єкт декларування зобов'язаний подати декларацію/внести такі зміни протягом дев'яноста календарних днів з дня його припинення чи скасування.

Задля розуміння актуальності та проблематики теми досліджуваної автором, пропонуємо розглянути приклади.

На офіційному сайті Національного агентства з питань запобігання корупції опубліковано оголошення про початок досудового розслідування в кримінальному провадженні Національним антикорупційним бюро України за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора щодо вчинення народним депутатом України корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України. Підставою внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань стали матеріали Національного агентства з питань запобігання корупції, що передбачені ч. 7 ст. 12 Закону України «Про запобігання корупції». Відповідно до указаної норми, у разі виявлення ознак іншого корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення Національне агентство з питань запобігання корупції затверджує обґрунтований висновок та надсилає його іншим спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції.

У відповідності до фактичних обставин учиненого, на початку березня 2022 дружина народного депутата України перевезла через митний кордон України 500 тис. дол. США та 97 тис. євро, за офіційним курсом Національного банку України – це понад 17 млн 845 тис. грн. Згідно з щорічною декларацією за 2020 рік, сукупний задекларований розмір грошових коштів, які належать родині народного депутата України, склав 335 тис. грн, 10 тис. дол. США та

15 тис. євро. Таким чином, різниця між офіційно задекларованими грошовими коштами та заощадженнями, вивезеними за кордон його дружиною перевищує 6 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян – понад 8 млн грн [2].

Виявлення ознак незаконного збагачення відбулося шляхом аналізу компетентним суб'єктом – НАЗК, останньої поданої декларації відповідною особою. Вищезазначене дає підстави вважати про наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між незаконним збагаченням (ст. 368-5 КК України) та відомостями, що містяться у декларації особи (ст. 366-2 КК України). Уявляється, що у випадку розбіжності розміру виявлених активів з відомостями, що містяться у декларації такої особи, у діях суб'єкта вбачаються ознаки вчинення й іншого складу корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, тобто умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції».

На користь нашої позиції виступає знову ж таки, оголошення розміщене на офіційному сайті Національного агентства з питань запобігання корупції щодо передачі обґрунтованого висновку про виявлення ознак кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією (результати перевірки моніторингу способу життя) відносно народної депутатки України, за фактом незаконного збагачення нею та внесення недостовірних відомостей до декларації майже на 50 млн грн. В свою чергу, висновок у відповідності до абз. 2 ч. 4 ст. 51-4 Закону НАЗК скеровано до Спеціалізованої антикорупційної прокуратури задля прийняття рішення в порядку, передбаченому ст. 214 КПК України. Проведеним моніторингом виявлено факти, що свідчать про незаконне збагачення такої особи на суму 49,6 млн грн та умисне внесення нею недостовірних відомостей до декларації за 2020 рік, які відрізняються від достовірних на 3,8 млн грн, тобто у діях останньої вбачаються ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією та корупційного кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 366-2, ст. 368-5 КК України відповідно [3].

З іншого боку, якщо умисному внесенню суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей передувало вчинення корупційного кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 КК України, або статтями 191, 364 КК України, тобто здобуття цих коштів відбулося злочинним шляхом, зловживаючи службовим становищем, всупереч інтересам служби або окремим охоронюваним законом інтересам держави та ін., то особа взагалі не повинна вносити зміни у майновий стан. Водночас, виникають логічні запитання, чи не вважається це подвійною кримінальною відповідальністю, що заборонена законом, тобто двічі за одне й те саме не карають, та чи потрібно дії народного депутата додатково кваліфікувати за ст. 368-5 КК України.

Слід зазначити, якщо враховувати поступки з боку компетентних органів: дозвіл щодо неподання суб'єктом декларування декларації і невнесення до неї змін у майновий стан через призму досліджуваної вище ситуації, на наш погляд, у діях народного депутата України відсутній склад кримінальних правопорушень, передбачених ст. 366-2, ст. 368-5 КК України. Указане, є співставленням

замкнутому колу, в якому ключову роль посідає декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Поряд з цим, слід звернутись до декриміналізації статті 366-1 КК України, яку 27.10.2020 рішенням Конституційного суду № 13р/2020 визнано неконституційною, та в подальшому на виконання вимог указаного рішення, Верховна Рада України 04.12.2020 прийняла закон № 1074-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», яким безпосередньо було виключено з кримінального закону статтю 366-1 КК України та доповнено статтями 366-2 і 366-3 КК України. Визнання її неконституційною відбулося зокрема, через не здатність заподіяти істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі в обсягах, необхідних для визнання її суспільно небезпечним діянням відповідно до вимог ст. 11 КК України та покладений на сторону захисту обов'язок доведення невинуватості, що було істотним порушенням права передбаченого статтею 62 Конституцією України. Хоча науковці неодноразово критикували ці аргументи Конституційного суду та визнавали їх необґрунтованими [4; 5; 6].

На це слід звернути увагу з огляду на те, що новою редакцією статей указаного Закону, який набув чинності 30.12.2020, не було передбачено відповідальності за декларування недостовірної інформації у вигляді позбавлення волі, що є співмірним покаранням за вчинення цього кримінального проступку, відповідно до висновків Венеціанської комісії.

Задля виправлення указаних прорахунків, законотворцем у відповідності до Закону України від 29.06.2021 № 1576-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» підвищено санкції за вказані правопорушення та імплементовано поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією», до яких безпосередньо й віднесено ст. 366-2, 366-3 КК України.

Аналіз викладеного дає підстави розуміти, що зараз в умовах воєнного стану, дії, спрямовані на доведення вини осіб у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 КК України та/або кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з корупцією, передбачених ст. 366-2, 366-3 КК України, нажаль зводяться на нівець. Відповідно, ми не бачимо позитивних результатів застосування указаних статей кримінального закону та «гучних» численних повідомлень НАЗК про виявлення таких фактів.

Список використаних джерел

1. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

2. НАЗК виявило ознаки незаконного збагачення щодо народного депутата, дружина якого вивезла під час війни за кордон понад 500 тис. дол. США: ОГП відкрив кримінальне провадження. 9 вересня 2022 р.

URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vyyavylo-oznaky-nezakonnogo-zbagachennya-shhodo-narodnogo-deputata-druzhyna-yakogo-vyvezla-pid-chas-vijny-za-kordon-ponad-500-tys-dol-ssha-ogp-vidkryv-kryminalne-provadzhennya/

3. Незаконне збагачення майже на 50 млн грн: НАЗК передає до САП результати моніторингу способу життя нардепки Наталії Королевської. 15 грудня 2022 р. URL: https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nezakonne-zbagachennya-majzhe-na-50-mln-grn-nazk-peredaye-do-sap-rezultaty-monitoryngu-sposobu/

4. Вознюк А. А. Декларування недостовірної інформації: актуальні проблеми досудового розслідування. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: мат. міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5.11.2019 р.) / за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. К.: КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 109–113.

5. Вознюк А. А. Декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації: нові моделі заборонних кримінально-правових норм. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* 2020. Вип. 4 (92). С. 104–120. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.92.104-120.

6. Vozniuk A., Kamensky D., Dudorov O., Movchan R., & Andrushko A. Unconstitutionality of criminal liability forfilinginaccurate information in Ukraine: critical legal analyses. *Cuestiones Políticas.* 2021. № 39 (69). P. 133–145.

Овсій Дмитро Юрійович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ ВІДМЕЖУВАННЯ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ВІД ОПТИМІЗАЦІЇ ОПОДАТКУВАННЯ

Проблеми оподаткування завжди привертали увагу дослідників, оскільки в чинному законодавстві України відсутня загальна норма, що забороняє ті чи інші варіанти податкової оптимізації, а також відмежовує законну оптимізацію та ухилення від сплати податків. Відповідно єдиним критерієм відмінності цих двох способів зменшення податків є наявність чи відсутність в діях платника податків порушення норм права.

У Оксфордському навчальному словнику академічної англійської мови ухилення від сплати податків розглядається з двох позицій. По-перше, «tax avoidance» (так звана «податкова оптимізація»)«способи сплати лише найменшої суми податку, яку ви маєте за законом» [1]. Наприклад, отримання податкових пільг, створення плану відстрочення податкових платежів тощо. По-друге, «tax evasion» («ухилення від сплати податків») «злочин навмисної несплати податків, які ви повинні сплатити» [2]. Наприклад, свідоме надання податковим органам недостовірної інформації про прибутки та витрати тощо. Відтак, кваліфікуються такі дії як «податкова девіація» (від лат. deviatio – ухилення; de – від + via – дорога), або правопорушення, що пов’язане з використанням способів, які суперечать загальноприйнятим, закріплених законодавством нормам податкової поведінки.

Окрім цього, слід відзначити розвиток термінологічної бази та вказати ще одну дефініцію, «tax dodge» – спосіб сплати менше податків, легально чи нелегально [3].

Загалом, варто зазначити, що оптимізаціяє допустимою господарською практикою і ґрунтується в тому числі на принципі свободи, тобто «дозволено все що не заборонено законом». Конституції України, а саме статтею 67, передбачено, що кожна особа повинна сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом [4]. Але статистичні дані, наведені Державною податковою службою України, свідчать, що 90 % підприємств України певним чином порушують податкове законодавство. Саме левова частина цих порушень припадає на ухилення від оподаткування та пов'язана з недосконалістю податкового законодавства, а також низьким рівнем кваліфікації учасників податкових правовідносин. Загалом, варто зазначити, що статтею 212 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах [5].

Ще одна проблема, на яку варто звернути увагу, це розмивання податкової бази. Визначення розмивання податкової бази в національне законодавство не містить, також воно і в міжнародній практиці. Проте існує перелік ознак на рівні міждержавних угод до яких Україна приєдналась, зокрема, в рамках Інклюзивної групи OECP/G20 щодо боротьби з розмивання податкової бази та переміщення прибутку було розроблено План щодо протидії розмиванню податкової бази та виведенню прибутків з-під оподаткування закордон (Base erosion and profit shifting, BEPS) [6]. Цей план передбачає 15 дій для усунення прогалин у міжнародному податковому регулюванніі розбіжностей в національному податковому законодавстві різних країн, які уможливлюють «приховування» корпоративного прибутку та його штучне переміщення у низькоподаткові юрисдикції, де компанії не здійснюють економічної діяльності. Доречі, з01 січня 2017 року Україна приєдналася до Inclusive Framework on BEPS, програми розширеного співробітництва з питань імплементації плану протидії практикам BEPS. Міністерство фінансів України та Національний банк України розробили та оприлюднюють проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України з метою імплементації Плану протидії розмиванню бази оподатковування та виведенню прибутку з-під оподаткування», який покликаний підтримати фінансову стабільність в країні в умовах переходу до вільного руху капіталу, підвищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості ведення бізнесу в Україні за міжнародними стандартами.

Таким чином, законодавство України щодо ухилення від сплати податків та оптимізації потребує свого удосконалення. Системні іноземні інвестори не поспішають вкладати гроші в розвиток української економіки, розуміючи ризик неповернення капіталу, враховуючи загальну кризову ситуацію в країні не мають гарантій держави, на що також впливає нестабільність законодавчої бази.У зв'язку з цим для вирішення вказаних проблем щодо відмежування

ухилення від сплати податків та податкової оптимізації в Україні потрібно створити виважену податкову політику, з урахуванням вимоги міжнародного законодавства, економічного розвитку держави, та окремих платників податків.

Список використаних джерел

1. Oxford learner's dictionary of academic english https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/tax-avoidance?q=tax+avoidance.
2. Oxford learner's dictionary of academic english https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/tax-evasion.
3. Oxford learner's dictionary of academic english https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/tax-dodge?q=tax+dodge.
4. Конституція України: Верховна Рада України; Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.
6. План дій BEPS. Або як протидіяти виведенню прибутку до «сприятливих» податкових юрисдикцій. 2022. URL: https://kyiv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/print-395333.html.

Околіт Олександр Володимирович,
аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АБО УЧАСТЬ У НІЙ ЧИ ЇЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Як відомо, у правозастосовних органів часто виникають труднощі під час кваліфікації кримінальних правопорушень, учинених у складі організованих груп і злочинних організацій. Ситуація ще більше ускладнилася із внесенням змін до ст. 255 Кримінального кодексу України (далі – КК) від 4 червня 2020 р. (набрали чинності 27 червня 2020 р.).

Тому й не дивно, що в органів досудового розслідування, прокуратури та суду відсутня єдина позиція щодо кваліфікації дій учасників організованих злочинних об'єднань. Це негативно впливає на результати досудового розслідування та судового розгляду відповідних кримінальних проваджень.

Над усуненням цих та інших проблемних питань кримінальної відповідальності працює робоча група з підготовки проєкту нового КК.

Станом на 29.09.2022 вона пропонує таку редакції аналізованої кримінально-правової заборони:

«Стаття 7.1.5. Створення злочинної організації або участь у ній чи її діяльності

Особа, яка:

1) створила злочинну організацію,

2) керувала нею чи її структурною частиною,

3) керувала вчиненням злочину учасниками такої організації,

4) була учасником злочинної організації або

5) брала участь у злочині, вчиненому учасником злочинної організації, не входячи до її складу,-

вчинила злочин 5 ступеня» [1].

Безумовно мають рацію члени робочої групи, пропонуючи встановити кримінальну відповідальність за такі діяння, як створення злочинної організації, керівництво нею чи її структурною частиною, а також участь у ній (особа була учасником злочинної організації). Однак дискусійною є пропозиція криміналізувати керівництво вчиненням злочину учасниками такої організації, а також участь у злочині, вчиненому учасником злочинної організації, не входячи до її складу.

На практиці дії учасників злочинної організації завжди кваліфікують за сукупністю кримінальних правопорушень. З одного боку за ст. 255 КК України як участь у злочинній організації, а з другого – за іншими статтями, що містять підстави кримінальної відповідальності за різні кримінальні правопорушення залежно від спеціалізації злочинної організації.

Підхід до кримінально-правової оцінки учасників злочинної організації завжди індивідуальний оскільки має місце вчинення різної кількості злочинів, що можуть бути передбачені різними статтями КК України та мати різний ступінь тяжкості тощо. Один учасник злочинної організації може брати участь лише в одному кримінальному правопорушенні, а другий – в декількох. У будь-якому випадку кваліфікацію їх діянь слід здійснювати за сукупністю зі ст. 255 КК України. Покарання в цих випадках призначається за сукупністю кримінальних правопорушень чи вироків. Таке покарання може бути суворішим, ніж покарання призначене учаснику злочинної організації за однією статтею. Це видається цілком логічним та справедливим. Однак складно зрозуміти логіку авторів проєкту, які визнають керівництво вчиненням злочину учасниками такої організації, а також участь у злочині, вчиненому учасником злочинної організації, не входячи до її складу самостійними формами об’єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 7.1.5. проєкту.

Керівництво вчиненням злочину, учасниками злочинної організації як самостійна форма об’єктивної сторони злочину (п. 3 ст. 7.1.5. проєкту) фактично тотожне керівництву викраденням (ст. 6.1.4 проєкту), кредитним шахрайством (ст. 6.3.10 проєкту), торгівлею людьми (ст. 4.4.6 проєкту) чи іншим злочином, що вчиняють учасники злочинної організації. Водночас на практиці виникатиме питання як кваліфікувати такі діяння. Цілком очевидно, що санкція ст. 7.1.5. проєкту не може охопити керівництво усіма злочинами, які можуть вчиняти учасники злочинної організації, віднісши їх до 5 ступеня.

Якщо ж кваліфікувати такі діяння за сукупністю, то виникатиме загроза порушення принципу non bis in idem[1].

[1] На думку І. М. Гнатів змістом даного принципу є: 1) недопустимість подвійного інкримінування у випадку встановлення кримінальної відповідальності та адміністративної відповідальності за одне й теж діяння; 2) недопустимість подвійного інкримінування у випадку поєднання попередньої злочинної діяльності, яка становить самостійний склад злочину, із іншим закінченим злочином; 3) недопустимість подвійного інкримінування у

А. А. Вознюк аналізуючи попередню редакцію статі 7.1.5. проєкту (мала інший номер – 5.5.1.) слушно зауважував, що частина форм об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 5.1.1. проєкту, на практиці утворюватиме самостійні склади злочинів, які слід кваліфікувати за сукупністю. За таких обставин порушується принцип non bis in idem. У протиріччя з цим принципом вступатимуть такі діяння: керівництво вчиненням злочину учасниками злочинної організації (п. «б» проєкту); надання згоди на участь у злочині, вчиненому учасниками злочинної організації, не входячи до її складу (п. «г» проєкту) [5, с. 127]. Хоча в попередній публікації дослідник стверджував, що конструкція діяння, що вживається в п. «г» ст. 5.5.1. «брала участь у злочині, вчиненому учасниками злочинної організації, не входячи до її складу» є приводом для дискусії з огляду на можливе порушення принципу non bis in idem. З огляду на зазначене, можливо її варто в такій редакції: «надала згоду на участь у злочині, вчиненому учасниками злочинної організації, не входячи до її складу», що дасть можливість чітко розмежувати кримінально-правову оцінку її намагання допомогти злочинній організації та вчинення певного злочину [6, с. 110].

Наведемо ще декілька аргументів щодо необґрунтованості позицій авторів проєкту нового КК.

Якщо особа уповноважена керувати злочином, що вчиняється злочинною організацією, то вона є учасником цього злочинного об'єднання, а можливо навіть і входить до її керівної ланки. Відтак, чи не можемо ми кваліфікувати її діяння в цьому випадку як участь у злочинній організації чи керівництво нею або її структурною частиною? Видається, що можемо.

Позиція авторів проєкту нового КК у будь-якому випадку має суттєві недоліки.

1. Якщо ми кваліфікуємо керівництво злочином, учиненим злочинною організацією або участь у злочині, вчиненому учасником злочинної організації, не входячи до її складу лише за ст. 7.1.5. проєкту, то суд не матиме можливості належним чином індивідуалізувати кримінальну відповідальність та покарання учаснику злочинної організації, оскільки призначатиме покарання лише в межах санкції ст. 7.1.5. проєкту.

2. Якщо ж в таких ситуаціях правозастосовні органи кваліфікують вчинене за сукупністю кримінальних правопорушень, то матиме місце порушення принципу non bis in idem, оскільки за одне й теж діяння особу притягуватимуть до кримінальної відповідальності двічі.

До речі у ст. 255 КК така проблема розв'язана під час внесення змін від 4 червня 2020 р. Тому створювати нові труднощі для правозастосовних органів в проєкті нового КК недоцільно.

випадку заподіяння наслідків, частина з яких не охоплюється відповідною кримінально-правовою нормою; 4) недопустимість подвійного інкримінування при вчиненні складеного злочину; 5) недопустимість подвійного інкримінування при повторності злочинів [2, с. 58]. Вчені неодноразово зазначали про те, що злочин, передбачений ст. 255 КК України, належить до складних (ускладнених), оскільки має декілька об'єктів злочину, складається з декількох альтернативних суспільно небезпечних діянь тощо [3, с. 37; 4, с. 147].

Список використаних джерел

1. Контрольний текст проєкту нового КК України (станом на 29 вересня 2022 р.). URL: https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/29/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-29-09-2022.pdf.
2. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2013. 228 с.
3. Вознюк А. А. Конструкції одиничних складів злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 4(12). С. 35–44. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/12-2016/voznuk.pdf.
4. Українець В. В. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2009. 221 с.
5. Вознюк А. А. Відповідальність учасників організованих злочинних об'єднань у проєкті КК України. *Особлива частина Кримінального кодексу України : система та зміст:* матеріали міжнар. наук. конф. (Харків, 20–23 жовт. 2021 р.) / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишневська. Харків: Право, 2022. С. 127–130.
6. Вознюк А. А. Інститут співучасті в кримінальному правопорушенні в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Проблеми впровадження нового Кримінального кодексу в правову систему України* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. С. 107–111.

Паламарчук Олексій Васильович,
ад'юнкт докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ РОЗБОЇВ, ПОЄДНАНИХ ІЗ ПРОНИКНЕННЯМ У ЖИТЛО, ІНШЕ ПРИМІЩЕННЯ ЧИ СХОВИЩЕ

Український законодавець передбачив декілька кваліфікуючих ознак у складі такого кримінального правопорушення як розбій, зважаючи на його суспільну небезпечність та значну поширеність у загальному масиві кримінальних правопорушень проти власності. Так, у ч. 3 ст. 187 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначена така кваліфікуюча ознака як «проникнення у житло, інше приміщення чи сховище», але безпосередньо кримінально-правова норма у своїй конструкції не містить роз'яснення цих правових категорій. Хоча вони мають надзвичайно важливе значення для правильної кваліфікації діянь, несуть складне кримінально-правове навантаження на об'єктивну сторону складу розбою – конструкція «житло, інше приміщення чи сховище» пов'язана з місцем вчинення кримінального правопорушення, а термін «проникнення» характеризує спосіб вчинення кримінально-протиправного діяння.

У пункті 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10 роз'яснено, що «під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище слід розуміти незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів),

який надає змогу винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища».

Поняття «інше приміщення» у судовій практиці визначає різноманітні постійні, тимчасові, стаціонарні або пересувні будівлі чи споруди, призначені для розміщення людей або матеріальних цінностей (виробниче або службове приміщення підприємства, установи чи організації, гараж, інша будівля господарського призначення, відокремлена від житлових будівель, тощо). Воно доречне при визначенні цієї ознаки, приміром, відносно приміщень банківських установ при вчиненні на них розбійних нападів. При цьому такі приміщення слід відносити до стаціонарних будівель чи споруд, призначених для цільового розташування у виробничих і службових приміщеннях спеціальної банківської інфраструктури, грошових коштів та матеріальних цінностей, персоналу, охорони, клієнтів банку. Однак, залишається не вирішеним питання щодо легкових та вантажних автомобілів, автобусів тощо, хоча цей факт безперечно має вплив на кваліфікацію кримінального правопорушення і призначення покарання.

Для правильної кваліфікації дій особи за ч. 3 ст. 187 КК України значення має встановлення спрямованості умислу особи. Ця кваліфікуюча ознака має місце лише тоді, коли проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища здійснювалося з метою заволодіння чужим майном. Проте не варто кваліфікувати дії особи вчинені з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, якщо особа не мала умислу заволодіти чужим майном, але все ж ним заволоділа. Саме тому Великою палатою Верховного Суду було визначено, що для інкримінуванні «проникнення» важливим є також усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення незаконності входження (потрапляння) у відповідне приміщення або перебування в ньому. Вчиняючи розбій, поєднаний з проникненням, особа повинна усвідомлювати протиправність потрапляння у приміщення чи перебування в ньому, передбачати суспільно небезпечні наслідки такого протиправного потрапляння у приміщення й бажати їх настання або припускати їх настання.

У свою чергу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ прийняв постанову «Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєднаного з проникненням у приміщення» і роз'яснив правову позицію, яка повинна бути обов'язковою для всіх українських судів: законодавчо визначені ознаки складу розбою, поєднаного із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище, передбачають вчинення кількох взаємопов'язаних дій, однією з яких є проникнення до об'єктів, зазначених у диспозиції цієї частини статті кодексу. За часом це передує іншим діям кримінального правопорушення. Протиправними діями є насильство над особою чи погроза його застосування та заволодіння чужим майном. Законодавче визначення ознак аналізованого складу кримінального правопорушення не містить від межувальних характеристик розуміння терміну «проникнення». У диспозиції ч. 3 ст. 187 КК України законодавець не дає прямої вказівки на незаконність проникнення в приміщення (як, наприклад, у ст. 162 КК України).

Тому зміст «проникнення» варто визначити, спираючись на основні ознаки складу кримінального правопорушення та з урахуванням правозастосовної

судової практики. Виходячи з семантичного та граматичного тлумачення формулювання «розбій, поєднаний із проникненням у приміщення» вважаємо, що проникнення – це: 1) фізичне входження, потрапляння до приміщенні з метою заволодіння майном, яке знаходиться в ньому; 2) доступ до майна, яке знаходиться в приміщенні, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає змогу заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.

Список використаних джерел

1. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 № 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text.

2. Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєднаного з проникненням у приміщення: Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.01.2013 № 223-161/0/4-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0161740-13#Text.

3. Позиція ВП ВСщодо деяких питань у правозастосуванні. URL: http://algiz.legal/poziciya-vp-vs-shhodo-deyakix-pitan-upravozastosuvanni.

Письменська Оксана Вікторівна,
ад'юнкт Луганського державного
університету внутрішніх справ
імені Е. О. Дідоренка

РОЗПУСНІ ДІЇ В СКЛАДІ ЗЛОЧИНУ РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Склад кримінального правопорушення розбещення неповнолітніх містить ст. 156 КК України. З об'єктивної сторони він характеризується єдиною обов'язковою ознакою у виді суспільно небезпечного діяння. Таке діяння описується у диспозиції ч. 1 ст. 156 КК України в простий, але не достатньо конкретизований, спосіб. Ідеться про розпусні дії, вчинення яких утворює як основний (ч. 1 ст. 156 КК України), так і кваліфікований (ч. 2 ст. 156 КК України) склади злочину. Головна проблема, яка виникає при цьому, полягає в тому, що диспозиції ст. 156 КК України в частині визначення суспільно небезпечного діяння мають оціночний характер, а отже, його встановлення може відбуватися на угляд правозастосовувачів і викликати закономірні складнощі. Саме тому виникає потреба максимально точно та повно з'ясувати характер розпусних дій, зрозуміти їх суть в порівняльному аспекті, здійснюючи належне відмежування від інших подібних актів поведінки.

Традиційно в юридичній літературі стосовно розпусних дій зазначається, що це можуть бути різнопланові дії сексуального характеру, які здатні викликати фізичне та моральне розбещення потерпілих, які не досягли шістнадцятирічного віку. З огляду на це, прийнято класифікувати розпусні дії на такі два види: фізичне розбещення та інтелектуальне розбещення [1, с. 80 – 81].

Слід виходити з того, що фізичне розбещення передбачає вчинення фізичних сексуальних дій щодо неповнолітнього (певні рухи тіла тощо), а

інтелектуальне – сексуальних дій вербального, візуального або аудіального характеру. Відповідний характер зазначених вчинків уможливлює збудження в особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, статевого інстинкту, а також може викликати виникнення статевого потягу, реалізація якого за певних обставин здатна нашкодити статевому розвиткові потерпілої особи. Отже, обов'язковим є те, що розпусні дії вчиняються у присутності неповнолітнього потерпілого – не має значення безпосередній чи віддаленій.

У цьому контексті треба зауважити, що різнотипний характер розпусних дій міг би зумовлювати відповідну диференціацію кримінальної відповідальності за їх вчинення. Тому становить інтерес позиція В. Фурси, який пише про потребу чітко розмежувати відповідальність за інтелектуальне розбещення, виокремивши його в окрему частину статті кримінального закону, та фізичне розбещення. Такий поділ інтелектуального та фізичного розбещення, на його погляд, дасть змогу встановити кваліфікуючі ознаки, які притаманні інтелектуальним чи фізичним розпусним діям, а також більш чітко розмежовувати розпусні дії та інші статеві злочини [2, с. 329].

Наявний підхід до розуміння поняття розпусних дій з їх поділом на два загальні види не останньою чергою зумовлений тенденціями судової практики, яка протягом багатьох років формувалася в Україні в процесі застосування відповідної кримінально-правової заборони. Свідченням цьому є положення п. 17 постанови Верховного Суду України від 30.05.2008р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», згідно з яким розпусні дії не лише аналогічним чином поділялися на фізичні та інтелектуальні, але так само розкривалася їх суть. Під фізичними розпусними діями пропонувалося розуміти «оголення статевих органів винної чи потерпілої особи, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, навчання статевим збоченням, імітація статевого акту, схиляння або примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, вчинення статевих зносин, акту онанізму у присутності потерпілої особи тощо». До інтелектуальних розпусних дій відносилися, зокрема, «ознайомлення потерпілої особи із порнографічними зображеннями, відеофільмами, цинічні розмови з нею на сексуальні теми тощо» [3].

Викладена позиція органу найвищої судової інстанції, хоч і зберігає до сьогодні свою актуальність з огляду на те, що кримінально-правова норма про розбещення неповнолітніх лишається не змінною у частині визначення суспільно небезпечного діяння, водночас багаточисельні зміни, внесені до інших статей розділу V Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи») зумовлюють переосмислення суті окремих розпусних дій. Уже не всі подібні дії на сьогодні можуть кваліфікуватися за ст. 156 КК України.

Наприклад, непристойні доторкання до статевих органів, які викликають статеві збудження, на вряд чи можна розглядати як елемент фізичних розпусних дій, оскільки подібна поведінка повинна знаходити правову оцінку за іншими статтями КК України про правопорушення проти статевої недоторканості особи (це може бути сексуальне насильство за умов відсутності добровільної згоди

потерпілого)[1]. Те саме стосується і примушування потерпілих до вчинення певних сексуальних дій між собою, відповідальність за яке здебільшого повинна наставати згідно зі ст. 154 КК України за ознаками примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою.

За твердженням дослідників, результатом запровадження відверто «гумової» конструкції статті КК України про відповідальність за сексуальне насильство є звуження сфери застосування ст. 156 КК України, яка набуває статусу «резервної» норми, або щонайменше колізійність зазначених приписів кримінального закону. Зокрема, виходячи з такої позиції, висловлюється думка про те, що надсилання малолітній особі текстових повідомлень, фото- або відео-зображень сексуального змісту, вчинюване з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем стосовно того, кому не виповнилось 14 років, які раніше могли безпроблемно розцінювались як інтелектуальне розбещення, наразі охоплюються диспозицією ч. 4 ст. 153 КК України [5]. Щоправда, викликає сумнів, чи є описана ситуація проявом насильницької поведінки, на чому робиться акцент у ст. 153 КК України.

Має рацію О. Дудоров, стверджуючи, що розпусні дії з потерпілою особою, вчинені безпосередньо перед зґвалтуванням, сексуальним насильством або статевими зносинами з особою, яка не досягла 16-річного віку, охоплюються відповідними частинами статей 152, 153, 155 КК України, оскільки в такому разі розбещення неповнолітніх з урахуванням спрямованості умислу винуватого розглядається лише як етап у вчиненні інших статевих злочинів. Наявність істотного розриву в часі між розпусними діями і вчиненням стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи іншого статевого злочину, що виключає переростання одного злочинного діяння в інше, означає, що вчинене треба кваліфікувати за сукупністю відповідних злочинів [6, с. 485].

Аналогічний підхід має бути застосований і у зворотній ситуації. Коли розбещенню безпосередньо передує пропозиція зустрічі, зроблена особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї розпусних дій. Якщо така мета була реалізована, то вчинене повністю охоплюється відповідною частиною ст. 156 КК України. За таких обставин діяння, ознаки якого містить ст. 156-1 КК України, слід розглядати як первинний етап у виді готування до розбещення неповнолітніх. Сукупність цих кримінальних правопорушень виключається.

Як висновок можна зазначити, що тлумачення ст. 156 КК України в частині встановлення точного змісту передбаченого нею суспільно небезпечного діяння, характеризується певною усталеністю та стабільністю, а відповідні підходи науковців ґрунтуються на результатах узагальнення багаторічної практики застосування кримінально-правової норми про розбещення неповнолітніх. Водночас, незважаючи на відносну стабільність розгляданої норми, суцільні зміни до розділу V Особливої частини КК України впливають на звуження обсягу поняття розпусних дій, а з'ясування їх змісту повинне відбуватися у контексті інших суміжних заборон.

---

[1] У цьому контексті можна навести приклад вироку, ухваленого 04 березня 2022 р., згідно з яким особа з метою задовольнити свою статеву пристрасть робив непристойні дотики руками, які викликають статеве збудження, до оголених статевих органів малолітньої особи, при цьому розуміючи, що за цими діями спостерігає інша малолітня особа. Вчинене невиправдано одержало кваліфікацію за ст. 156 КК України як розбещення неповнолітніх [4].

Список використаних джерел

1. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.
2. Фурса В.В. Дискусійні питання об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 156 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2016. № 4. С. 323 – 330.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08#Text.
4. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 04.03.2022, судове провадження № 1-кп/205/376/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/103614873.
5. Дудоров О. Новели кримінального законодавства України щодо відповідальності за секс-делікти: окремі проблемні аспекти. Юридичний вісник України. № 6. С. 12–13.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1368 с.

Савченко Тетяна Федорівна,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ЗАСОБІВ ДОСТУПУ ДО БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Світові тенденції впровадження цифровізації зумовили переорієнтацію попиту населення з готівкової валюти на безготівкову, тим самим забезпечуючи стабільність розвитку економічних та соціальних процесів з урахуванням викликів сьогодення. Навіть в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України у сфері розрахунків громадяни продовжували надавати перевагу безготівковим операціям із платіжними картками,що у свою чергу, позитивним чином вплинуло на забезпечення фінансової безпеки. Так, за даними Національного банку України, у травні 2022 року частка безготівкових операцій із використанням платіжних карток за сумою становила майже 69 % у загальному обсязі операцій із платіжними картками (у січні 2022 року цей показник становив 63 %). Водночас частка за кількістю залишилася майже незмінною – 92 % (за січень 2022 року – 91 %). Тобто, 92 зі 100 операцій із картками були безготівковими [1]. Це свідчить про високий рівень довіри громадян до сфери безготівкових розрахунків та використання відповідних платіжних інструментів.

Однак розширення меж застосування новітніх механізмів цифрового транзиту та їх швидке втілення пов'язано з появою низки ризиків для їх інтеграції, особливо в умовах дії воєнного стану. Особливої уваги до правового регулювання потребує сфера кіберпростору, у якій останнім часом, згідно з інформацією Департаменту Кіберполіції, відмічається значна кількість правопорушень, пов'язаних з незаконними діями стосовно громадян, які опинилися у скрутному

становищі через війну. Так, зловмисники з використанням мережі Інтернет привласнюють гроші під виглядом надання виплат українцям, які постраждали від війни, поширюючи недостовірну інформацію про соціальні виплати, створюючи сторінки-клони державних органів, громадських організацій, благодійних фондів, банків тощо. Для реалізації злочинного наміру здебільшого використовується фішинг. Громадянам пропонують ввести персональні дані та номер банківської картки нібито для зарахування грошей. Однак відомості, введені на таких ресурсах, автоматично стають відомі зловмисникам, які згодом, використовуючи ці дані, привласнюють гроші з рахунків [2].

Фішинг являє собою різновид шахрайських дій, які здійснюються з використанням мережі Інтернет з метою отримання та використання конфіденційної інформації про дані кредитної картки та банківського рахунку. Привласнення грошових коштів вчинюється правопорушником шляхом формування електронного платіжного засобу. Згідно з п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 р. під таким засобом розуміється платіжний інструмент, реалізований на будь-якому носії, що містить в електронній формі дані, необхідні для ініціювання платіжної операції та/або здійснення інших операцій, визначених договором з емітентом [3]. Отже, правопорушник ініціює платіжну операцію з відповідного рахунку під ім’ям особи правомірного держателя платіжного інструменту та здійснює переказ коштів на необхідний рахунок.

Правовою основою кримінально-правового захисту громадян України від фішинг-шахрайства на сьогодні є ст. 200 Кримінального кодексу (далі–КК) України «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення». Однак враховуючи, що дії стосовно володіння, використання, розпорядження коштів, отриманих в результаті вчинення незаконних дій з платіжними картками, будуть охоплюватися ст. 209 КК «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом», це створює високі ризики подальшої тонізації таких коштів та їх використання на шкоду національним інтересам та економічній стабільності України.

Для гарантування фінансової безпеки громадян представниками Держспецзв’язку, Національної поліції, Служби безпеки України, банківських та інших установ вживаються заходи щодо протидії зазначеним видам кіберзлочинів. Однак практика свідчить про створення нових схем з вчинення незаконних дій, пов’язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків, що підтверджує необхідність подальшої науково-теоретичної розробки окреслених питань.

Список використаних джерел

1. Обсяги безготівкових розрахунків в Україні /*Національний банк України*. URL:https://bank.gov.ua/ua/news/all/obsyagi-bezgotivkovih-rozrahunkiv-v-ukrayini-zrostayut-popri-viynu.

2. Аналітичні відомості щодо шахрайства в інтернет-просторі. *Департамент Кіберполіції*. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpolicziya-poperedzhaye-pro-shaxrajstvo-pid-vyglyadom-soczialnyx-vyplat-7918/.

3. Про платіжні послуги: Закон України № 1591-IX від 30 червня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#n1249.

Срібна Аліна Юріївна,
курсант ННІ № 1 Національної академії внутрішніх справ;
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент
Смаглюк О. В.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНТРАБАНДУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ, ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) хоча і встановлює відповідальність за контрабанду, однак при цьому диференціює тільки власне контрабанду (ст. 201) та контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 305). Проте на практиці складнощі при кваліфікації контрабанди виникають саме при встановленні якісних характеристик предмета кримінального правопорушення. Сама ж конструкція ст. 305 КК видається не зовсім досконалою, їй бракує чіткості щодо визначення об'єктивних ознак, а також обставин, що впливають на кваліфікацію контрабанди. При дослідженні контрабанди наркотичних засобів постає проблема визначення об'єкта цього кримінального правопорушення.

Сьогодні контрабанда (ст. 201 КК України) і контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України) знаходяться в різних розділах КК України [1]. Кожне кримінальне правопорушення входить у свою групу однорідних кримінальних правопорушень, які мають єдиний родовий об'єкт, а також мають кожний свій безпосередній об'єкт. В юридичній літературі визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень проти здоров'я населення з'явилося на початку 70-х р.р.

Вперше В.М. Смітієнко, досліджуючи поняття «здоров'я населення», зробив висновок, що це «врегульована нормами права і моралі єдина й цілісна система відносин, що відбиває реальний фізичний і психічний стан людей і створює основу для збільшення тривалості їх активного життя і його відтворення у суспільстві, оптимальних умов суспільно корисної праці та відпочинку, повноцінного буття і благополуччя, сприяє більш повному задоволенню матеріальних і духовних потреб усіх членів суспільства, є умовою їх подальшого гармонійного розвитку і прогресу суспільства» [2, с. 44].

Саме можливість стану життєдіяльності людей, який відповідає інтересам суспільства, є головним у змісті здоров'я населення як об'єкта кримінально протиправних посягань. Суспільна небезпека кримінальних правопорушень, пов'язаних з наркотичними засобами, полягає в тому, що вони руйнують цю можливість, а кримінально протиправним наслідком цих діянь стає хвороба – наркоманія (токсикоманія). На підставі проведеного дослідження А.А. Музикою був зроблений висновок, що родовим об'єктом кримінальних

правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, є суспільні відносини, які забезпечують сприятливі умови і можливості невизначеному колу осіб перебувати у живому стані, користуватися благами життя, здорового буття [3, с. 19].

Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 305 КК, є встановлений порядок переміщення предметів кримінального правопорушення через митний кордон України, додатковим безпосереднім об'єктом є встановлений порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, а також – громадська безпека та народне здоров'я [4, с. 303].

Кваліфікація контрабанди вимагає встановлення ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення із дослідженням кримінально протиправного діяння, яке може бути здійснене у двох формах активних дій – переміщення через митний кордон України: а) поза митним контролем або б) з приховуванням від митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів.

За своїм змістом ці дії аналогічні діям при вчиненні контрабанди (діяння кваліфікується за ст. 201 КК) і полягають у переміщенні товарів через митний кордон України: з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів чи способів, що утруднюють їх виявлення; шляхом надання одним товарам вигляду інших; з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи одержаних незаконним шляхом або таких, що містять неправдиві дані [5, с. 52].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони контрабанди є місце вчинення кримінального правопорушення – митний кордон, тобто межі митної території України, які збігаються з державним кордоном, за винятком кордонів спеціальних митних зон. Межі території спеціальних митних зон є складовою частиною митного кордону України.

Кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту фактичного виявлення у винного під час митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів на території України або при спробі перетнути державний кордон України в іншому місці, поза зоною митного контролю (формальний склад).

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – за ст. 305 КК та відповідно за ст. 307 або ст. 309 КК.

Кваліфікуючими ознаками кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 305 КК) є вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів: повторно; за попередньою змовою групою осіб; те, що предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори або такі речовини у великих розмірах. Особливо кваліфікуючими ознаками (ч. 3 ст. 305 КК) аналізованого кримінального правопорушення є вчинення його організованою групою і те, що предметом контрабанди були

наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах [6, с. 52].

Контрабанда вважається вчиненою за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 305 КК) тоді, коли в її здійсненні брали участь декілька осіб (дві і більше), які заздалегідь, тобто до початку кримінального правопорушення, домовились про спільне її вчинення. Діяння кожного із співвиконавців кваліфікуються за ч. 2 ст. 305 КК незалежно від того, яку роль виконувала особа у кримінальному правопорушенні. У разі, коли особа вчинила контрабанду у співучасті з організатором, підбурювачем, пособником, зазначена кваліфікуюча ознака відсутня (п. 9 ППВСУ «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8) [7, с. 41].

Контрабанда наркотичних засобів та психотропних речовин є за своєю конструкцією формальним складом, що не потребує настання наслідків. Об'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення виражається в активних діях, пов'язаних з незаконним переміщенням через митний кордон України наркотиків або психотропних речовин. Це може бути переміщення поза митним контролем, або з приховуванням від митного контролю.

Для кваліфікації за ст. 305 КК істотне значення має місце (митний кордон) вчинення кримінального правопорушення. Спосіб приховування наркотиків і психотропних речовин не впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення, однак стосовно контрабанди це можуть бути спеціальні схованки, а також пристосування з метою приховування конструктивних ємностей та предметів, які попередньо були піддані розбиранню і демонтажу. Імпорт, експорт, транзит наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів, що ввозяться в Україну без сертифікату, утворюють порушення митних правил.

В теорії кримінального права спірним є питання про момент закінчення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, фальсифікованих лікарських засобів. Одні вважають кримінальне правопорушення закінченим з моменту, коли наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби виявлені підчас митного огляду, інші вважають, що кримінальне правопорушення буде закінчено лише, тоді, коли наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби будуть фактично переміщені через кордон.

Вважаємо, якщо предмети контрабанди виявлено під час огляду речей, або особистого огляду, при виїзді за межі України, вчинене має бути кваліфіковано як замах на кримінальне правопорушення (ст. 15, ст. 305 КК України).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2001, № 25–26, ст. 131. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14.

2. Кириченко І. Контрабанда алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні: кримінологічний аспект. *Право України*. 2016. № 2. С. 78 – 82

3. Контрабанда: засоби попередження та протидії: навчальний посібник. Б. В. Романюк, М. І. Камлик, В. В. Коваленко та ін.; за ред. Я. Ю. Кондратьєва, Б. В. Романюка. Київ: МІВВЦ, 2012. 118 с.

4. Філіппов С. О. Напрямки удосконалення діяльності підрозділів охорони державного кордону щодо протидії контрабанді. *Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності*. Гол. ред. С. В. Ківалов. 2009. № 5(65) вересень-жовтень. с. 8–13.

5. Хоменко Н.А. Історичне підгрунття виникнення та формування поняття контрабанди як негативного соціально - правового явища. *Митна справа: науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності*. Гол. ред. С. В. Ківалов. 2009. № 5(65) вересень-жовтень. 120 с.

6. Прокопенко В.В. Щодо надання права здійснення оперативно-розшукової діяльності і проведення досудового слідства митними органами України. *Митна справа:науково-аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньо економічної діяльності.* Гол. ред. С.В. Ківалов. 2016. № 1(67). С. 49–55.

7. Мота А. Ф. Боротьба з контрабандою в діяльності Державної прикордонної служби України: організаційно-правові та процесуальні аспекти. *Форум права*. 2018. № 3. С. 374–379.

Ткаченко Павло Ігорович,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член Асоціації правників України

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ ЯК ОСНОВА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Установлений порядок проходження військової служби є гарантом забезпечення правового режиму в лавах Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України,Державної спеціальної служби транспорту України, Управління державної охорони та інших військових формувань, які утворені у відповідності до Законів України. Так, вищевказаний установлений порядок закріплено на законодавчому рівні, який являє собою перш за все Закон України «Про військовий обов’язок і військову службу», Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, а також типові Положення щодо регулювання установленого порядку проходження військової служби в інших військових формуваннях, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України та інші нормативно-правові та підзаконні акти. Таким чином, установлений порядок проходження військової служби є правової категорією, яка закріплена на законодавчому рівні з метою регулювання проходження військової служби.

Вчинення військовослужбовцем самовільного залишення військової частини або місця служби порушує установлений порядок проходження військової служби, що тягне за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 407 КК України.

Особливе місце у системі кримінальних правопорушень проти встановленого порядку проходження військової служби (військові кримінальні правопорушення) займають кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби. Головною причиною вчинення подібних протиправних дій є те що дані діяння порушують перш за все встановлений порядок комплектації Збройних сил України, призводять до порушення вимог військової дисципліни у результаті чого підривають боєздатність та обороноздатність країни [1, с. 25].

Таким чином, вважаємо за необхідне дослідити суттєві обставини, що відбивають типовий, значно змінений порівняно з основним складом злочину ступінь суспільної небезпечності вчиненого й особи винного та вплив на законодавчу оцінку вчиненого й міру відповідальності, а саме кваліфікуючі ознаки, як кримінально-правовий засіб.

Аналіз диспозицій статей, що містяться у розділі кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби дозволив нам виокремити наступні кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки військових кримінальних правопорушень, зокрема: повторність, вчинення кримінального правопорушення групою осіб, вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб, заподіяння істотної шкоди охоронюваним інтересам, спричинення тяжких наслідків, загибелі людей; застосування зброї; застосування насильства щодо підлеглого; вчинення шляхом підпалу або іншим загально небезпечним способом; вчинення військовою особою із зловживанням службовим становищем; а також вчинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду, в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці.

Водночас досліджуючи питання аналізу кваліфікуючих ознак самовільного залишення військової частини або місця служби як основу кримінально-правової характеристика даного військового злочину, слід зупинитись на особливостях призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень. На думку деяких вчених, об’єктивна сторона цих військових кримінальних правопорушень характеризується умисними діями, що спрямовані на самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407), дезертирство (ст. 408), ухилення від військової служби шляхом самокалічення чи іншим способом (ст. 409). Суб’єктами вчинення цих діянь можуть бути особи, що мають статус військовослужбовця, при цьому сукупність кримінальних правопорушень можлива в разі їх перебування поза межами військової частини чи місця служби. У разі, коли має місце кілька самовільних залишень військової частини чи місця служби різної тривалості, наприклад, одного разу – не більше місяця, а вдруге – понад один місяць, то за таких обставин відповідно до ст. 33 КК має місце сукупність кримінальних правопорушень, і дії військовослужбовця строкової служби (не в умовах особливого періоду) належить кваліфікувати за ознаками

злочинів, передбачених ч. 1 і ч. 3 ст. 407, а дії інших військовослужбовців – за ч. 2 й ч. 3 ст. 407 КК.

М. І. Карпенко вважає, що у результаті вчинення кримінально караного самовільного залишення військової частини чи місця служби військовослужбовцем, який знаходиться в складі добового наряду, варти (вахти), патруля чи наряду з охорони державного кордону України чи несе бойове чергування (бойову службу) у разі спричинення тяжких наслідків утворюється сукупність кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 і ст. 418, 419, 420 або 421 [2, с. 134].

У теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють передбачені законом притаманні частині злочинів відповідного виду суттєві обставини, а отже, досліджуючи частини ст. 407 КК України, слід зазначити, що ч. 1 передбачено самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрядження, відпустки або з лікувального закладу тривалістю понад три доби, але не більше місяця; ч. 2 вказаної статті унормовано наступне, самовільне залишення військової частини або місця служби військовослужбовцем (крім строкової служби), а також нез'явлення його вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад десять діб, але не більше місяця, або хоч і менше десяти діб, але більше трьох діб, вчинені повторно протягом року; ч. 3 передбачено самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин тривалістю понад один місяць, вчинене особами, зазначеними в частинах першій або другій цієї статті; ч. 4 затверджено самовільне залишення військової частини або місця служби, вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану; ч. 5 передбачено самовільне залишення військової частини або місця служби, а також нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, вчинені в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, вчинене особами, зазначеними в частинах першій або другій цієї статті [3, с. 407].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що самовільним є таке залишення частини або місця служби, що вчинене без дозволу начальника (командира), який згідно з законодавством уповноважений надавати такий дозвіл. Військовослужбовці, які проходять службу за контрактом, за певних умов мають право перебувати поза розташуванням військової частини у вільний від служби час. Курсанти 1-2 курсів звільняються із розташування військово-навчального закладу у порядку, встановленому для військовослужбовців строкової служби, а курсанти старших курсів – за рішенням начальника військово-навчального закладу після закінчення навчальних занять і обов'язкових годин самостійної роботи, визначених розпорядком дня. Нез'явлення військовослужбовця вчасно на службу – це його нез'явлення на службу в строк, указаний у відповідному документі. Початковим моментом самовільного залишення є день, коли військовослужбовець самовільно покинув розташування військової частини чи місце служби, а початковим моментом нез'явлення вчасно на службу – наступний день після дня, в який випливли встановлені строки з'явлення. Злочин є

закінченим у момент, коли військовослужбовець прибув до військової частини (до місця служби), або був затриманий, або з'явився з повинною до органу дізнання, слідчого або військового прокурора, або з'явився до військової комендатури чи військового комісаріату тощо. На думку В.В. Прокопенка мотиви злочину можуть бути різними, при цьому особа не має за мету ухилитися від військової служби взагалі.

Кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці.

М. І. Карпенко вважає, що суворе дотримання порядку проходження військової служби є важливою умовою забезпечення боєздатності і бойової готовності Збройних Сил України, інших військових формувань аж до негайної відсічі будь-якому агресору. Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство посягає на порядок несення або проходження військової служби. Дотримання вимог військової дисципліни зобов'язує кожного військовослужбовця завжди перебувати у визначеному військовим командуванням місці служби і добросовісно виконувати військові обов'язки. Здійснюючи такі злочинні дії, військовослужбовець тим самим ухиляється від виконання обов'язків військової служби, порушує вимоги порядку її проходження і військової дисципліни. В сучасних умовах навіть короткочасне ухилення військовослужбовця від виконання своїх службових обов'язків, недозволена відсутність у військовій частині може негативно позначитись на боєздатності і бойовій готовності підрозділу, військової частини, корабля, призвести до зриву виконання бойового завдання. Самовільне залишення військової частини або місця служби нерідко супроводжується здійсненням більш небезпечних злочинних дій. Тому всемірна боротьба з ними необхідна не лише для зміцнення військової дисципліни і статутного порядку, але й для попередження можливості здійснення інших злочинів [4, с. 91].

Отже, станом на сьогоднішній день, актуальна проблема дослідження кваліфікуючих ознак самовільного залишення військової частини або місця служби як основи кримінально-правової характеристика даного військового злочину становить собою підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Остапчук Л.Г., Кондратенко Н.В., Кримінально-правова характеристика військових злочинів. Чернігів: АДПтС України, 2021. 80 с.

2. Хавронюк М.І., Дрига М.Д., Кравченко В.І. Військові злочини: науково-практичний коментар законодавства. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 272 с.

3. Кримінальний кодекс України : станом на 11 лют. 2013 р. : відповідає офіц. тексту / упоряд. В. І. Тютюгін. – Харків : Право, 2013. 232 с.

4. Карпенко М.І. Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство: методика розслідування злочинів, передбачених ст. 407, 408 Кримінального кодексу України. Юридична наука, № 11. К.: 2013. 111 с.

Удовиченко Олександра Вікторівна,
ад'юнкт Донецького державного
університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ САНКЦІЇ СТАТТІ 390-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Без справедливого покарання встановлення кримінальної відповідальності втрачає будь-який сенс. У літературі справедливо визначається, що оскільки вибір форм і методів реакції з боку держави на вчинене кримінальне правопорушення, застосування заходів кримінально-правового впливу багато в чому зумовлюється тими потенційними можливостями, які закладено у відповідній санкції законодавцем, важливо визначити в законі не лише вичерпний перелік кримінальних правопорушень, а й встановити чітко визначені, взаємоузгоджені, співрозмірні з тяжкістю кримінального правопорушення санкції. Вони повинні бути такими, щоб суддя мав можливість індивідуалізувати кримінальну відповідальність особи з урахуванням не лише тяжкості кримінального правопорушення, а й особи винного [1, с. 4–5]. Тому при конструюванні санкції статті Особливої частини КК України необхідно дотримуватися певних правил її побудови задля можливості визначення справедливого покарання. Повною мірою це стосується статті 390-1 КК України.

У науковій літературі питанням кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників присвятили свої роботи А. Байда, О. Бондаренко, І. Брус, Т. Бугаєць, А. Вознюк, Т. Войтюк, О. Дудоров, І. Жук, О. Книженко, Д. Крикливець, К. Новікова, Н. Лащук, Л. Садонцева, М. Хавронюк, О. Чорна, В. Шаблистий та інші. Проте у їх роботах недостатньо уваги приділялося аналізу санкції статті 390-1 КК України, яке передбачає покарання за це кримінальне правопорушення.

У цій роботі ми проаналізуємо санкцію статті 390-1 КК. Вона відноситься до альтернативної відносно визначеної і передбачає два альтернативних види покарань: арешт на строк до шести місяців та обмеження волі на строк до двох років. Такий підхід не відповідає окремим визначеним у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України. Так, Ю. Пономаренко виділяє наступні правила конструювання типових санкцій: 1) у них повинні бути передбачені лише ті види покарань, які встановлені в системі покарань; 2) усі покарання в санкціях повинні визначатися мінімальними та максимальними розмірами причому обидва ці розміри повинні не виходити за межі граничних розмірів для певного виду покарання; 3) розміри покарань мають бути відносно визначеними; 4) розміри (строки) покарань у санкціях суміжних ступенів суворості не можуть між собою перехрещуватися; 5) в альтернативних санкціях можуть встановлюватися лише співмірні між собою за ступенем суворості покарання; 6) у більш тяжких кримінальних правопорушеннях має бути встановлений більш широкий розрив між мінімальним і максимальним розмірами покарання, натомість, чим меншим є ступінь тяжкості кримінального правопорушення, тим меншим має бути і розрив між мінімальним та максимальним покараннями у санкції за нього [2, с. 560–563]. За виключенням

останнього правила (покарання у виді арешту передбачено у своїх максимальних межах), санкція статті 390-1 КК України відповідає зазначеним вимогам, проте в літературі виділяють й інші правила, які є похідними від загальноправових принципів справедливості, законності, гуманізму тощо.

По-перше, як справедливо зазначає Н.А. Орловська, рішення про альтернативність (безальтернативність) санкцій повинно базуватися на типовому ступені суспільної небезпеки. Тому, чим більш тяжким є злочин, тим «коротші» санкції за кількістю покарань, чим менший типовий ступінь суспільної небезпеки, тим ширшим є спектр заходів впливу на винну особу [3, с. 448]. Оскільки кримінальне правопорушення, передбачене у статті 390-1 КК України відноситься до кримінальних проступків, то кількість видів покарань, які можуть застосовуватися за його вчинення, повинен бути більшим за два. Н.А. Орловська оптимальною кількістю основних видів покарань в альтернативних санкціях вважає три види покарань, які повинні бути близькі за суворістю, що забезпечить плавний перехід щодо суворості кримінально-правового впливу в межах однієї санкції та окреслить судовий розсуд в більш чіткі рамки [3, с. 449].

По-друге, кримінальна відповідальність за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників настає з 16 років, тобто суб'єктом може в тому числі неповнолітня особа. Разом з тим, жоден з передбачених у санкції статті 390-1 видів покарань, не може бути застосованим до неповнолітньої особи. Таке становище не відповідає принципу справедливості та створює передумови до безкарності неповнолітніх правопорушників.

По-третє, кримінальне правопорушення, що розглядається є по суті спеціальною нормою по відношенню до невиконання судового рішення (стаття 382 КК України). Проте санкція частини 1 статті 382 КК України передбачає більш суворе максимальне покарання – до трьох років позбавлення волі. З цього приводу О.П. Горох зазначає, що у разі, коли підставою для виокремлення спеціальної кримінально-правової норми є зміна ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його підвищення, то санкція такої норми повинна бути суворішою, порівняно із санкцією загальної норми. І, навпаки, якщо запровадження спеціальної норми зумовлено зміною ступеня суспільної небезпеки діяння у бік його зменшення, то санкція такої норми повинна бути менш сувора, ніж санкція загальної норми, з якої вона виокремлюється [4, с. 95–96]. На нашу думку суспільна небезпечність невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників вища порівняно з невиконанням судового рішення, оскільки додатковим об'єктом кримінального правопорушення, що розглядається, є безпека особи, яка є потерпілою від домашнього насильства, її життя та здоров'я, оскільки винна особа не просто не виконує рішення суду в частині дотримання вимог обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або програми для кривдників, своїми діями вона створює небезпеку заподіяння шкоди потерпілій особі, для захисту якої і були встановлені зазначені обмежувальні заходи, обмежувальні приписи або програми для кривдників. Тому і покарання за це кримінальне правопорушення повинно бути більш суворим, ніж за невиконання судового рішення.

Таким чином, на сьогоднішній день санкція статті 390-1 КК України не відповідає окремим визначеним у літературі принципам (правилам) побудови санкцій статей Особливої частини КК України. Напрямами її подальшого вдосконалення є: збільшення видів покарань, в тому числі за рахунок тих видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх; узгодження максимального розміру покарання за це кримінальне правопорушення із санкцією частини 1 статті 382 КК України.

Список використаних джерел

1. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : дис. … докт. юрид. наук. 12.00.08. Харків, 2011. 431 с.

2. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Х.: Право, 2020. 720 с.

3. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : Монография Одесса: Юридическая литература, 2011. 624 с.

4. Горох О. П. Проблеми конструювання санкцій спеціальних кримінально-правових норм. *Наукові записки НаУКМА.* 2009. Т. 90. С. 94–98.

Улянченко Юрій Олександрович,
а’дюнкт кафедри конституційного права
та прав людини Національної академії
внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

Конституція України гарантує кожній особі право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір [1]. Громадяни України реалізують зазначене право шляхом законної професійної діяльності журналістів. Правові засади діяльності журналістів визначені Конституцією України, законами України «Про інформацію» ,«Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» та іншими нормативно-правовими актами [2].

Так історично склалося, що журналістський корпус, пресу, засоби масової інформації та їхній вплив у соціумі визначають словосполученням «Четверта влада» (англ. «Fourth Estate») [3, с. 176]. За можливості чинити значний вплив на суспільно-політичні події та надані законодавчі гарантії щодо гласності й захисту від посягань ця влада часто використовується політичними й іншими опонентами для оприлюднення або спростування тієї або іншої важливої інформації. Водночас незалежні журналісти, максимально об’єктивно розповсюджуючи правдиву інформацію, потерпають від постійних погроз та насильницьких дій від осіб, які намагаються цю інформацію приховати. Держава як особлива форма організації суспільства взяла на себе функцію

захисту журналістів і їхньої професійної діяльності від будь-яких протиправних посягань. Так, ст. 171 Кримінального кодексу України передбачає перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [4].

Але, на жаль, питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів в Україні продовжує залишатися актуальною проблемою. На сьогодні перешкоджання професійній діяльності працівників засобів масової інформації виступає однією з головних перешкод гарантування конституційного права на свободу інформації та вільний доступ до неї. Попри криміналізацію таких діянь, правоохоронні органи в Україні рідко застосовують відповідні положення Закону про кримінальну відповідальність, кількість кримінальних проваджень є низькою, порівняно з кількістю випадків протиправного впливу на журналістів, застосовуються неадекватні міри покарання, які не забезпечують попередження нових порушень [5, с. 15]. Кількість облікованих кримінальних правопорушень і вручених за ними особам повідомлень про підозру набагато перевищує кількість обвинувальних вироків з притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності. Так, за даними ГПУ впродовж 2017 року правоохоронні органи з урахуванням минулих років направили до суду 22 обвинувальних акта щодо злочинів, потерпілими від яких є журналісти, 2016 року – 31 обвинувальний акт, 2015 року було передано до суду 11 кримінальних проваджень за ст. 171 КК України. Також за даними Єдиного державного реєстру судових рішень упродовж 2011–2017 рр. було винесено 25 обвинувальних вироків за ст. 171 (ч. 1) і лише 1 – за ст. 345-1 (ч. 2) [6, с. 5]. Причинами такої статистики є допущені помилки як під час процесу збирання доказової бази в рамках кримінальних проваджень, так і при кримінально-правовій кваліфікації досліджуваних кримінальних правопорушень.

Необхідно зазначити , що прийнявши Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», законодавець прирівняв професійну діяльність журналіста до службової діяльності, зокрема працівника правоохоронного органу, що безпосередньо знайшло своє відображення в ст. 345- 1 , 347- 1 , 348- 1 , 349- 1 КК України, спрямованих на захист життя, здоров’я, свободи і майна як журналіста, так і його близьких родичів або членів сім’ї [7].

Наведене дає підстави відносити вчинення злочинів проти професійної діяльності журналістів до комплексної кримінально-правової та кримінологічної категорії, яка передбачає не лише передбачену законом кримінальну відповідальність за злочини проти професійної діяльності журналістів, а й обґрунтування кримінологічного потенціалу засобів масової інформації й вірогідність у силу цього журналістів ставати жертвами таких злочинів.

Враховуючи вищесказане, можна дійти висновку, що питання кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів в Україні викликають значний суспільний резонанс і потребують подальшого дослідження з можливістю розробити кримінологічну характеристику й виробити науково обґрунтовані заходи протидії злочинам проти професійної діяльності журналістів.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8393.

3. Буряк К. М. Професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, Спецвипуск. Кримінальне право та процес, кримінологія, кримінально-виконавче право.* Дніпро. 2017. № 2. С.176. URL: http://apnl.dnu.in.ua/tom_2_2017/tom_2_2017.pdf#page=176.

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

5. Стратегія розвитку законодавства з питань свободи слова та діяльності ЗМІ відповідно до європейських стандартів. *Схвалено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 р.* С. 15. URL: http://komsvobslova.rada.gov.

6. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис… канд. юрид. наук : 12.00.02. Дніпро, 2018, 5 с.

7. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів : Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр/ed20220803#Text.

Хоменко Анастасія Олександрівна,
здобувач кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ НЕЗАКОННОГО ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ

Серед суспільно-небезпечних явищ, які становлять загрозу нормальному розвитку держави та суттєво обмежують права та свободи людини є правопорушення пов'язані із незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

В свою чергу, складність правової кваліфікації подій, пов'язаних з обігом зброї, полягає в тому, що на відміну від більшості країн пострадянського простору в Україні відсутній загальний закон, який би регулював обіг зброї. *Напередодні введення воєнного стану відбувалися палкі дебати у стінах парламенту щодо законопроєкту про зброю. Проте перед початком війни жодного закону про врегулювання права на самозахист та володіння зброєю ухвалено не було. З 24 лютого 2022 року питання зброї стало як ніколи актуальним. Багато людей зі зброєю, власною чи отриманою, стали на захист нашої держави.*

Предметом кримінального правопорушення – є будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу кримінального правопорушення. Звідси випливає важливе значення чіткого визначення властивостей, ознак матеріальних об'єктів, які потрапили в орбіту кримінального судочинства і можуть бути визначені як зброя. Чітке визначення предмету кримінального правопорушення має самостійне кримінально-правове

значення, і впливає на підстави кримінальної відповідальності й, відповідно, на кваліфікацію кримінального правопорушення.

Проєкти Законів України «Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї» та «Про цивільну зброю та боєприпаси» формулюють однакові визначення: «зброя – пристрій або предмет, спеціально виготовлений, конструктивно призначений та технічно придатний (або може бути легко пристосований) для знищення, ураження, ушкодження або заподіяння іншого руйнівного впливу на живі чи неживі об'єкти та цілі, та який не має іншого прямого виробничого чи господарсько-побутового призначення» [4, 5].

Вогнепальна зброя – це зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані [2].

До вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухових речовин (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Пневматична зброя, сигнальні, стартові, будівельні, газові пістолети (револьвери), пристрої вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за властивостями метальними снарядами несмертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предмета злочину, відповідальність за який настає за ст. 263 КК України [3].

Боєприпаси – це спеціально виготовлені вироби одноразового використання, які призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту [3]. Патрони та набої до гладкоствольної мисливської зброї, а також патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, не є предметом кримінального правопорушення.

Усі ці предмети можуть бути як саморобними, так і виготовлені промисловим способом. Вони мають бути придатними, тобто у них мають бути наявними такі якості, стан, завдяки яким їх можна використати за призначенням.

Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів зазначає, що вибуховими речовинами є хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції із утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла [2].

Щодо предмету ч. 2 ст. 263 КК України, ним виступає холодна зброя, зокрема це кинджали, фінські ножі та кастети.

До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють

колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою. Кинджали, фінські ножі – вид холодної зброї колючо-ріжучої дії. Характеризуються наявністю рукоятки з упором, що обмежує входження ножа в тіло, та клинка специфічної форми: кинджал – довгого, вузького, заточеного з обох боків, такого, що звужується до кінця, гостроконечного; фінський ніж («фінка») – короткого, товстого, заточеного з одного боку, наприкінці звуженого і вигнутого гострою стороною. Кастет – вид холодної зброї ударної дії. Являє собою металеву пластину, яка надягається на пальці й затискається в кулак, з отворами для пальців та виступами, якими й заподіюється удар [3].

Питання про віднесення тих чи інших предметів до певних видів зброї вирішується з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних критеріїв. За об'єктивними ознаками зброєю є предмети, що здатні заподіяти шкоду життю та здоров'ю людини з урахуванням їх форми, маси, міцності (зокрема твердості матеріалу, із якого виготовлено вражаючі частини), конструктивних особливостей. Суб'єктивно вони призначені для враження живої сили – ушкодження тіла іншої людини, тобто не повинні мати іншого призначення – господарського, побутового, спортивного, обрядового тощо. Питання про визнання зброєю предметів «подвійного» призначення – наприклад, лука, який може виступати і спортивним снарядом, і мисливським знаряддям, і предметом, призначеним для заподіяння смерті чи тілесного ушкодження,- вирішується з урахуванням мети дій, вчинених із такими предметами. Питання про віднесення того чи іншого предмету до холодної зброї вирішується експертом [2].

Проведений аналіз, щодо предмету незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами показує необхідність у розширенні понятійного апарату та знову ж вказує на необхідність єдиного спеціального закону, щодо обігу зброї.

Список використаних джерел

1. Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї: проєкт Закону України № 4335 від 06.11.2020.

2. Про цивільну зброю та боєприпаси: проєкт Закону України 4335-1 від 24.11.2020.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012 С. 805.

5. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.1998, № 622.

6. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002, № 3.

Чумакова Тетяна Костянтинівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ – НЕЗАКОННОЇ ПРИВАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО, КОМУНАЛЬНОГО МАЙНА

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, задекларовано в Конституції України. Відсутність вини особи у вчиненні конкретного суспільно небезпечного діяння виключає суб'єктивну сторону, а отже склад кримінального правопорушення і підставу кримінальної відповідальності.

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це внутрішній зміст кримінального правопорушення, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє кримінальне правопорушення, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [1, с. 60]. Суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення визначають також як внутрішню сторону злочину або проступку, яка складається з одного обов'язкового (вина) та трьох факультативних елементів (мета, мотив та емоційний стан у вигляді сильного душевного хвилювання) [2, с. 147]. У певних випадках вказівка на форму вини може бути дана безпосередньо в Законі, але у більшості випадків форма вини визначається за допомогою інших ознак складу кримінального правопорушення, наведених у тексті диспозиції [3, с. 398].

Стаття 233 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за незаконну приватизацію державного, комунального майна, не містить будь-яких вказівок на форму вини всіх видів суспільно небезпечних діянь, що визначені в диспозиції цієї статті, відповідно, форму вини будемо встановлювати шляхом аналізу та тлумачення об'єктивної сторони складу цього кримінального правопорушення.

Як вже було досліджено раніше, деякі вчені вважають, що зважаючи на те, що результатом приватизації майна неправомочною особою та майна, яке не підлягає приватизації, є перехід права власності на таке майно, відповідно кримінальне правопорушення – незаконна приватизація державного, комунального майна, слід класифікувати, як кримінальне правопорушення з матеріальним складом, оскільки в кожному конкретному випадку є можливим визначити що є реальною заподіяною шкодою та визначити її розмір. Разом з тим, незаконна приватизація державного, комунального майна шляхом використання підроблених приватизаційних документів та шляхом заниження вартості майна через визначення її у спосіб, не передбачений законом, кримінально-правова доктрина визначає, як кримінальні правопорушення з формальним складом.

Вищевказане нагадування має вирішальне значення при дослідженні форми вини цього кримінального правопорушення, в тому числі тому, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення завжди є віддзеркаленням суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Так, особливість кримінальних правопорушень з формальним складом полягає в тому, що вони визнаються закінченими з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, а наслідки лежать за межами складу такого кримінального правопорушення. У більшості випадків вчені вважають, що кримінальні правопорушення з формальним складом можуть вчинятися виключно з прямим умислом. Таким чином, для кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення з формальним складом необхідно встановити, що особа: а) усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) і б) бажала його вчинити [4, с. 131–132].

При незаконній приватизації державного, комунального майна шляхом заниження його вартості та шляхом використання підроблених документів, суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає діяти саме в такий спосіб. Так, спрямованість дій суб'єкта чи то на заниження вартості державного, комунального майна, що в свою чергу занижує суму коштів, які будуть спрямовані до бюджету, чи то порушення процедури приватизації шляхом використання підроблених документів є протизаконною, а відтак має суспільно небезпечний характер. Викладене означає усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру свого діяння. Бажання діяти в такий спосіб підтверджують дії суб'єкта, а саме їх послідовність, спрямованість та попередня обумовленість.

При незаконній приватизації державного, комунального майна, яке не підлягає приватизації та неправомочною особою, суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, оскільки або не має права на участь у приватизації або усвідомлює, що дане майно не підлягає приватизації відповідно до приватизаційного законодавства, та передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння. Разом з тим, особа вчиняє ці дії з прямим умислом, оскільки передбачає, що вона отримає право власності на державне та комунальне майно, і бажає настання такого наслідку.

Як зазначають вчені, мотив і мета не вливають на кримінально-правову кваліфікацію цього кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Гуцуляк М.Я., Костюк Л.О. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю :* матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції. Івано-Франківськ, 2014. С. 57–60.

2. О.О. Кирбят'єв До питання про суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1 Т. 5. С. 139–147.

3. Бібік А. М. Поняття і значення суб'єктивної сторони. Тези Всеукраїнської науково-практичної on-line конференції аспірантів, молодих учених та студентів, присвяченої Дню науки; Т. 2. 2014. С. 398–399.

4. Ус О.В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2014. Вип. 49 Т.2. С. 130–136.

5. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.

Янковська Ольга Юріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННІ № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Кришевич О. В.

ПЕРСПЕКТИВИ ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ СМЕРТНОЇ КАРИ

На даний період часу, у більшості міжнародних нормативно-правових актах закріплено невід'ємне право людини на життя. Однак, можна побачити, що вся історія людства пов'язана з ігноруванням даного права.

Смертна кара є одним із найдавніших і найпоширеніших видів покарань у всій світовій історії, вона існувала в Україні аж до початку XXI століття. Однією з причино відмови нашої країни від даного виду покарання був вступ до Ради Європи, а саме – головною умовою для вступу була відсутність у законодавстві держави-вступника інституту смертної кари.

Слід зауважити, що 1995 році Україна була серед країн, які провели найбільшу кількість смертних кар. Українців засуджували до цього виду покарання за такі кримінальні діяння: умисне вбивство за обтяжуючих обставин, диверсію, посягання на життя державного діяча, посягання на життя представника іноземної держави, посягання на життя судді або працівника правоохоронного органу [6].

Тема інституту смертної кари вже тривалий час є доволі дискусійною серед багатьох науковців, правників та практиків, а також серед громадян, тривали суперечки поміж суспільством та парламентарями. У даному питанні люди поділились на дві категорії: перша – ті, які є прихильниками даного виду покарання, друга – противники інституту смертної кари у вітчизняному законодавстві.

Така проблема на сьогоднішній день є досить актуальною, зважаючи на події останніх років в нашій країні, які є чудовим підґрунтям для поглиблення криміналізації суспільства. Крім того, в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України масово відбуваються порушення прав людини, і взагалі про ніякі норми моралі, гуманізм та людяність не може йти мови. Саме на підґрунті даних подій відроджується ідея щодо повернення смертної кари до Кримінального кодексу України [1].

Спираючись на дослідження міжнародної правозахисної організації AmnestyInternational, у 2021 році лише в 10 % країн світу виконувались смертні вироки. Загалом минулого року в усьому світі було страчено щонайменше 579 осіб. Серед країн, які досі на законодавчому рівні зберегли покарання у вигляді смертної кари є: Сполучені Штати Америки, Японія Китай, Єгипет, Ірак, Іран, Білорусь, Саудівська Аравія, Пакистан, В'єтнам та ще чимало країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону [5].

Втім, ідея повернення смертної кари в Україну, незважаючи на постійні дискусії парламентарів, найближчим часом навряд чи вдасться. У 2021 році соціологи групи «Рейтинг» провели соціологічне опитування «Покоління незалежності: цінності та мотивації», згідно з результатами якого визначили, що 51 % опитаних громадян України підтримують ідею відновлення смертної кари в України. Водночас 45 % проти введення, а 4 % не змогли відповісти. Зокрема, 57 % людей віком понад 61 рік підтримують ідею смертної кари, серед 23–30 роки – 46 %, а серед людей 16–24 роки – лише 37 % [4].

Від осіб, що проти повернення даного виду покарання часто можна почути такі аргументи:

1) можливість судової помилки (Наприклад, серійний вбивця білорусі Геннадій Міхасевіч за 14 років позбавив життя 36 жінок. І за ті роки пройшло 11 судових процесів, в результаті яких, за скоєння Міхасевичем злочини засудили 14 невинних осіб [6]);

2) вбиваючи злочинця, держава бореться з наслідками, а не з причинами, які привели людину до злочину (Адже відповідно до ч.2 ст.50 Кримінального кодексу України: «Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.»;

3) смертна кара повністю суперечить праву людини на життя (Згідно з положеннями ст. 3 Конституції – життя людини найвищою соціальною цінністю [3]. Також ст. 27 закріплює: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань[3]»;

4) економічна сторона (стратити дешевше, ніж утримувати в закладах для відбування покарання) – аморальна. Оскільки немає нічого ціннішого за життя людини.

Прибічники повторного введення покарання у вигляді смертної кари наводять інші аргументи:

1) страх – це захист суспільства від найбільш небезпечних злочинців;

2) смертна кара дозволяє економити державні кошти на утримання ув'язнених. Головним питанням є: «Чому платники податків і, зокрема, родичі та близькі потерпілої особи, повинні забезпечувати довічне утримання злочинця?»;

3) страта – це потужний стримуючий фактор для самих злочинців.

Сьогоднішні події в нашій країні у багатьох противників змінили погляди на цю проблемну тему. Адже страшні діяння з боку країни-агресора суперечать усім положенням міжнародного права, людським цінностям та взагалі вже не говорячи про банальну людяність. Катування, удари струмом, зґвалтування жінок та дітей,

розчленування, умисне нанесення тілесних ушкоджень, побої, масове застосування вогнепальної зброї по мирному населенню, умисне вбивство з особливою жорстокістю, умисні вбивства малолітніх дітей, взяття в полон – це все не вигадки, а реальність, яку, на жаль, ми всі побачили у XXI столітті.

Ми вважаємо, що не було б цілком справедливо призначити людям, які причетні до вчинення даних дій покарання у вигляді позбавлення волі. Адже постає питання: чи гідні життя особи, які вчиняли дані злочини? Якщо особа умисно насмілилась піти всупереч нормам моралі та суспільству, то вона повинна усвідомлювати наслідки своїх діянь. А якщо покарання у виді позбавлення волі не справляє на неї належного впливу, що, як не смертна кара, послугу є надійною превенцією від тяжких і особливо тяжких злочинів? Співчуття завжди має місце, але лише доти, доки наслідки вчиненого злочину не стосуватимуться безпосередньо нас. Тож не варто під тиском зовнішніх чинників створювати ілюзію гуманності та заміняти покарання смертю лише ув'язненням, тим самим свідомо даючи вбивцям надію на волю [2].

Ми цілком переконані в тому, що смертна кара необхідна нашому законодавству і суспільству, приєднуємося до прихильників повернення інституту смертної кари в нашу країну, наголошуючи на тому, що вона має стати саме виключною мірою покарання за тяжкі й особливо тяжкі злочини.

Список використаних джерел

1. Якушев В. Нам потрібна смертна кара. URL: http://gazeta.lviv.ua/2013/02/22/nam-potrbna-smertna-kara/.

2. Карпенко М.І. Смертна кара: бути чи не бути? *Юридична наука* № 5. 2013. С. 63–69. URL: file:///C:/Users/Владимир/Desktop/Смертна%20кара/jnn_ 2013_ 5_9.pdf.

3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ Лaws/show/254к/96-вр.

4. Соціальна група «Рейтинг». Покоління Незалежності: цінності та мотивації/ Соціальна група «Рейтинг2. 2021. URL: https://ratinggroup.ua /research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html.

5. AmnestyInternational зафіксувала найменше число страт у світі третій рік поспіль// Amnesty International. – 2021. URL: https://www.amnesty.org.ua/ amnesty-international-zafiksuvala-najmenshe-chyslo-strat-u-sviti-tretij-rik-pospil/.

6. Смертна кара в Україні і світі: "За" і "Проти"// Факти. – 2018. URL: https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20181010-smertna-kara-v-ukrayini-za-i-proty/.

Ярошенко Юлія Вікторівна,
здобувач кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ НА ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

Межі кримінально-правової охорони запобігання та протидії корупції на публічній службі визначені у примітці статті 45 КК України, згідно з якою, корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308,

312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364^{-1}, 365^{-2} 368–369^{-2} цього Кодексу. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 366^{-2}, 366^{-3} цього Кодексу.

Кримінально-правова охорона механізму запобігання та протидії корупції була неодноразово проаналізована найбільш визначними дослідниками національної школи кримінального права і як наслідок, дозволило отримати нам низку суджень, які розкривають правову проблематику цієї сфери. Так, наприклад, М. Хавронюк визначив невідповідність юридичного змісту статей 210 та 320 КК України статті 1 ЗУ «Про запобігання корупції», якою, власне, передбачено загальні політико-правові засади антикорупційного механізму держави [1, с. 4].

Також дослідник звертає увагу на те, що КК України не в повній мірі дослідив увагу та належним чином рецепіював правові приписи ЗУ «Про запобігання корупції», зокрема ті, які визначають, що до корупційних правопорушень можуть бути віднесені кримінальні правопорушення, що вчинені шляхом зловживання службовим становищем публічним службовцем, а саме:порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК України); розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) (ст. 168 КК України); порушення недоторканості приватного життя (ст. 182 КК України).

Навіть проаналізовані вище приклади недосконалостей кримінально-правової охорони механізму запобігання та протидії корупції викликають необхідність вдосконалення вчень про забезпечення належної кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією на публічній службі, встановляє перед науками як кримінального права, так і публічного управління та адміністрування додаткову потребу всестронього аналізу неоднозначних підходів до уявлень про особливості такого роду протиправної поведінки публічного службовця в цілому, забезпечення належного законодавчого підґрунтя для реагування держави на неї. Однією з найбільш важливих і змістовних інституцій у сучасному кримінальному праві України є кримінальна відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією на публічній службі так як саме за допомогою цього інституту забезпечується визначення конкретного діяння особи таким, яке є кримінально-караним у сфері охорони нормального функціонування державних органів, а також місцевого самоврядування від корупції, її деструктивного характеру. Детерінантами таких криміноутворюючих явищ є, як правило, політична не стабільність, недостатній розвиток різного роду соціальних сфер, а також постійне загострення економічної кризи серед пересічних громадян. Можна помітити, що за таких умов швидкоплинно змінюються підходи до осмислення кримінально-правовихнорм у цілому, оскільки притягнення винної особи за вчинення злочинів, пов'язаних з корупцією на публічній службі до кримінальної відповідальності є досить складним і тривалим юридичним процесом.

Усі наукові розробки вчених у сфері застосування норм законодавства України про кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією на публічній службі, відіграють

надзвичайно важливу роль у практичному правозастосуванні. Водночас, доктрина сучасного кримінального права містить і низку рекомендацій, покликаних вдосконалити систему кримінально-правової охорони механізму запобігання та протидії корупції на публічній службі. Так, наприклад, О. Бусол переконує, що необхідно криміналізувати наступні дії осіб, що перебувають на публічній службі, а саме: поширення завідомо недостовірної інформації на замовлення представником засобу масової інформації або замовлення йому виготовлення інформаційного продукту неправдивого змісту (ст. 171-1 КК України); умисне створення нормативно-правового акта, який містить корупціогенні фактори та надання неправдивого висновку антикорупційної експертизи (ст. 366-2 КК України); умисне невнесення прокурором, слідчим відповідних відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 367-1 КК України) [2, с. 380–382]. Крім цього, Бусол О. вказує, що виокремлення такого виду злочинів, як корупційні, для використання на практиці та в кримінально-правовій науці є не стільки недоцільним, скільки практично неможливим. Роблячи цей висновок, вчена керується тим, що існує ряд інших злочинів, які можуть мати корупційну спрямованість, але інший основний безпосередній об'єкт посягання [2, с. 380–382].

А. В. Савченко зауважує, що поряд із законодавчим визначенням поняття «корупційні кримінальні правопорушення», яке надано у примітці до статті 45 КК України, існує необхідність у його поглибленому теоретичному розумінні. Корупційні злочини необхідно розглядати як системоутворювальні компоненти корупції, які одночасно мають типові риси суспільно небезпечних діянь, передбачених КК України. Їхній перелік треба розширити та уточнити. На думку науковця, також необхідно узгодити перелік корупційних злочинів з їхнім переліком, визначеним у міжнародних конвенціях [3, с. 22].

Аналіззагальноїхарактеристикикримінальноївідповідальностізаправопору шення, пов'язані корупцією, має досить важливий сенс для вивчення і розуміння призначення інших інститутів кримінального права, його ціннісне значення для практичного застосування норм кримінального права у суспільних відносинах важко переоцінити.

Список використаних джерел

1. Задоя К., Хавронюк М. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини. Київ, 2019. URL: https://www.pravo.org.ua/ua/news/20873977-uzagalnennya-problemzastosuvannya-zakonodavstva,-scho-vstanovlyue-vidpovidalnist-zakoruptsiyni-zlochini.

2. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 479 с.

3. Савченко А. В. Корупційні злочини в Україні: проблеми кримінально-правового розуміння. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 14–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2015_3_4.

Трач Сергій Степанович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЖИТЛО ЯК ОБ'ЄКТ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблемами будівельної діяльності є неузгодженість окремих положень нормативно-правових актів, недостатня визначеність загальнодержавної стратегії, відсутність єдиної злагодженої та ефективної системи дозвільних процедур. Відбувається стихійна забудова населених пунктів без урахування їх історичних і географічних особливостей. Спостерігається загрозлива тенденція зростання кількості правопорушень у сфері будівельної діяльності, що пояснюється багатьма факторами, зокрема, відсутністю належного контролю, бездіяльністю органів державної влади при порушенні вимог будівельного законодавства. Існує гостра необхідність вжиття дієвих заходів для забезпечення неухильного виконання загальнообов'язкових приписів, які діють у цій важливій соціально-економічній галузі. Сучасні процеси державотворення в Україні свідчать про недостатнє врахування інтересів громадян органами влади. При цьому проблема полягає не тільки в слабкості впливу державних органів влади на прийняття державно-управлінських рішень на всій території, а й взагалі на ситуацію в країні. Державна політика має стати чіткою й дієвою, а державно-управлінські рішення оперативними й максимально ефективними.

Термін «нерухомість» у юридичному лексиконі нашої держави вперше почав вживатись у Законі України «Про заставу» (1992), у зв'язку з необхідністю визначити предмет іпотеки. Нерухомістю, відповідно до цього Закону, виступає майно, пов'язане з землею: будівлі, споруди, квартира, підприємство як цілісний майновий комплекс, його структурні підрозділи [1], «нерухомість – це земля і все, що споруджено, зведено на ній, росте або прикріплене до неї», «нерухомість (нерухома річ, нерухоме майно) – ділянка території з належними їй природними ресурсами (ґрунтом, водою та іншими мінеральними та рослинними ресурсами), а також будівлями та спорудами [2, с. 13]. У практиці нерухомість – це, насамперед, будівлі (будинки та споруди) і земельні ділянки, розташовані як під цими будівлями, так і окремо [3, с. 114].

Будівництво – це галузь матеріального виробництва, в якій створюються основні фонди виробничого і невиробничого призначення: готові до експлуатації будівлі, будівельні конструкції, споруди, їх комплекси [4]. У широкому сенсі (як галузь) до будівництва також належать капітальний і поточний ремонт будівель і споруд, а також їх реконструкція, реставрація та реновація. Процес будівництва охоплює всі організаційні, вишукувальні, проектні, будівельно-монтажні та пусконалагоджувальні роботи, пов'язані зі створенням, зміною або знесенням об'єкта, а також взаємодію з компетентними органами з приводу проведення таких робіт.

Результатом будівництва вважається зведена будівля (споруда) з внутрішньою обробкою, що діють інженерно-технологічними системами і повним комплектом документації, передбаченим законом [4].

Відповідно до пункту 14.1.129 статті 14 Податкового кодексу України (2011), до об'єктів житлової нерухомості належать будівлі, віднесені законодавцем до житлового фонду, дачні та садові будинки [5]. Що стосується терміну «житлові будівлі», то житлові будівлі характеризуються сукупністю наступних ознак: відповідність будівель архітектурно-будівельним, санітарно-гігієнічним, протипожежним та іншим нормам і стандартам, що робить ці будівлі придатними для постійного проживання в них громадян; прийняття в експлуатацію комісією фахівців і спеціалістів зведеного будинку, що відповідає зазначеним умовам; реєстрація в органах місцевого самоврядування будівлі як жилої [6, с. 67]. Термін «будівля» включає у себе поняття «житловий будинок».

Будівництво житла – це регламентована нормами права сукупність послідовних дій щодо створення будівлі (об'єкта), призначеної та придатної для постійного проживання в ній людей, яка має одну чи кілька квартир і необхідні допоміжні приміщення. Об'єктом житлового будівництва є кожний відокремлений житловий будинок, до поняття житла включаються багатоквартирні житлові будинки та квартири, приміщення, що знаходяться в них, ураховуючи особливості житла як специфічного об'єкта права власності [6, с. 90].

За ознакою можливості для проживання приміщення діляться на житлові та нежитлові [6, с. 91]. При визначенні жилих і нежилих приміщень як самостійних об'єктів нерухомості виникає проблема їх індивідуалізації та визначення меж таких об'єктів у просторі, що є необхідним для державної реєстрації таких об'єктів нерухомості. Аналіз статті 178 ЦК України дає можливість зробити висновок, що основним принципом, який використовується при визначенні меж об'єкта нерухомості в просторі, є принцип самостійної цивільної оборотоздатності такого об'єкта.

І. М. Попова зазначає, що у розумінні змісту терміна «житло» є відмінності в конституційному, цивільному й житловому законодавстві. У цивільному праві під житлом розуміють різновид нерухомості, з визначеними щодо неї правами, функціонально призначеної переважно для проживання фізичної особи. Згідно зі ст. 379 ЦК України, житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання. Цивільне законодавство окремо визначає такі об'єкти права власності: житловий будинок – будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, установлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного в ній проживання (ст. 380 ЦК України); садиба – земельна ділянка разом з розташованими на ній житловим будинком, господарсько-побутовими будівлями, наземними і підземними комунікаціями, багаторічними насадженнями (ст. 381 ЦК України); квартира – ізольоване помешкання в житловому будинку, призначене та придатне для постійного у ньому проживанні (ст. 382 ЦК України). Житло як річ є об'єктом цивільних прав

(ст. 179 ЦК України), щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки на підставах, передбачених законом [7, с. 72].

Практично житло є різновидом нерухомого майна, оскільки його не можна без відповідного пошкодження та порушення експлуатаційних якостей відділити від земельної ділянки, на якій воно розташоване. Поняття «жиле приміщення» використовується двояко. По-перше, як узагальнююче, розглядаючи будинок, квартиру, їх частини, тобто як різновиди жилих приміщень. По-друге, у вузькому розумінні, як частина, одиниця будинку чи квартири. Тобто, практично житлом є приміщення, що відповідає низці формальних вимог, зумовлених житловим призначенням зазначеного виду нерухомості. Житлове приміщення має відповідати вимогам будівельних норм, протипожежним правилам, санітарно-гігієнічним стандартам тощо.

Список використаних джерел

1. Про заставу : Закон від 02 жовт. 1992 р. № 2654-XII. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text.
2. Астафьев Д. В. Особенности первоначального этапа расследования мошенничества в сфере купли-продажи недвижимости : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2004. 189 с.
3. Князєв С. В. Характеристика злочинів, що вчинюються на ринку нерухомості в процесі забудови житла. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 111–118.
4. Будівельна справа. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki.
5. Податковий кодекс України : Закон від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.
6. Житлове право України : підручник / М. К. Галянтич. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 528 с.
7. Попова І. М. Розслідування шахрайств, пов'язаних із залученням коштів громадян на будівництво житла : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 251 с.

Шевченко Артем Валерійович,
начальник сектору військової частини
А0193 Міністерства оборони України

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Домашнє насильство є серйозним порушенням прав людини, що вкорінене в нерівності між чоловіками та жінками й гендерній дискримінації.

Проблема насильства щодо жінок актуальна для всіх країн і суспільств без винятку. Домашнє насильство позначається на жінках і чоловіках, хлопцях і дівчатах. Однак світова статистика, зокрема відомості правоохоронців різних

країн, включно з Україною, очевидно свідчать про те, що жертвами домашнього насильство переважно стають жінки.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено, що домашнє насильство – це протиправні дія або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб, незалежно від місця їх проживання [1]. Цей Закон також визначає основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів постраждалих осіб.

Відповідальність за домашнє насильство несе кривдник із числа таких осіб: 1) подружжя; 2) колишнє подружжя; 3) наречені; 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя); 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; 6) особи, які мають спільну дитину (дітей); 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти); 8) дід (баба) та онук (онука); 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка); 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка); 11) рідні брати і сестри; 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

Згідно законодавства України за вчинення домашнього насильства передбачена така відповідальність:

- стаття 173^2 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає собою накладення штрафу від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до семи діб [2].

- стаття 126^1 Кримінального кодексу України передбачає покарання у вигляді громадських робіт на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на строк до двох років [3].

Разом з тим, вчені приходять до думки, що збільшенню випадків домашнього насильства може бути пов'язано з різного роду потрясіннями в суспільстві. Особливо чутливі вони до війни, оскільки загострюються негативні прояви емоцій через те, що багато людей втрачають рідних та близьких людей, житло, роботу, звичний спосіб життя і тривалий час перебувають у стані невизначеності.

Під час війни від домашнього насильства найбільше страждають традиційно вразливі категорії - жінки, діти, люди похилого віку, особи з інвалідністю, вимушені переселенці. Діти відчувають на собі подвійний вплив війни, оскільки невимушено можуть стати свідками (або очевидцями) насильства і тим самим теж постраждати від нього.

За 10 місяців 2022 року правоохоронці прийняли понад 200 тисяч звернень про правопорушення, пов'язані з домашнім насильством. Разом з тим, заступниця міністра внутрішніх справ України Катерина Павліченко 25 листопада 2022 року повідомила, що протягом 2022 року зменшилась кількість звернень до поліції щодо домашнього насильства на 24% порівняно з тим самим періодом 2021 року. Імовірними причинами цього стало те, що велика частина територій України була та залишається окупованою і там люди не могли звертатися до правоохоронних органів України. Також багато українців стали вимушеними переселенцями, переїхали за кордон чи розлучилися із сім'єю. Водночас вона повідомила, що багато українців перемістилися до західних областей країни – і в цих регіонах звернень щодо домашнього насильства було дещо більше, ніж торік [4].

Вказане означає, що попри усі виклики війни, українці не замовчують насильство, а держава не зупиняється у напрацюванні механізмів протидії та реагування. Важливим кроком у цьому стала ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [5], яка з листопада 2022 року вступила в силу. Норми конвенції вже впроваджуються в національне законодавство.

Раніше, у 2021 році, поліція отримала на 56% більше звернень щодо домашнього насильства, у порівнянні з 2020 роком. Це означає, що люди не мовчать, не толерують це ганебне явище та готові із ним боротися.

Зауважимо, що з початку повномасштабного вторгнення рф в Україну світ дізнався про багато моторошних злочинів, які вчиняли російські військові у низці населених пунктів України, серед яких – катування та вбивства мирних громадян. Вчиняли росіяни у нашій державі і сексуальні злочини, - і щодо жінок, і щодо дітей. Зі свого боку українські правоохоронці від першого дня вторгнення рф у рамках кримінальних проваджень збирають доказову базу щодо нелюдських дій загарбників на наших територіях.

Серед більш ніж 45 тисяч воєнних злочинів рф, зареєстрованих на кінець листопада 2022 року, нерідко зустрічається і сексуальне насильство, яке окупанти вчиняли проти жінок, неповнолітніх дівчат та жінок старшого віку.

До його проявів відносять: примушування до статевого акту; проникнення в тіло людини без її згоди; примусові пестощі без проникнення у тіло; примушування до зайняття проституцією та примушування до перегляду порнографії.

На кінець листопада 2022 року Національна поліція України розпочала 46 кримінальних проваджень за такими фактами. Важливо розуміти, що ця цифра не відображає повної картини, адже у одному провадженні можуть бути декілька фактів, декілька постраждалих. До того ж, окрім поліції сексуальні злочини фіксують інші правоохоронці.

Національна поліція України наразі документує ці злочини за трьома напрямками:

- по-перше, це дзвінки, які надходять на лінію 102, і заяви у письмовому вигляді до поліції;

- по-друге, це робота спеціалізованих поліцейських груп, коли вони виїжджають у населені пункти і спілкуються там з мирним населенням, запитують, що вони знають про ці злочини і чи готові вони про них повідомити;

- по-третє, це соцмережі та ЗМІ.

При цьому треба розуміти, що сексуальні злочини щодо мирного населення фіксуються не обов'язково за заявою потерпілої особи, а також можуть фіксуватися за статтею 438 «Порушення законів та звичаїв війни» Кримінального кодексу України [3] як воєнні злочини. Дана стаття має підслідність Служби безпеки України, але у кожному окремому випадку підслідність визначає прокуратура. Завдання Національної поліції України у даному випадку – виявити і задокументувати цей злочин.

Разом з цим, не завжди вдається зібрати усю максимальну доказову базу, достатні свідчення або знайти свідків, для того, щоб сформувати належні докази та передати їх до суду. У майбутньому факти скоєння російськими окупантами на загарбаних територіях сексуальних злочинів щодо мирного населення України обов'язково мають бути розслідувані та отримати належну правову оцінку також і у наявних міжнародних юрисдикціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді (м.Гаага, Нідерланди) або у нових міжнародних слідчих та судових органах, про необхідність якнайшвидшого створення яких тривають активні дискусії на високому міжнародному рівні. Таким чином ці факти мають стати невід'ємною частиною міжнародних звинувачень держави-агресора рф у розв'язанні повномасштабної війни та скоєнні злочинів проти людяності.

На даному етапі дана тематика стала доволі актуальною. Різним аспектам виявлення та розслідування кримінальних правопорушень та злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, в тому числі що містять складову сексуального насильства, приділяли свою увагу такі дослідники, як: М.М. Єфімов, І. Г. Заворотько, В. О. Коновалова, О. В. Лускатов, В.М. Плетенець, М. В. Салтевський. В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та інші.

Водночас, виявлення інформації про факти сексуального насильства в умовах воєнного стану в Україні, що набули суттєвих масштабів, викликало істотні труднощі. Тому реалізація збору фактів можлива у випадку проведення масштабної роботи. До неї треба віднести надання необхідної допомоги постраждалим або свідкам, виявлення безпосередніх доказів вчинення насильства сексуального характеру, здійснення правової оцінки дій осіб, що його вчиняють, а також прийняття заходів попередження проявів насильства, зокрема й сексуального і т. ін.

Розв'язання вказаної проблеми, на нашу думку, вимагає напрацювання державними інституціями механізму встановлення таких фактів, що в значній кількості випадків стає можливим після надання необхідної підтримки, зокрема психологічної, постраждалим та свідкам відповідних подій [6]. А також на прикладі міжнародного досвіду розглянути можливість підтримання, розвитку та активного залучення до формування державної політики у сфері протидії домашньому насильству в Україні таких громадських організації як: «Ла Страда – Україна» [7], «ЮрФем» [8], «Біла стрічка Україна» [9] та інших.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text
2. Кодексу України про адміністративні правопорушення https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
3. Кримінальний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14
4. Інтерв'ю заступниці міністра внутрішніх справ України Катерини Павліченко державній інформаційній агенції «Укрінформ» https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3520972-katerina-pavlicenko-zastupnica-ministra-vnutrisnih-sprav-ukraini.html
5. Концепція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
6. Плетенець В. М. (2022). Сексуальне насильство в умовах воєнного стану в Україні: становище й шляхи підвищення ефективності його виявлення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, *2*(98), 227-237. https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.227-237
7. Сайт громадської організації «Ла Страда – Україна», інтернет ресурс URL: https://la-strada.org.ua/
8. Сайт громадської організації «ЮрФем», інтернет ресурс URL: https://jurfem.com.ua/
9. Сайт громадської організації «Біла стрічка Україна», інтернет ресурс URL: https://whiteribbonukraine.org/

Шубіна Світлана Анатолівна,
аспірант кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Причинами всієї злочинності є ті явища і процеси, з якими пов'язана закономірність виникнення та існування злочинності загалом. Відповідно, причинами злочинності окремих видів є такі явища і процеси, які зумовлюють саме такі види злочинності. Причинами конкретного злочину є ті явища і процеси, які, порівняно з іншими явищами і процесами, що наявні і взаємодіють, створюють більш високу ймовірність здійснення злочину конкретною особою за конкретних обставин. Виявлення причин конкретного злочину означає виявлення факторів, що відіграють вирішальну роль у його генезисі. Взаємозв'язок і взаємозалежність факторів, що детермінують

злочинність і окремі кримінальні правопорушення, свідчить про множинність як причин злочинності, так й індивідуальної злочинної поведінки. Сфера дії причин – це насамперед стадії мотивації і прийняття рішення, визначення мети та засобів її досягнення. Умовами злочинності виявляються певні обставини, що сприяють виникненню та існуванню злочину і злочинності загалом, пов'язані з предметом і об'єктом посягання [1, с. 372–373.].

На нашу думку, детермінанти привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ слід розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Здійснено поділ детермінантів, що впливають на вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, на три рівні: 1) макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ та є похідними від причин і умов злочинності загалом у країні; 2) мікрорівень (в окремих соціальних групах) – які притаманні саме розкраданням та сприяють вчиненню інших корупційних кримінальних правопорушень; 3) особистісний рівень (окремих особистостей) – це безпосередні причини та умови конкретної особистої злочинної поведінки суб'єкта ЖКГ (привласнення, розтрата, заволодіння майном).

Варто зазначити, що детермінанти макрорівня та мікрорівня, з огляду на процес становлення української державності та значні перетворення в економічній, політичній, соціальній, ідеологічній та правовій сферах, вплинули на загострення суперечностей у суспільстві та пригнітили майже усі сфери суспільного життя. Загалом, у своїй взаємодії вони сприяли морально-соціальній дезорганізації суспільства, викликали емоційно-психологічне напруження серед населення, зумовили зростання суспільної деструктивності й конфліктності, негативно позначилися на погіршенні криміногенної ситуації в державі.

Також обставини, що зумовлюють вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ на макро та мікро рівнях, можна класифікувати за такими ознаками: а) за характером та сферами життєдіяльності (політичними, соціально-економічними тощо); б) за джерелами (зовнішніми та внутрішніми); в) за масштабами (загальнодержавними, регіональними, місцевими, відомчими, вузькослужбовими, побутовими); г) за інтенсивністю, характером проявів та можливими шкідливими наслідками від злочину [2, 3, 4, 5].

У цьому контексті зауважимо, що найбільш продуктивне виявлення й пояснення факторів детермінації розкрадань в Україні, виявляється в межах структурно-функціональної характеристики сфер і змісту їх відтворення, зокрема корупційної злочинності. Останні є критеріями структурування детермінаційного комплексу, у відповідності до яких в ньому виокремлюються соціально-економічні, організаційно-управлінські, правові та культурно-психологічні фактори.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що факторами детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ як окремого виду кримінального правопорушення є причини та умови, що сприяють існуванню злочинності в цілому, зокрема: нестабільність в економічній та політичній сферах, невідповідність законодавства вимогам сьогодення, деформація принципів суспільної моралі та ін.

Детермінанти розкрадання слід розглядати через встановлення факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Серед них виділено *соціально-економічні* (чинять потужний деструктивний вплив на кадрове ядро органів влади і місцевого самоврядування через незадовільний стан фінансування ЖКГ. Поширенню розкрадань сприяє і легкість наживи, шляхом приховування коштів та їх подальша легалізація шляхом фальсифікації офіційних документів); *організаційно-управлінські* (недостатня кількість кваліфікованих фахівців, здатних боротися із проявами розкрадань, реорганізація уповноважених органів сектору безпеки (створення нового правоохоронного органу – Бюро економічної безпеки), відсутність державної програми щодо здійснення оцінки та прогнозу корупційних процесів, що відбуваються у країні у сфері ЖКГ; недостатній рівень взаємодії підрозділів правоохоронних органів; відсутність напрацьованого ефективного механізму повернення до України майна, грошей, здобутих незаконним шляхом; відсутність негайного реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, що знаходяться на стадії готування, а також загальнодержавної системи даних щодо осіб, яким, відповідно до вироку суду, заборонено займати певні посади, а також займатися певною діяльністю); *правові* (підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низьким рівнем правосвідомості громадян; протиріччями, що містяться у кримінальному, податковому, цивільному та іншому законодавстві; відсутністю чіткої і зваженої політики держави щодо протидії корупції, яка б передбачала конкретні та дієві напрями здійснення профілактичної діяльності щодо недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України); *культурно-психологічні* (притаманні форми практикування психології корисливості та споживацтва, в тому числі й у взаємодії з органами ЖКГ. Відбувається деморалізація значної частини державних службовців та працівників правоохоронних органів; змінюються стереотипи поведінки багатьох працівників ЖКГ, проявляється готовність без вагань порушити закон, норми моралі за винагороду, що є наслідком так званого ринкового типу характеру; поширення та поглиблення правового нігілізму та феномену знедержавлення легітимності (зміни у свідомості населення, які пов’язані зі зниженням авторитету держави, зменшення її регулятивної та правоохоронної ролі; формування обтяжуючої ролі публічної адміністрації, яка виконує здебільшого паразитарні функції, зокрема й у сфері ЖКГ; недовіра населення до працівників ЖКГ).

Список використаних джерел:

1. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18 : Кримінологія. Кримінально-виконавче право / редкол. : В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін. Харків : Право, 2019. 544 с.
2. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави: дис…канд. юрид. наук: 12.00.08. Івано-Франківськ, 2007. 232 с.
3. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 210 с.
4. Ігнатов О. М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження : монографія. Харків : Формат Плюс, 2008. 296 с.
5. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2012. 160 с.

Сівак Олександра Вікторівна,
аспірант заочної форми навчання кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗЕМЛЯМИ ВОДНОГО ФОНДУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

З моменту проголошення України суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою відповідно до Акту проголошення незалежності України від 24.08.1991 року [1]. наша держава постала перед рядом питань, які потребували негайного врегулювання. Прийняття законів та підзаконних нормативних актів стало нагальним питанням, яке потребувало негайного вирішення. Аналізуючи тридцяти річний шлях нашої держави спрямований на вдосконалення та розробку чинного законодавства його приведення у відповідність до міжнародно-правовихактів, які були за вказаний період ратифіковані стає очевидним, що Україна показує величезне бажання та готовність до змін та співробітництва у багатьох сферах, у тому числі, у сфері охорони навколишнього середовища. Україна прямо засвідчила свої наміри та обраний шлях розвитку,підписавши ряд конвенцій та Міжнародних угод, втілення положень яких прослідковується в багатьох законодавчих актах, а також у змінах внесених до Кримінального кодексу України, у тому числі, шляхом його доповнення ст. 239-2.

Досліджуючи законодавство США, А. В. Савченко зазначав, що законодавство вказаної країни є важливим оскільки, характеризується стійкою тенденцією до централізації державних функцій федеральним урядом; більшою вагомістю федеральних норм над нормами окремих штатів; наявністю дієвих норм та інститутів, що реципійовані багатьма країнами; криміналізацією суспільно небезпечних діянь, що можуть виявитись і в українському соціумі; детальним формулюванням термінів та понять, які сприяють застосуванню норм кримінального закону; тісним взаємозв'язком між доктриною та судовою практикою; вагомим деструктивним впливом на рівень злочинності в країні [2, с. 1].

У порівнянні з вітчизняним законодавством, законодавство США з охорони навколишнього природного середовища характеризується відсутністю самостійних нормативно правових актів, якими б встановлювалась міра та спосіб покарання за певне екологічне правопорушення. Одночасно, для злочинів проти довкілля характерна ознака територіальності, тобто наявність федеральних злочинів за вчинення яких особа притягується до відповідальності за федеральним законодавством та злочини, настання відповідальності за які передбачається законодавством окремого штату. Якщо ж розглядати питання злочинного посягання на землі водного фонду з точки зору законодавства США, то дане злочинне посягання буде вважатись екологічним федеральним злочином оскільки, шкода заподіяна поверхневому (ґрунтовому) шару земель водного фонду може спричинити негативні наслідки для декількох штатів через які пролягає водойм.

Каральна політика законодавства США ґрунтується на двох важливих мірах покарання, які застосовуються у випадках вчинення тяжких правопорушень, у тому числі і екологічних. Так, за вчинення на території США злочинного посягання на навколишнє природне середовище особу можуть притягнути до відповідальності у вигляді арешту та/або накласти штраф. Однак, цікавим є той факт, що для законодавства України міра покарання як штраф є більш м'якою або ж додатковою. У свою чергу, в Сполучених штатах Америки штрафи можна розглядати як основну міру покарання оскільки, їх розміри можуть бути доволі вагомими. Такий вид покарання як штраф, стає дієвим інструментом за рахунок ментальності населення США та виконує стримуючу (запобігаючу) функцію щодо вчинення злочинних посягань у тому числі, на природні об'єкти.

Доречним у дослідженні питання законодавства зарубіжних країн буде досвід такої країни як Великобританія. Законодавство Об'єднаного королівства, яке спрямоване на захист навколишнього природного середовища можна поділити на три течії:

1.збереження природи сільської місцевості та доступу до неї;

2.поліпшення умов життя в містах шляхом боротьби із забрудненням атмосферного повітря і вод;

3.державний контроль за землекористуванням [3, с. 66].

Відношення законодавчого органу Великобританії до міри покарання за вчинення екологічних злочинів є дуже подібним до позиції США. Так, при

обранні міри покарання за вчинення екологічного злочину Об'єднане королівство надає перевагу штрафам, що у свою чергу на нашу думку є доволі раціональним. Як зазначає Макрорі Р. в англійському праві не снує фундаментальної юридичної різниці між використанням кримінальних і адміністративних санкцій, і в своєму практичному застосуванні їх сфери часто перетинаються [3, с. 66].

На нашу думку, так званий «економічний» підхід США та Великобританії щодо обрання міри покарання за екологічні злочини у вигляді штрафу та незначного терміну позбавлення волі є правильним і раціональним, а тому має бути взятий нашим законодавцем до уваги при удосконаленні вітчизняного кримінального закону.

На думку В. К. Матвійчук вітчизняне законодавство має перейняти досвід Великобританії та піти їх шляхом поєднавши у карній політиці, щодо охорони навколишнього природного середовища, адміністративну преюдицію, кримінальне покарання та заходи правового виховання [4]. Нині настав час серйозного переосмислення людством ставлення до природи, час об'єднання зусиль народів у боротьбі за врятування біосфери, здійснення регіональних і міжнародних програм подальшого розвитку та виживання, які повинні базуватись на нових політичних і правових засадах та глибоких знаннях [4].

Ефективна міжнародната національна нормотворча діяльність, перейняття позитивного досвіду зарубіжних країн таких як США та Великобританіяй подальше успішне втілення в життя норм спрямованих на захист навколишнього природного середовища, сприятиме ефективному захисту суспільних відносин в екологічній сфері, у тому числі, й захисту такого природного об'єкту як землі водного фонду.

Проведений аналіз законодавства Великобританії та США вказує на наявність позитивної практики, яка має бути втілена в національному законодавстві, а саме, встановлення для винуватої особи поряд із кримінальною відповідальністю вагомих грошових стягненьза нанесення навколишньому природному середовищу шкоди.

Список використаних джерел:

1. Про проголошення незалежності України : постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. № 1427-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text

2. Савченко А. В. Порівняльний аналіз законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 36 с.

3. Трагнюк О. Я., Щокін Ю. В. Деякі проблеми правового регулювання охорони навколишнього середовища у Сполученому Королівстві після Брехіт. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 71. С. 191–196.

4. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія. Київ : Азімут Україна, 2005. 464 с.

Козачина Анна Меружавівна,
здобувач кафедри кримінального прав
Національної академії внутрішніх справ

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ І ВОЛЬОВІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації у положеннях кримінального законодавства України обумовило ряд проблем у розумінні змісту цього діяння, правильного тлумачення його окремих положень, а також проблем, пов'язаних із розмежуванням цього складу кримінального правопорушення із суміжними складами, у тому числі й адміністративних правопорушень. Одним із таких проблемних аспектів є суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, що обумовлено як загальнотеоретичними аспектами у трактуванні ознак вказаного елементу складу кримінального правопорушення, так і особливостями тлумачення ознак суб'єктивної сторони безпосередньо складу декларування недостовірної інформації [1, с. 69–70].

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, вчиняють з умисною формою вини, зокрема з прямим умислом, який має дві ознаки: інтелектуальну і вольову.

На нашу думку, інтелектуальний момент психічного ставлення особи до власних діянь, передбачених ст. 366-2 КК України, має охоплювати усвідомлення особою таких ознак: 1) предмет кримінального правопорушення – завідомо недостовірні відомості; 2) обов'язок подання декларації та строки подання виправленої декларації (кандидата на посаду, щорічна, після звільнення тощо, упродовж семи днів після подання декларації суб'єкт декларування має право подати виправлену декларацію, але не більше трьох разів [2]); 3) власних суспільно небезпечних діянь (внесення недостовірних відомостей до декларації та її оприлюднення на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації). Вольовий момент психічного ставлення особи до власних діянь, передбачених ст. 366-2 КК України, полягає в тому, що особа бажає вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння (внести недостовірні відомості до декларації та її оприлюднити на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації).

З огляду на запропоновані зміни, зокрема доповнення ст. 366-2 КК України частинами 3–5, вважаємо доцільним визначити ознаки прямого умислу цих діянь. Так, інтелектуальний момент психічного ставлення особи до власних діянь, передбачених ч. 3 ст. 366-2 КК України, має охоплювати усвідомлення особою таких ознак: 1) предмет кримінального правопорушення – завідомо недостовірні відомості; 2) обов'язок повідомлення про суттєві зміни в майновому стані); 3) власних суспільно небезпечних діянь (внесення недостовірних відомостей до повідомлення про суттєві зміни в

майновому стані та її оприлюднення на сайті НАЗК). Вольовий момент полягає в бажанні вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння (внести недостовірні відомості до повідомлення про суттєві зміни в майновому стані та їх оприлюднити на сайті НАЗК).

Інтелектуальний момент в ч. 4 і 5 ст. 366-2 КК України має охоплювати усвідомлення особою таких ознак: 1) предмет кримінального правопорушення – завідомо недостовірні відомості; 2) обов'язок подання декларації та строки подання виправленої декларації (кандидата на посаду, щорічна, після звільнення тощо, упродовж семи днів після подання декларації суб'єкт декларування має право подати виправлену декларацію, але не більше трьох разів [2]); 3) власних суспільно небезпечних діянь (внесення недостовірних відомостей до декларації та її оприлюднення на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації); 4) правовий статус посади, яку займає суб'єкт декларування, зокрема чи є вона службовою особою, яка займає відповідальне становище (ч. 4 зазначеної статті) або службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 5 зазначеної статті). Вольовий момент полягає в бажанні вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння (внести недостовірні відомості до декларації та її оприлюднити на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації).

Таким чином, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 366-2 КК України, вчиняють з умисною формою вини. Інтелектуальний момент психічного ставлення особи до власних діянь, передбачених ст. 366-2 КК України, має охоплювати усвідомлення особою таких ознак: предмет кримінального правопорушення – завідомо недостовірні відомості; обов'язок подання декларації та строки подання виправленої декларації (кандидата на посаду, щорічна, після звільнення тощо, упродовж семи днів після подання декларації суб'єкт декларування має право подати виправлену декларацію, але не більше трьох разів); власних суспільно небезпечних діянь (внесення недостовірних відомостей до декларації та її оприлюднення на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації). Вольовий момент полягає в тому, що особа бажає вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння (внести недостовірні відомості до декларації та її оприлюднити на сайті НАЗК з урахуванням строків та допустимої кількості подання виправленої декларації).

Список використаних джерел

1. Міських Д. М. Проблемні аспекти суб'єктивної сторони складу декларування недостовірної інформації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2020. Вип. 52. С. 69–81.

2. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n439.

Булгакова Оксана Дмитрівна,
здобувачка кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОУРШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 400-1 КК УКРАЇНИ ВІД ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОСТУПКІВ

Адвокатське товариство висловлює незадоволення чинною редакцією ст. 400-1 КК України, оскільки «угода правника з клієнтом стосується цивільної царини, тому її невиконання або порушення окремих пунктів спричиняє наслідки, передбачені цивільним, а не кримінальним законодавством. Якщо ж ідеться про адвоката як суб'єкта, котрий належить до самоврядної спільноти, то недотримання ним угоди має розглядатися компетентними дисциплінарними органами. Принаймні про таке сказано в профільному законі. Тож поява в КК України вказаної статті цілком може трактуватись як намагання держави додатково контролювати адвокатуру» [1]. У зв'язку з цим слід розкрити особливості відмежовування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 400-1 КК України, від порушень, які тягнуть за собою дисциплінарну відповідальність адвоката.

Відповідно до ст. 33 і 34 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених цим законом. Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України [2; 3].

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. Дисциплінарним проступком адвоката є: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом [2].

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правничої допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку [2; 3; 4].

Таким чином, основним проступком адвоката, за яке він може нести як дисциплінарну, так і кримінальну відповідальність, є невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків. Під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний: 1) дотримуватися присяги

адвоката України та правил адвокатської етики; 2) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правничої допомоги; 3) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів; 4) підвищувати свій професійний рівень; 5) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування; 6) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством та договором про надання правничої допомоги [2]. Адвокату забороняється: 1) використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта; 2) без згоди клієнта розголошувати відомості, що становлять адвокатську таємницю, використовувати їх у своїх інтересах або інтересах третіх осіб; 3) займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта; 4) відмовлятися від надання правничої допомоги, крім випадків, установлених законом [2; 3].

Отже, у даному випадку має місце схожість зазначеного дисциплінарного проступку з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 400-1 КК України. Так, відповідно до ч. 4 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих йому клієнтом, у тому числі з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій. Таким чином, адвокат зобов'язаний зазначити про такі обмеження в документах, які пред'являє як своєму клієнту, так й іншим фізичним чи юридичним особам, державним органам тощо для підтвердження своїх повноважень, зокрема в ордері. Нині це діяння тягне за собою кримінальну відповідальність, а тому не зазначення таких відомостей в ордері містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 400-1 КК України, а не дисциплінарного проступку.

Список використаних джерел

1. Адвокат, який не підтвердить своїх повноважень, може опинитися на лаві підсудних. URL: https://zib.com.ua/ua/132006.html.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

4. Borysov, V., Shakun, V., Babanina, V. Application of constitutional principles in criminal legislation of Ukraine. Revista de la Universidad del Zuli. Vol. 13, № 38. 2022. P. 140–158. doi: http://dx.doi.org/10.46925//rdluz.38.10. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143.pdf.

Возна Тетяна Олександрівна,
здобувачка кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОСОСБЛИВОСТІ ВІДМЕЖУВАННЯ УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЖУРНАЛІСТА ВІД УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗА НАСЛІДКАМИ

Під час аналізу наслідків кримінального правопорушення, передбаченого ст. 347-1 КК України, виникає питання щодо відмежування цього суспільно небезпечного діяння від умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Наприклад, якщо умисним знищенням чи пошкодженням майна, що належить журналісту, було заподіяно шкоду у великому розмірі, то це слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, чи окремо ст. 194 КК України або ст. 347-1 КК України. Крім того, є також малозначність діяння, на що також слід звернути увагу.

З цього приводу К. М. Буряк зазначає, що у законі про кримінальну відповідальність необхідно визначити, який розмір шкоди потрібно визначити в якості ознаки простого складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 347-1 КК України), а який мав би бути шкодою, котра б вважалася «значною шкодою» і виконувала б роль кваліфікуючої ознаки даного кримінального правопорушення. Адже якщо діянням не заподіяно істотної шкоди журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї, то має місце малозначність діяння. Відповідно до ч. 2 ст. 11 КК України не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [1, с. 115; 2].

Р. О. Мовчан звертає увагу на те, що, на відміну від загальної ч. 1 ст. 194 КК України, для інкримінування якої необхідно встановити, що умисне знищення або пошкодження майна завдало шкоду у великому розмірі, за ст. 347-1 КК України кваліфікується будь-яке знищення або пошкодження майна потерпілих, незалежно від розміру завданої шкоди. Водночас у випадках знищення майна відверто незначної вартості (ручки, аркуша паперу тощо) або незначного пошкодження малоцінного майна не виключається застосування ч. 2 ст. 11 КК України [3, с. 215].

Схожу позицію підтримує й Ю. В. Сподарик, який зазначає, що за ч. 1 ст. 194 КК України відповідальність настає у разі заподіяння шкоди у великих розмірах, а за ч. 2 ст. 194 КК України за шкоду в особливо великих розмірах, у ст. 347-1 КК України розмір шкоди значення не має. Він наголошує, що для уникнення проблем у разі кваліфікації і загалом для спрощення цього процесу варто було б законодавчо чітко визначити, який розмір шкоди потрібно визначити як ознаку простого складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 347-1 КК України), а який мав би бути шкодою, котра б вважалася «значною шкодою» і виконувала б роль кваліфікуючої ознаки цього кримінального

правопорушення. Адже якщо діянням не заподіяно істотної шкоди фізичній особі у цьому разі журналісту чи його близьким родичам, то має місце малозначність діяння, а як відомо, якщо в діянні встановлені ознаки малозначності діяння, справа підлягає закриттю за відсутністю складу кримінального правопорушення [4, с. 145–146].

На нашу думку, оскільки ст. 347-1 КК України є спеціальною нормою по відношенню до ст. 194 КК України і передбачає посилення відповідальності за посягання на майно саме журналіста у зв'язку з його професійною діяльністю, то і малозначності за відсутності шкоди у великому розмірі не може бути.

Отже, для усунення суперечностей в КК України, вважаємо за необхідне доповнити ст. 347-1 вказівкою на такі кваліфікуючі обставини, як заподіяння шкоди у великому розмірі та в особливо великому розмірі. Водночас зазначену норму доповнити приміткою, яку викласти у такій редакції: «1. У цій статті майнова шкода визнається заподіяною у великому розмірі, якщо її розмір у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. 2. У цій статті майнова шкода визнається заподіяною в особливо великому розмірі, якщо її розмір у шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян».

Визначено, що матеріальна шкода у великому розмірі (250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) станом на 2025 рік (податкова соціальна пільга – 1514 грн) становить 378 500 грн, а шкода в особливо великому розмірі (600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) – 908 400 грн. Таким чином, це повністю узгоджується з положеннями ст. 194 КК України та приміткою до ст. 185 КК України, а також це усуне помилки під час відмежування ст. 194 і 347-1 КК України за розміром заподіяної шкоди.

Список використаних джерел

1. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2018. 245 с.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon3.rada.gov.ua /laws/show/2341-14.

3. Мовчан Р. О. Спеціальні норми щодо кримінально-правового захисту журналістської діяльності (ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України): науково-практичний коментар окремих дискусійних положень. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 1. С. 209–221.

4. Сподарик Ю. В. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти журналістської діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 92. С. 141–150.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 30 листопада 2022 року)

Відповідальні упорядники: *Андрій ВОЗНЮК, Оксана ФЕДОРЕНКО, Ольга ШАРМАР, Віктор КОРОЛЬЧУК*

Комп'ютерна верстка – *Яна ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 21.11.2022. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Обл.-вид. арк. 18,25. Ум. друк. арк. 16,97.
Тираж 15 прим.